M. T. CICERONIS
OPERA.

M. TULLII CICERONIS OPERA,

EX EDITIONIBUS

OLIVETI ET ERNESTI,

SEDULA RECENSIONE ACCURATA.

Accesserunt incerti Auctoris Rhetorica, Ad Herennium.

TOMUS VII.

LONDINI:

SUMTIBUS RODWELL ET MARTIN; J. BOOKER; BALDWIN, CRADOCK, ET JOY; G. ET W. B. WHITTAKER, LONGMAN, HURST, REES, ORME, ET BROWN; CADELL ET DAVIES; EDWARDS ET KNIBB; ET J. ROBINSON.

EXCUDIT T. DAVISON.

1820.

M. TULLII CICERONIS ORATIONES,

EX EDITIONIBUS

OLIVETI ET ERNESTI,

SEDULA RECENSIONE ACCURATÆ.

TOMUS III.

LONDINI:

SUMTIBUS RODWELL ET MARTIN; J. BOOKER; BALDWIN, CRADOCK, ET JOY; G. ET W. B. WHITTAKER, LONGMAN, HURST, REES, ORME, ET BROWN; CADELL ET DAVIES; EDWARDS ET KNIBB; ET J. ROBINSON.

EXCUDIT T. DAVISON.

1820.

In hoc volumine continentur

Orationes,

* * *

Quæ, in nostrâ editione, uncinis [hunc in morem] *inclusa leguntur, ea vel plane adulterina aut insiticia sunt — vel, propter scripturæ varietatem, pro incertis habenda —vel, licet reipsâ fortasse germana, criticorum tamen dissensione in dubium vocata.*

M. TULLII CICERONIS

ORATIO XXIV.

PRO L. FLACCO.

ARGUMENTUM.

CÆSARE et Bibulo consulibus, accusatus est de repetundis L. Flaccus, qui Asiam per triennium pro prætore obtinuerat, a D. Lælio. Inter ejus defensores (nam tum tribus fere actionibus causæ perorabantur, uti e Cicerone discimus) fuit Cicero; quo consule, prætor fuerat Flaccus, Ciceronemque in vindicandâ conjuratione juverat. Defensionis autem hæc est ratio, ut partim a superioris vitæ innocentiâ, et summis in rempublicam meritis ducatur, partim a Græcorum testium in universum omnium, tum horum imprimis, levitate, qui contra Flaccum, testimonii dicendi causâ, ex Asiâ Romam venerant. In quo cum videretur eos offendere, aut certe minime consentientes habere, qui Græcos vehementer admirabantur; summo artificio magnam Græcis laudem concedit ingenii, inventarum et perfectarum artium, eloquentiæ; fidem autem negat. Diluuntur deinde etiam alia crimina; cum aurum avertisse, quod Judæi, religionis causâ, Hierosolymam quotannis mittere solebant, et quibusdam civibus Romanis injuriam fecisse, diceretur.

PRO L. FLACCO.

I. Cum, in maximis periculis hujus urbis atque imperii, gravissimo atque acerbissimo reipublicæ casu, socio atque adjutore consiliorum periculorumque meorum L. Flacco, cædem a vobis, conjugibus, liberis vestris, vastitatem a templis, delubris, urbe, Italiâ depellebam; sperabam, judices, honoris potius L. Flacci me adjutorem futurum, quam miseriarum deprecatorem. Quod enim esset præmium dignitatis, quod populus Romanus, cum hujus majoribus semper detulisset, huic denegaret; cum L. Flaccus veterem Valeriæ gentis in liberandâ patriâ laudem, prope quingentesimo anno reipublicæ, retulisset? Sed, si forte aliquando aut beneficii hujus obtrectator, aut virtutis hostis, aut laudis invidus, exstitisset; existimabam, L. Flacco multitudinis potius imperitæ, nullo tamen cum periculo, quam sapientissimorum et lectissimorum virorum, judicium esse subeundum. Etenim, quibus auctoribus et defensoribus omnium tum salus esset non civium solum, verum etiam gentium, defensa ac retenta, neminem unquam putavi per eos ipsos periculum hujus fortunis atque insidias creaturum. Quod si esset aliquando futurum, ut aliquis de L. Flacci pernicie cogitaret; nunquam tamen existimavi, judices, D. Lælium, optimi viri filium, optimâ ipsum spe præditum summæ dignitatis, eam suscepturum accusationem, quæ sceleratorum civium potius odio et furori, quam ipsius virtuti atque institutæ adolescentiæ, conveniret. Etenim, cum a clarissimis viris justissimas inimicitias sæpe cum bene meritis civibus depositas esse vidissem, non sum arbitratus, quemquam amicum reipublicæ, posteaquam L. Flacci

amor in patriam perspectus esset, novas huic inimicitias, nullâ acceptâ injuriâ, denuntiaturum.

Sed, quoniam, judices, multa nos et in nostris rebus et in re publicâ fefellerunt; ferimus ea, quæ sunt ferenda: tantum a vobis petimus, ut omnia reipublicæ subsidia, totum statum civitatis, omnem memoriam temporum præteritorum, salutem præsentium, spem reliquorum, in vestrâ potestate, in vestris sententiis, in hoc uno judicio, positam esse et defixam putetis. Si unquam respublica consilium, gravitatem, sapientiam, providentiam judicum imploravit; hoc tempore, hoc, inquam, tempore implorat.

II. Non estis de Lydorum, aut Mysorum, aut Phrygum, qui huc compulsi concitatique venerunt, sed de vestrâ republicâ judicaturi, de civitatis statu, de communi salute, de spe bonorum omnium, si qua reliqua est etiam nunc, quæ fortium civium mentes cogitationesque sustentet. Omnia alia perfugia bonorum, præsidia innocentium, subsidia reipublicæ, consilia, auxilia, jura, ceciderunt. Quem enim alium appellem? quem obtester? quem implorem? Senatumne? at is ipse auxilium petit a vobis; et confirmationem auctoritatis suæ vestræ potestati permissam esse sentit. An equites Romanos? judicabitis principes ejus ordinis quinquaginta, quid cum omnibus senseritis. An populum Romanum? at is quidem omnem suam de nobis potestatem tradidit vobis. Quamobrem, nisi hoc loco, nisi apud vos, nisi per vos, judices, non auctoritatem, quæ amissa est, sed salutem nostram, quæ spe exiguâ extremâque pendet, tenuerimus; nihil est præterea, quo confugere possimus: nisi forte, quæ res hoc judicio tentetur, quid agatur, cui causæ fundamenta jaciantur, judices, non videtis.

Damnatus est is, qui Catilinam, signa patriæ inferentem, interemit: quid est causæ, cur non is, qui Catilinam ex Urbe repulit, pertimescat? Repetitur

ad pœnam, qui indicia communis exitii excepit: cur sibi confidat is, qui ea proferenda et patefacienda curavit? Socii consiliorum, ministri, comitesque, vexantur: quid auctores, quid duces, quid principes, sibi exspectent? Atque utinam inimici nostri, ac bonorum omnium, mecum potius contendant, utrum tum omnes boni, duces nostri, an comites, fuerint ad communem conservandam salutem * * *

Multa desunt.

III. Hunc igitur virum, Læli, quibus tandem rebus oppugnas? Fuit, P. Servilio imperatore, in Ciliciâ tribunus militum: ea res siletur. Fuit M. Pisoni quæstor in Hispaniâ: vox de quæsturâ nulla missa est. Bellum Cretense ex magnâ parte gessit, atque unâ cum summo imperatore sustinuit: muta est hujus temporis accusatio. Præturæ jurisdictio, res varia et multiplex ad suspiciones et simultates, non attingitur: ea vero, in summo et periculosissimo reipublicæ tempore, etiam ab inimicis laudatur. At a testibus læditur. Antequam dico, a quibus, quâ spe, quâ re concitatis, quâ levitate, quâ egestate, quâ perfidiâ, quâ audaciâ præditis; dicam de genere universo, et de conditione omnium nostrûm.

Per Deos immortales! judices, vos, quomodo is, qui anno ante Romæ jus dixerat, anno post in Asià jus dixerit, a testibus quæretis ignotis? ipsi conjecturâ nihil judicabitis? In tam variâ jurisdictione, tam multa decreta, tot hominum gratiosorum læsæ voluntates: quæ est unquam jacta, non suspicio, quæ tamen solet esse falsa, sed iracundiæ vox, aut doloris? Et is est reus avaritiæ, qui, in uberrimâ re, turpe compendium, in maledicentissimâ civitate, in suspiciosissimo negotio, maledictum omne, non modo crimen, effugit. Prætereo illa, quæ prætereunda non sunt: nullum hujus in privatis rebus factum avarum, nullam in re pecuniariâ contentionem, nullam in re familiari sordem, posse proferri. Quibus igitur testibus ego hosce possum refutare, nisi vobis?

Timolites ille vicanus, homo non modo nobis, sed ne inter suos quidem notus, vos docebit, qualis sit L. Flaccus? quem vos modestissimum adolescentem, provinciæ maximæ sanctissimum virum, nostri exercitus fortissimum militem, diligentissimum ducem, temperatissimum legatum quæstoremque, cognoverunt; quem vos præsentes constantissimum senatorem, justissimum prætorem, atque amantissimum reipublicæ civem, judicâstis? De quibus vos aliis testes esse debetis, de iis ipsi alios testes audietis?

IV. At quos testes? primum dicam (id, quod est commune) Græcos: non quo nationi huic ego unus maxime fidem derogem: nam, si quis unquam de nostris hominibus a genere isto, studio ac voluntate, non abhorrens fuit; me et esse arbitror, et magis etiam tum, cum plus erat otii, fuisse: sed sunt in illo numero multi boni, docti, pudentes, qui ad hoc judicium deducti non sunt; multi impudentes, illiterati, leves, quos variis de causis video concitatos. Verumtamen hoc dico de toto genere Græcorum: tribuo illis literas, do multarum artium disciplinam, non adimo sermonis leporem, ingeniorum acumen, dicendi copiam: denique etiam, si qua sibi alia sumunt, non repugno: testimoniorum religionem et fidem nunquam ista natio coluit; totiusque hujusce rei quæ sit vis, quæ auctoritas, quod pondus, ignorant. Unde illud est, "Da mihi testimonium mutuum?" num Gallorum, num Hispanorum, putatur? Totum istud Græcorum est; ut etiam, qui Græce nesciunt, hoc, quibus verbis a Græcis dici soleat, sciant. Itaque videte, quo vultu, quâ confidentiâ dicant: tum intelligetis, quâ religione dicant. Nunquam nobis ad rogatum respondent: semper accusatori plus, quam ad rogatum. Nunquam laborant, quemadmodum probent, quod dicunt; sed quemadmodum se explicent dicendo. Iratus Flacco dixit M. Lurco, quod (ut ipse aiebat) libertus erat ejus

turpi judicio condemnatus. Nihil dixit, quod læderet eum, cum cuperet: impediebat enim religio. Tamen id, quod dixit, quanto cum pudore, quo tremore et pallore, dixit! Quam promtus homo P. Septimius! quam iratus de judicio, et de villico! tamen hæsitabat; tamen ejus iracundiæ religio nonnunquam repugnabat. Inimicus M. Cælius, quod, cum in re manifestâ putâsset nefas esse, publicanum judicare contra publicanum, sublatus erat e numero recuperatorum: tamen tenuit se, neque attulit in judicium quidquam ad lædendum, nisi voluntatem.

V. Hi si Græci fuissent, ac nisi nostri mores ac disciplina plus valerent quam dolor ac simultas, omnes se spoliatos, vexatos, fortunis eversos, esse dixissent. Græcus testis, cum eâ voluntate processit, ut lædat, non jurisjurandi, sed lædendi, verba meditatur. Vinci, refelli, coargui, putat esse turpissimum: ad id se parat: nihil aliud curat. Itaque non optimus quisque, nec gravissimus, sed impudentissimus loquacissimusque, deligitur. Vos autem, in privatis minimarum rerum judiciis, testem diligenter expenditis. Etiam si formam hominis, si nomen, si tribum nôstis, mores tamen exquirendos putatis. Qui âutem dicit testimonium ex nostris hominibus, ut se ipse sustentat! ut omnia verba moderatur! ut timet, ne quid cupide, ne quid iracunde, ne quid plus minusve quam sit necesse, dicat! Num illos item putatis? quibus jusjurandum jocus est, testimonium ludus, existimatio vestra tenebræ: laus, merces, gratia, gratulatio proposita est omnis in impudenti mendacio. Sed non dilatabo orationem meam: etenim potest esse infinita, si mihi libeat totius gentis in testimoniis dicendis explicare vanitatem. Sed propius accedam: de his vestris testibus dicam.

Vehementem accusatorem nacti sumus, judices, et inimicum in omni genere odiosum ac molestum; quem spero his rebus fore magno usui et amicis et reipublicæ. Sed certe inflammatus incredibili cupi-

ditate, hanc causam accusationemque suscepit. Qui comitatus in inquirendo! comitatum dico? immo vero quantus exercitus! quæ jactura! qui sumtus! quanta largitio! Quæ quamquam utilia sunt causæ, timide tamen dico; quod vereor, ne Lælius, ex his rebus quas sibi suscepit gloriæ causâ, putet aliquid, oratione meâ, sermonis in sese, aut invidiæ, esse quæsitum.

VI. Itaque hanc partem totam relinquam: tantum a vobis petam, judíces, ut, si quid ipsi audîstis communi famâ atque sermone, de vi, de manu, de armis, de copiis; memineritis, quarum rerum invidiâ, lege hac recenti ac novâ, certus est inquisitioni comitum numerus constitutus. Sed, ut hanc vim omittam, quanta illa sunt! quæ, quoniam accusatorio jure et more sunt facta, reprehendere non possumus, queri tamen cogimur: primum, quod, distributis partibus, sermo est totâ Asiâ dissipatus, Cn. Pompeium, quod L. Flacco est vehementer inimicus, contendisse a Lælio, paterno amico ac pernecessario, ut hunc hoc judicio arcesseret; omnemque ei suam auctoritatem, gratiam, copias, opes, ad hoc negotium conficiendum, detulisse. Id hoc verisimilius Græcis hominibus videbatur, qui paulo ante in eâdem provinciâ familiarem Lælium Flacco viderant. Pompeii autem auctoritas, cùm apud omnes tanta est, quanta esse debet, tum excellit in istâ provinciâ, quam nuper et prædonum et regum bello liberavit. Adjunxit illa, ut eos, qui domo exire nolebant testimonii denuntiatione terreret; qui domi stare non poterant, largo et liberali viatico commoveret. Sic adolescens, ingenii plenus, locupletes metu, tenues præmio, stultos errore, permovit: sic sunt expressa ista præclara, quæ recitantur, psephismata, non sententiis neque auctoritatibus declarata, nec jurejurando constricta, sed porrigendâ manu, profundendoque clamore multitudinis concitatæ.

VII. O morem præclarum, disciplinamque, quam

a majoribus accepimus, si quidem teneremus! sed, nescio quo pacto, jam de manibus elabitur. Nullam enim illi nostri sapientissimi et sanctissimi viri vim concionis esse voluerunt. Quæ sciseret plebes, aut quæ populus juberet; submotâ concione, distributis partibus, tributim et centuriatim descriptis ordinibus, classibus, ætatibus, auditis auctoribus, re multos dies promulgatâ et cognitâ, juberi vetarique voluerunt.

Græcorum autem totæ respublicæ sedentis concionis temeritate administrantur. Itaque, ut hanc Græciam (quæ jamdiu suis consiliis perculsa et afflicta est) omittam; illa vetus, quæ quondam opibus, imperio, gloriâ floruit, hoc uno malo concidit, libertate immoderatâ ac licentiâ concionum. Cum in theatro imperiti homines, rerum omnium rudes ignarique, consederant; tum bella inutilia suscipiebant; tum seditiosos homines reipublicæ præficiebant; tum optime meritos cives e civitate ejiciebant.

Quod si hæc Athenis tum, cum illæ non solum in Græciâ, sed prope cunctis gentibus enitebant, accidere sunt solita; quam moderationem putatis in Phrygiâ aut in Mysiâ concionum fuisse? Nostras conciones illarum nationum homines plerumque perturbant: quid, cum soli sunt ipsi, tandem fieri putatis? Cæsus est virgis Cymæus ille Athenagoras, qui in fame frumentum exportare erat ausus. Data concio Lælio est: processit ille, et Græcus apud Græcos non de culpâ suâ dixit, sed de pœnâ questus est. Porrexerunt manus: psephisma natum est. Hoc testimonium est? Nuper epulati, paulo ante omni largitione saturati, Pergameni, quod Mithridates (qui multitudinem illam non auctoritate, sed saginâ, tenebat) se velle dixit, id sutores, id zonarii, conclamârunt. Hoc testimonium est civitatis? Ego testes a Siciliâ publice duxi: verum erant ea testimonia non concitatæ concionis, sed jurati senatûs. Quare,

jam non est mihi contentio cum teste: vobis videndum est, sintne hæc testimonia putanda.

VIII. Adolescens bonus, honesto loco natus, disertus, cum maximo ornatissimoque comitatu, venit in oppidum Græcorum: postulat concionem: locupletes homines et graves, ne sibi adversentur, testimonii denuntiatione deterret: egentes et leves spe legationis et viatico publico, privatâ etiam benignitate, prolectat. Opifices et tabernarios, atque illam omnem fæcem civitatum, quid est negotii concitare, in eum præsertim, qui nuper summo cum imperio fuerit, summo autem in amore esse, propter nomen ipsum imperii, non potuerit? Mirandum vero est, homines eos, quibus odio sunt nostræ secures, nomen acerbitati, scriptura, decumæ, portorium morti, libenter arripere facultatem lædendi, quæcumque detur. Mementote igitur, cum audietis psephismata, non audire vos testimonia; audire temeritatem vulgi, audire vocem levissimi cujusque, audire strepitum imperitorum, audire concionem concitatam levissimæ nationis. Itaque perscrutamini penitus naturam rationemque criminum: jam nihil præter spem, nihil præter terrorem ac minas, reperietis. * * *

Deesse videntur nonnulla.

IX. In ærario nihil habent civitates, nihil in vectigalibus. Duæ rationes conficiendæ pecuniæ, aut versurâ, aut tributo: nec tabulæ creditoris proferuntur, nec tributi confectio ulla recitatur. Quam vero facile falsas rationes inferre, et in tabulas, quodcumque commodum est, referre soleant, ex Cn. Pompeii literis ad Hypsæum, et Hypsæi ad Pompeium missis, quæso, cognoscite.

(*Literæ Pompeii, et Hypsæi.*)

Satisne vobis coarguere his auctoribus dissolutam Græcorum consuetudinem licentiamque impudentem videmur? nisi forte, qui Cn. Pompeium, qui præ-

sentem, qui, nullo impellente, fallebant, eos, urgente Lælio, in absentem, et in L. Flaccum, aut timidos fuisse aut religiosos putamus.

Sed fuerint incorruptæ literæ domi: nunc vero, quam habere auctoritatem, aut quam fidem, possunt? Triduo lex ad prætorem deferri, judicum signis obsignari, jubet: tricesimo die vix deferuntur. Ne corrumpi tabulæ facile possint, idcirco lex obsignatas in publico poni voluit: at obsignantur corruptæ. Quid refert igitur, tanto post ad judices deferantur, an omnino non deferantur?

X. Quid, si testium studium cum accusatore sociatum est? tamenne isti testes habebuntur? Ubi est igitur illa exspectatio, quæ versari in judiciis solet? Nam antea, cum dixerat accusator acriter et vehementer, cumque defensor suppliciter demisseque responderat; tertius ille erat exspectatus locus testium, qui aut sine ullo studio dicebant, aut cum dissimulatione aliquâ cupiditatis. Hoc vero quid est? Unâ sedent, ex accusatorum subselliis surgunt, non dissimulant, non verentur. De subselliis queror? unâ ex domo prodeunt. Si verbo titubârint, quo revertantur, non habebunt. An quisquam esse testis potest, quem accusator sine curâ interroget, nec metuat, ne sibi aliquid, quod ipse nolit, respondeat? Ubi est igitur illa laus oratoris, quæ vel in accusatore antea, vel in patrono, spectari solebat? Bene testem interrogavit: callide accessit: reprehendit: quo voluit, adduxit: convicit, et elinguem reddidit.

Quid tu istum roges, Læli, qui, priusquam hoc, "Te rogo," dixeris, plura etiam effundat, quam tu ei domi ante præscripseris? Quid ego autem defensor rogem? nam aut oratio testium refelli solet, aut vita lædi. Quâ disputatione orationem refellam ejus, qui dicit, "Dedimus," nihil amplius? In hominem dicendum est igitur, cum oratio argumentationem non habet. Quid dicam in ignotum? Querendum est ergo et deplorandum (id, quod jamdudum facio)

de omni accusationis iniquitate: primum de communi genere testium. Dicet enim natio minime in testimoniis dicendis religiosa. Propius accedo: nego esse ista testimonia, quæ tu ipse psephismata appellas; sed et fremitum egentium, et motum quemdam temerarium Græculæ concionis. Intrabo etiam magis: qui gessit, non adest: qui numerâsse dicitur, non est deductus: privatæ literæ nullæ proferuntur; publicæ retentæ sunt in accusatorum potestate: summa est in testibus: hi vivunt cum inimicis: adsunt cum adversariis: habitant cum accusatoribus. Utrum hîc tandem disceptationem et cognitionem veritatis, an innocentiæ labem aliquam ac ruinam, fore putatis? Multa enim sunt ejusmodi, judices, ut, etiam si in homine ipso, de quo agitur, negligenda sint, tamen in conditione atque in exemplo pertimescenda videantur.

XI. Si quem, infimo loco natum, nullo splendore vitæ, nullâ commendatione famæ, defenderem; tamen civem a civibus, communis humanitatis jure ac misericordiâ, deprecarer; ne ignotis testibus, ne incitatis, ne accusatoris consessoribus, convivis, contubernalibus; ne hominibus, levitate Græcis, crudelitate barbaris, civem ac supplicem vestrum dederetis; ne periculosam imitationem exempli reliquis in posterum proderetis. Sed, cum L. Flacci res agatur, cujus ex familiâ qui primus consul factus est, primus in hac civitate consul fuit; cujus virtute regibus exterminatis, libertas in republicâ constituta est; quæ usque ad hoc tempus honoribus, imperiis, rerum gestarum gloriâ, continuata permansit; cumque ab hac perenni contestatâque virtute majorum, non modo non degenerârit L. Flaccus, sed (id, quod maxime florere in generis sui gloriâ viderat) laudem patriæ in libertatem vindicandæ prætor adamârit; in hoc ego reo ne quod perniciosum exemplum prodatur, pertimescam, in quo, etiam si quid errâsset, omnes boni connivendum esse arbitrarentur? Quod qui-

dem ego non modo non postulo, sed, contra, judices, vos oro et obtestor, ut totam causam, quam maxime intentis oculis, (ut aiunt) acerrime contemplemini. Nihil religione testatum, nihil veritate fundatum, nihil dolore expressum ; contraque omnia corrupta libidine, iracundiâ, studio, pretio, perjurio, reperientur.

XII. Etenim, jam universâ istorum cognitâ cupiditate, accedam ad singulas querelas criminationesque Græcorum. Classis nomine pecuniam civitatibus imperatam queruntur ; quod nos factum, judices, confitemur. Sed, si hoc crimen est ; aut in eo est, quod non licuerit imperare ; aut in eo, quod non opus fuerit navibus ; aut in eo, quod nulla, hoc prætore, classis navigârit. Licuisse ut intelligas, cognosce, quid, me consule, senatus decreverit, cum quidem nihil a superioribus continuorum annorum decretis decesserit.

(*Senatûs-consultum.*)

Proximum est ergo, ut, opus fuerit classe, necne, quæramus. Utrum igitur hoc Græci statuent, aut ullæ exteræ nationes, an vestri prætores, vestri duces, vestri imperatores ? Equidem existimo, in ejusmodi regione atque provinciâ, quæ mari cincta, portubus distincta, insulis circumdata esset, non solum præsidii, sed etiam ornandi imperii causâ, navigandum fuisse. Hæc enim ratio ac magnitudo animorum in majoribus nostris fuit, ut, cum in privatis rebus, suisque sumtibus, minimo contenti, tenuissimo cultu viverent, in imperio atque in publicâ dignitate omnia ad gloriam splendoremque revocarent. Quæritur enim, in re domesticâ, continentiæ laus ; in publicâ, dignitatis.

Quod si etiam præsidii causâ classem habuit, quis erit tam iniquus, qui reprehendat ? Nulli erant prædones. Quid ? nullos fore, quis præstare poterat ? Minuis, inquit, gloriam Pompeii. Immo tu auges molestiam. Ille enim classes prædonum, urbes, por-

tus, receptacula, sustulit: pacem maritimam summâ virtute atque incredibili celeritate confecit: illud vero neque suscepit, neque suscipere debuit, ut, si qua uspiam navicula prædonum apparuisset, accusandus videretur. Itaque ipse in Asiâ, cum omnia jam bella terrâ marique confecisset, classem tamen iisdem istis civitatibus imperavit. Quod si tum statuit opus esse, cum ipsius præsentis nomine tuta omnia et pacata esse poterant; quid, cum ille decessisset, Flacco existimatis statuendum et faciendum fuisse?

XIII. Quid nos hîc? nonne, ipso Pompeio auctore, Silano et Murenâ consulibus, decrevimus, ut classis in Italiâ navigaret? nonne eo ipso tempore, cum L. Flaccus in Asiâ remiges imperabat, nos hîc in mare Superum et Inferum sestertiûm ter et quadragies erogabamus? Quid postremo anno? nonne, M' Curio et P. Sextilio quæstoribus, pecunia in classem est erogata? quid? hoc omni tempore equites in orâ maritimâ non fuerunt? Illa est enim gloria divina Pompeii: primum prædones eos, qui tum, cum illi bellum maritimum gerendum datum est, toto mari dispersi vagabantur, redactos esse omnes in potestatem: deinde Syriam esse nostram, Ciliciam teneri, Cyprum per Ptolemæum regem nihil audere: præterea Cretam Metelli virtute esse nostram: nihil esse, unde proficiscantur; nihil quo revertantur: omnes sinus, promontoria, litora, insulas, urbes maritimas, claustris imperii nostri contineri.

Quod si, Flacco prætore, nemo in mari prædo fuisset, tamen hujus diligentia reprehendenda non esset: idcirco enim, quod hic classem habuisset, existimarem non fuisse. Quid, si L. Oppii, L. Agrii, C. Cestii, equitum Romanorum, hujus etiam clarissimi viri, Cn. Domitii, qui in Asiâ tum legatus fuit, testimonio doceo, eo ipso tempore, quo tu ipse negas classem habendam fuisse, complures a prædonibus esse captos? tamen Flacci consilium in remigibus imperandis reprehendetur? Quid, si etiam occisus est a piratis

Adramyttenus, homo nobilis, cujus est fere nobis omnibus nomen auditum, Atinas pugil, Olympionices? hoc est apud Græcos (quoniam de eorum gravitate dicimus) prope majus et gloriosius, quam Romæ triumphâsse. At neminem cepisti. Quam multi oræ maritimæ clarissimi viri præfuerunt, qui, cum prædonem nullum cepissent, mare tamen tutum præstiterunt? Casus est enim in capiendo, locus, eventus, occasio: defendendi facilis est cautio, non solum latibulis occultorum locorum, sed etiam tempestatum moderatione et conversione.

XIV. Reliquum est, ut quæratur, utrum ista classis, cursu et remis, an sumtu tantum et literis, navigârit. Num id igitur negari potest, cujus rei cuncta testis est Asia, bipartito classem distributam fuisse, ut una pars supra Ephesum, altera infra Ephesum, navigaret? Hac classe M. Crassus, vir amplissimus, ab Æno in Asiam, his navibus Flaccus ex Asiâ in Macedoniam, navigavit. In quo igitur prætoris est diligentia requirenda? in numero navium, et in descriptione æquabili sumtûs? dimidium ejus, quo Pompeius erat usus, imperavit. Num potuit parcius? Descripsit autem pecuniam ad Pompeii rationem, quæ fuit accommodata L. Sullæ descriptioni; qui cum in omnes Asiæ civitates pro portione pecunias descripsisset; illam rationem, in imperando sumtu, et Pompeius et Flaccus secutus est: neque est adhuc tamen ea summa completa.

Non refert vero. Quid lucretur? cum enim genus imperatæ pecuniæ suscipit; id, quod tu crimen esse vis, confitetur. Quî igitur probari potest, in eâ pecuniâ non referendâ, crimen sibi ipsum facere, in quâ crimen esset nullum, si referret?

At enim negas fratrem meum, qui L. Flacco successerit, pecuniam ullam in remiges imperâsse. Equidem Quinti fratris mei laude delector; sed aliis magis, gravioribus atque majoribus. Aliud quiddam statuit, aliud vidit. Existimavit, quocumque tempore

auditum quid esset de prædonibus, quam vellet subito, se classem comparaturum. Denique hoc primus frater meus in Asiâ fecit, ut hoc sumtu remigum civitates levaret: crimen autem tum videri solet, cum aliquis sumtus instituit eos, qui antea non erant instituti, non cum successor aliquid immutat de institutis priorum. Flaccus, quid alii postea facturi essent, scire non poterat: quid fecissent, videbat.

XV. Sed, quoniam de communi totius Asiæ crimine dictum est, aggrediar jam ad singulas civitates: ex quibus sit sane nobis prima civitas Acmonensis. Citat præco voce maximâ legatos Acmonenses. Procedit unus Asclepiades. Prodeant. Etiamne præconem mentiri coëgisti? est enim, credo, is vir iste, ut civitatis nomen suâ auctoritate sustineat, damnatus turpissimis judiciis domi, notatus literis publicis: cujus de probris, adulteriis, ac stupris, exstant Acmonensium literæ; quas ego, non solum propter longitudinem, sed etiam propter turpissimam obscœnitatem verborum, prætereundas puto. Dixit publice data drachmarum CCVI millia. Dixit tantum: nihil ostendit, nihil protulit: sed adjunxit id, quod certe (quoniam erat domesticum) docere debuit, se privatim drachmarum CCVI millia dedisse. Quantum sibi ablatum homo impudentissimus dicit, tantum nunquam est ausus, ut haberet, optare.

Ab A. Sextilio dicit se dedisse, et a suis fratribus. Potuit dare Sextilius: nam fratres quidem consortes sunt mendicitatis. Audiamus igitur Sextilium: fratres denique ipsi prodeant: quam volent, impudenter mentiantur: et, quod nunquam habuerint, dedisse se dicant: tamen aliquid fortasse, coram producti, dicent, in quo reprehendantur. Non deduxi, inquit, Sextilium. Cedo tabulas. Non deportavi. Fratres saltem exhibe. Non denuntiavi. Quod ergo unus Asclepiades, fortunâ egens, vitâ turpis, existimatione damnatus, impudentiâ atque audaciâ fretus, sine ta-

bulis, sine auctore, [jecerit,] id nos, quasi crimen aut testimonium, pertimescamus?

Idem laudationem, quam nos ab Acmonensibus Flacco datam proferebamus, falsam esse dicebat: cujus quidem laudationis jactura exoptanda nobis fuit. Nam, ut signum publicum inspexit præclarus iste auctor suæ civitatis, solere suos cives cæterosque Græcos, ex tempore, quod opus sit, obsignare dixit. Tu vero tibi habeto istam laudationem: nec enim Acmonensium testimonio Flacci vita et dignitas nititur. Das enim mihi, quod hæc causa maxime postulat, nullam gravitatem, nullam constantiam, nullum firmum in Græcis hominibus consilium, nullam denique esse testimonii fidem. Nisi vero hactenus ista formula testimonii atque orationis tuæ describi ac distingui potest, ut Flacco absenti aliquid civitates tribuisse dicantur; Lælio præsenti, per se agenti, vi legis, jure accusationis, opibus præterea suis terrenti ac minanti, nihil temporis causâ scripsisse aut obsignâsse videantur.

XVI. Equidem, in minimis rebus, sæpe res magnas vidi, judices, deprehendi ac teneri, ut in hoc Asclepiade. Hæc, quæ est a nobis prolata laudatio, obsignata erat cretâ illâ Asiaticâ, quæ fere est omnibus nota nobis; quâ utuntur omnes non modo in publicis, sed etiam in privatis literis, quas quotidie videmus mitti a publicanis, sæpe unicuique nostrûm. Neque enim testis ipse, signo inspecto, falsum nos proferre dixit, sed levitatem totius Asiæ protulit, de quâ nos et libenter et facile concedimus. Nostra igitur laudatio (quam ille temporis causâ nobis datam dicit, datam quidem confitetur) consignata cretâ est: in illo autem testimonio, quod accusatori dicitur datum, ceram esse vidimus.

Hîc ego, judices, si vos Acmonensium decretis, si cæterorum Phrygum literis, permoveri putarem, vociferarer, et, quantum maxime possem, contenderem:

testarer publicanos; excitarem negotiatores; vestram etiam conscientiam implorarem: cerâ deprehensâ, confiderem, totius testimonii fictam audaciam manifesto comprehensam atque oppressam teneri. Nunc vero non insultabo vehementius, nec volitabo in hoc insolentius; neque in istum nugatorem, tamquam in aliquem testem, invehar; neque in toto Acmonensium testimonio, sive hîc confictum est (ut apparet), sive missum domo est (ut dicitur), commovebor. Etenim, quibus ego istam laudationem remittam, quoniam sunt (ut Asclepiades dicit) leves, horum testimonium non pertimescam.

XVII. Venio nunc ad Dorylensium testimonium: qui, producti, tabulas se publicas ad speluncas perdidisse dixerunt. O pastores, nescio quos, cupidos literarum! siquidem nihil istis, præter literas, abstulerunt. Sed aliud esse causæ suspicamur, ne forte isti parum versuti esse videantur. Pœna est (ut opinor) Dorylæi gravior, quam apud alios, falsarum et corruptarum literarum. Si veras protulissent, criminis nihil erat: si falsas, erat pœna. Bellissimum putârunt, dicere amissas.

Quiescant igitur, et me hoc in lucro ponere, atque aliud agere, patiantur. Non sinunt. Supplet enim ille nescio quis, et privatim dicit se dedisse. Hoc vero ferri nullo modo potest. Qui de tabulis publicis recitat iis, quæ in accusatoris potestate fuerunt, non debet habere auctoritatem: sed tamen judicium fieri videtur, cum tabulæ illæ ipsæ, cujusquemodi sunt, proferuntur. Cum vero is, quem nemo vestrûm vidit unquam; nemo, qui mortalis esset, audivit; tantum dicit, "Dedi;" dubitatis, judices, quin ab hoc ignotissimo Phryge nobilissimum civem vindicetis. Atque huic eidem nuper tres equites Romani honesti et graves, cum in causâ liberali eum, qui asserebatur, cognatum suum esse diceret, non crediderunt. Quî hoc evenit, ut, qui locuples testis doloris et sanguinis

sui non fuerit, idem sit gravis auctor injuriæ publicæ?

Atque, hic Dorylensis nuper cum efferretur magnâ frequentiâ, consessuque vestro, mortis illius invidiam in L. Flaccum Lælius conferebat. Facis injuste, Læli, si putas periculo nostro vivere tuos contubernales: præsertim quod tuâ negligentiâ factum arbitremur: homini enim Phrygi, qui arborem fici nunquam vidisset, fiscinam ficorum objecisti: cujus mors te ex aliquâ parte relevavit: edacem enim hospitem amisisti. Flacco vero quid profuit, qui valuit tamdiu, dum huc prodiret; mortuus est, aculeo jam dimisso, ac dicto testimonio? At istud columen actionis tuæ, Mithridates, posteaquam, biduum retentus testis a nobis, effudit, quæ voluit, omnia; reprehensus, convictus, fractusque discessit; ambulat cum loricâ: metuit, homo doctus et sapiens, ne L. Flaccus nunc scelere se alliget, cum jam testem illum effugere non possit; ut, qui, ante dictum testimonium, sibi temperârit, cum tamen aliquid assequi posset, is nunc id agat, ut, ad falsum avaritiæ testimonium, verum etiam maleficii crimen adjungat. Sed de hoc teste, totoque Mithridatico crimine, disseruit et subtiliter et copiose Q. Hortensius: nos, ut instituimus, ad reliqua pergamus.

XVIII. Caput est omnium Græcorum concitandorum, qui cum accusatoribus sedet, Heraclides ille Temnites, homo ineptus et loquax, sed (ut sibi videtur) ita doctus, ut etiam magistrum illorum se esse dicat; et, qui ita sit ambitiosus, ut omnes vos, nosque, quotidie persalutet. Temni, usque ad illam ætatem, in senatum venire non potuit: et, qui se artem dicendi traditurum etiam cæteris profiteatur, ipse omnibus turpissimis judiciis convictus est.

Pari felicitate unâ legatus venit Nicomedes, qui neque in senatum ullâ conditione pervenire potuit, et furti, et pro socio, damnatus est. Nam princeps le-

gationis, Lysanias, adeptus est ordinem senatorium: sed, cum rem publicam nimium amplecteretur, peculatûs damnatus, et bona et senatorium nomen amisit. Hi tres etiam ærarii nostri tabulas falsas esse voluerunt: nam servos novem se professi sunt habere, cum omnino sine comite venissent. Decreto scribendo primum video affuise Lysaniam; cujus fratris bona, quod is populo non solvebat, prætore Flacco, publice venierunt; præterea Philippus est, Lysaniæ gener, et Hermobius; cujus frater, Poles, item pecuniæ publicæ est condemnatus.

XIX. Dicunt, se Flacco, et iis qui simul essent, drachmarum XV millia dedisse. Cum civitate mihi res est acerrimâ, [et conficientissimâ literarum,] in quâ nummus commoveri nullus potest sine quinque prætoribus, tribus quæstoribus, quatuor mensariis, qui apud illos a populo creantur. Ex hoc tanto numero deductus est nemo: et, cum illam pecuniam nominatim Flacco datam referant; majorem etiam aliquam cum huic iidem darent, in ædem sacram reficiendam se perscripsisse dicunt: quod minime convenit: nam aut omnia occulte referenda fuerunt, aut aperte omnia. Cum perscribunt nominatim Flacco, nihil timent, nihil verentur: cum operi publico referunt, iidem homines subito eumdem, quem contemserant, pertimescunt. Si prætor dedit, ut est scriptum, a quæstore numeravit; quæstor a mensâ publicâ; mensa aut ex vectigali, aut ex tributo. Nunquam erit istud simile criminis, nisi mihi totam rationem, omni et personarum genere et literarum, explicâris; vel, quod est in eodem decreto scriptum, homines clarissimos civitatis, amplissimis usos honoribus, hoc prætore circumventos. Cur hi neque in judicio adsunt, neque in decreto nominantur? non enim credo significari isto loco illum, qui se erigit, Heraclidem.

Utrum enim in clarissimis est civibus is, quem judicatum hîc duxit Hermippus? qui hanc ipsam legationem, quam habet, non accepit a suis civibus,

sed usque Tmolo petivit? cui nullus honos in suâ civitate habitus est unquam: res autem ea, quæ tenuissimis committebatur, huic uni in vitâ commissa sola est. Custos, T. Aufidio prætore, frumento publico est positus: pro quo cum a P. Varino prætore pecuniam accepisset, celavit suos cives, ultroque iis sumtum intulit. Quod posteaquam Temni, literis a P. Varino missis, cognitum atque patefactum est; cumque eâdem de re Cn. Lentulus, qui censor fuit, Temnitarum patronus, literas misisset; Heraclidem istum Temni nemo postea vidit. Atque, ut ejus impudentiam perspicere possitis, causam ipsam, quæ levissimi hominis animum in Flaccum incitavit, quæso, cognoscite.

XX. Fundum Cymæum Romæ mercatus est de pupillo Meculonio. Cum verbis se locupletem faceret, haberet nihil præter illam impudentiam, quam videtis, pecuniam sumsit mutuam a Sex. Stolâ, judice hoc nostro, primario viro, qui et rem agnoscit, neque hominem ignorat; qui tamen credidit P. Fulvii Veratii, lectissimi hominis, fide. Ei cum solveret, sumsit a C. et M. Fufiis, equitibus Romanis, primariis viris. Hîc (hercule) cornici oculum, ut dicitur: nam hunc Hermippum, hominem eruditum, civem suum, cui debebat esse notissimus, percussit: ejus enim fide sumsit a Fufiis. Securus Hermippus Temnum proficiscitur, cum iste sese pecuniam, quam hujus fide sumserat, a discipulis suis diceret Fufiis persoluturum. Habebat enim rhetor iste adolescentes quosdam locupletes, quos dimidio redderet stultiores, quam acceperat; ubi nihil possent discere, nisi ignorantiam literarum. Neminem quidem adeo infatuare potuit, ut ei nummum ullum crederet. Itaque, cum Româ clam esset profectus, multosque minutis mutuationibus fraudavisset, in Asiam venit, Hermippoque percontanti de nomine Fufiano, respondet, se omnem pecuniam Fufiis persolvisse. Interim, neque ita longo intervallo, libertus a Fufiis cum literis ad Hermip-

pum venit: pecunia petitur ab Hermippo. Hermippus ab Heraclide petit; ipse tamen Fufiis satisfacit absentibus, et fidem suam liberat: hunc, æstuantem et tergiversantem, judicio ille persequitur: a recuperatoribus causa cognoscitur.

Nolite existimare, judices, non unam et eamdem omnibus in locis esse fraudatorum et inficiatorum impudentiam. Fecit eadem omnia, quæ nostri debitores solent: negavit sese omnino versuram ullam fecisse Romæ: Fufiorum se affirmavit nunquam omnino nomen audìsse: Hermippum vero ipsum, pudentissimum atque optimum virum, veterem amicum atque hospitem meum, splendidissimum atque ornatissimum civitatis suæ, probris omnibus maledictisque vexavit. Sed, cum se homo volubilis quâdam præcipiti celeritate dicendi illâ oratione jactaret, repente, testimoniis Fufiorum nominibusque recitatis, homo audacissimus pertimuit, loquacissimus obmutuit. Itaque recuperatores contra istum rem minime dubiam primâ actione judicaverunt. Cum judicatum non faceret, addictus Hermippo, et ab hoc ductus est.

XXI. Habetis et honestatem hominis, et auctoritatem testimonii, et causam omnem simultatis. Atque is, ab Hermippo missus, cum ei pauca mancipia vendidisset, Romam se contulit: deinde in Asiam rediit, cum jam frater meus Flacco successisset; ad quem adiit, causamque ita detulit; recuperatores, vi Flacci coactos et metu, falsum invitos judicavisse. Frater meus, pro suâ æquitate prudentiâque, decrevit, ut, si judicatum negaret, in duplum iret: si metu coactos diceret, haberet eosdem recuperatores. Recusavit: et, quasi nihil esset actum, nihil judicatum, ab Hermippo ibidem mancipia, quæ ipse ei vendiderat, petere cœpit. M. Gratidius, legatus, ad quem est aditum, actionem se daturum negavit: re judicatâ stari ostendit placere.

Iterum iste, cui nullus esset usquam consistendi locus, Romam se retulit: persequitur Hermippus,

qui nunquam istius impudentiæ cessit. Petit Heraclides a C. Plotio senatore, viro primario, qui legatus in Asiâ fuerat, mancipia quædam, quæ se, cum judicatum esset, per vim vendidisse dicebat. Q. Naso, vir ornatissimus, qui prætor fuerat, judex sumitur; qui cum sententiam secundum Plotium se dicturum ostenderet, ab eo judice abiit, et, quod judicium lege non erat, causam totam reliquit. Satisne vobis, judices, videor ad singulos testes accedere, neque, ut primo constitueram, tantummodo cum universo genere confligere?

Venio ad Lysaniam ejusdem civitatis, peculiarem tuum, Deciane, testem; quem tu, cum ephebum Temni cognôsses, quoniam te nudus delectârat, semper nudum esse voluisti. Abduxisti Temno Apollonidem: pecuniam adolescentulo, grandi fœnore, fiduciâ tamen acceptâ, occupavisti. Hanc fiduciam commissam tibi dicis: tenes hodie ac possides. Eum tu testem, spe recuperandi fundi paterni, venire ad testimonium dicendum coëgisti: qui quoniam testimonium nondum dixit, quidnam sit dicturus, exspecto. Novi genus hominum, novi consuetudinem, novi libidinem. Itaque, etsi teneo, quid sit dicere paratus, nihil tamen contra disputabo prius, quam dixerit: totum enim convertet, atque alia finget. Quamobrem, et ille servet, quod paravit; et ego me ad id, quod attulerit, integrum conservabo.

XXII. Venio nunc ad eam civitatem, in quam ego multa et magna studia et officia contuli; et quam meus frater in primis colit atque diligit: quæ si civitas per viros bonos gravesque homines querelas ad vos detulisset, paulo commoverer magis. Nunc vero quid putem? Trallianos Mæandrio causam commisisse, homini egenti, sordido, sine honore, sine existimatione, sine censu? Ubi erant illi Pythodori, Ætideni, Lepisones, cæteri homines apud nos noti, inter suos nobiles? ubi illa magnifica et gloriosa ostentatio civitatis? Nonne esset putidum, si hanc causam agerent

severe, non modo legatum, sed Trallianum omnino, dici Mæandrium? Huic illi legato, huic publico testi, patronum suum jam inde a patre atque majoribus, L. Flaccum, mactandum civitatis testimonio tradidissent?

Non est ita, judices, non est profecto. Vidi ego, in quodam judicio nuper, Philodorum testem Trallianum, vidi Parrhasium, vidi Archidemum, cum quidem idem hic mihi Mæandrius, quasi ministrator, aderat, subjiciens, quid in suos cives, civitatemque, si vellem, dicerem: nihil enim illo homine levius, nihil egentius, nihil inquinatius. Quare si hunc habent auctorem Tralliani doloris sui, si hunc custodem literarum, si hunc testem injuriæ, si hunc auctorem querelarum; remittant spiritus; comprimant animos suos; sedent arrogantiam; fateantur, in Mæandrii personâ esse expressam faciem civitatis. Sin istum semper illi ipsi domi proterendum esse et conculcandum putaverunt; desinant putare, auctoritatem esse in eo testimonio, cujus auctor inventus est nemo.

XXIII. Sed exponam, quid in re sit, ut, quamobrem ista civitas neque severe Flaccum oppugnârit, neque benigne defenderit, scire possitis. Erat ei Castriciano nomine irata; de quo toto respondit Hortensius: invita solverat Castricio pecuniam, jamdiu debitam. Hinc totum odium, hinc omnis offensio. Quo cum venisset Lælius ad iratos, et illud Castricianum vulnus dicendo refricuisset; exsiluerunt principes, neque in illâ concione affuerunt, neque ipsius decreti ac testimonii auctores esse voluerunt. Usque eo orba fuit ab optimatibus illa concio, ut princeps principum esset Mæandrius; cujus linguâ, quasi flabello seditionis, illa tum est egentium concio ventilata.

Itaque civitatis pudentis, ut ego semper existimavi, et gravis, ut ipsi existimari volunt, justum dolorem querelasque cognoscite. Quæ pecunia fuerit apud se, Flacci patris nomine, collata a civitatibus, hanc a se esse ablatam queruntur. Alio loco quæram, quid li-

cuerit Flacco: nunc tantum a Trallianis requiro, quam pecuniam a se ablatam queruntur, suamne dicant, sibi a civitatibus collatam in usum suum. Cupio audire. Non, inquit, dicimus. Quid igitur? delatam ad nos, creditam nobis L. Flacci patris nomine, ad hujus dies festos atque ludos. Quid tum? Hanc te, inquit, capere non licuit. Jam id videro: sed primum illud tenebo. Queritur gravis, locuples, ornata civitas, quod non retinet alienum: spoliatam se dicit, quod id non habet, quod ejus non fuit. Quid hoc impudentius dici aut fingi potest? Delectum est oppidum, quo in oppido uno pecunia a totâ Asiâ ad honores L. Flacci poneretur: hæc pecunia tota ab honoribus translata est in quæstum et fœnerationem: recuperata est multis post annis.

XXIV. Quæ civitati facta est injuria? At moleste fert civitas. Credo: avulsum est enim præter spem, quod erat spe devoratum, lucrum. At queritur. Impudenter facit. Non enim omnia, quæ dolemus, eadem jure queri possumus. At accusat verbis gravissimis. Non civitas, sed imperiti homines, a Mæandrio concitati. Quo loco, etiam atque etiam facite ut recordemini, quæ sit temeritas multitudinis, quæ levitas propria Græcorum, quid in concione seditiosâ valeat oratio. Hîc, in hac gravissimâ et moderatissimâ civitate, cum est forum plenum judiciorum, plenum magistratuum, plenum optimorum virorum et civium, cum speculatur atque obsidet Rostra vindex temeritatis, et moderatrix officii, curia; tamen quantos fluctus excitari concionum videtis! Quid vos fieri censetis Trallibus? an id, quod Pergami? nisi forte hæ civitates existimari volunt, facilius unâ se epistolâ Mithridatis moveri impellique potuisse, ut amicitiam populi Romani, fidem suam, jura omnia officii humanitatisque violarent, quam ut filium testimonio læderent, cujus patrem armis pellendum suis mœnibus censuissent.

Quare nolite mihi ista nomina civitatum nobilium

opponere: quos enim hostes hæc familia contemsit, nunquam eosdem testes pertimescet. Vobis autem est confitendum, si consiliis principum vestræ civitates reguntur; non multitudinis temeritate, sed optimatum consilio, bellum ab istis civitatibus cum populo Romano esse susceptum: sin ille tum motus est temeritate imperitorum excitatus; patimini, me delicta vulgi a publicâ causâ separare.

XXV. At enim istam pecuniam huic capere non licuit. Utrum vultis patri Flacci licuisse, necne? Si licuit, sicuti certe licuit, ad ejus honores collatam, ex quibus ipse nihil capiebat, patris pecuniam recte abstulit filius: si non licuit; tamen, illo mortuo, non modo filius, sed quivis hæres, rectissime potuit auferre. Ac tum quidem Tralliani, cum ipsi gravi fœnore istam pecuniam multos annos occupavissent, a Flacco tamen omnia, quæ voluerunt, impetraverunt: neque tam fuerunt impudentes, ut id, quod Lælius dixit, dicere auderent, hanc ab se pecuniam abstulisse Mithridatem. Quis enim erat, qui non sciret, in ornandis studiosiorem Mithridatem, quam in spoliandis, Trallianis fuisse?

Quæ quidem a me si, ut dicenda sunt, dicerentur, gravius agerem, judices, quam adhuc egi: quantam Asiaticis testibus fidem habere vos conveniret: revocarem animos vestros ad Mithridatici belli memoriam, ad illam universorum civium Romanorum per tot urbes, uno puncto temporis, miseram crudelemque cædem; prætores nostros deditos, legatos in vincula conjectos; nominis prope Romani memoriam cum vestigio imperii, non modo ex ædibus Græcorum, verum etiam ex literis, esse deletam. Mithridatem Deum, illum patrem, illum conservatorem Asiæ, illum Euium, Nysium, Bacchum, Liberum, nominabant. Unum atque idem erat tempus, cum L. Flacco consuli portas tota Asia claudebat; Cappadocem autem illum non modo recipiebat suis urbibus, verum etiam ultro vocabat. Liceat hæc nobis, si oblivisci non

possumus, at tacere: liceat mihi potius de levitate Græcorum queri, quam de crudelitate. Auctoritatem isti habeant apud eos, quos esse omnino noluerunt? nam, quoscumque potuerunt, togatos interemerunt: nomen civium Romanorum, quantum in ipsis fuit, sustulerunt.

XXVI. In hac igitur urbe se jactent, quam oderunt? apud eos, quos inviti vident? in eâ republicâ, ad quam opprimendam, non animus eis, sed vires defuerunt? Adspiciant hunc florem legatorum laudatorumque Flacci, ex verâ atque integrâ Græciâ: tum se ipsi expendant: tum cum his se comparent; tum, si audebunt, dignitati horum componant suam.

Adsunt Athenienses, unde humanitas, doctrina, religio, fruges, jura, leges ortæ, atque in omnes terras distributæ, putantur: de quorum urbis possessione, propter pulchritudinem, etiam inter Deos certamen fuisse proditum est: quæ vetustate eâ est, ut ipsa ex sese suos cives genuisse dicatur; et eorum eadem terra parens, altrix, patria dicatur: auctoritate autem tantâ est, ut jam fractum prope ac debilitatum Græciæ nomen hujus urbis laude nitatur.

Adsunt Lacedæmonii; cujus civitatis spectata ac nobilitata virtus, non solum naturâ corroborata, verum etiam disciplinâ putatur; qui soli toto orbe terrarum, septingentos jam annos amplius, unis moribus, et nunquam mutatis legibus, vivunt. Adsunt ex Achaïâ cunctâ multi legati, Bœotiâ, Thessaliâ; quibus locis nuper legatus L. Flaccus, imperatore Metello, præfuit. Neque vero te, Massilia, prætereo, quæ L. Flaccum militem quæstoremque cognôsti: cujus ego civitatis disciplinam atque gravitatem non solum Græciæ, sed haud scio an cunctis gentibus, anteponendam dicam: quæ, tam procul a Græcorum omnium regionibus, disciplinis linguâque divisa, cum, in ultimis terris cincta Gallorum gentibus, barbariæ fluctibus alluatur, sic optimatum consilio gubernatur, ut omnes ejus instituta laudare facilius possint, quam

æmulari. Hisce utitur laudatoribus Flaccus, his innocentiæ testibus, ut Græcorum cupiditati, Græcorum auxilio, resistamus.

XXVII. Quamquam quis ignorat, qui modo unquam mediocriter res istas scire curavit, quin tria Græcorum genera sint vere? quorum uni sunt Athenienses, quæ gens Iönum habebatur: Æoles alteri, Dores tertii, nominabantur. Atque hæc cuncta Græcia, quæ famâ, quæ gloriâ, quæ doctrinâ, quæ pluribus artibus, quæ etiam imperio et bellicâ laude floruit, parvum quemdam locum (ut scitis) Europæ tenet, semperque tenuit. Asiæ maritimam oram, bello superatam, cinxit urbibus, non ut munitam coloniis illam augeret, sed ut obsessam teneret. Quamobrem, quæso a vobis, Asiatici testes, ut, cum vere recordari voletis, quantum auctoritatis in judicium afferatis, vosmet ipsi describatis Asiam; nec, quid alienigenæ de vobis loqui soleant, sed quid vosmet ipsi de genere vestro statuatis, memineritis. Namque, ut opinor, Asia vestra constat ex Phrygiâ, Mysiâ, Cariâ, Lydiâ. Utrum igitur nostrum est, an vestrum, hoc proverbium, Phrygem plagis fieri solere meliorem? Quid de totâ Cariâ? nonne hoc vestrâ voce vulgatum est, si quid cum periculo experiri velis, in Care id potissimum esse faciendum? Quid porro in Græco sermone tam tritum atque celebratum est, quam, si quis despicatui ducitur, ut Mysorum ultimus esse dicatur? Nam quid ego dicam de Lydiâ? quis unquam Græcus comœdiam scripsit, in quâ servus primarum partium non Lydus esset? Quamobrem, quæ vobis fit injuria, si statuimus, vestro nobis judicio standum esse de vobis? Equidem mihi jam satis superque dixisse videor de Asiatico genere testium: sed tamen vestrum est, judices, omnia, quæ dici possunt in hominum levitatem, inconstantiam, cupiditatem, etiamsi a me minus dicuntur, vestris animis et cogitatione comprehendere.

XXVIII. Sequitur auri illa invidia Judaïci. Hoc

nimirum est illud, quod non longe a gradibus Aureliis hæc causa dicitur: ob hoc crimen, hic locus abs te, Læli, atque illa turba quæsita est. Scis, quanta sit manus, quanta concordia, quantum valeat in concionibus. Submissâ voce agam, tantum ut judices audiant: neque enim desunt, qui istos in me, atque in optimum quemque, incitent: quos ego, quo id facilius faciant, non adjuvabo. Cum aurum, Judæorum nomine, quotannis ex Italiâ, et ex omnibus provinciis, Hierosolyma exportari soleret, Flaccus sanxit edicto, ne ex Asiâ exportari liceret. Quis est, judices, qui hoc non vere laudare possit? Exportari aurum non oportere, cum sæpe antea senatus, tum, me consule, gravissime judicavit. Huic autem barbaræ superstitioni resistere, severitatis; multitudinem Judæorum, flagrantem nonnunquam in concionibus, pro re publicâ contemnere, gravitatis summæ fuit.

At Cn. Pompeius, captis Hierosolymis, victor ex illo fano nihil attigit. In primis hoc, ut multa alia, sapienter, quod, in tam suspiciosâ ac maledicâ civitate, locum sermoni obtrectatorum non reliquit. Non enim credo, religionem, et Judæorum et hostium, impedimento præstantissimo imperatori, sed pudorem, fuisse. Ubi ergo crimen est? quoniam quidem furtum nusquam reprehendis, edictum probas, judicatum fateris, quæsitum et prolatum palam, non negas; actum esse per viros primarios, res ipsa declarat. Apameæ manifesto comprehensum, ante pedes prætoris in foro expensum est auri pondo centum paulo minus per Sex. Cæsium, equitem Romanum, castissimum hominem atque integerrimum: Laodiceæ viginti pondo paulo amplius per hunc ipsum L. Peducæum, judicem nostrum; Adramyttii per Cn. Domitium, legatum. Pergami non multum.

Auri ratio constat: aurum in ærario est: furtum non reprehenditur: invidia quæritur: a judicibus oratio avertitur: vox in coronam turbamque effunditur. Sua cuique civitati religio, Læli, est; nostra nobis.

Stantibus Hierosolymis, pacatisque Judæis, tamen istorum religio sacrorum a splendore hujus imperii, gravitate nominis nostri, majorum institutis, abhorrebat: nunc vero hoc magis, quod illa gens, quid de imperio nostro sentiret, ostendit armis: quam cara Diis immortalibus esset, docuit, quod est victa, quod elocata, quod servata.

XXIX. Quamobrem, quoniam, quod crimen esse voluisti, id totum vides in laudem esse conversum; veniamus jam ad civium Romanorum querelas. Ex quibus sit sane prima Deciani. Quid tibi tandem, Deciane, injuriæ factum est? Negotiaris in liberâ civitate. Primum patere, me esse curiosum. Quousque negotiabere? præsertim cum sis isto loco natus. Annos jam triginta in foro versaris; sed tamen in Pergameno. Longo intervallo, si quando tibi peregrinari commodum est, Romam venis: affers faciem novam, nomen vetus, purpuram Tyriam: in quo tibi invideo, quod unis vestimentis tamdiu lautus es.

Verum esto: negotiari libet: cur non Pergæ? Smyrnæ? Trallibus? ubi et multi cives Romani sunt, et jus a nostro magistratu dicitur. Otium te delectat: lites, turba, prætor, odio est: Græcorum libertate gaudes. Cur ergo unus tu Apollonidenses, amantissimos populi Romani fidelissimosque socios, miseriores habes, quam aut Mithridates, aut etiam pater tuus, habuerit unquam? Cur his per te frui libertate suâ, cur denique esse liberis, non licet? Homines sunt totâ ex Asiâ frugalissimi, sanctissimi, a Græcorum luxuriâ et levitate remotissimi, patresfamilias suo contenti, aratores, rusticani: agros habent et naturâ perbonos, et diligentiâ culturâque meliores. In hisce agris tu prædia habere voluisti. Omnino mallem, (et magis erat tuum, si te crassi agri delectabant) hîc alicubi in Crustumino aut in Capenati paravisses. Verum esto: Catonis est dictum, Pedibus compensari pecuniam. Longe omnino a Tiberi ad Caïcum:

quo in loco etiam Agamemnon cum exercitu errâsset, nisi ducem Telephum invenisset. Sed concedo id quoque: placuit oppidum: regio delectavit: emisses.

XXX. Amyntas est genere, honore, existimatione, pecuniâ, princeps illius civitatis. Cujus socrum, mulierem imbecilli consilii, satis locupletem, pellexit Decianus ad sese: et, cum illa, quid ageretur, nesciret, in possessione prædiorum ejus familiam suam collocavit: uxorem abduxit ab Amyntâ prægnantem, quæ peperit apud Decianum filiam; hodieque apud Decianum est uxor Amyntæ, et filia.

Numquid harum rerum a me fingitur, Deciane? Sciunt hæc omnes nobiles, sciunt boni viri, sciunt denique nostri homines, sciunt mediocres negotiatores. Exsurge, Amynta: repete a Deciano, non pecuniam, non prædia: socrum denique sibi habeat: restituat uxorem: reddat misero patri filiam. Nam membra, quæ debilitavit lapidibus, fustibus, ferro, manus, quas contudit, digitos, quos confregit, nervos, quos concidit, restituere non potest. Filiam, filiam, inquam, ærumnoso patri, Deciane, redde.

Hæc Flacco non probâsse te miraris? Cui, quæso, tandem probâsti? Emtiones falsas, prædiorum proscriptiones cum mulierculis, apertâ circumscriptione, fecisti. Tutor his rebus, Græcorum legibus, adscribendus fuit: Polemocratem scripsisti, mercenarium et administrum consiliorum tuorum. Adductus est in judicium Polemocrates de dolo malo et de fraude a Dione, hujus ipsius tutelæ nomine. Qui concursus ex oppidis finitimis undique! qui dolor animorum! quæ querela! Condemnatus est Polemocrates sententiis omnibus: irritæ venditiones; irritæ proscriptiones. Num restituis? defers ad Pergamenos, ut illi reciperent in suas literas publicas præclaras proscriptiones et emtiones tuas. Repudiant; rejiciunt. At qui homines? Pergameni, laudatores tui. Ita enim mihi gloriari visus es laudatione Pergamenorum,

quasi honorem majorum tuorum assecutus esses: et hoc te superiorem putabas esse, quam Lælium, quod te civitas Pergamena laudaret. Num honestior est civitas Pergamena, quam Smyrna? at ne ipsi quidem dicunt.

XXXI. Vellem tantum habere otii, ut possem recitare psephisma Smyrnæorum, quod fecerunt in Castricium mortuum: primum, ut in oppidum introferretur; quod aliis non conceditur: deinde, ut ferrent ephebi: postremo, ut imponeretur aurea corona mortuo. Hæc P. Scipioni, clarissimo viro, cum esset Pergami mortuus, facta non sunt. At Castricium quibus verbis (Dii immortales!) decus patriæ, ornamentum populi Romani, florem juventutis, appellant! Quare, Deciane, si cupidus es gloriæ, alia ornamenta, censeo, quæras.

Pergameni te deriserunt. Quid? tu ludi te non intelligebas, cum tibi hæc recitabant, "clarissimum virum, præstantissimâ sapientiâ, singulari ingenio?" mihi crede, ludebant. Cum vero coronam auream literis imponebant; re verâ non plus aurum tibi, quam monedulæ, committebant; ne tum quidem hominum venustatem et facetias perspicere potuisti? Isti igitur, isti Pergameni proscriptiones, quas tu afferebas, repudiaverunt. P. Orbius, homo et prudens et innocens, contra te omnia decrevit.

XXXII. In P. Globulum, meum necessarium, fuisti gratiosior. Utinam neque ipsum neque me pœniteret! [Flaccum in curiâ decrevissent.] Veridicas adjungis causas inimicitiarum, quod patri L. Flacci, ædili curuli, pater tuus, tribunus plebis, diem dixerit. At istud, ne ipsi quidem patri Flacci valde molestum esse debuit; præsertim cum ille, cui dies dicta est, prætor postea factus sit, et consul; ille, qui diem dixit, non potuerit privatus in civitate consistere. Sed, si justas inimicitias putabas, cur, cum tribunus militum Flaccus esset, in ejus legione miles fuisti, cum tibi, per leges militares, effugere liceret iniquitatem

tribuni? cur autem prætor te, inimicum paternum, in consilium vocavit? quæ quidem quam sancte solita sint observari, scitis omnes.

Nunc accusamur ab iis, qui in consilio nobis fuerunt. Decrevit Flaccus. Num aliud, atque oportuit? In liberos. Num aliter, ac censuit senatus? In absentem decrevit. Cum ibidem esses, cum prodire nolles: non est hoc in absentem reum.

(*Senatûs-consultum, et decretum Flacci.*)

Quid, si non decrevisset, sed edixisset? quis posset vere reprehendere? Num etiam fratris mei literas, plenissimas humanitatis et æquitatis, reprehensurus es? quas easdem, mulieri a me datas, apud Pataranos requisivit. Recita literas Q. Ciceronis.

(*Literæ Q. Ciceronis.*)

Quid? hæc Apollonidenses, occasione factâ, ad Flaccum detulerunt? Apud Orbium acta non sunt? ad Globulum delata non sunt? Ad senatum nostrum, me consule, nonne legati Apollonidenses omnia postulata de injuriis unius Deciani detulerunt? At hæc prædia etiam in censu dedicavisti. Mitto, quod aliena: mitto, quod possessa per vim: mitto, quod convicta ab Apollonidensibus; mitto, quod a Pergamenis repudiata: mitto etiam, quod a nostris magistratibus in integrum restituta: mitto, quod nullo jure, neque in re, neque in possessione, tua. Illud quæro, sintne ista prædia censui censendo: habeant jus civile: sint, necne sint, mancipî: subsignari apud ærarium, apud censorem, possint: in quâ tribu denique ista prædia censuisti? Commisisti, si tempus aliquod gravius accidisset, ut ex iisdem prædiis et Apollonide et Romæ imperatum esset tributum. Verum esto: gloriosus fuisti: voluisti magnum agri modum censeri, et ejus agri, qui dividi plebi Romanæ non [potest.]

Census es præterea numeratæ pecuniæ centum triginta HS millia. Eam opinor tibi numeratam non

esse abs te. Sed hæc omitto. Census es mancipia Amyntæ: neque huic ullam in eo fecisti injuriam. Possidet enim ea mancipia Amyntas. Ac primo quidem pertimuit, cum te audîsset servos suos esse censum. Retulit ad jurisconsultos. Constabat inter omnes, si aliena censendo Decianus sua facere posset, eum [maximam habiturum esse familiam. Responsum est, ejus facta non videri. Idem visum est postea Flacco, cum rem cognosceret: ita-que decrevit.]

XXXIII. Habetis causam inimicitiarum, quâ causâ inflammatus Decianus ad Lælium detulerit hanc opimam accusationem. Nam ita questus est Lælius, cum de perfidiâ Deciani diceret: Qui mihi auctor fuit, qui causam ad me detulit, quem ego sum secutus, is a Flacco corruptus est; is me deseruit ac prodidit. Siccine tu auctor tandem eum, cui tu in consilio fuisses, apud quem omnes gradus dignitatis tuæ retinuisses, pudentissimum hominem, nobilissimâ familiâ natum, optime de republicâ meritum, in discrimen omnium fortunarum vocavisti? Sed defendam Decianum, qui tibi in suspicionem nullo suo delicto venit. Non est, mihi crede, corruptus. Quid enim fuit, quod ab eo redimeretur? ut duceret judicium? cui sex horas omnino lex dedit. Quantum tandem ex his horis detraheret, si tibi morem gerere voluisset? Nimirum illud est, quod ipse suspicatur. Invidisti ingenio subscriptoris tui. Quod ornabat facile locum, quem prehenderat, et acute testes interrogabat, aut circumveniebat; fortasse [fecisti et tu, et populi sermo, ne exciperes.] Idcirco Decianum usque ad coronam applicuisti. Sed, ut hoc verisimile est, ita haud verisimile, Decianum a Flacco esse corruptum.

Ita scitote, judices, esse cætera: vel quod ait Lucceius, L. Flaccum sibi dare cupîsse, ut a fide se abduceret, sestertiûm vicies. Et eum tu accusas avaritiæ, quem dicis sestertiûm vicies voluisse perdere? nam quid emebat, cum te emebat? ut ad se transires? quam partem causæ tibi daremus? An ut

enuntiares consilia Lælii? qui testes ab eo prodirent? Quid? nos non videbamus habitare unâ? quis hoc nescit? Tabulas in Lælii potestate fuisse, num dubium est? An, ne vehementer, ne copiose accusares? Nunc facis suspicionem: ita enim dixisti, ut nescio quid abs te impetratum esse videatur.

XXXIV. At enim Androni Sextilio gravis injuria facta est, et non ferenda; quod, cum esset uxor ejus Valeria intestato mortua, sic egit eam rem Flaccus, quasi ad ipsum hæreditas pertineret. In quo quid reprehendas, scire cupio. Quod falsum intenderit? Quî doces? Ingenua, inquit, fuit. O peritum juris hominem! Quid? ab ingenuis mulieribus hæreditates lege non veniunt? In manum, inquit, convenerat. Nunc audio: sed quæro, usu, an coëmtione? Usu non potuit: nihil enim potest de tutelâ legitimâ, sine omnium tutorum auctoritate, deminui. Coëmtione? omnibus ergo auctoribus: in quibus certe Flaccum fuisse non dices.

Relinquitur illud, quod vociferari non destitit, non debuisse, cum prætor esset, suum negotium agere, aut mentionem facere hæreditatis. Maximas audio tibi, L. Luculle, qui de L. Flacco sententiam laturus es, pro tuâ eximiâ liberalitate, maximisque beneficiis in tuos, venisse hæreditates, cum Asiam provinciam consulari imperio obtineres. Si quis eas suas esse dixisset, concessisses? Tu, T. Vecti, si qua tibi in Africâ venerit hæreditas; usu amittes? an tuum, nullâ avaritiâ, salvâ dignitate, retinebis? At istius hæreditatis, jam Globulo prætore, Flacci nomine, petita possessio est. Non igitur impressio, non occasio, non vis, non tempus, non imperium, non secures, ad injuriam faciendam Flacci animum impulerunt.

Itaque eodem M. Lurco, vir optimus, meus familiaris, convertit aculeum testimonii sui: negavit, a privato pecuniam in provinciâ prætorem petere oportere. Cur tandem, M. Lurco, non oportet? Eripere, extorquere, accipere contra leges, non oportet: petere

non oportere, nunquam ostendes, nisi docueris non licere. An legationes sumere liberas, exigendi causâ, sicut et tu ipse nuper, et multi viri boni sæpe fecerunt, rectum est (quod ego non reprehendo; socios video queri); prætorem, si hæreditatem in provinciâ non reliquerit, non solum reprehendendum, verum etiam condemnandum, putas? Doti, inquit, Valeria pecuniam omnem suam dixerat.

XXXV. Nihil istorum explicari potest, nisi ostenderis, illam in tutelâ Flacci non fuisse. Si fuit, quæcumque, sine hoc auctore, est dicta dos, nulla est. Sed tamen Lurconem, quamquam, pro suâ dignitate, moderatus est in testimonio dicendo religioni suæ, tamen iratum Flacco esse vidistis: neque enim occultavit causam iracundiæ suæ, neque reticendam putavit. Questus est, libertum suum, Flacco prætore, esse damnatum. O conditiones miseras administrandarum provinciarum! in quibus diligentia plena simultatum est; negligentia, vituperationum: ubi severitas periculosa est; liberalitas, ingrata: sermo, insidiosus; assentatio, perniciosa: frons omnium, familiaris; multorum animus, iratus: iracundiæ, occultæ; blanditiæ, apertæ: venientes prætores exspectant, præsentibus inserviunt, abeuntes deserunt. Sed omittamus querelas, ne nostrum consilium in prætermittendis provinciis laudare videamur.

Literas misit de villico P. Septimii, hominis ornati, qui villicus cædem fecerat: Septimium ardentem iracundiâ videre potuistis. In Lurconis libertum judicium ex edicto dedit: hostis est Lurco. Quid igitur? hominum gratiosorum splendidorumque libertis fuit Asia tradenda? An simultates, nescio quas, cum libertis vestris Flaccus exercet? An vobis, in vestris vestrorumque causis, severitas odio est; eamdem laudatis, cum de nobis judicatis?

XXXVI. At iste Andro, spoliatus bonis (ut dicitis), ad dicendum testimonium non venit. Quid, si veniat? Decisionis arbiter C. Cæcilius fuit; quo splen-

dore vir! quâ fide! quâ religione! Obsignator C. Sextilius, Lurconis sororis filius, homo et pudens, et constans, et gravis. Si vis erat, si fraus, si metus, si circumscriptio; quis pactionem fieri, quis adesse istos, coëgit? Quid, si ista omnis pecunia huic adolescentulo, L. Flacco, reddita est? si petita? si redacta? si per hunc Antiochum, paternum hujus adolescentis libertum, seni illi Flacco probatissimum? videmurne non solum avaritiæ crimen effugere, sed etiam liberalitatis laudem assequi singularem? Communem enim hæreditatem, quæ æqualiter ad utrumque lege venisset, concessit adolescenti, propinquo suo: nihil ipse attigit de Valerianis bonis. Quod statuerat facere, adductus hujus pudore, et non amplissimis patrimonii copiis, id non solum fecit, sed etiam prolixe cumulateque fecit. Ex quo intelligi debet, eum contra leges pecunias non cepisse, qui tam fuerit in hæreditate concedendâ liberalis.

At Falcidianum crimen est ingens: talenta quinquaginta se Flacco dicit dedisse. Audiamus hominem. Non adest. Quomodo igitur dicit? Epistolam mater ejus profert, et alteram soror: scriptum ad se dicunt esse ab illo, tantam pecuniam Flacco datam. Ergo is, cui, si aram tenens juraret, crederet nemo, per epistolam, quod volet, injuratus probabit? At qui vir? quam non amicus suis civibus! qui patrimonium satis lautum, quod hîc nobiscum conficere potuit, Græcorum conviviis maluit dissipare. Quid attinuit relinquere hanc urbem? libertate tam præclarâ carere? adire periculum navigandi? quasi bona comesse Romæ non liceret. Nunc denique materculæ suæ festivus filius, aniculæ minime suspiciosæ, purgat se per epistolam, ut eam pecuniam, quâcum trajecerat, non consumsisse, sed Flacco dedisse, videatur.

XXXVII. At fructus isti Trallianorum, Globulo prætore, venierunt: Falcidius emerat HS nongentis millibus. Si dat tantam pecuniam Flacco, nempe idcirco dat, ut rata sit emtio. Emit igitur aliquid, quod

certe multo pluris esset: dat de lucro: nihil detrahit de vivo. Minus igitur lucri facit. Cur Albanum venire jubet? cur matri præterea blanditur? cur, epistolis, et sororis et matris imbecillitatem aucupatur? postremo cur non audimus ipsum? Retinetur (credo) in provinciâ: mater negat: venisset, inquit, si esset denuntiatum. Tu certe coëgisses, si ullum firmamentum in illo teste posuisses. Sed hominem ab negotio abducere noluisti. Magnum erat ei certamen propositum, magna cum Græcis contentio; qui tamen, ut opinor, jacent victi: nam iste unus totam Asiam, magnitudine poculorum, bibendoque, superavit. Sed tamen quis tibi, Læli, de epistolis istis indicavit? mulieres negant se scire. Quis is est igitur? Ille ipse tibi, se ad matrem et sororem scripsisse, narravit? an etiam scripsit oratu tuo?

At vero M. Æbutium, et constantissimum et pudentissimum hominem, Falcidii affinem, nihil interrogas? nihil ejus generum, pari fide præditum, C. Manilium? qui profecto, de tantâ pecuniâ, si esset data, nihil audîsse non posset. His tu igitur epistolis, Deciane, recitatis, his mulierculis productis, illo absente auctore laudato, tantum te crimen probaturum putâsti? præsertim, cum ipse, non deducendo Falcidium, judicium feceris, plus falsam epistolam habituram ponderis, quam ipsius præsentis fictam vocem et simulatum dolorem.

XXXVIII. Sed quid ego de epistolis Falcidii, aut de Androne Sextilio, aut de Deciani censu, tamdiu disputo; de salute omnium nostrûm, de fortunis civitatis, de summâ reipublicæ taceo? quam vos universam in hoc judicio vestris humeris, vestris, inquam, humeris, judices, sustinetis. Videtis, in quo motu temporum, quantâ in conversione rerum ac perturbatione, versemur. Cum alia multa certi homines, tum hoc vel maxime moliuntur, ut vestræ quoque mentes, vestra judicia, vestræ sententiæ, optimo cuique infestissimæ atque inimicissimæ reperiantur. Gra-

via judicia pro reipublicæ dignitate, multa de conjuratorum scelere, fecistis. Non putant satis conversam rempublicam, nisi in eamdem impiorum pœnam optime meritos cives detruserint. Oppressus est C. Antonius. Esto: habuit quamdam ille infamiam suam: neque tamen ille ipse (pro meo jure, dico) vobis judicibus damnatus esset; cujus damnatione, sepulcrum L. Catilinæ, floribus ornatum, hominum audacissimorum ac domesticorum hostium conventu epulisque celebratum est: justa facta Catilinæ sunt. Nunc a Flacco Lentuli pœnæ per vos expetuntur. Quam potestis P. Lentulo, qui vos, in complexu liberorum conjugumque vestrarum trucidatos, incendio patriæ sepelire conatus est, mactare victimam gratiorem, quam si L. Flacci sanguine illius nefarium in nos omnes odium saturaveritis?

Litemus igitur Lentulo; parentemus Cethego; revocemus ejectos: nimiæ pietatis et summi amoris in patriam vicissim nos pœnas, si ita placet, sufferamus. Nos jam ab indicibus nominamur: in nos crimina finguntur: nobis pericula comparantur. Quæ si per alios agerent; si denique, per populi nomen, civium imperitorum multitudinem concitâssent; æquiore animo ferre possemus. Illud vero ferri non potest, quod, per senatores et per equites Romanos, qui hæc omnia, pro salute omnium, communi consilio, unâ mente atque virtute gesserunt, harum rerum auctores, duces, principes, spoliari omnibus fortunis, atque civitate expelli, posse arbitrantur. Etenim populi Romani perspiciunt jam mentem et voluntatem: omnibus rebus, quibus potest, populus Romanus significat, quid sentiat: nulla varietas est inter homines opinionis, nulla voluntatis, nulla sermonis. Quare, si quis illuc me vocat, venio: populum Romanum disceptatorem non modo non recuso, sed etiam deposco. Vis absit: ferrum ac lapides removeantur: operæ facessant: servitia sileant. Nemo erit tam injustus, qui me audierit, (sit modo liber et civis) quin

potius de præmiis meis, quam de pœnâ, cogitandum putet.

XXXIX. O Dii immortales! quid hoc miserius? nos, qui P. Lentulo ferrum et flammam de manibus extorsimus, imperitæ multitudinis judicio confidimus; lectissimorum civium et amplissimorum sententias pertimescimus. M' Aquillium patres nostri, multis avaritiæ criminibus testimoniisque convictum, quia cum fugitivis fortiter bellum gesserat, judicio liberaverunt. Consul ego nuper defendi C. Pisonem; qui, quia consul fortis constansque fuerat, incolumis est reipublicæ conservatus. Defendi item consul L. Murenam, consulem designatum: nemo illorum judicum, clarissimis viris accusantibus, audiendum sibi de ambitu putavit, cum, bellum jam gerente Catilinâ, omnes, me auctore, duos consules Calendis Januariis scirent esse oportere. Innocens et bonus vir, et omnibus rebus ornatus, bis hoc anno, me defendente, absolutus est, A. Thermus. Quanta, reipublicæ causâ, lætitia populi Romani, quanta gratulatio, consecuta est! Semper graves et sapientes judices, in rebus judicandis, quid utilitas civitatis, quid communis salus, quid reipublicæ tempora poscerent, cogitaverunt. Cum tabella vobis dabitur, judices, non de Flacco dabitur solum: dabitur de ducibus auctoribusque conservandæ civitatis: dabitur de omnibus bonis civibus: dabitur de vobismet ipsis: dabitur de liberis vestris, de vitâ, de patriâ, de salute communi. Non judicatis, in hac causâ, de exteris nationibus, non de sociis: de vobis, ac vestrâ republicâ, judicatis.

XL. Quod si provinciarum vos ratio magis movet, quam vestra; ego vero non modo non recuso, sed etiam postulo, ut provinciarum auctoritate moveamini. Etenim opponemus Asiæ provinciæ primum magnam partem ejusdem provinciæ, quæ pro hujus periculis legatos laudatoresque misit: deinde provinciam Galliam, provinciam Ciliciam, provinciam Hispaniam, provinciam Cretam. Græcis autem, Lydis,

et Phrygibus, et Mysis, obsistent Massilienses, Rhodii, Lacedæmonii, Athenienses, cuncta Achaïa, Thessalia, Bœotia. Septimio et Cælio testibus, P. Servilius et A. Metellus, hujus pudoris integritatisque testes, repugnabunt. Asiaticæ jurisdictioni urbana jurisdictio respondebit: annui temporis criminationem omnis ætas L. Flacci et perpetua vita defendet. Et, si prodesse L. Flacco, judices, debet, quod se tribunum militum, quod quæstorem, quod legatum, imperatoribus clarissimis, exercitibus ornatissimis, provinciis gravissimis, dignum suis majoribus præstitit; prosit, quod hîc, vobis videntibus, in periculis communibus omnium vestrûm, sua pericula cum meis conjunxit: prosint honestissimorum municipiorum coloniarumque laudationes: prosit etiam senatûs populique Romani præclara et vera laudatio.

O nox illa, quæ pæne æternas huic urbi tenebras attulisti! cum Galli ad bellum, Catilina ad Urbem, conjurati ad ferrum et flammam, vocabantur; cum ego te, Flacce, cœlum noctemque contestans, flens flentem obtestabar; cum tuæ fidei optimæ et spectatissimæ salutem urbis et civium commendabam. Tu, tum, Flacce, prætor, communis exitii nuntios cepisti; tu inclusam in literis reipublicæ pestem deprehendisti; tu periculorum indicia, tu salutis auxilia, ad me et ad senatum attulisti. Quæ tibi tum gratiæ sunt a me actæ! quæ ab senatu! quæ a bonis omnibus! Quis tibi, quis C. Pomtino, fortissimo viro, quemquam bonum putaret unquam, non salutem, verum honorem ullum, denegaturum? O nonæ illæ Decembres, quæ, me consule, fuistis! quem ego diem vere natalem hujus urbis, aut certe salutarem, appellare possum.

XLI. O nox illa, quam iste est dies consecutus, fausta huic urbi! miserum me! metuo, ne funesta nobis. Qui tum animus L. Flacci, (nihil dicam enim de me) qui amor in patriam, quæ virtus, quæ gravitas exstitit! Sed quid ea commemoro, quæ tum, cum agebantur, uno consensu omnium, unâ voce populi

Romani, uno orbis terræ testimonio, in cœlum laudibus efferebantur? nunc vereor, ne non modo non prosint, verum etiam aliquid obsint. Etenim multo acriorem improborum interdum memoriam esse sentio, quam bonorum. Ego te, si quid gravius acciderit, ego te, inquam, Flacce, prodidero: mea dextra illa, meą fides, mea promissa, cum te, si rempublicam conservaremus, omnium bonorum præsidio, quoad viveres, non modo munitum, sed etiam ornatum, fore pollicebar. Putavi, speravi, etiam si honos noster vobis vilior fuisset, salutem certe caram futuram.

At L. Flaccum quidem, judices, si (quod Dii immortales omen avertant!) gravis injuria afflixerit; nunquam tamen prospexisse vestræ saluti, consuluisse vobis, liberis, conjugibus, fortunis vestris, pœnitebit. Semper ita sentiet, talem se animum et generis dignitati, et pietati suæ, et patriæ, debuisse: vos ne pœniteat tali civi non pepercisse, (per Deos immortales!) judices, providete. Quotus enim quisque est, qui hanc in republicâ sectam sequatur? qui vobis, qui vestri similibus placere cupiat? qui optimi atque amplissimi cujusque hominis atque ordinis auctoritatem magni putet; cum illam viam sibi videant expeditiorem ad honores, et ad omnia quæ concupiverunt?

XLII. Sed cætera sint eorum: sibi habeant potentiam, sibi honores, sibi cæterorum commodorum summas facultates: liceat iis, qui hæc salva esse voluerunt, ipsis esse salvis. Nolite, judices, existimare, eos, quibus integrum est, qui nondum ad honores accesserunt, non exspectare hujus exitum judicii. Si L. Flacco tantus amor in bonos omnes, tantum in rempublicam studium, calamitati fuerit; quem posthac tam amentem fore putatis, qui non illam viam vitæ, quam ante præcipitem et lubricam esse ducebat, huic planæ et stabili præponendam esse arbitretur? Quod si talium civium vos, judices, tædet; ostendite: mutabunt sententiam, qui poterunt: constituent, quid agant, quibus integrum est: nos, qui jam progressi

sumus, hunc exitum nostræ temeritatis feremus. Sin hoc animo quam plurimos esse vultis, declarabitis hoc judicio, quid sentiatis.

Huic, huic misero puero, vestro ac liberorum vestrorum supplici, judices, hoc judicio vivendi præcepta dabitis: cui si patrem conservatis; qualis ipse debeat esse civis, præscribetis: sin eripitis; ostendetis, bonæ rationi, et constanti, et gravi, nullum a vobis fructum esse propositum. Qui vos (quoniam est id ætatis, ut sensum jam percipere possit ex mœrore patrio, auxilium nondum patri ferre possit) orat, ne suum luctum patris lacrymis, patris mœrorem suo fletu, augeatis: qui etiam me intuetur, me vultu appellat, meam quodammodo flens fidem implorat, ac repetit eam, quam ego patri suo quondam pro salute patriæ spoponderim, dignitatem. Miseremini familiæ, judices; miseremini fortissimi patris; miseremini filii: nomen clarissimum et fortissimum, vel generis, vel vetustatis, vel hominis causâ, reipublicæ reservate.

ORATIO XXV.

PRO P. SULLÂ.

ARGUMENTUM.

D. Junio Silano et L. Murenâ Coss. de conjuratione accusatus est a L. Torquato P. Sulla ex eo senatùs-consulto, quod erat de conquirendis conjuratis factum. Quoniam autem bis conjuratum fuerat, ut supra in argumento Catilinariarum ostendimus; Hortensius et Cicero ita inter se defensionem partiti sunt, ut ille a primâ, hic autem ab alterâ, conjuratione P. Sullam abfuisse ostenderet. Præmissâ ergo responsione ad ea quæ in Ciceronem ipsum accusator dixerat, cum ejus inconstantiam, levitatem, et nimiam in judiciis potentiam, in invidiam adducere vellet; sequitur ipsa defensio, refellens singula, quæ L. Torquatus, confirmandi criminis causâ, dixerat; et tandem in religiosâ Deorum obtestatione desinens, nihil sibi de P. Sullæ cum conjuratis societate compertum esse.

PRO P. SULLÂ.

I. Maxime vellem, judices, ut P. Sulla et antea dignitatis suæ splendorem obtinere, et, post calamitatem acceptam, modestiæ fructum aliquem potuisset percipere. Sed, quoniam ita tulit casus infestus, ut amplissimo honore, cum communi ambitionis invidiâ, tum singulari Autronii odio, everteretur; et in his pristinæ fortunæ reliquiis, miseris et afflictis, tamen haberet quosdam, quorum animos ne supplicio quidem suo satiare posset; quamquam ex hujus incommodis magnam animo molestiam capio, tamen in cæteris malis facile patior oblatum mihi tempus, in quo boni viri lenitatem meam misericordiamque, notam omnibus quondam, nunc, quasi intermissam, agnoscerent; improbi ac perditi cives, redomiti atque victi, præcipitante republicâ, vehementem me fuisse, atque fortem; conservatâ, mitem ac misericordem faterentur.

Et, quoniam L. Torquatus, meus familiaris ac necessarius, judices, existimavit, si nostram in accusatione suâ necessitatem familiaritatemque violâsset, aliquid se de auctoritate meæ defensionis posse detrahere; cum hujus periculi propulsatione conjungam defensionem officii mei. Quo quidem genere non uterer orationis, judices, hoc tempore, si meâ solum interesset. Multis enim mihi locis et data facultas est, et sæpe dabitur, de meâ laude dicendi. Sed, ut ille, judices, quantum de meâ auctoritate deripuisset, tantum se de hujus præsidiis deminuturum putavit; sic hoc ego sentio, si mei facti rationem vobis, constantiamque hujus officii ac defensionis, probavero, causam quoque me P. Sullæ probaturum.

Ac primum abs te illud, L. Torquate, quæro, cur me a cæteris clarissimis viris ac principibus civitatis, in hoc officio atque in defensionis jure, secernas. Quid enim est, quamobrem abs te Q. Hortensii factum, clarissimi viri atque ornatissimi civis, non reprehendatur, reprehendatur meum? Nam, si initum est consilium a P. Sullâ inflammandæ civitatis, hujus exstinguendi imperii, delendæ urbis; mihi majorem hæ res dolorem, quam Q. Hortensio, mihi majus odium, afferre debent? meum denique gravius esse judicium, qui adjuvandus in his causis, qui oppugnandus, qui defendendus, qui deserendus, esse videatur?

II. Ita, inquit. Tu enim investigâsti, tu patefecisti, conjurationem. Quod cum dicit, non attendit, eum, qui patefecerit, hoc curâsse, ut id omnes viderent, quod antea fuisset occultum. Quare ista conjuratio, si patefacta per me est, tam patet Hortensio, quam mihi. Quem cum videas, hoc honore, auctoritate, virtute, consilio præditum, non dubitâsse, quin innocentem P. Sullam defenderet; quæro, cur, qui aditus ad causam Hortensio patuerit, mihi interclusus esse debuerit. Quæro illud etiam, si me, qui defendo, reprehendendum putas esse, quid tandem de his existimes summis viris et clarissimis civibus, quorum studio et dignitate celebrari hoc judicium, ornari causam, defendi hujus innocentiam, vides? Non enim una est ratio defensionis ea, quæ posita est in oratione: omnes, qui adsunt, qui laborant, qui salvum volunt, pro suâ parte atque auctoritate defendunt.

An vero, in quibus subselliis hæc ornamenta ac lumina reipublicæ viderem, in his me apparere nollem, quorum ego operâ illum in locum atque in hanc celsissimam sedem dignitatis atque honoris, multis meis ac magnis laboribus et periculis, adscendissem? Atque, ut intelligas, Torquate, quem accuses, si te id offendit, quod ego, qui hoc genere quæstionis defenderim neminem, non desim P. Sullæ; recordare de

cæteris, quos adesse huic vides: intelliges, et de hoc, et de cæteris, judicium meum et horum par atque unum fuisse. Qui nostrûm affuit Vargunteio? nemo: ne hic quidem Q. Hortensius, præsertim qui illum solus antea de ambitu defendisset. Non enim jam se ullo officio cum illo conjunctum arbitrabatur, cum ille, tanto scelere commisso, omnium officiorum societatem diremisset. Quis nostrûm Ser. Sullam, quis P. Lentulum, quis M. Læcam, quis Cornelium, defendendum putavit? quis his horum affuit? nemo. Quid ita? quia, cæteris in causis, etiam nocentes, viri boni, si necessarii sunt, non defendendos esse non putant: in hoc crimine, non solum levitatis est culpa, verum etiam quædam contagio sceleris, si defendas eum, quem obstrictum esse patriæ parricidio suspicere. Quid? Autronio nonne sodales, non collegæ sui, non veteres amici, quorum ille copiâ quondam abundârat, non hi omnes, qui sunt in republicâ principes, defuerunt? immo etiam testimonio plerique læserunt? Statuerant, tantum illud esse maleficium, quod non modo non occultari per se, sed etiam aperiri illustrarique, deberet.

III. Quamobrem, quid est, quod mirere, si cum iisdem me in hac causâ vides adesse, cum quibus in cæteris intelligis abfuisse? nisi vero me unum vis ferum, præter cæteros, me asperum, me inhumanum existimari, me singulari immanitate et crudelitate præditum. Hanc mihi tu si, propter res meas gestas, imponis in omni vitâ meâ personam, Torquate, vehementer erras. Me natura misericordem, patria severum, crudelem nec patria nec natura, esse voluit. Denique istam ipsam personam vehementem et acrem, quam mihi tum tempus et respublica imposuit, jam voluntas et natura ipsa detraxit. Illa enim ad breve tempus severitatem postulavit; hæc in omni vitâ misericordiam lenitatemque desiderat.

Quare, nihil est, quod ex tanto comitatu virorum amplissimorum me unum abstrahas. Simplex officium

atque una est bonorum omnium causa. Nihil erit, quod admirere posthac, si in eâ parte, in quâ hos animadverteris, me videbis. Nulla est enim in republicâ causa mea propria: tempus agendi fuit magis mihi proprium, quam cæteris: doloris vero, et timoris, et periculi, fuit illa causa communis: neque enim princeps tunc ad salutem esse potuissem, si esse alii comites noluissent. Quare necesse est, quod mihi consuli præcipuum fuit præter alios, id jam privato cum cæteris esse commune. Neque ego hoc partiendæ invidiæ, sed communicandæ laudis, causâ loquor. Oneris mei partem nemini impertio, gloriæ bonis omnibus.

In Autronium testimonium dixisti, inquit: Sullam defendis. Hoc totum ejusmodi est, judices, ut, si ego sim inconstans ac levis, nec testimonio fidem tribui convenerit, nec defensioni auctoritatem. Sin est in me ratio reipublicæ, religio privati officii, studium retinendæ voluntatis bonorum; nihil minus accusator debet dicere, quam a me defendi Sullam, testimonio læsum esse Autronium. Videor enim non solum studium ad defendendas causas, verum opinionis aliquid et auctoritatis, afferre: quâ et moderate ego utar, judices, et omnino non uterer, si ille me non coëgisset.

IV. Duæ conjurationes abs te, Torquate, constituuntur; una, quæ, Lepido et Volcatio consulibus, patre tuo consule designato, facta esse dicitur; altera, quæ me consule. Harum in utrâque Sullam dicis fuisse. Patris tui, fortissimi viri atque optimi consulis, scis, me consiliis non interfuisse: scis, me, cum mihi summus tecum usus esset, tamen illorum expertem temporum et sermonum fuisse; credo, quod nondum penitus in republicâ versabar, quod nondum ad propositum mihi finem honoris perveneram, quod mea me ambitio et forensis labor ab omni illâ cogitatione abstrahebat.

Quis ergo intererat vestris consiliis? omnes hi, quos

vides huic adesse, et in primis Q. Hortensius; qui, cum propter honorem ac dignitatem, atque animum eximium in rempublicam, tum propter summam familiaritatem, summumque amorem in patrem tuum, tum communibus, tum præcipuis patris tui periculis commovebatur. Ergo istius conjurationis crimen defensum ab eo est, qui interfuit, qui cognovit, qui particeps et consilii vestri fuit, et timoris: cujus, in hoc crimine propulsando, cum esset copiosissima atque ornatissima oratio, tamen non minus inerat auctoritatis in eâ, quam facultatis. Illius igitur conjurationis, quæ facta contra vos, delata ad vos, a vobis prolata esse dicitur, ego testis esse non potui. Non modo enim nihil comperi, sed vix ad aures meas istius suspicionis fama pervenit.

Qui vobiscum in consilio fuerunt, qui vobiscum illa cognôrunt, quibus ipsis periculum tum conflari putabatur, qui Autronio non affuerunt, qui in illum testimonia gravia dixerunt, hunc defendunt, huic adsunt; in hujus periculo declarant, se non crimine conjurationis, ne adessent cæteris, sed hominum maleficio, deterritos esse. Mei consulatûs autem tempus, et crimen maximæ conjurationis, a me defendetur. Atque inter nos partitio non est fortuito, judices, nec temere facta: sed, cum videremus, eorum criminum nos patronos adhiberi, quorum testes esse possemus, uterque nostrûm id sibi suscipiendum putavit, de quo aliquid scire ipse atque existimare potuisset.

V. Et, quoniam de criminibus superioris conjurationis Hortensium diligenter audîstis, de hac conjuratione, quæ, me consule, facta est, hoc primum attendite.

Multa, cum essem consul, de summis reipublicæ periculis audivi; multa quæsivi; multa cognovi. Nullus unquam de Sullâ nuntius ad me, nullum indicium, nullæ literæ pervenerunt, nulla suspicio. Multum hæc vox fortasse deberet valere ejus hominis, qui consul insidias reipublicæ consilio investi-

gâsset, veritate aperuisset, magnitudine animi vindicâsset, cum ipse nihil audîsse de P. Sullâ, nihil suspicatum esse, diceret. Sed ego nondum utor hac voce ad hunc defendendum: ad purgandum me, potius utor; ut mirari Torquatus desinat, me, qui Autronio abfuerim, Sullam defendere.

Quæ enim Autronii fuit causa? quæ Sullæ est? Ille ambitûs judicium tollere ac disturbare primum conflato voluit gladiatorum ac fugitivorum tumultu; deinde (id, quod vidimus omnes) lapidatione atque concursu. Sulla, si sibi suus pudor ac dignitas non prodesset, nullum auxilium requisivit. Ille damnatus ita se gerebat, non solum consiliis et sermonibus, verum etiam adspectu atque vultu, ut inimicus esse amplissimis ordinibus, infestus bonis omnibus, hostis patriæ, videretur: hic se ita fractum illâ calamitate atque afflictum putavit, ut nihil sibi ex pristinâ dignitate superesse arbitraretur, nisi quod modestiâ retinuisset.

Hac vero in conjuratione, quid tam conjunctum, quam ille cum Catilinâ, cum Lentulo? Quæ tanta societas ullis inter se rerum optimarum, quanta ei cum illis sceleris, libidinis, audaciæ? quod flagitium Lentulus non cum Autronio concepit? quod, sine eodem illo, Catilina facinus admisit? cum interim Sulla cum eisdem illis non modo noctem solitudinemque non quæreret, sed ne mediocri quidem sermone et congressu conjungeretur. Illum Allobroges, maximarum rerum verissimi indices, illum multorum literæ ac nuntii, coarguerunt: Sullam interea nemo insimulavit, nemo nominavit. Postremo, ejecto sive emisso jam ex Urbe Catilinâ, ille arma misit, cornua, tubas, falces, signa, legiones: ille, relictus intus, exspectatus foris, Lentuli pœnâ compressus, convertit se aliquando ad timorem, nunquam ad sanitatem: hic, contra, ita quievit, ut eo tempore omni Neapoli fuerit, ubi neque homines fuisse putantur hujus affines suspicionis; et locus est ipse non tam

ad inflammandos calamitosorum animos, quam ad consolandos, accommodatus.

VI. Propter hanc igitur tantam dissimilitudinem hominum atque causarum, dissimilem me in utroque præbui. Veniebat enim ad me, et sæpe veniebat, Autronius, multis cum lacrymis, supplex, ut se defenderem: et se meum condiscipulum in pueritiâ, familiarem in adolescentiâ, collegam in quæsturâ, commemorabat fuisse: multa mea in se, nonnulla etiam sua in me, proferebat officia. Quibus ego rebus, judices, ita flectebar animo, atque frangebar, ut etiam ex memoriâ, quas mihi ipsi fecerat insidias, deponerem; ut jam immissum esse ab eo C. Cornelium, qui me in [sedibus] meis, in conspectu uxoris meæ ac liberorum meorum, trucidaret, obliviscerer. Quæ si de uno me cogitâsset; (quâ mollitiâ sum animi ac lenitate) nunquam, mehercule, illius lacrymis ac precibus restitissem. Sed, cum mihi patriæ, cum vestrorum periculorum, cum hujus urbis, cum illorum delubrorum atque templorum, cum puerorum infantium, cum matronarum ac virginum, veniebat in mentem; et cum illæ infestæ ac funestæ faces, universumque totius urbis incendium, cum tela, cum cædes, cum civium cruor, cum cinis patriæ, versari ante oculos, atque animum memoriâ refricare, cœperat; tum denique ei resistebam, neque solum illi hosti ac parricidæ, sed his etiam propinquis illius, Marcellis, patri et filio, quorum alter apud me parentis gravitatem, alter filii suavitatem obtinebat: neque me arbitrabar sine summo scelere posse, quod maleficium in aliis vindicâssem, idem in illorum socio, cum scirem, defendere.

Atque idem ego neque P. Sullam supplicem ferre, neque eosdem Marcellos, pro hujus periculis lacrymantes, adspicere, neque hujus M. Messalæ, hominis necessarii, preces sustinere potui. Neque enim est causa adversata naturæ; nec homo, nec res, misericordiæ meæ repugnavit. Nusquam nomen, nus-

quam vestigium, fuerat; nullum crimen, nullum indicium, nulla suspicio. Suscepi causam, Torquate; suscepi; et feci libenter, ut me, quem boni constantem semper (ut spero) existimâssent, eumdem ne improbi quidem crudelem dicerent.

VII. Hîc ait se ille, judices, regnum meum ferre non posse. Quod tandem, Torquate, regnum? consulatûs (credo) mei; in quo ego imperavi nihil, sed, contra, patribus conscriptis et bonis omnibus parui: quo in magistratu non institutum est a me, judices, regnum, sed non permissum. An tum, in tanto imperio, tantâ potestate, non dicis fuisse regem; nunc privatum regnare dicis? quo tandem nomine? Quod, in quos testimonia dixisti, inquit, damnati sunt; quem defendis, sperat se absolutum iri. Hîc tibi ego de testimoniis meis hoc respondeo: si falsum dixerim, te in eos dixisse: sin verum; non esse hoc regnare, cum verum juratus dicas, probare.

De hujus spe tantum dico, nullas a me opes P. Sullam, nullam potentiam, nihil denique, præter fidem defensionis, exspectare. Nisi tu, inquit, causam recepisses, nunquam mihi restitisset; sed, indictâ causâ, profugisset. Si jam hoc tibi concedam, Q. Hortensium, tantâ gravitate hominem, si, hos tales viros, non suo stare judicio, sed meo; si hoc tibi dem, quod credi non potest, nisi ego huic adessem, hos affuturos non fuisse; uter tandem rex est, isne, cui innocentes homines non resistunt, an is qui calamitosos non deserit? At hîc etiam (id, quod tibi necesse minime fuit) facetus esse voluisti, cum Tarquinium, et Numam, et me tertium peregrinum regem, esse dixisti. Mitto jam de rege quærere: illud quæro, peregrinum cur me esse dixeris: nam, si ita sum, non tam est admirandum, regem esse me (quia, ut tu vis, etiam peregrini reges Romæ fuerunt), quam consulem Romæ fuisse peregrinum.

Hoc dico, inquit, te esse ex municipio. Fateor; et addo etiam, ex eo municipio, unde iterum jam

salus huic urbi imperioque missa est. Sed scire ex te pervelim, quamobrem, qui ex municipiis veniant, peregrini tibi esse videantur; nemo enim istuc M. illi Catoni seni, cum plurimos haberet inimicos, nemo T. Coruncanio, nemo Curio, nemo huic ipsi nostro C. Mario, cum ei multi inviderent, objecit unquam. Equidem vehementer lætor, eum esse me, in quem tu, cum cuperes, nullam contumeliam jacere potueris, quæ non ad maximam partem civium conveniret.

VIII. Sed tamen te a me, pro magnis causis nostræ necessitudinis, monendum esse etiam atque etiam puto. Non possunt omnes esse patricii: si verum quæris, ne curant quidem; nec se æquales tui, propter istam causam, abs te anteiri putant. Ac, si tibi nos peregrini videmur, quorum jam et nomen et honos inveteravit et huic urbi et hominum famæ ac sermonibus; quam tibi illos competitores tuos peregrinos videri necesse erit, qui jam, ex totâ Italiâ delecti, tecum de honore et de omni dignitate contendunt! quorum cave tu quemquam peregrinum appelles, ne peregrinorum suffragiis obruare. Qui, si attulerint nervos et industriam, mihi crede, excutient tibi istam verborum jactationem, et te ex somno sæpe excitabunt; nec patientur, se abs te, nisi virtute vincentur, honore superari. Ac si, judices, cæteris patriciis me et vos peregrinos videri oporteret, a Torquato tamen hoc vitium sileretur. Est enim ipse a materno genere municipalis, honestissimi ac nobilissimi generis, sed tamen Asculani. Aut igitur doceat, Picentes solos non esse peregrinos, aut gaudeat suo generi me meum ante non ponere. Quare neque me peregrinum posthac dixeris, ne gravius refutere; neque regem, ne derideare: nisi forte regium tibi videtur, ita vivere, ut non modo homini nemini, sed ne cupiditati quidem ulli, servias; contemnere omnes libidines; non auri, non argenti, non cæterarum rerum indigere; in senatu sentire libere; populi utili-

tati magis consulere, quam voluntati; nemini cedere; multis obsistere. Si hoc putas esse regium, me regem esse confiteor: sin te potentia mea, si dominatio, si denique aliquod dictum arrogans aut superbum, movet; quin tu id potius profers, quam verbi invidiam, contumeliamque maledicti?

IX. Ego, tantis a me beneficiis in republicâ positis, si nullum aliud mihi præmium a senatu populoque Romano, nisi honestum otium, postularem, quis non concederet? Sibi haberent honores, sibi imperia, sibi provincias, sibi triumphos, sibi alia præclaræ laudis insignia: mihi liceret ejus urbis, quam conservâssem, conspectu, tranquillo animo et quieto, frui. Quid? si hoc non postulo; si ille labor meus pristinus, si sollicitudo, si officia, si operæ, si vigiliæ deserviunt amicis, præsto sunt omnibus; si neque amici in foro requirunt studium meum, neque respublica in curiâ; si me non modo rerum gestarum vacatio, sed neque honoris neque ætatis excusatio, vindicat a labore; si voluntas mea, si industria, si domus, si animus, si aures patent omnibus; si mihi, ne ad ea quidem, quæ pro salute omnium gessi, recordanda et cogitanda, quidquam relinquitur temporis; tamen hoc regnum appellabitur? cujus vicarius qui velit esse, inveniri nemo potest. Longe a me abest regni suspicio.

Si quæris, qui sint Romæ regnum occupare conati, ut ne replices annalium memoriam, ex domesticis imaginibus invenies. Res enim gestæ (credo) meæ me nimis extulerunt, ac mihi nescio quos spiritus attulerunt. Quibus de rebus, tam claris, tam immortalibus, judices, hoc possum dicere, me, qui e summis eripuerim periculis urbem hanc et vitam omnium civium, satis adeptum fore, si, ex hoc tanto in omnes mortales beneficio, nullum in me periculum redundârit. Etenim, in quâ civitate res tantas gesserim, memini; et in quâ urbe verser, intelligo. Plenum forum est eorum hominum, quos ego a ves-

tris cervicibus depuli, judices, a meis non removi: nisi vero paucos fuisse arbitramini, qui conari aut sperare possent, se tantum imperium posse delere. Horum ego faces eripere de manibus, et gladios extorquere potui, sicut feci: voluntates vero consceleratas ac nefarias nec sanare potui, nec tollere. Quare non sum nescius, quanto periculo vivam in tantâ multitudine improborum, cum mihi uni cum omnibus improbis æternum videam bellum esse susceptum.

X. Quod si illis meis præsidiis forte invides; et, si ea tibi regia videntur, quod omnes boni, omnium generum atque ordinum, suam salutem cum meâ conjungunt; consolare te, quod omnium mentes improborum mihi uni maxime sunt infensæ et adversæ: qui me non solum idcirco oderunt, quod eorum conatus impios et furorem consceleratum repressi; sed eo etiam magis, quod nihil jam se simile, me vivo, conari posse arbitrantur. At vero quid ego miror, si quid ab improbis de me improbe dicitur; cum L. Torquatus, primum, ipse his fundamentis adolescentiæ jactis, eâ spe propositâ amplissimæ dignitatis, deinde L. Torquati, fortissimi consulis, constantissimi senatoris, semper optimi civis, filius, interdum efferatur immoderatione verborum? qui, cum suppressâ voce de scelere P. Lentuli, de audaciâ conjuratorum omnium dixisset, tantummodo ut vos, qui ea probatis, exaudire possetis; de supplicio P. Lentuli, de carcere, magnâ et queribundâ voce dicebat.

In quo primum illud erat absurdum, quod (cum ea, quæ leniter dixerat, vobis probare volebat, eos autem, qui circum judicium stabant, audire nolebat) non intelligebat, ea, quæ clare diceret, ita illos audituros, quibus se venditabat, ut vos quoque audiretis, qui id non probabatis: deinde alterum jam oratoris vitium, non videre, quid quæque causa postulet. Nihil est enim tam alienum ab eo qui alterum con-

jurationis accuset, quam videri conjuratorum pœnam mortemque lugere. Quod cum is tribunus plebis facit, qui unus videtur ex illis ad lugendos conjuratos relictus, non mirum est: difficile est enim tacere, cum doleas: te, si quid ejusmodi facias, non modo talem adolescentem, sed in eâ causâ, in quâ te vindicem conjurationis velis esse, vehementer admiror. Sed reprehendo tamen illud maxime, quod, isto ingenio et prudentiâ præditus, causam reipublicæ non tenes, qui arbitrere, plebi Romanæ res eas non probari, quas, me consule, omnes boni pro salute communi gesserunt.

XI. Et quem tu horum, qui adsunt, quibus te contra ipsorum voluntatem venditabas, aut tam sceleratum statuis fuisse, ut hæc omnia perire voluerit, aut tam miserum, ut et se perire cuperet, et nihil haberet, quod salvum esse vellet? An vero clarissimum virum generis vestri ac nominis nemo reprehendit, qui filium suum vitâ privavit, ut in cæteris firmaret imperium; tu rempublicam reprehendis, quæ domesticos hostes, ne ab iis ipsa necaretur, necavit?

Itaque attende jam, Torquate, quam ego defugiam auctoritatem consulatûs mei. Maximâ voce, ut omnes exaudire possint, dico, semperque dicam: adestote omnes animis, qui adestis corporibus, quorum ego frequentiâ magnopere lætor: erigite mentes auresque vestras; et me, de invidiosis rebus (ut ille putat) dicentem, attendite. Ego consul, cum exercitus perditorum civium, clandestino scelere conflatus, crudelissimum et luctuosissimum exitium patriæ comparâsset; cum ad occasum interitumque reipublicæ Catilina in castris, in his autem templis atque tectis dux Lentulus esset constitutus; meis consiliis, meis laboribus, mei capitis periculis, sine tumultu, sine delectu, sine armis, sine exercitu, quinque hominibus comprehensis atque confessis, incensione Urbem, internecione cives, vastitate Ita-

liam, interitu rempublicam, liberavi: ego vitam omnium civium, statum orbis terræ, urbem hanc denique, sedem omnium nostrûm, arcem regum ac nationum exterarum, lumen gentium, domicilium imperii, quinque hominum amentium ac perditorum pœnâ redemi. An me existimâsti hæc injuratum in judicio non esse dicturum, quæ juratus in maximâ concione dixissem?

XII. Atque etiam illud addam, ne qui forte incipiat improbus subito te amare, Torquate, et aliquid sperare de te: atque, ut idem omnes exaudiant, clarissimâ voce dicam. Harum omnium rerum, quas ego in consulatu pro salute communi suscepi et gessi, L. ille Torquatus (cum esset meus contubernalis in consulatu, atque etiam in præturâ fuisset) auctor, adjutor, particeps exstitit, cum princeps, cum auctor, cum signifer esset juventutis; parens ejus, homo amantissimus patriæ, maximi animi, summi consilii, singularis constantiæ, cum esset æger, tamen omnibus rebus illis interfuit: nunquam est a me digressus: studio, consilio, auctoritate, unus adjuvit plurimum, cum infirmitatem corporis animi virtute superaret.

Videsne, ut eripiam te ex improborum subitâ gratiâ, et reconciliem bonis omnibus? qui te et diligunt, et retinent, retinebuntque semper: nec, si a me forte desciveris, idcirco te a se, et a republicâ, et a tuâ dignitate, deficere patientur. Sed jam redeo ad causam; atque hoc vos, judices, testor: mihi de memet ipso tam multa dicendi necessitas quædam imposita est ab illo. Nam, si Torquatus Sullam solum accusâsset, ego quoque hoc tempore nihil aliud [agerem,] nisi eum, qui accusatus esset, defenderem: sed cum ille, totâ illâ oratione, in me esset invectus; et cum initio, ut dixi, defensionem meam auctoritate spoliare voluisset; etiam si dolor meus respondere non cogeret, tamen ipsa causa hanc a me orationem flagitâsset.

XIII. Allobrogibus nominatum Sullam esse dicis. Quis negat? sed lege indicium; et vide, quemadmodum nominatus sit. L. Cassium dixerunt commemorâsse, cum cæteris Autronium secum facere. Quæro, num Sullam dixerit Cassius? nusquam. Sese aiunt quæsîsse de Cassio, quid Sulla sentiret. Videte diligentiam Gallorum: qui vitam hominum naturamque non nôssent, ac tantum audîssent eos pari calamitate esse, quæsiverunt, essentne eâdem voluntate? Quid tum? Cassius si respondisset, idem sentire et secum facere Sullam, tamen mihi non videretur in hunc id criminosum esse debere. Quid ita? quia, qui barbaros homines ad bellum impelleret, non debebat minuere illorum suspicionem, et purgare eos, de quibus illi aliquid suspicarentur. Non respondit tamen, unâ facere Sullam. Etenim esset absurdum, cum cæteros suâ sponte nominâsset, mentionem Sullæ facere nullam, nisi admonitum et interrogatum: nisi forte verisimile est, P. Sullæ nomen in memoriâ Cassio non fuisse. Si nobilitas hominis, si afflicta fortuna, si reliquiæ pristinæ dignitatis non tam illustres fuissent; tamen Autronii commemoratio memoriam Sullæ retulisset. Etiam, ut arbitror, cum auctoritates principum conjurationis ad incitandos animos Allobrogum colligeret Cassius, et cum sciret exteras nationes maxime nobilitate moveri, non prius Autronium, quam Sullam, nominâsset.

Jam vero illud probari minime potest, Gallos, Autronio nominato, putâsse, propter calamitatis similitudinem, sibi aliquid de Sullâ esse quærendum; Cassio, si hic esset in eodem scelere, ne cum appellâsset quidem Autronium, hujus in mentem venire potuisse. Sed tamen quid respondit de Sullâ Cassius? Se nescire certum. Non purgat, inquit. Dixi antea: ne si argueret quidem tum denique, cum esset interrogatus, id mihi criminosum videretur. Sed ego, in judiciis et in quæstionibus, non hoc quærendum

arbitror, num purgetur aliquis; sed num arguatur. Etenim, cum negat se scire Cassius, utrum sublevat Sullam, an satis probat se nescire? Sublevat apud Gallos. Quid ita? ne indicent? Quid? si periculum esse putâsset, ne illi unquam indicarent; de seipso confessus esset? Nescivit. Credo, judices, celatum esse Cassium de Sullâ uno: nam de cæteris certe sciebat; et ea domi ejus pleraque conflata esse constabat. Qui negare noluit esse in eo numero Sullam, quo plus spei Gallis daret, dicere autem falsum non ausus est, nescire dixit. Atqui hoc perspicuum est, cum is, qui de omnibus scierit, de Sullâ se scire negârit; eamdem vim esse negationis hujus, quam si, extra conjurationem hunc esse, se scire dixisset. Nam, cujus scientiam de omnibus constat fuisse, ejus ignoratio de aliquo, purgatio debet videri. Sed jam non quæro, purgetne Cassius Sullam: illud mihi tantum satis est, contra Sullam nihil esse in indicio.

XIV. Exclusus hac criminatione, Torquatus rursus in me irruit; me accusat: ait, me aliter, ac dictum est, in tabulas publicas retulisse. O Dii immortales! (vobis enim tribuam, quæ vestra sunt; nec vero possum meo tantum ingenio dare, ut tot res, tantas, tam varias, tam repentinas, in illâ turbulentissimâ tempestate reipublicæ, meâ sponte dispexerim) vos profecto animum meum tum conservandæ patriæ cupiditate incendistis: vos me, ab omnibus cæteris cogitationibus, ad unam salutem reipublicæ convertistis: vos denique, in tantis tenebris erroris et inscientiæ, clarissimum lumen prætulistis menti meæ.

Vidi ego hoc, judices, nisi, recenti memoriâ senatûs, auctoritatem hujus indicii monimentis publicis testatus essem, fore, ut aliquando, non Torquatus, neque Torquati quispiam similis, (nam id me multum fefellit) sed ut aliquis, patrimonio naufragus, inimicus otii, bonorum hostis, aliter indicata hæc

esse diceret, quo facilius, vento aliquo in optimum quemque excitato, posset in malis reipublicæ portum suorum malorum aliquem invenire. Itaque, introductis in senatum indicibus, constitui senatores, qui omnia indicum dicta, interrogata, responsa, perscriberent. At quos viros? non solum summâ virtute et fide (cujus generis in senatu facultas maxima), sed etiam, quos sciebam memoriâ, scientiâ, consuetudine et celeritate scribendi, facillime, quæ dicerentur, persequi posse; C. Cosconium, qui tunc erat prætor; M. Messalam, qui tum præturam petebat; P. Nigidium, App. Claudium. Credo esse neminem, qui his hominibus, ad vere referendum, aut fidem putet aut ingenium defuisse.

XV. Quid deinde? quid feci? Cum scirem, ita indicium in tabulas publicas relatum, ut illæ tabulæ privatâ tamen custodiâ, more majorum, continerentur; non occultavi, non continui domi; sed describi ab omnibus statim librariis, dividi passim et pervulgari, atque edi populo Romano, imperavi. Divisi toti Italiæ; emisi in omnes provincias: ejus indicii, e quo salus oblata esset omnibus, expertem esse neminem volui.

Itaque dico, locum in orbe terrarum esse nullum, quo in loco populi Romani nomen sit, quin eodem perscriptum hoc indicium pervenerit. In quo ego tam subito, et exiguo et turbido tempore, multa divinitus, ita ut dixi, non meâ sponte, providi: primum, ne qui posset tantum, aut de reipublicæ aut de alicujus periculo, meminisse, quantum vellet: deinde, ne cui liceret unquam reprehendere illud indicium, aut temere creditum criminari: postremo, ne quid jam a me, ne quid ex meis commentariis, quæreretur: ne aut oblivio mea, aut memoria, videretur nimia: ne denique aut negligentia turpis, aut diligentia crudelis, putaretur.

Sed tamen abs te, Torquate, quæro, cum indicatus tuus inimicus esset, et esset ejus rei frequens

senatuset recens memoria testis; tibi, meo familiari et contubernali, prius etiam edituri fuerint indicium scribæ mei, si voluisses, quam in codicem retulissent; cum videres aliter fieri, cur tacuisti? passus es? non mecum, aut cum familiari meo, questus es? aut, quoniam tam facile inveheris in amicos, iracundius ac vehementius expostulâsti? Tu, cum tua vox nunquam sit audita; cum, indicio lecto, descripto, divulgato, quieveris, tacueris; repente tantam rem enuntiare audeas? et in eum locum te deducas, ut ante, quam me commutati indicii coargueris, te summæ negligentiæ, tuo judicio, convictum esse fateare?

XVI. Mihi cujusquam salus tanti fuisset, ut meam negligerem? per me ego veritatem patefactam contaminarem aliquo mendacio? quemquam denique ego juvarem, a quo et crudeles insidias in rempublicam factas, et in me potissimum consulem constitutas, putarem? Quod si jam essem oblitus severitatis et constantiæ meæ, tamne amens eram, ut, cum literæ posteritatis causâ repertæ sint, quæ subsidio oblivioni esse possent, ego recentem putarem memoriam cuncti senatûs commentario meo posse superari?

Fero ego te, Torquate; jamdudum fero; et nonnunquam animum, incitatum ad ulciscendam orationem tuam, revoco ipse et reflecto. Permitto aliquid iracundiæ tuæ, do adolescentiæ, cedo amicitiæ, tribuo parenti: sed, nisi tibi aliquem modum tute constitueris, coges oblitum me nostræ amicitiæ, habere rationem meæ dignitatis. Nemo unquam me tenuissimâ suspicione perstrinxit, quem non præverterim. Sed mihi hoc credas velim: non iis libentissime soleo respondere, quos mihi videor facillime posse superare. Tu, quoniam minime ignoras consuetudinem dicendi meam, noli hac novâ lenitate abuti meâ: noli aculeos orationis meæ, qui reconditi sunt, excussos arbitrari: noli id putare omnino a me esse amissum, si quid est tibi remissum atque

concessum. Cum illæ valent apud me excusationes injuriæ tuæ, iratus animus tuus, ætas, amicitia nostra; tum nondum, statuo, te virium satis habere, ut ego tecum luctari et congredi debeam. Quod si esses usu atque ætate robustior, essem idem qui soleo, cum sum lacessitus. Nunc tecum sic agam, tulisse ut potius injuriam, quam retulisse gratiam, videar.

XVII. Neque vero, quid mihi irascare, intelligere possum. Si, quod eum defendo, quem tu accusas; cur tibi quoque ipse non succenseo, qui accuses eum, quem ego defendo? Inimicum, inquis, accuso meum. Et amicum ego defendo meum. Non debes tamen quemquam in conjurationis quæstione defendere. Immo nemo magis eum, de quo nihil est unquam suspicatus, quam is, qui de aliis multa cogitavit. Cur dixisti testimonium in alios? Quia coactus. Cur damnati sunt? Quia creditum est. Regnum est, dicere in quem velis, ac defendere quem velis. Immo servitus est, non dicere in quem velis, ac defendere quem velis. Ac, si considerare cœperis, utrum magis mihi hoc necesse fuerit facere, an istud tibi; intelliges, honestius te inimicitiarum modum statuere potuisse, quam me humanitatis.

At vero, cum honos agebatur amplissimus familiæ vestræ, hoc est, consulatus parentis tui, sapientissimus vir familiarissimis suis non succensuit pater tuus, cum Sullam et defenderent et laudarent. Intelligebat, hanc nobis a majoribus esse traditam disciplinam, ut nullius amicitiâ ad propulsanda pericula impediremur. Et erat huic judicio longe dissimilis illa contentio. Tum, afflicto P. Sullâ, consulatus vobis pariebatur, sicuti partus est: honoris erat certamen: ereptum repetere vos clamitabatis, ut, victi in Campo, in foro vinceretis. Tum, qui contra vos pro hujus salute pugnabant, amicissimi vestri, quibus non irascebamini, consulatum vobis eripiebant, honori vestro repugnabant; et tamen id,

inviolatâ vestrâ amicitiâ, integro officio, veteri exemplo, atque instituto optimi cujusque, faciebant.

XVIII. Ego vero quibus ornamentis adversor tuis? aut cui dignitati vestræ repugno? Quid est, quod jam ab hoc expetas? Honor ad patrem, insignia honoris ad te delata sunt. Tu, ornatus exuviis hujus, venis ad eum lacerandum, quem interemisti: ego jacentem et spoliatum defendo et protego. Atque hîc tu et reprehendis me, quia defendam, et irasceris: ego autem non modo tibi non irascor, sed ne reprehendo quidem factum tuum. Te enim existimo tibi statuisse, quid faciendum putares, et satis idoneum officii judicem posuisse.

At accusat C. Cornelii filius, idemque valere debet, ac si pater indicaret. O patrem Cornelium sapientem! qui, quod præmii solet esse in indicio, reliquerit; quod turpitudinis in confessione, id per accusationem filii susceperit. Sed quid est tandem, quod indicat per istum puerum Cornelius? Si est causa mihi ignota, cum Hortensio communicata; respondeat Hortensius. Sin tu ais illum comitatum Autronii et Catilinæ, cum in Campo, consularibus comitiis quæ a me habita sunt, cædem facere voluerunt; Autronium tum in Campo vidimus: et, quod dixi vidisse "*nos*," ego vidi: vos enim tum, judices, nihil laborabatis, neque suspicabamini. Ego, tectus præsidio firmo amicorum, Catilinæ tum et Autronii copias et conatum repressi.

Num quis est igitur, qui tum dicat in Campum adspirâsse Sullam? Atqui, si tum se cum Catilinâ societate sceleris conjunxerat, cur ab eo discedebat? cur cum Autronio non erat? cur, in pari causâ, non paria signa reperiuntur criminis? Sed, quoniam Cornelius ipse etiam nunc de indicando dubitat, ut dicitis, informat [ad hoc] adumbratum indicium [filium;] quid tandem de illâ nocte dicit, cum inter falcarios ad M. Læcam, nocte eâ, quæ consecuta est posterum diem Nonarum Novemb. me consule, Ca-

tilinæ denuntiatione convenit? quæ nox omnium temporum conjurationis acerrima fuit atque acerbissima. Tum Catilinæ dies exeundi, tum cæteris manendi conditio, tum descriptio totam per Urbem cædis atque incendiorum constituta est: tunc tuus pater, Corneli, (id, quod tandem aliquando confitetur) illam sibi officiosam provinciam depoposcit, ut, cum primâ luce consulem salutatum venisset, intromissus meo more et jure amicitiæ, me in meo lectulo trucidaret.

XIX. Hoc tempore, cum arderet acerrime conjuratio; cum Catilina egrederetur ad exercitum; Lentulus in Urbe relinqueretur; Cassius incendiis, Cethegus cædi, præponeretur; Autronio, ut occuparet Etruriam, præscriberetur; cum omnia ordinarentur, instituerentur, pararentur; ubi fuit Sulla, Corneli? Num Romæ? immo longe abfuit. Num in iis regionibus, quo se Catilina inferebat? multo etiam longius. Num in agro Camerti, Piceno, Gallico; quas oras maxime quasi morbus quidam illius furoris pervaserat? nihil vero minus: fuit enim, ut jam ante dixi, Neapoli: fuit in eâ parte Italiæ, quæ maxime eâ suspicione caruit.

Quid ergo indicat, aut quid affert, aut ipse Cornelius, aut vos, qui ab eo hæc mandata defertis? Gladiatores emtos esse, Fausti simulatione, ad cædem ac tumultum. Ita prorsus: interpositi sunt gladiatores, quos testamento patris videmus deberi. Arrepta est familia: quæ si esset prætermissa, posset aliâ familiâ Fausti munus præbere. Utinam quidem hæc ipsa non modo iniquorum invidiæ, sed et æquorum exspectationi, satisfacere posset! Properatum vehementer, cum longe tempus muneris abesset. Quasi vero tempus dandi muneris non valde appropinquaret. Nec opinante Fausto, cum is neque sciret neque vellet, familia est comparata. At literæ sunt Fausti, per quas ille precibus a P. Sullâ petit, ut emat gladiatores, et ut hos ipsos emat; neque solum ad Sullam missæ, sed ad L. Cæsarem, Q. Pompeium, C. Memmium; quorum de sententiâ tota res gesta est.

At præfuit familiæ Cornelius. Jam, si in comparandâ familiâ suspicio est nulla; quod præfuit, nihil ad rem pertinet. Sed tamen munere servili obtulit se ad ferramenta prospicienda: præfuit vero nunquam; eaque res per Balbum, Fausti libertum, omni tempore administrata est.

XX. At enim Cincius est ab hoc in ulteriorem Hispaniam missus, ut eam provinciam perturbaret. Primum Cincius, judices, L. Julio, C. Figulo, consulibus, profectus est aliquanto ante furorem Catilinæ, et ante suspicionem hujus conjurationis: deinde est profectus non tum primum, sed cum in iisdem locis aliquanto ante, eâdem de causâ, aliquot annos fuisset: ac profectus est, non modo ob causam, sed etiam necessariam causam, magnâ ratione cum Mauritaniæ rege contractâ. Tum autem, illo profecto, Sullâ procurante ejus rem et gerente, plurimis et pulcherrimis P. Cincii prædiis venditis, æs alienum ejusdem dissolutum est: ut, quæ causa cæteros ad facinus impulit, cupiditas retinendæ possessionis, ea Cincio non fuerit, prædiis deminutis.

Jam vero illud quam incredibile! quam absurdum! qui Romæ cædem facere, qui hanc urbem inflammare vellet, eum familiarissimum suum dimittere ab se, et mandare in ultimas terras! utrum, quo facilius Romæ ea, quæ conabatur, efficeret, si in Hispaniâ turbatum esset? At hæc ipsa per se, sine ullâ conjunctione, agebantur. An in tantis rebus, tam novis consiliis, tam periculosis, tam turbulentis, hominem amantissimum sui, familiarissimum, conjunctissimum officiis, usu, consuetudine, dimittendum esse arbitraretur? Verisimile non est, ut, quem in secundis rebus, quem in otio, secum semper habuisset, hunc in adversis, et in eo tumultu quem ipse comparabat, ab se dimitteret.

Ipse autem Cincius (non enim mihi deserenda est causa amici veteris atque hospitis) is homo est, aut eâ familiâ ac disciplinâ, ut hoc credi possit, eum bellum reipublicæ facere voluisse? ut, cujus pater, cum cæ-

teri deficerent finitimi ac vicini, singulari exstiterit in rempublicam nostram officio et fide, is sibi nefarium bellum contra patriam suscipiendum putaret? cujus æs alienum videmus, judices, non libidine, sed negotii gerendi studio, esse contractum; qui ita Romæ debuit, ut in provinciis et in regnis maximæ ei pecuniæ deberentur; quas cum peteret, non commisit, ut sui procuratores quidquam oneris, absente se, sustinerent; venire omnes suas possessiones, et patrimonio se ornatissimo spoliari, maluit, quam ullam moram cuiquam fieri creditorum suorum. A quo quidem genere, judices, ego nunquam timui, cum in illâ reipublicæ tempestate versarer. Illud erat genus hominum horribile et pertimescendum, qui tanto amore suas possessiones amplexi tenebant, ut ab his membra divelli citius ac distrahi posse diceres. Cincius nunquam sibi cognationem cum prædiis esse existimavit suis: itaque se, non modo ex suspicione tanti sceleris, verum etiam ex omni hominum sermone, non armis, sed patrimonio suo, vindicavit.

XXI. Jam vero, quod subjicit, Pompeianos esse a Sullâ impulsos, ut ad istam conjurationem et ad hoc nefarium facinus accederent; id cujusmodi sit, intelligere non possum. An tibi Pompeiani conjurâsse videntur? quis hoc unquam dixit? aut quæ fuit istius rei vel minima suspicio? Disjunxit, inquit, eos a colonis, ut hoc dissidio ac dissensione factâ, oppidum in suâ potestate posset et Pompeianos habere. Primum omnis Pompeianorum colonorumque dissensio delata ad patronos est, cum jam inveterâsset, ac multos annos esset exagitata: deinde ita a patronis res cognita est, ut, nullâ in re, a cæterorum sententiis Sulla dissenserit: postremo coloni ipsi sic intelligunt, non Pompeianos a Sullâ magis, quam sese, esse defensos.

Atque hoc, judices, ex hac frequentiâ colonorum, honestissimorum hominum, intelligere potestis; qui adsunt, laborant: hunc patronum, defensorem, custodem illius coloniæ, si in omni fortunâ atque in omni

honore incolumem habere non potuerunt, in hoc tamen casu, quo afflictus jacet, per vos tutari conservarique cupiunt. Adsunt pari studio Pompeiani, qui ab illis etiam in crimen vocantur: qui ita de ambulatione et de suffragiis suis cum colonis dissenserunt, ut idem de communi salute sentirent. Ac ne hæc quidem P. Sullæ mihi videtur silentio prætereunda esse virtus, quod, cum ab hoc illa colonia deducta sit; et cum commoda colonorum a fortunis Pompeianorum reipublicæ fortuna dijunxerit; ita carus utrisque est atque jucundus, ut non alteros demovisse, sed utrosque constituisse, videatur.

XXII. At enim et gladiatores, et omnis ista vis, rogationis Cæciliæ causâ comparabantur: atque in hoc loco in L. Cæcilium, pudentissimum atque ornatissimum virum, vehementer invectus est: cujus ego de virtute et constantiâ, judices, tantum dico; talem hunc in istâ rogatione, quam promulgavit, non de tollendâ, sed de levandâ calamitate fratris sui, fuisse, ut consultum esse voluerit fratri, cum republicâ pugnare noluerit; promulgârit impulsus amore fraterno, destiterit fratris auctoritate deductus.

Atque in eâ re per L. Cæcilium Sulla accusatur, in quâ re est uterque laudandus: primum Cæcilius, * qui id promulgârit, in quo res judicatas videbatur voluisse rescindere, ut statueretur: Sulla recte reprehendit. Status enim reipublicæ maxime judicatis rebus continetur. Neque ego tantum fraterno amori dandum arbitror, ut quisquam de salute suorum consulat, communem relinquat. Nihil de judicio ferebat: sed pœnam ambitûs eam ferebat, quæ fuerat nuper superioribus legibus constituta. Itaque, hac rogatione, non judicum sententiam, sed legis vitium, corrigebat. Nemo judicium reprehendit, cum de pœnâ queritur, sed legem; damnatio enim est judicum, quæ manebat; pœna legis, quæ levabatur. Noli igitur animos eorum ordinum, qui præsunt judiciis summâ cum gravitate et dignitate, alienare a causâ. Nemo labe-

factare judicium est conatus: nihil est ejusmodi promulgatum. Semper Cæcilius, in calamitate fratris sui, judicum potestatem perpetuandam, legis acerbitatem mitigandam, putavit.

XXIII. Sed quid ego de hoc plura disputem? Dicerem fortasse, et facile et libenter dicerem. Si paulo etiam longius, quam finis quotidiani officii postulat, pietas et fraternus amor L. Cæcilium protulisset; implorarem sensus vestros; uniuscujusque indulgentiam in suos testarer; peterem errato veniam L. Cæcilii ex intimis vestris cogitationibus, atque ex humanitate communi. Lex dies fuit proposita paucos; ferri cœpta nunquam: posita est in senatu; populum Romanum latuit. Cum in Capitolium nos senatum convocâssemus, nihil est actum prius: et id, mandato Sullæ, Q. Metellus prætor se loqui dixit, Sullam istam rogationem de se nolle ferri. Ex illo tempore L. Cæcilius multa de republicâ egit: agrariæ legi, quæ tota a me reprehensa et abjecta est, intercessorem fore professus est: improbis largitionibus restitit: senatûs auctoritatem nunquam impedivit; ita se gessit in tribunatu, ut, onere deposito domestici officii, nihil postea nisi de reipublicæ commodis cogitârit.

Atque, in ipsâ rogatione, ne per vim quid ageretur, quis tum nostrûm Sullam aut Cæcilium verebatur? nonne omnis ille terror, omnis seditionis timor atque opinio, ex Autronii improbitate pendebat? ejus voces, ejus minæ, ferebantur: ejus adspectus, concursatio, stipatio, greges hominum perditorum, metum nobis seditionesque afferebant. Itaque P. Sulla, hoc importunissimo, tum honoris, tum etiam calamitatis, socio atque comite, et secundas fortunas amittere coactus est, et in adversis sine ullo remedio atque allevamento permanere.

XXIV. Hîc tu epistolam meam sæpe recitas, quam ego ad Cn. Pompeium de meis rebus gestis, et de summâ reipublicæ misi: et ex eâ crimen aliquod

in P. Sullam quæris: et, si furorem incredibilem, biennio ante conceptum, erupisse in meo consulatu scripsi, me hoc demonstrâsse dicis, Sullam in illâ fuisse superiore conjuratione. Scilicet is sum, qui existimem, Cn. Pisonem, et Catilinam, et Vargunteium, et Autronium, nihil scelerate, nihil audacter, ipsos per sese, sine P. Sullâ, facere potuisse. De quo etiam si quis dubitâsset antea, num (id, quod tu arguis) cogitâsset, interfecto patre tuo, consule, descendere Calendis Januariis cum lictoribus? Sustulisti hanc suspicionem, cum dixisti, hunc, ut Catilinam consulem efficeret, contra patrem tuum operas et manum comparâsse. Quod si tibi ego confiteor, tu mihi concedas necesse est, hunc, cum Catilinæ suffragaretur, nihil de suo consulatu, quem judicio amiserat, per vim recuperando cogitavisse: neque enim istorum facinorum tantorum, tam atrocium, crimen, judices, P. Sullæ persona suscipit.

Jam enim faciam, criminibus omnibus fere dissolutis, (contra atque in cæteris causis fieri solet) ut nunc denique de vitâ hominis ac de moribus dicam. Etenim de principio studuit animus occurrere magnitudini criminis, satisfacere exspectationi hominum; de me aliquid ipso, qui accusatus eram, dicere: nunc jam revocandi estis eo, quo vos ipsa causa, etiam tacente me, cogit animos mentesque convertere.

XXV. Omnibus in rebus, judices, quæ graviores majoresque sunt, quid quisque voluerit, cogitârit, admiserit, non ex crimine, sed ex moribus ejus qui arguitur, est ponderandum. Neque enim potest quisquam nostrûm subito fingi, neque cujusquam repente vita mutari, aut natura converti. Circumspicite paulisper mentibus vestris (ut alia omittamus) hosce ipsos homines, qui huic affines sceleri fuerunt. Catilina contra rempublicam conjuravit. Cujus aures unquam hoc respuerunt conatum esse hominem, usque a pueritiâ non solum intemperantiâ et scelere, sed etiam consuetudine et studio, in omni flagitio, stupro, cæde,

versatum? Quis eum contra patriam pugnantem periisse miratur, quem semper omnes ad civile latrocinium natum putaverunt? Quis Lentuli societates cum indicibus, quis insaniam libidinum, quis perversam atque impiam religionem, recordatur, qui illum aut nefarie cogitâsse, aut stulte sperâsse, miretur? Quis de C. Cethego, atque ejus in Hispaniam profectione, ac de vulnere Q. Metelli Pii, cogitat, cui non ad illius pœnam carcer ædificatus esse videatur? Omitto cæteros, ne sit infinitum. Tantum a vobis peto, ut taciti de omnibus, quos conjurâsse cognitum est, cogitetis: intelligetis, unumquemque illorum prius a suâ vitâ, quam nostrâ suspicione, esse damnatum. Ipsum illum Autronium (quoniam ejus nomen finitimum maxime est hujus periculo et crimini) non sua hæc vita convincit? semper audax, petulans, libidinosus: quem, in stuprorum defensionibus, non solum verbis uti improbissimis solitum esse scimus, verum etiam pugnis et calcibus; quem exturbare homines e possessionibus, cædem facere vicinorum, spoliare fana sociorum, vi conatum et armis disturbare judicia, in bonis rebus omnes contemnere, in malis pugnare contra bonos, non reipublicæ cedere, non fortunæ ipsi succumbere. Hujus si causa non manifestissimis rebus teneretur, tamen eum mores ipsius ac vita convincerent.

XXVI. Agedum, conferte nunc cum illis vitam P. Sullæ, vobis populoque Romano notissimam, judices; et eam ante oculos vestros proponite. Ecquod hujus factum aut commissum, non dicam audacius, sed quod cuiquam paulo minus consideratum videretur? Factum quæro? verbum ecquod unquam ex ore hujus excidit, unde quisquam posset offendi? At vero, in illâ gravi L. Sullæ victoriâ turbulentâque, quis P. Sullâ mitior? quis misericordior inventus est? quam multorum hic vitam est a L. Sullâ deprecatus! quam multi sunt summi homines et ornatissimi, et nostri et equestris ordinis, quorum pro salute

sę hic Sullæ obligavit! quos ego nominarem (neque enim ipsi nolunt; et huic, animo gratissimo, adsunt): sed, quia majus est beneficium, quam posse debet civis civi dare, ideo a vobis peto, ut, quod potuit, tempori tribuatis, quod fecit, ipsi.

Quid reliquam constantiam vitæ commemorem? dignitatem, liberalitatem, moderationem in privatis rebus, splendorem in publicis? quæ ita a fortunâ deformata sunt, ut tamen a naturâ inchoata compareant. Quæ domus! quæ celebratio quotidiana! quæ familiaris dignitas! quæ studia amicorum! quæ ex quoque ordine multitudo! Hæc, diu multumque et multo labore quæsita, una eripuit hora. Accepit P. Sulla, judices, vehemens vulnus et mortiferum; verumtamen ejusmodi, quod videretur ejus vita et natura accipere potuisse. Honestatis et dignitatis habuisse nimis magnam judicatus est cupiditatem: quam si nemo alius habuit in consulatu petendo, cupidior [judicatus est] hic fuisse, quam cæteri: sin etiam in aliis nonnullis fuit iste consulatûs amor; fortuna in hoc fuit fortasse gravior, quam in cæteris.

Postea vero quis P. Sullam, nisi mœrentem, demissum, afflictumque, vidit? quis unquam est suspicatus, hunc, magis odio quam pudore, hominum adspectum lucemque vitare? Qui, cum multa haberet invitamenta urbis et fori propter summa studia amicorum (quæ tamen ei sola in malis restiterunt), abfuit ab oculis vestris; et, cum lege retineretur, ipse se exsilio pæne multavit. In hoc vos pudore, judices, et in hac vitâ, tanto sceleri locum fuisse creditis?

XXVII. Adspicite ipsum: contuemini os: conferte crimen cum vitâ: vitam, ab initio ad hoc tempus explicatam, cum crimine recognoscite. Mitto rempublicam, quæ fuit semper Sullæ carissima: hosne amicos, tales viros, tam cupidos sui (per quos res ejus secundæ quondam erant ornatæ, nunc sublevantur adversæ), crudelissime perire voluit, ut, cum Lentulo et Catilinâ et Cethego, fœdissimam vitam ac miserri-

mam, turpissimâ morte propositâ, degeret? Non cadit, non, inquam, cadit in hos mores, non in hunc pudorem, non in hanc vitam, non in hunc hominem, ista suspicio. Nova quædam illa immanitas exorta est; incredibilis fuit ac singularis furor: ex multis, ab adolescentiâ collectis, perditorum hominum vitiis, repente tanta ista importunitas inauditi sceleris exarsit. Nolite, judices, arbitrari, hominum illum impetum et conatum fuisse: neque enim ulla gens tam barbara aut tam immanis unquam fuit, in quâ non modo tot, sed unus tam crudelis hostis patriæ sit inventus. Belluæ quædam illæ ex portentis immanes ac feræ, formâ hominum indutæ, exstiterunt. Perspicite etiam atque etiam, judices: nihil enim est, quod in hac causâ dici possit vehementius: penitus introspicite Catilinæ, Autronii, Cethegi, Lentuli, cæterorumque mentes. Quas vos in his libidines, quæ flagitia, quas turpitudines, quantas audacias, quam incredibiles furores, quas notas scelerum, quæ indicia parricidiorum, quantos acervos facinorum, reperietis! Ex magnis et diuturnis et jam desperatis reipublicæ morbis, ista repente vis erupit, ut, eâ confectâ et ejectâ, convalescere aliquando et sanari civitas posset. Neque enim est quisquam, qui arbitretur, illis inclusis in republicâ pestibus, diutius hæc stare potuisse. Itaque eos, non ad perficiendum scelus, sed ad luendas reipublicæ pœnas, Furiæ quædam incitaverunt.

XXVIII. In hunc igitur gregem vos nunc P. Sullam, judices, ex his, qui cum hoc vivunt atque vixerunt, honestissimorum hominum gregibus, rejicietis? ex hoc hominum numero, ex hac familiari dignitate, in impiorum partem, atque in parricidarum cœtum ac numerum, transferetis? Ubi erit igitur illud fortissimum præsidium pudoris? quo in loco nobis vita ante acta proderit? quod ad tempus existimationis partæ fructus reservabitur, si in extremo discrimine ac dimicatione fortunæ deseret, si non aderit, si nihil adjuvabit?

Quæstiones nobis servorum ac tormenta accusator minitatur: in quibus quamquam nihil periculi suspicamur; tamen illa tormenta gubernat dolor; moderatur natura cujusque tum animi, tum corporis; regit quæsitor; flectit libido; corrumpit spes; infirmat metus; ut, in tot rerum angustiis, nihil veritati loci relinquatur. Vita P. Sullæ torqueatur: ex eâ quæratur, num quæ occultetur libido, num quod lateat facinus, num quæ crudelitas, num quæ audacia: nihil erroris erit in causâ, nec obscuritatis, judices, si a vobis vitæ perpetuæ vox (ea, quæ gravissima debet esse) audietur.

Nullum in hac causâ testem timemus: nihil quemquam scire, nihil vidisse, nihil audîsse arbitramur. Sed tamen, si nihil vos P. Sullæ fortuna movet, judices, vestra moveat: vestrâ enim, qui cum summâ elegantiâ atque integritate vixistis, hoc maxime interest, non ex libidine aut simultate aut levitate testium, causas honestorum hominum ponderari; sed, in magnis disquisitionibus, repentinisque periculis, vitam uniuscujusque esse testem. Quam vos, judices, nolite, armis suis spoliatam atque nudatam, objicere invidiæ, dedere suspicioni. Munite communem arcem bonorum: obstruite perfugia improborum; valeat ad pœnam et ad salutem plurimum, quam solam videtis, ipsam ex vi suâ naturâque, facillime perspici; subito flecti fingique non posse.

XXIX. Quid vero hæc auctoritas, (semper enim de eâ dicendum est; quamquam a me timide modiceque dicetur) quid, inquam, hæc auctoritas nostra, qui a cæteris conjurationis causis abstinuimus, P. Sullam defendimus? nihil hunc tandem juvabit? Grave est hoc dictum fortasse, judices, si appetimus aliquid; si, cum cæteri de nobis silent, non etiam nosmet ipsi tacemus, grave: sed, si lædimur, si accusamur, si in invidiam vocamur; profecto conceditis, judices, ut nobis libertatem retinere liceat, si minus liceat dignitatem.

Accusati sunt uno nomine consulares; ut jam videatur honoris amplissimi nomen plus invidiæ quam dignitatis afferre. Affuerunt, inquit, Catilinæ, illumque laudârunt. Nulla tum patebat, nulla erat cognita, conjuratio: defendebant amicum; aderant supplici; vitæ ejus turpitudinem in summis ejus periculis non insequebantur. Quin etiam parens tuus, Torquate, consul, reo de pecuniis repetundis Catilinæ fuit advocatus, improbo homini, at supplici; fortasse audaci, at aliquando amico. Cui cum affuit post delatam ad eum primam illam conjurationem, indicavit se audîsse aliquid, non credidisse. At idem non affuit alio in judicio, cum adessent cæteri. Si postea cognôrat ipse aliquid, quod in consulatu ignorâsset; ignoscendum est iis, qui postea nihil audierunt. Sin illa res prima valuit; non inveterata, quam recens, debuit esse gravior. Sed, si tuus parens, etiam in illâ suspicione periculi sui, tamen humanitate adductus, advocationem hominis improbissimi sellâ curuli atque ornamentis et suis et consulatûs honestavit; quid est, quamobrem consulares, qui Catilinæ affuerunt, reprehendantur?

At iidem iis, qui ante hunc causam de conjuratione dixerunt, non affuerunt. Tanto scelere adstrictis hominibus, statuerunt nihil a se adjumenti, nihil opis, nihil auxilii, ferri oportere. Atque, ut de eorum constantiâ atque animo in rempublicam dicam, quorum tacita gravitas et fides de unoquoque loquitur, neque cujusquam ornamenta orationis desiderat; potest quisquam dicere unquam meliores, fortiores, constantiores, consulares fuisse, quam iis temporibus et periculis, quibus pæne oppressa est respublica? Quis non de communi salute apertissime, quis non fortissime, quis non constantissime, sensit? Neque ego præcipue de consularibus disputo: nam hæc et hominum ornatissimorum, qui prætores fuerunt, et universi senatûs, communis est laus; ut constet, post hominum memoriam nunquam in illo ordine plus virtutis, plus

amoris in rempublicam, plus gravitatis, fuisse. Sed, quia sunt descripti consulares, de his tantum mihi dicendum putavi, quod satis esset; attestante memoriâ omnium, neminem esse ex illo honoris gradu, qui non omni studio, virtute, auctoritate, incubuerit ad rempublicam conservandam.

XXX. Sed quid? ego, qui Catilinam non laudavi, qui reo Catilinæ consul non affui, qui testimonium de conjuratione dixi in alios, adeone vobis alienus a sanitate, adeo oblitus constantiæ meæ, adeo immemor rerum a me gestarum, esse videor, ut, cum consul bellum gesserim cum conjuratis, nunc eorum ducem conservare cupiam, et in animum inducam, cujus nuper ferrum retuderim, flammamque restinxerim, ejusdem nunc causam vitamque defendere? Si, (medius fidius) judices, non me ipsa respublica, meis laboribus et periculis conservata, ad gravitatem animi et constantiam suâ dignitate revocaret; tamen hoc naturâ est insitum, ut, quem timueris, quîcum de vitâ fortunisque contenderis, cujus ex insidiis evaseris, hunc semper oderis. Sed, cum agatur honos meus amplissimus, gloria rerum gestarum singularis; cum, quoties quisquam est in hoc scelere convictus, toties renovetur memoria per me inventæ salutis; ego sim tam demens? ego committam, ut ea, quæ pro salute omnium gessi, casu magis et felicitate a me, quam virtute et consilio, gesta esse videantur?

Quid ergo? hoc tibi sumis, dicet fortasse quispiam, ut, quia tu defenderis, innocens judicetur? Ego vero, judices, non modo nihil mihi assumo, in quo quispiam repugnet; sed etiam, si quid ab omnibus conceditur, id reddo ac remitto. Non in eâ republicâ versor, non iis temporibus caput meum obtuli pro patriâ periculis omnibus, non aut ita sunt exstincti, quos vici, aut ita grati, quos servavi, ut ego mihi plus appetere coner, quam quantum omnes inimici invidique patiantur.

Grave esse videretur, eum, qui investigârit conju-

rationem, qui patefecerit, qui oppresserit, cui senatus singularibus verbis gratias egerit, cui uni togato supplicationem decreverit, dicere in judicio, "Non defenderem, si conjurâsset." Non dico id, quod grave est: dico illud, quod, in his causis conjurationis, non auctoritati assumam, sed pudori meo. Ego ille conjurationis investigator atque ultor, certe non defenderem Sullam, si conjurâsse arbitrarer. Ego, judices, de tantis omnium periculis cum quærerem omnia, multa audirem, non crederem omnia, caverem omnia; dico hoc, quod initio dixi, nullius indicio, nullius suspicione, nullius literis [de republicâ, P. Sullæ] rem ullam ad me esse delatam.

XXXI. Quamobrem vos, Dii patrii ac penates, qui huic urbi atque huic imperio præsidetis, qui hoc imperium, qui hanc libertatem, populumque Romanum, qui hæc tecta atque templa, me consule, vestro numine auxilioque servâstis, testor, integro me animo, ac libero, P. Sullæ causam defendere; nullum a me sciente facinus occultari; nullum scelus, susceptum contra salutem omnium, defendi ac tegi. Nihil de hoc consul comperi, nihil suspicatus sum, nihil audivi. Itaque idem ego ille, qui vehemens in alios, qui inexorabilis in cæteros, esse visus sum, persolvi patriæ, quod debui: reliqua jam a me meæ perpetuæ consuetudini naturæque debentur. Tam sum misericors, judices, quam vos; tam mitis, quam qui lenissimus. In quo vehemens fui vobiscum, nihil feci, nisi coactus: reipublicæ præcipitanti subveni: patriam demersam extuli: misericordiâ civium adducti, tunc fuimus tam vehementes, quam necesse fuit: salus esset omnium amissa unâ nocte, nisi esset severitas illa suscepta. Sed, ut ad sceleratorum pœnam amore reipublicæ sum adductus, sic ad salutem innocentium voluntate deducor.

Nihil video esse in hoc P. Sullâ, judices, odio dignum, misericordiâ digna multa. Neque enim nunc, propulsandæ calamitatis suæ causâ, supplex ad vos, judices, confugit: sed ne qua generi ac nomini suo

nota nefariæ turpitudinis inuratur. Nam ipse quidem, si erit vestro judicio liberatus, quæ habet ornamenta, quæ solatia reliquæ vitæ, quibus lætari et perfrui possit? Domus erit (credo) exornata: aperientur majorum imagines: ipse ornatum ac vestitum recuperabit. Omnia, judices, hæc amissa sunt: omnia generis, nominis, honoris, insignia atque ornamenta, unius judicii calamitate, occiderunt. Sed, ne exstinctor patriæ, ne proditor, ne hostis appelletur; ne hanc labem tanti sceleris in familiâ relinquat, id laborat, id metuit; ne denique hic miser, conjurati, et conscelerati, et proditoris filius nominetur: huic puero, qui est ei vitâ suâ multo carior, metuit, cui honoris integros fructus non sit traditurus, ne æternam memoriam dedecoris relinquat. Hic vos orat, judices, parvus, ut se aliquando, si non in integrâ fortunâ, at afflictâ, patri suo gratulari sinatis. Huic misero notiora sunt judiciorum itinera et fori, quam Campi et disciplinarum. Non jam de vitâ P. Sullæ, judices, sed de sepulturâ, contenditur. Vita erepta est superiore judicio: nunc, ne corpus ejiciatur, laboramus. Quid enim est huic reliqui, quod eum in vitâ hac teneat? aut quid est, quamobrem hæc cuiquam vita videatur?

XXXII. Nuper is homo fuit in civitate P. Sulla, ut nemo ei se neque honore, neque gratiâ, nec fortunis, anteferret: nunc, spoliatus omni dignitate, quæ erepta sunt, non repetit: quod fortuna in malis reliqui fecit, ut cum parente, cum liberis, cum fratre, cum his necessariis, lugere suam calamitatem liceat, id sibi ne eripiatis, judices, vos obtestatur.

Te ipsum jam, Torquate, expletum esse hujus miseriis, par erat: et, si nihil aliud Sullæ nisi consulatum abstulissetis, tamen eo vos contentos esse oportebat: honoris enim contentio vos ad causam, non inimicitiæ deduxerunt. Sed, cum huic omnia cum honore detracta sint, cum in hac fortunâ miserâ ac luctuosissimâ destitutus sit; quid est, quod expetas amplius? Lucisne hanc usuram eripere vis, plenam lacrymarum atque mœroris, in quâ cum maximo cru-

ciatu atque dolore retinetur? Libenter reddiderit, ademtâ ignominiâ fœdissimi criminis. An vero inimicum ut expellas? cujus ex miseriis, si esses crudelissimus, videndo fructum caperes majorem, quam audiendo.

O miserum et infelicem illum diem, quo consul omnibus centuriis P. Sulla renuntiatus est! o falsam spem! o volucrem fortunam! o cæcam cupiditatem! o præposteram gratulationem! quam cito illa omnia, ex lætitiâ et voluptate, ad luctum et lacrymas reciderunt! ut, qui paulo ante consul designatus fuisset, retineret repente nullum vestigium pristinæ dignitatis. Quid enim erat mali, quod huic, spoliato honore, famâ, fortunis, deesse videretur? aut cui novæ calamitati locus ullus relictus esset? Urget eadem fortuna, quæ cœpit: reperit novum mœrorem: non patitur hominem calamitosum, uno modo afflictum, uno in luctu perire.

XXXIII. Sed jam impedior egomet, judices, dolore animi, ne de hujus miseriâ plura dicam. Vestræ jam sunt partes, judices: in vestrâ mansuetudine atque humanitate causam totam repono. Vos, rejectione interpositâ, nihil suspicantibus nobis, repentini in nos judices consedistis, ab accusatoribus delecti ad spem acerbitatis, a fortunâ nobis ad præsidium innocentiæ constituti. Ut ego, quid de me populus Romanus existimaret, quia severus in improbos fueram, laboravi, et, quæ prima innocentis mihi defensio est oblata, suscepi; sic vos severitatem judiciorum, quæ per hos menses in homines audacissimos facta est, lenitate ac misericordiâ mitigate. Hoc cum impetrare a vobis ipsa causa debet, tum est vestri animi atque virtutis declarare, non esse eos vos, ad quos potissimum, interpositâ rejectione, devenire convenerit. In quo ego, judices, vos, quantum meus amor in vos postulat, tantum hortor, ut communi studio, quoniam in [re publicâ] conjuncti sumus, mansuetudine et misericordiâ vestrâ falsam a nobis crudelitatis famam repellamus.

ORATIO XXVI.

PRO A. LICINIO ARCHIÂ POËTÂ.

ARGUMENTUM.

A. Licinius Archias fuit Antiochenus, qui, cum poëticâ floreret laude, et ab omnibus pæne Italiæ populis expeteretur, imprimisque apud principes quosdam Romanos esset gratiosus, hoc etiam eorum operâ consecutus est, ut civitate Romanâ donaretur. Sed ei controversiam de civitate postea movit Gratius quidam; eumque reum fecit lege Plautiâ Papiriâ de civitate, quâ cautum erat, ut, qui fœderatis civitatibus adscripti essent, si tum, cum lex ferebatur, in Italiâ domicilium habuissent, et intra LX dies apud prætorem essent professi, ii demum cives haberentur. Hujus igitur causâ susceptâ, Cicero, commemoratâ Archiæ secum et cum summis hominibus familiaritate, omnia adversarii argumenta diluit ac refellit, sed leviter, et non nisi perfunctorie. Itaque, ut justæ orationis mensuram impleret, arripuit occasionem, cum in humanitatis imprimisque poëticæ facultatis, tum in ipsius Archiæ, laudes digrediendi; ostenditque, dignissimum civitate Romanâ Archiam esse.

PRO A. LICINIO ARCHIÂ POËTÂ.

I. Si quid est in me ingenii, judices, quod sentio quam sit exiguum; aut si qua exercitatio dicendi, in quâ me non inficior mediocriter esse versatum; aut si hujusce rei ratio aliqua, ab optimarum artium studiis ac disciplinâ profecta, a quâ ego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhorruisse; earum rerum omnium vel in primis hic A. Licinius fructum a me repetere prope suo jure debet. Nam, quoad longissime potest mens mea respicere spatium præteriti temporis, et pueritiæ memoriam recordari ultimam, inde usque repetens, hunc video mihi principem, et ad suscipiendam et ad ingrediendam rationem horum studiorum, exstitisse. Quod si hæc vox, hujus hortatu præceptisque conformata, nonnullis aliquando saluti fuit; a quo id accepimus, quo cæteris opitulari et alios servare possemus, huic profecto ipsi, quantum est situm in nobis, et opem et salutem ferre debemus.

Ac, ne quis a nobis hoc ita dici forte miretur, quod alia quædam in hoc facultas sit ingenii, neque hæc dicendi ratio aut disciplina; ne nos quidem huic uni studio penitus unquam dediti fuimus. Etenim omnes artes, quæ ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum; et, quasi cognatione quâdam, inter se continentur.

II. Sed, ne cui vestrûm mirum esse videatur, me, in quæstione legitimâ, et in judicio publico, cum res agatur apud prætorem populi Romani, lectissimum virum, et apud severissimos judices, tanto conventu hominum ac frequentiâ, hoc uti genere dicendi, quod non modo a consuetudine judiciorum, verum etiam a

forensi sermone, abhorreat: quæso a vobis, ut, in hac causâ, mihi detis hanc veniam, accommodatam huic reo, vobis (quemadmodum spero) non molestam; ut me, pro summo poëta atque eruditissimo homine dicentem, hoc concursu hominum literatissimorum, hac vestrâ humanitate, hoc denique prætore exercente judicium, patiamini de studiis humanitatis ac literarum paulo loqui liberius; et, in ejusmodi personâ, quæ, propter otium ac studium, minime in judiciis periculisque tractata est, uti prope novo quodam et inusitato genere dicendi. Quod si mihi a vobis tribui concedique sentiam; perficiam profecto, ut hunc A. Licinium, non modo non segregandum, cum sit civis, a numero civium, verum etiam, si non esset, putetis adsciscendum fuisse.

III. Nam, ut primum ex pueris excessit Archias, atque ab iis artibus quibus ætas puerilis ad humanitatem informari solet, se ad scribendi studium contulit; primum Antiochiæ (nam ibi natus est, loco nobili, celebri quondam urbe et copiosâ, atque eruditissimis hominibus liberalissimisque studiis affluenti) celeriter antecellere omnibus ingenii gloriâ contigit: post in cæteris Asiæ partibus, cunctæque Græciæ, sic ejus adventus celebrabatur, ut famam ingenii exspectatio hominis, exspectationem ipsius adventus admiratioque, superaret. Erat Italia tunc plena Græcarum artium ac disciplinarum: studiaque hæc et in Latio vehementius tum colebantur, quam nunc iisdem in oppidis; et hîc Romæ, propter tranquillitatem reipublicæ, non negligebantur. Itaque hunc et Tarentini, et Rhegini, et Neapolitani, civitate cæterisque præmiis donârunt: et omnes, qui aliquid de ingeniis poterant judicare, cognitione atque hospitio dignum existimârunt.

Hac tantâ celebritate famæ cum esset jam absentibus notus, Romam venit, Mario consule et Catulo. Nactus est primum consules eos, quorum alter res ad scribendum maximas, alter cum res gestas, tum etiam studium atque aures, adhibere posset. Statim Lu-

culli, cum prætextatus etiam tum Archias esset, eum domum suam receperunt. Sed etiam hoc non solum ingenii ac literarum, verum etiam naturæ atque virtutis, [fuit,] ut domus, quæ hujus adolescentiæ prima fuerit, eadem esset familiarissima senectuti. Erat temporibus illis jucundus Q. Metello illi Numidico, et ejus Pio filio: audiebatur a M. Æmilio: vivebat cum Q. Catulo, et patre, et filio: a L. Crasso colebatur: Lucullos vero, et Drusum, et Octavios, et Catonem, et totam Hortensiorum domum devinctam consuetudine cum teneret, afficiebatur summo honore; quod eum non solum colebant, qui aliquid percipere atque audire studebant, verum etiam, si qui forte simulabant.

IV. Interim, satis longo intervallo, cum esset cum L Lucullo in Siciliam profectus, et cum ex eâ provinciâ cum eodem Lucullo decederet, venit Heracleam. Quæ cum esset civitas æquissimo jure ac fœdere, adscribi se in eam civitatem voluit: idque, cum ipse per se dignus putaretur, tum auctoritate et gratiâ Luculli, ab Heracleensibus impetravit. Data est civitas Silvani lege et Carbonis, "Si qui fœderatis civitatibus adscripti fuissent; si tum, cum lex ferebatur, in Italiâ domicilium habuissent; et, si sexaginta diebus apud prætorem essent professi." Cum hic domicilium Romæ multos jam annos haberet, professus est apud prætorem, Q. Metellum, familiarissimum suum.

Si nihil aliud, nisi de civitate ac lege, dicimus, nihil dico amplius: causa dicta est: quid enim horum infirmari, Grati, potest? Heracleæne esse tum adscriptum negabis? Adest vir summâ auctoritate, et religione, et fide, M. Lucullus, qui se non opinari, sed scire; non audivisse, sed vidisse; non interfuisse, sed egisse, dicit. Adsunt Heracleenses legati, nobilissimi homines, (hujus judicii causâ, cum mandatis, et cum publico testimonio, venerunt) qui hunc [adscriptum] Heracleensem dicunt.

Hîc tu tabulas desideras Heracleensium publicas;

quas, Italico bello, incenso tabulario, interîsse scimus omnes. Est ridiculum, ad ea quæ habemus, nihil dicere; quærere, quæ habere non possumus; et de hominum memoriâ tacere, literarum memoriam flagitare; et, cum habeas amplissimi viri religionem, integerrimi municipii jusjurandum fidemque, ea, quæ depravari nullo modo possunt, repudiare; tabulas, quas idem dicis solere corrumpi, desiderare.

At domicilium in Italiâ non habuit; is, qui, tot annis ante civitatem datam, sedem omnium rerum ac fortunarum suarum Romæ collocavit. At non est professus. Immo vero iis tabulis professus, quæ solæ, ex illâ professione, collegioque prætorum, obtinent publicarum tabularum auctoritatem.

V. Nam, cum Appii tabulæ negligentius asservatæ dicerentur, Gabinii, quamdiu incolumis fuit, levitas, post damnationem calamitas, omnem tabularum fidem resignâsset; Metellus, homo sanctissimus modestissimusque omnium, tantâ diligentiâ fuit, ut ad L. Lentulum prætorem et ad judices venerit, et unius nominis liturâ se commotum esse dixerit. His igitur tabulis nullam lituram in nomen A. Licinii videtis.

Quæ cum ita sint, quid est, quod de ejus civitate dubitetis, præsertim cum aliis quoque in civitatibus fuerit adscriptus? Etenim, cum mediocribus multis, et aut nullâ aut humili aliquâ arte præditis, gratuito civitatem in Græciâ homines impertiebantur, Rheginos credo, aut Locrenses, aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod scenicis artificibus largiri solebant, id huic, summâ ingenii prædito gloriâ, noluisse. Quid? cum cæteri, non modo post civitatem datam, sed etiam post legem Papiam, aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepserint; hic, qui ne utitur quidem illis in quibus est scriptus, quod semper se Heracleensem esse voluit, rejicietur?

Census nostros requiris scilicet: est enim obscurum, proximis censoribus, hunc cum clarissimo imperatore, L. Lucullo, apud exercitum fuisse; supe-

rioribus, cum eodem quæstore fuisse in Asiâ; primis, Julio et Crasso, nullam populi partem esse censam. Sed, quoniam census non jus civitatis confirmat, ac tantummodo indicat, eum, qui sit census, ita se jam tum gessisse pro cive; iis temporibus, [quæ] tu criminaris, ne ipsius quidem judicio eum in civium Romanorum jure esse versatum, et testamentum sæpe fecit nostris legibus, et adiit hæreditates civium Romanorum, et in beneficiis ad ærarium delatus est a L. Lucullo prætore et consule.

VI. Quære argumenta, si qua potes: nunquam enim hic, neque suo neque amicorum judicio, revincetur.

Quæres a nobis, Grati, cur tantopere hoc homine delectemur. Quia suppeditat nobis, ubi et animus ex hoc forensi strepitu reficiatur, et aures, convicio defessæ, conquiescant. An tu existimas aut suppetere nobis posse, quod quotidie dicamus, in tantâ varietate rerum, nisi animos nostros doctrinâ excolamus; aut ferre animos tantam posse contentionem, nisi eos doctrinâ eâdem relaxemus? Ego vero fateor, me his studiis esse deditum. Cæteros pudeat, si qui ita se literis abdiderunt, ut nihil possint ex his neque ad communem afferre fructum, neque in adspectum lucemque proferre: me autem quid pudeat, qui tot annos ita vivo, judices, ut, ab nullius unquam me tempore aut commodo, aut otium meum abstraxerit, aut voluptas avocârit, aut denique somnus retardârit?

Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi jure succenseat, si, quantum cæteris, ad suas res obeundas, quantum ad festos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, et ad ipsam requiem animi et corporis, conceditur temporum; quantum alii tribuunt tempestivis conviviis; quantum denique aleæ, quantum pilæ; tantum mihi egomet ad hæc studia recolenda sumsero? Atque hoc adeo mihi concedendum est magis, quod, ex his studiis, hæc quoque censetur oratio et facultas; quæ, quantacumque

in me, nunquam amicorum periculis defuit. Quæ si cui levior videtur; illa quidem certe, quæ summa sunt, ex quo fonte hauriam, sentio. Nam, nisi multorum præceptis multisque literis mihi ab adolescentiâ suasissem, nihil esse in vitâ magnopere expetendum, nisi laudem atque honestatem; in eâ autem persequendâ omnes cruciatus corporis, omnia pericula mortis atque exsilii, parvi esse ducenda; nunquam me, pro salute vestrâ, in tot ac tantas dimicationes, atque in hos profligatorum hominum quotidianos impetus, objecissem. Sed pleni omnes sunt libri, plenæ sapientium voces, plena exemplorum vetustas; quæ jacerent in tenebris omnia, nisi literarum lumen accederet. Quam multas nobis imagines, non solum ad intuendum, verum etiam ad imitandum, fortissimorum virorum expressas scriptores et Græci et Latini reliquerunt! quas ego mihi semper in administrandâ republicâ proponens, animum et mentem meam ipsâ cogitatione hominum excellentium conformabam.

VII. Quæret quispiam, Quid? illi ipsi summi viri, quorum virtutes literis proditæ sunt, istâne doctrinâ, quam tu laudibus effers, eruditi fuerunt? Difficile est hoc de omnibus confirmare: sed tamen est certum, quid respondeam. Ego multos homines excellenti animo ac virtute fuisse, et, sine doctrinâ, naturæ ipsius habitu prope divino, per seipsos et moderatos et graves exstitisse, fateor: etiam illud adjungo, sæpius ad laudem atque virtutem naturam sine doctrinâ, quam sine naturâ valuisse doctrinam. Atque idem ego contendo, cum ad naturam eximiam atque illustrem accesserit ratio quædam conformatioque doctrinæ, tum illud nescio quid præclarum ac singulare solere exsistere: ex hoc esse hunc numero, quem patres nostri viderunt, divinum hominem, Africanum; ex hoc C. Lælium, L. Furium, moderatissimos homines et continentissimos; ex hoc fortissimum virum, et illis temporibus doctissimum, M. Catonem illum senem; qui,

profecto, si nihil ad percipiendam colendamque virtutem literis adjuvarentur, nunquam se ad earum studium contulissent.

Quod si non hic tantus fructus ostenderetur, et si ex his studiis delectatio sola peteretur; tamen (ut opinor) hanc animi [remissionem] humanissimam ac liberalissimam judicaretis. Nam cæteræ neque temporum sunt neque ætatum omnium, neque locorum: hæc studia adolescentiam [alunt,] senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium ac solatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur. Quod si ipsi hæc neque attingere neque sensu nostro gustare possemus, tamen ea mirari deberemus, etiam cum in aliis videremus.

VIII. Quis nostrûm tam animo agresti ac duro fuit, ut Roscii morte nuper non commoveretur? qui cum esset senex mortuus, tamen, propter excellentem artem ac venustatem, videbatur omnino mori non debuisse. Ergo ille corporis motu tantum amorem sibi conciliârat a nobis omnibus; nos animorum incredibiles motus celeritatemque ingeniorum negligemus? Quoties ego hunc Archiam vidi, judices, (utar enim vestrâ benignitate, quoniam me, in hoc novo genere dicendi, tam diligenter attenditis) quoties ego hunc vidi, cum literam scripsisset nullam, magnum numerum optimorum versuum de his ipsis rebus quæ tum agerentur, dicere ex tempore! quoties revocatum eamdem rem dicere, commutatis verbis atque sententiis! Quæ vero accurate cogitateque scripsisset, ea sic vidi probari, ut ad veterum scriptorum laudem pervenirent. Hunc ego non diligam? non admirer? non omni ratione defendendum putem?

Atqui sic a summis hominibus eruditissimisque accepimus, cæterarum rerum studia, et doctrinâ, et præceptis, et arte constare; poëtam naturâ ipsâ valere, et mentis viribus excitari, et quasi divino quodam spiritu inflari. Quare suo jure noster ille Ennius sanc-

tos appellat poëtas, quod quasi Deorum aliquo dono atque munere commendati nobis esse videantur.

Sit igitur, judices, sanctum apud vos, humanissimos homines, hoc poëtæ nomen, quod nulla unquam barbaria violavit. Saxa et solitudines voci respondent; bestiæ sæpe immanes cantu flectuntur atque consistunt: nos, instituti rebus optimis, non poëtarum voce moveamur? Homerum Colophonii civem esse dicunt suum; Chii suum vindicant; Salaminii repetunt; Smyrnæi vero suum esse confirmant (itaque etiam delubrum ejus in oppido dedicaverunt); permulti alii præterea pugnant inter se, atque contendunt.

IX. Ergo illi alienum, quia poëta fuit, post mortem etiam expetunt; nos hunc vivum, qui et voluntate et legibus noster est, repudiabimus? præsertim cum omne olim studium atque omne ingenium contulerit Archias ad populi Romani gloriam laudemque celebrandam. Nam et Cimbricas res adolescens attigit; et ipsi illi C. Mario, qui durior ad hæc studia videbatur, jucundus fuit. Neque enim quisquam est tam aversus a Musis, qui non mandari versibus æternum suorum laborum facile præconium patiatur. Themistoclem illum, summum Athenis virum, dixisse aiunt, cum ex eo quæreretur, Quod acroama, aut cujus vocem, libentissime audiret; "Ejus, a quo sua virtus optime prædicaretur." Itaque ille Marius item eximie L. Plotium dilexit, cujus ingenio putabat ea, quæ gesserat, posse celebrari.

Mithridaticum vero bellum, magnum atque difficile, et in multâ varietate terrâ marique versatum, totum ab hoc expressum est: qui libri non modo L. Lucullum, fortissimum et clarissimum virum, verum etiam populi Romani nomen, illustrant. Populus enim Romanus aperuit, Lucullo imperante, Pontum, et regiis quondam opibus, et ipsâ naturâ regionis, vallatum: populi Romani exercitus, eodem duce, non maximâ manu innumerabiles Armeniorum copias fudit: populi Romani laus est, urbem amicissimam

Cyzicenorum, ejusdem consilio, ex omni impetu regio, ac totius belli ore ac faucibus, ereptam esse atque servatam: nostra semper feretur et prædicabitur, L. Lucullo dimicante, cum interfectis ducibus depressa hostium classis, et incredibilis apud Tenedum pugna illa navalis: nostra sunt tropæa, nostra monimenta, nostri triumphi. Quare, quorum ingeniis hæc feruntur, ab iis populi Romani fama celebratur. Carus fuit Africano superiori noster Ennius: itaque etiam in sepulcro Scipionum putatur is esse constitutus e marmore. At iis laudibus certe non solum ipsi, qui laudantur, sed etiam populi Romani nomen ornatur. In cœlum hujus proavus Cato tollitur: magnus honos populi Romani rebus adjungitur. Omnes denique illi Maximi, Marcelli, Fulvii, non sine communi omnium nostrûm laude decorantur.

X. Ergo illum, qui hæc fecerat, Rudium hominem, majores nostri in civitatem receperunt; nos hunc Heracleensem, multis civitatibus expetitum, in hac autem legibus constitutum, de nostrâ civitate ejiciemus?

Nam, si quis minorem gloriæ fructum putat ex Græcis versibus percipi, quam ex Latinis, vehementer errat; propterea quod Græca leguntur in omnibus fere gentibus, Latina suis finibus, exiguis sane, continentur. Quare, si res hæ, quas gessimus, orbis terræ regionibus definiuntur; cupere debemus, quo manuum nostrarum tela pervenerint, eodem gloriam famamque penetrare; quod cum ipsis populis, de quorum rebus scribitur, hæc ampla sunt; tum iis certe, qui de vitâ, gloriæ causâ, dimicant, hoc maximum et periculorum incitamentum est, et laborum.

Quam multos scriptores rerum suarum magnus ille Alexander secum habuisse dicitur! Atque is tamen, cum in Sigeo ad Achillis tumulum adstitisset, "O fortunate," inquit, "adolescens, qui tuæ virtutis Homerum præconem inveneris!" Et vere: nam, nisi Ilias illa exstitisset; idem tumulus, qui corpus ejus

contexerat, nomen etiam obruisset. Quid? noster hic Magnus, qui cum virtute fortunam adæquavit, nonne Theophanem Mitylenæum, scriptorem rerum suarum, in concione militum, civitate donavit? et nostri illi fortes viri, sed rustici ac milites, dulcedine quâdam gloriæ commoti, quasi participes ejusdem laudis, magno illud clamore approbaverunt?

Itaque, (credo) si civis Romanus Archias legibus non esset, ut ab aliquo imperatore civitate donaretur, perficere non potuit. Sulla, cum Hispanos et Gallos donaret, (credo) hunc petentem repudiâsset: quem nos in concione vidimus, cum ei libellum malus poëta de populo subjecisset, quod epigramma in eum fecisset tantummodo alternis versibus longiusculis, statim ex iis rebus, quas tunc vendebat, jubere ei præmium tribui, sub eâ conditione, ne quid postea scriberet. Qui sedulitatem mali poëtæ duxerit aliquo tamen præmio dignam, hujus ingenium et virtutem in scribendo et copiam non expetîsset? Quid? a Q. Metello Pio, familiarissimo suo, qui civitate multos donavit, neque per se, neque per Lucullos, impetravisset? qui præsertim usque eo de suis rebus scribi cuperet, ut etiam Cordubæ natis poëtis, pingue quiddam sonantibus atque peregrinum, tamen aures suas dederet.

XI. Neque enim est hoc dissimulandum, quod obscurari non potest, sed præ nobis ferendum: trahimur omnes laudis studio; et optimus quisque maxime gloriâ ducitur. Ipsi illi philosophi, etiam illis libellis, quos de contemnendâ gloriâ scribunt, nomen suum inscribunt: in eo ipso, in quo prædicationem nobilitatemque despiciunt, prædicari de se, ac nominari volunt. Decimus quidem Brutus, summus ille vir et imperator, Attii, amicissimi sui, carminibus templorum ac monimentorum aditus exornavit suorum. Jam vero ille, qui cum Ætolis, Ennio comite, bellavit, Fulvius, non dubitavit Martis manubias Musis consecrare. Quare, in quâ urbe imperatores prope

armati poëtarum nomen et Musarum delubra coluerunt, in eâ non debent togati judices a Musarum honore et a poëtarum salute abhorrere.

Atque, ut id libentius faciatis, jam me vobis, judices, indicabo; et de meo quodam amore gloriæ, nimis acri fortasse, verumtamen honesto, vobis confitebor. Nam, quas res nos in consulatu nostro vobiscum simul, pro salute hujus urbis atque imperii, et pro vitâ civium, proque universâ republicâ gessimus, attigit hic versibus, atque inchoavit: quibus auditis, quod mihi magna res et jucunda visa est, hunc ad perficiendum hortatus sum. Nullam enim virtus aliam mercedem laborum periculorumque desiderat, præter hanc laudis et gloriæ: quâ quidem detractâ, judices, quid est, quod in hoc tam exiguo vitæ curriculo, et tam brevi, tantis nos in laboribus exerceamus?

Certe, si nihil animus præsentiret in posterum, et, si, quibus regionibus vitæ spatium circumscriptum est, eisdem omnes cogitationes terminaret suas; nec tantis se laboribus frangeret, neque tot curis vigiliisque angeretur, neque toties de vitâ ipsâ dimicaret. Nunc insidet quædam in optimo quoque virtus, quæ noctes et dies animum gloriæ stimulis concitat, atque admonet, non cum vitæ tempore esse dimittendam commemorationem nominis nostri, sed cum omni posteritate adæquandam.

XII. An vero tam parvi animi videamur esse omnes, qui in republicâ, atque in his vitæ periculis laboribusque versamur, ut, cum, usque ad extremum spatium, nullum tranquillum atque otiosum spiritum duxerimus, nobiscum simul moritura omnia arbitremur? An, cum statuas et imagines, non animorum simulacra, sed corporum, studiose multi summi homines reliquerint; consiliorum relinquere ac virtutum nostrarum effigiem non multo malle debemus, summis ingeniis expressam et politam? Ego vero omnia, quæ gerebam, jam tum, in gerendo, spargere me ac disseminare arbitrabar in orbis terræ memori-

am sempiternam. Hæc vero sive a meo sensu post mortem abfutura est, sive (ut sapientissimi homines putaverunt) ad aliquam animi mei partem pertinebit; nunc quidem certe cogitatione quâdam speque delector.

Quare conservate, judices, hominem pudore eo, quem amicorum videtis comprobari tum dignitate, tum etiam venustate; ingenio autem tanto, quantum id convenit existimari, quod summorum hominum ingeniis expetitum esse videatis; causâ vero ejusmodi, quæ beneficio legis, auctoritate municipii, testimonio Luculli, tabulis Metelli, comprobetur. Quæ cum ita sint; petimus a vobis, judices, si qua non modo humana, verum etiam divina, in tantis negotiis commendatio debet esse; ut eum, qui vos, qui vestros imperatores, qui populi Romani res gestas, semper ornavit; qui etiam his recentibus nostris vestrisque domesticis periculis æternum se testimonium laudum daturum esse profitetur; quique est eo numero, qui semper apud omnes sancti sunt habiti atque dicti; sic in vestram accipiatis fidem, ut humanitate vestrâ levatus potius, quam acerbitate violatus, esse videatur. Quæ de causâ, pro meâ consuetudine, breviter simpliciterque dixi, judices, ea confido probata esse omnibus: quæ non fori, neque judiciali consuetudine, et de hominis ingenio, et communiter de ipsius studio locutus sum, ea, judices, a vobis spero esse in bonam partem accepta; ab eo, qui judicium exercet, certo scio.

ORATIO XXVII.

POST REDITUM.

In Senatu.

ARGUMENTUM.

Cum redîsset in Urbem Cicero, postridie hanc orationem in senatu habuit, in quâ, commemoratâ beneficii sibi tributi magnitudine, cum senatui in universum omni, tum singulis quibusdam, gratias agit. Initium facit a Lentulo et Metello consulibus, quorum illius præcipua opera in Cicerone restituendo enituerat; hic autem, privatis inimicitiis reipublicæ condonatis, non intercesserat Lentuli actioni. Hîc occasionem arripit, ad consules superioris anni, quo ejectus erat, Gabinium et Pisonem, digrediendi, eosque omnibus modis vexandi. Pergit deinde ad tribunos plebis, quod eorum, post consules, maxima erat in legibus ferendis et abrogandis potestas; iisque omnibus, imprimisque Miloni et P. Sextio, nominatim gratias agit. Sequuntur deinde prætores septem (octavus enim Appius Claudius, P. Clodii frater, a reliquis dissenserat), qui omnes nominatim, nullus tamen præcipue, laudantur. E reliquis autem senatoribus, nulli, nisi Pompeio, nominatim gratias agit, qui pro Cicerone municipia et colonias adierat,

omnique gratiâ et ope ad ejus restitutionem incubuerat. In conclusione, rationem consilii sui reddit, quo erat in relinquendâ Urbe usus. Erant enim, qui timidum appellarent, quod, cum amicorum opes maximas haberet, tamen cessisset Clodio. Tandem, nihil de suâ fortitudine in defendendâ salute reipublicæ hoc tam gravi casu deminutum esse, confirmat.

POST REDITUM I.

I. Si, patres conscripti, pro vestris immortalibus in me fratremque meum liberosque nostros meritis, parum vobis cumulate gratias egero; quæso, obtestorque, ne meæ naturæ potius, quam magnitudini vestrorum beneficiorum, id tribuendum putetis. Quæ enim tanta potest exsistere ubertas ingenii, quæ tanta dicendi copia, quod tam divinum atque incredibile genus orationis, quo quisquam possit vestra in nos universa promerita, non dicam complecti orando, sed percensere numerando? qui mihi fratrem optatissimum, me fratri amantissimo, liberis nostris parentes, nobis liberos; qui dignitatem, qui ordinem, qui fortunas, qui amplissimam rempublicam, qui patriam, quâ nihil potest esse jucundius, qui denique nosmet ipsos, nobis reddidistis.

Quod si parentes carissimos habere debemus, quod ab iis nobis vita, patrimonium, libertas, civitas tradita est; si Deos immortales, quorum beneficio et hæc tenuimus, et cæteris rebus aucti sumus; si populum Romanum, cujus honoribus in amplissimo consilio, et in altissimo gradu dignitatis, atque in hac omnium terrarum arce, collocati sumus; si hunc ipsum ordinem, a quo sæpe magnificentissimis decretis sumus honestati; immensum quiddam et infinitum est, quod vobis debemus, qui, vestro singulari studio atque consensu, parentûm beneficia, Deorum immortalium munera, populi Romani honores, vestra de me multa judicia, nobis omnia uno tempore reddidistis; ut, cum multa vobis, magna populo Romano, innumerabilia parentibus, omnia Diis immortalibus debeamus; hæc antea singula per illos habuerimus; nunc universa per vos recuperaverimus.

II. Itaque, patres conscripti, (quod ne optandum quidem est homini) immortalitatem quamdam per vos adepti videmur. Quod enim tempus erit unquam, quo vestrorum in nos beneficiorum memoria ac fama moriatur? qui illo ipso tempore, cum vi, ferro, metu, minis, obsessi teneremini, non multo post discessum meum, universi me revocavistis, referente L. Ninnio, fortissimo atque optimo viro; quem habuit ille pestifer annus et maxime fidelem, et minime timidum (si dimicare placuisset) defensorem salutis meæ. Posteaquam vobis potestas decernendi non est permissa per eum tribunum plebis, qui, cum per se rempublicam lacerare non posset, sub alieno scelere delevit; nunquam de me siluistis; nunquam meam salutem non ab his consulibus, qui vendiderant, flagitavistis.

Itaque vestro studio atque auctoritate perfectum est, ut ille ipse annus, quem ego mihi, quam patriæ, malueram esse fatalem, hos tribunos haberet, qui et promulgarent de salute meâ, et ad vos sæpenumero referrent. Nam consules, modesti, legumque metuentes, impediebantur lege, non eâ, quæ de me, sed, quæ de ipsis lata erat, cum meus inimicus promulgavit, ut, si revixissent ii, qui hæc pæne delêrunt, tum ego redirem: quo facto utrumque confessus est, et se illorum vitam desiderare, et magno in periculo rempublicam futuram, si aut hostes atque interfectores reipublicæ revixissent, aut ego non revertissem. Itaque illo ipso tamen anno, cum ego cessissem, princeps autem civitatis, non legum præsidio, sed parietum, vitam suam tueretur; respublica sine consulibus esset, neque solum parentibus perpetuis, verum etiam tutoribus annuis, esset orbata; sententias dicere prohiberemini; caput meæ proscriptionis recitaretur; nunquam dubitâstis meam salutem cum communi salute conjungere.

III. Postea vero quam, singulari et præstantissimâ virtute P. Lentuli consulis, ex superioris anni

caligine et tenebris lucem in republicâ Calendis Januariis dispicere cœpistis; cum Q. Metelli, nobilissimi hominis atque optimi viri, summa dignitas, cum prætorum, tribunorum plebis pæne omnium, virtus et fides, reipublicæ subvenisset; cum virtute, gloriâ, rebus gestis, Cn. Pompeius, omnium gentium, omnium sæculorum, omnis memoriæ, facile princeps, tuto se in senatum venire arbitraretur; tantus vester consensus de salute meâ fuit, ut corpus abesset meum, dignitas jam in patriam revertisset.

Quo quidem mense, quid inter me et meos inimicos interesset, existimare potuistis. Ego meam salutem deserui, ne, propter me, civium vulneribus respublica cruentaretur: illi meum reditum, non populi Romani suffragiis, sed flumine sanguinis, intercludendum putaverunt. Itaque postea nihil vos civibus, nihil sociis, nihil regibus respondistis: nihil judices sententiis, nihil populus suffragiis, nihil hic ordo auctoritate declaravit: mutum forum, elinguem curiam, tacitam et fractam civitatem, videbatis.

Quo quidem tempore, cum is excessisset, qui cædi et flammæ, vobis auctoribus, restiterat, cum ferro et facibus homines totâ urbe volitantes, magistratuum tecta impugnata, Deorum templa inflammata, summi viri et clarissimi consulis fasces fractos, fortissimi atque optimi viri, tribuni plebis, sanctissimum corpus, non tactum ac violatum manu, sed vulneratum ferro confectumque, vidistis. Quâ strage nonnulli permoti magistratus (partim metu mortis, partim desperatione reipublicæ) paulum a meâ causâ recesserunt: reliqui fuerunt, quos neque terror, neque vis, nec spes, nec metus, nec promissa, nec minæ, nec tela, nec faces, a vestrâ auctoritate, a populi Romani dignitate, a meâ salute, depellerent.

IV. Princeps P. Lentulus, parens ac Deus nostræ vitæ, fortunæ, memoriæ, nominis, hoc specimen virtutis, hoc indicium animi, hoc lumen consulatûs sui fore putavit, si me mihi, si meis, si vobis, si reipu-

blicæ reddidisset. Qui, ut est designatus, nunquam dubitavit sententiam de salute meâ, se et republicâ dignam, dicere. Cum a tribuno plebis vetaretur, cum præclarum caput recitaretur, "Ne quis ad vos referret, ne quis decerneret, ne disputaret, ne loqueretur, ne pedibus iret, ne scribendo adesset;" totam illam (ut ante dixi) proscriptionem, non legem putavit, quâ civis optime de republicâ meritus, nominatim, sine judicio, unâ cum senatu, reipublicæ esset ereptus. Ut vero iniit magistratum, non dicam, quid egit prius, sed quid omnino egit aliud, nisi, ut, me conservato, vestram in posterum dignitatem auctoritatemque sanciret?

Dii immortales! quantum mihi beneficium dedisse videmini, quod hoc anno P. Lentulus consul est! quanto majus dedissetis, si superiore anno fuisset! nec enim eguissem medicinâ consulari, nisi consulari vulnere concidissem. Audieram ex sapientissimo homine, atque optimo civi et viro, Q. Catulo, non sæpe unum consulem improbum, duos vero nunquam, post Romam conditam, excepto illo Cinnano tempore, fuisse. Quare meam causam semper fore firmissimam, dicere solebat, dum vel unus in republicâ consul esset. Quod vere dixerat, si illud de duobus consulibus, quod ante in republicâ non fuerat, perenne ac proprium manere potuisset. Quod si Q. Metellus illo tempore consul fuisset unicus; dubitatis, quo animo fuerit in me conservando futurus, cum in restituendo auctorem fuisse adscriptoremque videatis?

Sed fuerunt duo consules, quorum mentes angustæ, humiles, parvæ, oppletæ tenebris ac sordibus, nomen ipsum consulatûs, splendorem illius honoris, magnitudinem tanti imperii, nec intueri, nec sustinere, nec capere, potuerunt: non consules, sed mercatores provinciarum, ac venditores vestræ dignitatis. Quorum alter a me Catilinam, amatorem suum, multis audientibus, alter Cethegum, consobrinum,

reposcebat: qui me duo sceleratissimi post hominum memoriam, non consules, sed latrones, non modo deseruerunt, in causâ præsertim publicâ et consulari, sed prodiderunt, oppugnârunt, omni auxilio, non solum suo, sed etiam vestro, cæterorumque ordinum, spoliatum esse voluerunt: quorum alter tamen neque me neque quemquam fefellit.

V. Quis enim ullam ullius boni spem haberet in eo, cujus primum tempus ætatis palam fuisset ad omnium libidines divulgatum? qui ne a sanctissimâ quidem parte corporis potuisset hominum impuram intemperantiam propulsare: qui, cum suam rem non minus strenue, quam postea publicam, confecisset; egestatem et luxuriam domestico lenocinio sustentavit: qui, nisi in aram tribunatûs confugisset, neque vim prætoris, nec multitudinem creditorum, nec bonorum proscriptionem, effugere potuisset. Quo in magistratu nisi rogationem de piratico bello tulisset; profecto, egestate et improbitate coactus, piraticam ipse fecisset; ac minore quidem cum reipublicæ detrimento, quam quod intra mœnia nefarius hostis prædoque versatus est: quo inspectante ac sedente, legem tribunus plebis tulit, ne auspiciis obtemperaretur; ne obnuntiare concilio aut comitiis, ne legi intercedere, liceret: ut lex Ælia et Fufia ne valerent; quæ nostri majores certissima subsidia reipublicæ contra tribunicios furores esse voluerunt. Idemque postea, cum innumerabilis multitudo bonorum de Capitolio supplex ad eum sordidata venisset, cumque adolescentes nobilissimi, cunctique equites Romani, se ad lenonis impurissimi pedes abjecissent; quo vultu cincinnatus ganeo non solum civium lacrymas, verum etiam patriæ preces, repudiavit! Neque eo contentus fuit, sed etiam in concionem adscendit, eaque dixit, quæ, si ejus vir Catilina revixisset, dicere non esset ausus: se Nonarum Decembris, quæ me consule fuissent, clivique Capitolini, pœnas ab equitibus Romanis esse repetiturum:

neque solum id dixit, sed, quos ei commodum fuit, compellavit: L. vero Lamiam, equitem Romanum, præstanti dignitate hominem, et saluti meæ pro familiaritate, reipublicæ pro fortunis suis, amicissimum, consul imperiosus exire Urbe jussit: et, cum vos vestem mutandam censuissetis, cunctique mutâssetis, atque idem omnes boni jam ante fecissent; ille, unguentis oblitus, cum togâ prætextâ, quam omnes prætores ædilesque tum abjecerant, irrisit squalorem vestrum, et luctum gratissimæ civitatis: fecitque, quod nemo unquam tyrannus, ut, quominus occulte vestrum malum gemeretis, nihil diceret, ne aperte incommoda patriæ lugeretis, ediceret.

VI. Cum vero in Circo Flaminio, non a tribuno plebis consul in concionem, sed a latrone archipirata, productus esset; primum processit, quâ auctoritate vir! vini, somni, stupri plenus, madenti comâ, composito capillo, gravibus oculis, fluentibus buccis, pressâ voce et temulentâ; quod in cives indemnatos esset animadversum, id sibi dixit gravis auctor vehementissime displicere. Ubi nobis hæc auctoritas tamdiu tanta latuit? cur in lustris et helluationibus hujus calamistrati saltatoris tam eximia virtus tamdiu cessavit? Nam ille alter, Cæsoninus Calventius, ab adolescentiâ versatus est in foro, cum eum, præter simulatam versutamque tristitiam, nulla res commendaret; non juris studium, non dicendi, non rei militaris, non cognoscendorum hominum, non liberalitas. Quem præteriens cum incultum, horridum, mœstumque vidisses; etiamsi agrestem et inhumanum existimares, tamen libidinosum et perditum non putares.

Cum hoc homine, an cum stipite Æthiope, si in foro constitisses, nihil crederes interesse: sine sensu, sine sapore, elingue, tardum, inhumanum negotium. Cappadocem modo abreptum de grege venalium diceres. Idem domi quam libidinosus! quam impurus! quam intemperans! non januâ receptis, sed pseu-

dothyro intromissis, voluptatibus. Cum vero etiam literis studere incipit, et helluo immanis cum Græculis philosophari, tum est Epicureus, non penitus illi disciplinæ (quæcumque est) deditus, sed captus uno verbo voluptatis. Habet autem magistros, non ex istis ineptis qui dies totos de officio ac de virtute disserunt, qui ad laborem, ad industriam, ad pericula pro patriâ subeunda, adhortantur; sed eos qui disputent, horam nullam vacuam voluptate esse debere; in omni parte corporis semper oportere aliquod gaudium delectationemque versari. His utitur quasi præfectis libidinum suarum: hi voluptates omnes vestigant atque odorantur: hi sunt conditores instructoresque convivii: iidem expendunt atque æstimant voluptates; sententiamque dicunt, et judicant, quantum cuique libidini tribuendum esse videatur. Horum ille artibus eruditus, ita contemsit hanc pudentissimam civitatem, ut omnes suas libidines, omnia flagitia, latere posse arbitraretur, si modo vultum importunum in forum detulisset.

VII. Is me (quamquam me quidem non; cognôram enim, propter Pisonum affinitatem, quam longe hunc ab hoc genere cognatio materna Transalpini sanguinis abstulisset) sed vos, populumque Romanum, non consilio neque eloquentiâ (quod in multis sæpe accidit), sed rugis supercilioque, decepit. L. Piso, tune ausus es, isto oculo, non dicam isto animo, istâ fronte, non vitâ, tanto supercilio, (non enim possum dicere, tantis rebus gestis) cum A. Gabinio consociare consilia pestis meæ? Non te illius unguentorum odor, non vini anhelitus, non frons calamistri notatà vestigiis, in eam cogitationem adducebat, ut, cum illius re similis fuisses, frontis tibi integumento ad occultanda tanta flagitia diutius uti non liceret? Cum hoc tu coire ausus es, ut consularem dignitatem, ut reipublicæ statum, ut senatûs auctoritatem, ut civis optime meriti fortunas, provinciarum fœdere addiceres? Te consule, tuis edictis et

imperiis, senatui populoque Romano non est licitum, non modo sententiis atque auctoritate suâ, sed ne luctu quidem ac vestitu, reipublicæ subvenire. Capuæne te putabas, in quâ urbe domicilium quondam superbiæ fuit, consulem esse (sicut eras eo tempore), an Romæ, in quâ civitate omnes ante vos consules senatui paruerunt?

Tu es ausus, in Circo Flaminio productus, cum tuo illo pari dicere, te semper misericordem fuisse? quo verbo senatum, atque omnes bonos, tum, cum a patriâ pestem depellerent, crudeles demonstrabas fuisse. Tu misericors me, affinem tuum, quem, comitiis tuis, prærogativæ primum custodem præfeceras, quem Calendis Januarii tertio loco sententiam rogâras, constrictum inimicis reipublicæ tradidisti? tu meum generum, propinquum tuum, tu affinem tuam, filiam meam, superbissimis et crudelissimis verbis a genibus tuis repulisti? idemque tu, clementiâ ac misericordiâ singulari, cum ego, unâ cum republicâ, non tribunicio, sed consulari ictu concidissem, tanto scelere, tantâque intemperantiâ fuisti, ut ne unam quidem horam interesse paterere inter meam pestem et tuam prædam; saltem dum conticesceret illa lamentatio et gemitus urbis. Nondum palam factum erat occidisse rempublicam, cum tibi arbitria funeris solvebantur. Uno eodemque tempore domus mea diripiebatur, ardebat; bona ad vicinum consulem de Palatio, de Tusculano ad item vicinum alterum consulem, deferebantur; cum, iisdem operis suffragium ferentibus, eodem gladiatore latore, vacuo non modo a bonis, sed etiam a liberis, atque inani foro, ignaro populo Romano quid ageretur, senatu vero oppresso et afflicto, duobus impiis nefariisque consulibus ærarium, provinciæ, legiones, imperia, donabantur.

VIII. Horum consulum ruinas vos, consules, vestrâ virtute fulsistis, summâ tribunorum plebis prætorumque fide et diligentiâ sublevati. Quid ego de

præstantissimo viro, T. Annio, dicam? aut quis de tali cive satis digne unquam loquetur? qui, cum videret, sceleratum civem, aut domesticum potius hostem, si legibus uti liceret, judicio esse frangendum; sin ipsa judicia vis impediret ac tolleret, audaciam virtute, furorem fortitudine, temeritatem consilio, manum manu, vim vi esse superandam; primo de vi postulavit. Posteaquam ab eodem judicia sublata esse vidit; ne ille omnia vi posset efficere, curavit: qui docuit, neque tecta, neque templa, neque forum, neque curiam, sine summâ virtute ac maximis opibus et copiis, ab intestino latrocinio posse defendi: qui primus, post meum discessum, metum bonis, spem audacibus, timorem huic ordini, servitutem depulit civitati.

Quam rationem pari virtute, animo, fide, P. Sextius secutus, pro meâ salute, pro vestrâ auctoritate, pro statu civitatis, nullas sibi inimicitias, nullam vim, nullos impetus, nullum vitæ discrimen vitandum unquam putavit: qui causam senatûs, exagitatam concionibus improborum, sic suâ diligentiâ multitudini commendavit, ut nihil tam populare, quam vestrum nomen, nihil tam omnibus carum aliquando, quam vestra auctoritas, videretur: qui me cum omnibus rebus, quibus tribunus plebis potuit, defendit, tum reliquis officiis, juxta ac si meus frater esset, sustentavit: cujus ego clientibus, libertis, familiâ, copiis, literis, ita sum sustentatus, ut meæ calamitatis non adjutor solum, verum etiam socius, videretur.

Jam cæterorum officia studiaque vidistis: quam cupidus mei C. Cestilius, quam studiosus vestri, quam non varius fuerit in causâ. Quid M. Cispius? cui ego ipsi, parenti, fratrique ejus, sentio quantum debeam; qui, cum a me voluntas eorum in privato judicio esset offensa, publici mei beneficii memoriâ privatam offensionem obliteraverunt. Jam T. Fadius, qui mihi quæstor fuit, M' Curtius, cujus ego

patri quæstor fui, studio, amore, animo, huic necessitudini non defuerunt. Multa de me C. Messius, et amicitiæ et reipublicæ causâ, dixit: legem separatim initio de salute meâ promulgavit. Q. Fabricius si, quæ de me agere conatus est, ea contra vim et ferrum perficere potuisset; mense Januario nostrum statum recuperâssemus: quem ad salutem meam voluntas impulit, vis retardavit, auctoritas vestra revocavit.

IX. Jam vero prætores quo animo in me fuerint, vos existimare potuistis, cum L. Cæcilius privatim me suis omnibus copiis studuerit sustentare; publice promulgârit de meâ salute cum collegis pæne omnibus; direptoribus autem meorum bonorum in jus adeundi potestatem non fecerit. M. autem Calidius statim, designatus, sententiâ suâ, quam esset cara sibi mea salus, declaravit. Omnia officia C. Septimii, Q. Valerii, P. Crassi, Sex. Quintilii, C. Cornuti, summa et in me et in rempublicam constiterunt.

Quæ cum libenter commemoro, tum non invitus nonnullorum in me nefarie commissa prætereo. Non est mei temporis injurias meminisse; quas ego etiamsi ulcisci possem, tamen oblivisci mallem. Alio transferenda mea tota vita est, ut bene de me meritis referam gratiam, amicitias igne perspectas tuear, cum apertis hostibus bellum geram, timidis amicis ignoscam, [proditoribus meis non indicem dolorem profectionis meæ, defensores] reditûs dignitate consoler.

Quod si mihi nullum aliud esset officium in omni vitâ reliquum, nisi ut, erga duces ipsos et principes atque auctores salutis meæ, satis gratus judicarer; tamen exiguum reliquæ vitæ tempus, non modo ad referendam, verum etiam ad commemorandam gratiam, mihi relictum putarem. Quando enim ego huic homini ac liberis ejus, quando omnes mei gratiam referent? quæ memoria, quæ vis ingenii, quæ

magnitudo observantiæ, tot tantisque beneficiis respondere poterit? qui mihi primus, afflicto et jacenti, consularem fidem dextramque porrexit; qui me a morte ad vitam, a desperatione ad spem, ab exitio ad salutem, revocavit; qui tanto amore in me, studio in rempublicam, fuit, ut excogitaret, quemadmodum calamitatem meam non modo levaret, sed etiam honestaret. Quid enim magnificentius, quid præclarius, mihi accidere potuit, quam quod, illo [petente,] vos decrevistis, ut cuncti ex omni Italiâ, qui rempublicam salvam vellent, ad me unum, hominem fractum et prope dissipatum, restituendum et defendendum venirent? ut, quâ voce ter omnino post Romam conditam consul usus esset pro universâ republicâ apud eos solum qui ejus vocem exaudire possent; eâdem voce senatus omnibus agris atque oppidis cives, totamque Italiam, ad unius salutem defendendam excitaret.

X. Quid ego gloriosius meis posteris potui relinquere, quam, hoc senatum judicâsse, qui civis me non defendisset, eum rempublicam salvam noluisse? Itaque tantum vestra auctoritas, tantum eximia consulis dignitas valuit, ut dedecus et flagitium se committere putaret, si quis non veniret. Idemque consul, cum illa incredibilis multitudo Romam, et pæne Italia ipsa, venisset, vos frequentissimos in Capitolium convocavit. Quo tempore quantam vim naturæ bonitas haberet, aut vera nobilitas, intelligere potuistis. Nam Q. Metellus, et inimicus, et frater inimici, perspectâ vestrâ voluntate, omnia privata odia deposuit; quem P. Servilius, vir cum clarissimus, tum vero optimus, mihique amicissimus, et auctoritatis et orationis suæ divinâ quâdam gravitate, ad sui generis communisque sanguinis facta virtutesque revocavit, ut haberet in consilio et fratrem ab inferis, socium rerum mearum, et omnes Metellos, præstantissimos cives, pæne ex Acheronte excitatos: in quibus Numidicum illum, cujus quondam de patriâ disces-

sus, molestus omnibus, ipsi ne luctuosus quidem visus fuit. Itaque [dimittitur] non modo salutis defensor, qui ante hoc unum beneficium fuerat inimicus, verum etiam adscriptor dignitatis meæ. Quo quidem die, cum CCCCXVII ex senatu essetis, magistratus autem hi omnes adessent, dissensit unus, is, qui suâ lege conjuratos etiam ab inferis excitandos putârat. Atque illo die, quo rempublicam meis consiliis conservatam gravissimis verbis et plurimis judicâssetis, idem consul curavit, ut eadem a principibus civitatis in concione, postero die, dicerentur: cum quidem ipse egit ornatissime causam meam, perfecitque, adstante atque audiente Italiâ totâ, ut nemo cujusquam conducti aut perditi vocem acerbam atque inimicam bonis posset audire.

XI. Ad hæc non modo adjumenta salutis, sed etiam ornamenta dignitatis meæ, reliqua vos iidem addidistis: decrevistis, ne quis ullâ ratione rem impediret; qui id impedîsset, graviter molesteque laturos; illum contra rempublicam, salutemque bonorum, concordiamque civium, facturum; et ut ad vos de eo statim referretur: meque etiam, si diutius calumniarentur, redire jussistis. Quid? ut agerentur gratiæ, qui e municipiis venissent? quid? ut ad illam diem, res cum redîsset, rogarentur, ut pari studio convenirent? Quid denique [illo die] quem P. Lentulus, mihi, fratrique meo, liberisque nostris, natalem constituit, non modo ad nostram, verum etiam ad sempiterni memoriam temporis? quo die nos, comitiis centuriatis, (quæ maxime majores comitia justa dici haberique voluerunt) arcessivit in patriam, ut eædem centuriæ, quæ me consulem fecerant, consulatum meum comprobarent. Quo die quis civis fuit, qui fas esse putaret, quâcumque aut ætate aut valetudine esset, non se de salute meâ sententiam ferre? Quando tantam frequentiam in Campo, tantum splendorem Italiæ totius ordinumque omnium; quando illâ dignitate rogatores, diribitores, custo-

desque, vidistis? Itaque, P. Lentuli beneficio excellenti atque divino, non reducti sumus in patriam, sicut nonnulli clarissimi cives, sed equis insignibus et curru aurato reportati.

Possum ego satis in Cn. Pompeium unquam gratus videri, qui non solum apud vos, qui omnes idem sentiebatis, sed etiam apud universum populum Romanum, salutem reipublicæ et conservatam per me, et conjunctam esse cum meâ, dixerit? qui causam meam prudentibus commendârit, imperitos edocuerit, eodemque tempore improbos auctoritate suâ compresserit; bonos excitârit: qui populum Romanum pro me, tamquam pro fratre aut pro parente, non solum hortatus sit, verum etiam obsecrârit: qui, ipse cum propter metum dimicationis et sanguinis domo se teneret, etiam a superioribus tribunis petierit, ut de salute meâ et promulgarent et referrent: qui, in coloniâ nuper constitutâ cum ipse gereret magistratum, in quâ nemo erat emtus intercessor, vim et crudelitatem privilegii, auctoritate honestissimorum hominum, et publicis literis, consignârit; princepsque, Italiæ totius præsidium ad meam salutem implorandum putârit: qui, cum ipse mihi semper amicissimus fuisset, etiam ut suos necessarios mihi amicos redderet, elaborârit.

XII. Quibus autem officiis T. Annii beneficia remunerabor? cujus omnis actio, ratio, cogitatio, totus denique tribunatus, nihil aliud fuit, nisi constans, perpetua, fortis, invicta defensio salutis meæ. Quid de P. Sextio loquar? qui suam erga me benevolentiam et fidem, non solum animi dolore, sed etiam corporis vulneribus, ostendit.

Vobis vero, patres conscripti, singulis et egi et agam gratias. Universis egi ab initio, quantum potui: satis ornate agere nullo modo possum. Et, quamquam sunt in me præcipua merita multorum, quæ sileri nullo modo possunt, tamen hujus temporis

ac timoris mei non est, conari commemorare beneficia in me singulorum: nam difficile est, non aliquem, nefas quemquam, præterire. Ego vos universos, patres conscripti, Deorum numero colere debeo. Sed, ut, in ipsis Diis immortalibus, non semper eosdem, atque alias alios, solemus et venerari et precari; sic, in hominibus de me divinitus meritis, omnis erit ætas mihi ad eorum erga me merita prædicanda atque recolenda.

Hodierno autem die, nominatim a me magistratibus statui gratias esse agendas, et de privatis uni, qui pro salute meâ municipia coloniasque adîsset, populum Romanum supplex obsecrâsset, sententiam dixisset eam, quam vos secuti, mihi dignitatem meam reddidistis. Vos me florentem semper ornâstis; laborantem, mutatione vestis, et prope luctu vestro, quoad licuit, defendistis. Nostrâ memoriâ, senatores ne in suis quidem periculis mutare vestem solebant: in meo periculo senatus veste mutatâ fuit, quoad licuit per eorum edicta, qui mea pericula, non modo suo præsidio, sed etiam vestrâ deprecatione, nudârunt.

Quibus ego rebus objectis, cum mihi privato confligendum viderem cum eodem exercitu, quem consul non armis, sed vestrâ auctoritate, superâram; multa mecum ipse reputavi.

XIII. Dixerat in concione consul, se clivi Capitolini pœnas ab equitibus Romanis repetiturum. Nominatim alii compellabantur: alii citabantur; alii relegabantur. Aditus templorum erant non solum præsidiis et manu, verum etiam demolitione, sublati. Alter consul, ut me et rempublicam non modo desererent, sed etiam hostibus reipublicæ proderent, pactionibus eos suorum præmiorum obligârat. Erat alius ad portas cum imperio in multos annos, magnoque exercitu; quem ego inimicum mihi fuisse non dico; tacuisse, cum diceretur esse inimicus, scio.

Duæ partes esse in republicâ cum putarentur; al-

tera me deposcere, propter inimicitias; altera timide defendere, propter suspicionem cædis, putabatur. Qui autem me deposcere videbantur, in hoc auxerunt dimicationis metum, quod nunquam inficiando suspicionem hominum curamque minuerunt. Quare, cum viderem senatum ducibus orbatum, me a magistratibus partim oppugnatum, partim proditum, partim derelictum; servos simulatione collegiorum nominatim esse conscriptos; copias omnes Catilinæ pæne iisdem ducibus ad spem cædis et incendiorum esse revocatas; equites Romanos, proscriptionis, municipia, vastitatis, omnes, cædis, metu esse permotos; potui, potui, patres conscripti, multis auctoribus fortissimis viris, me vi armisque defendere: nec mihi ipse ille animus idem meus, vobis non incognitus, defuit. Sed videbam, si vicissem præsentem adversarium, nimium multos mihi alios esse vincendos; si victus essem, multis bonis et pro me, et mecum, etiam post me, esse pereundum; tribuniciique sanguinis ultores esse præsentes; meæ mortis pœnas judicio et posteritati reservari.

XIV. Nolui, cum consul communem salutem sine ferro defendissem, meam privatus armis defendere: bonosque viros lugere malui meas fortunas, quam suis desperare; ac, si solus essem interfectus, mihi turpe; si cum multis, reipublicæ funestum, fore videbatur. Quod si mihi æternam esse ærumnam propositam arbitrarer; morte me ipse potius, quam sempiterno dolore, multâssem. Sed, cum viderem, me non diutius, quam ipsam rempublicam, ex hac urbe abfuturum, neque ego, illâ exterminatâ, mihi remanendum amplius putavi; et illa, simul atque revocata est, me secum pariter reportavit. Mecum leges, mecum quæstiones, mecum jura magistratuum, mecum senatûs auctoritas, mecum libertas, mecum etiam frugum ubertas, mecum Deorum et hominum sanctitates omnes et religiones, abfuerunt. Quæ si semper abessent, magis vestras fortunas lu-

gerem, quam desiderarem meas. Sin aliquando revocarentur; intelligebam, mihi cum illis unâ esse redeundum.

Cujus mei sensûs certissimus testis est hic idem, qui custos capitis fuit, Cn. Plancius, qui, omnibus provincialibus ornamentis commodisque depositis, totam suam quæsturam in me sustentando et conservando collocavit: qui si mihi quæstor imperatori fuisset, in filii loco fuisset: nunc certe erit in parentis, cum fuerit quæstor, non imperii, sed doloris mei.

Quapropter, patres conscripti, quoniam in rempublicam sum pariter cum republicâ restitutus; non modo in eâ defendendâ nihil minuam de libertate meâ pristinâ, sed etiam adaugebo.

XV. Etenim, si eam tum defendebam, cum mihi aliquid illa debebat; quid nunc me facere oportet, cum ego illi plurimum debeo? Nam quid est, quod animum meum frangere aut debilitare possit, cujus ipsam calamitatem non modo nullius delicti, sed etiam divinorum in rempublicam beneficiorum, testem esse videatis? nam et importata est, quia defenderam civitatem: et meâ voluntate suscepta est, ne, a me defensa, respublica per eumdem me extremum in discrimen vocaretur.

Pro me, non, ut pro P. Popillio, nobilissimo homine, adolescentes filii, non propinquorum multitudo populum Romanum est deprecata: non, ut pro Q. Metello, summo et clarissimo viro, spectatâ jam adolescentiâ filius: non L. et C. Metelli, consulares, non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos, qui tum consulatum petebat, non Luculli, Servilii, Scipiones, Metellorum filii, flentes ac sordidati, populo Romano supplicaverunt: sed unus frater (qui in me pietate filius, consiliis parens, amore, ut erat, frater, inventus est) squalore et lacrymis, et quotidianis precibus, desiderium mei nominis renovari, et rerum gestarum memoriam usurpari, coëgit. Qui cum statuisset, nisi per vos me recuperâsset, eamdem subire for-

tunam, atque idem sibi domicilium et vitæ et mortis deposceret; tamen nunquam nec magnitudinem negotii, nec solitudinem suam, nec vim inimicorum ac tela, pertimuit.

Alter fuit propugnator mearum fortunarum, et defensor assiduus, summâ virtute et pietate, C. Piso, gener; qui minas inimicorum meorum, qui inimicitias affinis mei, propinqui sui, consularis, qui Pontum et Bithyniam quæstor, pro meâ salute, neglexit. Nihil unquam senatus de P. Popillio decrevit; nunquam in hoc ordine Q. Metelli mentio facta est. Tribuniciis sunt illi rogationibus, interfectis inimicis, denique nullâ auctoritate senatûs, restituti; cum alter eorum senatui paruisset, alter vim cædemque fugisset. Nam C. quidem Marius, qui, hac hominum memoriâ, tertius ante me consularis, tempestate civili expulsus est, non modo a senatu non est restitutus, sed reditu suo senatum cunctum pæne delevit. Nulla de illis magistratuum consensio, nulla ad rempublicam defendendam populi Romani convocatio, nullus Italiæ motus, nulla decreta municipiorum et coloniarum exstiterunt. Quare, cum me vestra auctoritas arcessierit, populus Romanus revocârit, respublica implorârit, Italia cuncta pæne suis humeris reportârit; non committam, patres conscripti, ut, cum ea mihi sint restituta, quæ in potestate meâ non fuerunt, ea non habeam, quæ ipse præstare possim, præsertim cum illa amissa recuperârim, virtutem et fidem nunquam amiserim.

ORATIO XXVIII.

POST REDITUM.

Ad Quirites.

ARGUMENTUM.

P. Lentulo et Q. Metello consulibus, cum (agente Lentulo, deprecante Cn. Pompeio) ab exsilio revocatus esset Cicero, in quo sedecim menses fuerat; populo in hac oratione gratias egit. Omnis ergo oratio versatur in demonstrandâ beneficii sibi tributi magnitudine; quod hæc ipsa est grati animi significatio, cum, quantum sit beneficium, intelligere nos ostendimus; et facilius fidem facimus, gratum nobis beneficium esse. Hæc demonstratio duas partes habet: primâ comparat hunc præsentem statum suum, quem populo debebat, cum superiori; illique hunc longe præfert, quamquam et illum amplissimum fuisse fatetur: alterâ autem restitutionem suam comparat cum restitutione aliorum consularium, P. Popillii, Q. Metelli Numidici, et C. Marii; seque multo honorificentius esse restitutum ostendit; cum illi, deprecantibus propinquis multis, rogantibus tribunis tan-

tum, restituti sint; ipse autem, nemine præter fratrem supplicante, senatûs-consulto et lege, totius Italiæ consensione, incredibili bonorum omnium studio, agente Lentulo, deprecante Pompeio, revocatus sit. In conclusione, populo suam fidem, pietatem, omniaque pollicetur, quæ, ab homine grato, in populum et rempublicam proficisci possint.

POST REDITUM II.

I. Quod precatus a Jove Optimo Maximo, cæterisque Diis immortalibus, sum, Quirites, eo tempore, cum me fortunasque meas, pro vestrâ incolumitate, otio, concordiâque devovi, ut, si meas rationes unquam vestræ saluti anteposuissem, sempiternam pœnam sustinerem, meâ voluntate susceptam: sin et ea, quæ ante gesseram, conservandæ civitatis causâ gessissem, et illam miseram profectionem vestræ salutis gratiâ suscepissem; ut, quod odium scelerati homines et audaces, in rempublicam et in omnes bonos conceptum, jamdiu continerent, id in me uno potius, quam in optimo quoque, et in universâ republicâ, [deficeret:] hoc si animo in vos liberosque vestros fuissem, ut aliquando vos, patres conscriptos, Italiamque universam, memoria mei, misericordia, desideriumque teneret; ejus devotionis me esse convictum judicio Deorum immortalium, testimonio senatûs, consensu Italiæ, confessione inimicorum, beneficio divino immortalique vestro, maxime lætor, Quirites. Etsi homini nihil est magis optandum, quam prospera, æquabilis, perpetuaque fortuna, secundo vitæ sine ullâ offensione cursu; tamen, si mihi tranquilla et placata omnia fuissent; incredibili quâdam, et pæne divinâ, quâ nunc, vestro beneficio, fruor, lætitiæ voluptate caruissem.

Quid dulcius hominum generi a naturâ datum est, quam sui cuique liberi? mihi vero, et propter indulgentiam meam, et propter excellens eorum ingenium, vitâ sunt meâ cariores: tamen non tantâ voluptate erant suscepti, quantâ nunc sunt restituti. Nihil cuiquam fuit unquam jucundius, quam mihi meus fra-

ter: non tam id sentiebam, cum fruebar, quam tunc, cum carebam; et posteaquam vos me illi, et mihi eum, reddidistis. Res familiaris sua quemque delectat: reliquæ meæ fortunæ recuperatæ plus mihi nunc voluptatis afferunt, quam tunc incolumes afferebant. Amicitiæ, consuetudines, vicinitates, clientelæ, ludi denique et dies festi, quid haberent voluptatis, carendo magis intellexi, quam fruendo.

Jam vero honos, dignitas, locus, ordo, beneficia vestra, quamquam mihi semper clarissima visa sunt; tamen ea, nunc renovata, illustriora videntur, quam si obscurata non essent. Ipsa autem patria, (Dii immortales!) dici vix potest, quid caritatis, quid voluptatis habeat. Quæ species Italiæ! quæ celebritas oppidorum! quæ forma regionum! qui agri! quæ fruges! quæ pulchritudo Urbis! quæ humanitas civium! quæ reipublicæ dignitas! quæ vestra majestas! Quibus ego omnibus antea rebus sic fruebar, ut nemo magis. Sed, tamquam bona valetudo jucundior est eis qui e gravi morbo recreati sunt, quam qui nunquam ægro corpore fuerunt; sic ea omnia, desiderata, magis, quam assidue percepta, delectant.

II. Quorsum igitur hæc disputo? quorsum? ut intelligere possitis, neminem unquam tantâ eloquentiâ fuisse, neque tam divino atque incredibili genere dicendi, qui vestrorum magnitudinem multitudinemque beneficiorum, quæ in me, fratremque meum, et liberos nostros, contulistis, non modo augere aut ornare oratione, sed enumerare aut consequi, possit. A parentibus (id, quod necesse erat) parvus sum procreatus: a vobis natus sum consularis. Illi mihi fratrem, incognitum, qualis futurus esset, dederunt: vos, spectatum et incredibili pietate cognitum, reddidistis. Rempublicam illis accepi temporibus eam, quæ pæne amissa est: a vobis eam recuperavi, quam aliquando omnes unius operâ servatam judicaverunt. Dii immortales mihi liberos dederunt: vos reddidistis. Multa præterea a Diis immortalibus optata con-

secuti sumus: nisi vestra voluntas fuisset, omnibus divinis muneribus caruissemus. Vestros denique honores, quos eramus gradatim singulos assecuti, nunc a vobis universos habemus; ut, quantum antea parentibus, quantum Diis immortalibus, quantum vobismet ipsis, tantum hoc tempore uni populo Romano debeamus. Nam, cum in ipso beneficio vestro tanta magnitudo est, ut eam complecti oratione non possim; tum in studiis vestris tanta animorum declarata est voluntas, ut non solum calamitatem mihi detraxisse, sed etiam dignitatem auxisse, videamini.

III. Non enim, pro meo reditu, ut pro P. Popillii, nobilissimi hominis, adolescentes filii, et multi præterea cognati atque affines, deprecati sunt: non, ut pro Q. Metello, clarissimo viro, jam spectatâ ætate filius, non L. Diadematus, consularis, summâ auctoritate vir, non C. Metellus censorius, non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos, qui tum consulatum petebat, non sororum filii, Luculli, Servilii, Scipiones: permulti enim tum Metelli, aut Metellorum liberi, pro Q. Metelli reditu, vobis ac patribus vestris supplicaverunt. Quod si ipsius summa dignitas maximæque res gestæ non satis valerent; tamen filii pietas, propinquorum preces, adolescentium squalor, majorum natu lacrymæ, populum Romanum movere potuerunt.

Nam C. Marii (qui, post illos veteres clarissimos consulares, vestrâ patrumque memoriâ, tertius ante me consularis, subiit indignissimam fortunam præstantissimâ suâ gloriâ) dissimilis fuit ratio. Non enim ille deprecatione rediit; sed, in [dissensu] civium, exercitu se armisque revocavit. Me autem, nudum a propinquis, nullâ cognatione munitum, nullo armorum ac tumultûs metu, C. Pisonis, generi mei, divina quædam et inaudita pietas atque virtus, fratrisque mei miserrimi atque optimi quotidianæ lacrymæ, sordesque lugubres, a vobis deprecatæ sunt.

Frater erat unus, qui suo squalore vestros oculos

inflecteret; qui suo fletu desiderium mei, memoriamque renovaret; qui statuerat, Quirites, si vos me sibi non reddidissetis, eamdem subire fortunam: et tanto in me amore exstitit, ut negaret fas esse, non modo domicilio, sed ne sepulcro quidem, se a me esse sejunctum. Pro me præsente, senatus, hominumque præterea viginti millia, vestem mutaverunt: pro eodem absente, unius squalorem sordesque vidistis. Unus hic, qui domi, qui in foro, posset esse mihi pietate filius, inventus est beneficio parens, amore idem, qui semper fuit, frater. Nam conjugis miseræ squalor et luctus, atque optimæ filiæ mœror assiduus, filiique parvi desiderium mei, lacrymæque pueriles, aut itineribus necessariis, aut magnam partem tectis ac tenebris continebantur.

IV. Quare hoc majus est vestrum in nos promeritum, quod non multitudini propinquorum, sed nobismet ipsis, nos reddidistis.

Sed, quemadmodum propinqui, quos ego parare non potui, mihi ad deprecandam calamitatem meam non affuerunt; sic (illud, quod mea virtus præstare debuit) adjutores, auctores, hortatoresque ad me restituendum, ita multi fuerunt, ut longe superiores omnes hac dignitate copiâque superarem. Nunquam de P. Popillio, clarissimo atque fortissimo viro; nunquam de Q. Metello, nobilissimo et constantissimo cive; nunquam de C. Mario, custode civitatis atque imperii vestri, in senatu mentio facta est.

Tribuniciis [superiores] illi rogationibus, nullâ auctoritate senatûs, sunt restituti. Marius vero, non modo non a senatu, sed etiam oppresso senatu, est restitutus: nec rerum gestarum memoria in reditu C. Marii, sed exercitus atque arma valuerunt. At, de me ut valeret, semper senatus flagitavit: ut aliquando perficeretur, cum primum licuit, frequentiâ atque auctoritate perfecit. Nullus in eorum reditu motus municipiorum et coloniarum factus est. At me in patriam ter suis decretis Italia cuncta revocavit. Illi,

inimicis interfectis, magnâ civium cæde factâ, reducti sunt: ego iis, a quibus ejectus sum, provincias obtinentibus, inimico autem optimo viro et mitissimo, altero consule referente, reductus sum; cum is inimicus, qui ad meam perniciem vocem suam communibus hostibus præbuisset, spiritu duntaxat viveret, re quidem infra omnes mortuos amandatus esset.

V. Nunquam de P. Popillio L. Opimius, fortissimus consul, nunquam de Q. Metello non modo C. Marius, qui erat inimicus, sed ne is quidem, qui secutus est, M. Antonius, homo eloquentissimus, cum A. Albino collegâ senatum aut populum est cohortatus: at, pro me, superiores consules semper, ut referrent, efflagitati sunt; sed veriti sunt, ne gratiæ causâ facere viderentur, quod alter mihi affinis erat, alterius causam capitis receperam: qui, provinciarum fœdere irretiti, totum illum annum querelas senatûs, luctum bonorum, Italiæ gemitum, pertulerunt. Calendis vero Januariis, posteaquam orba respublica consulis fidem, tamquam legitimi tutoris, imploravit, P. Lentulus consul, parens, Deus salutis nostræ, vitæ, fortunæ, memoriæ, nominis, simul ac de sollenni religione retulit, nihil humanarum rerum sibi prius, quam de me, agendum judicavit.

Atque eo die confecta res esset, nisi is tribunus plebis, quem ego maximis beneficiis quæstorem consul ornaveram, cum et cunctus ordo, et multi eum summi viri orarent, et Cn. Oppius socer, optimus vir, ad pedes ejus flens jaceret; noctem sibi ad deliberandum postulâsset: quæ deliberatio non in reddendâ (quemadmodum nonnulli arbitrabantur), sed, ut patefactum est, in augendâ mercede, consumta est. Postea res acta est in senatu alia nulla; et, cum variis rationibus impediretur, voluntate tamen perspectâ senatûs, causa ad vos mense Januario deferebatur.

Hîc tantum interfuit inter me et inimicos meos. Ego, cum homines in tribunali Aurelio palam conscribi centuriarique vidissem; cum intelligerem, ve-

teres ad spem cædis Catilinæ copias esse revocatas; cum viderem, ex eâ parte homines, cujus partis nos vel principes numerabamur, (partim quod mihi inviderent, partim quod sibi timerent) aut proditores esse aut desertores salutis meæ; cum duo consules, emti pactione provinciarum, auctores se inimicis reipublicæ tradidissent; cum egestatem, avaritiam, libidines suas, viderent expleri non posse, nisi me constrictum domesticis hostibus dedissent; cum senatus equitesque Romani flere pro me, ac, mutatâ veste, vobis supplicare, edictis atque imperiis vetarentur; cum omnium provinciarum pactiones, cum omnia cum omnibus fœdera, reconciliationes gratiarum, sanguine meo sancirentur; cum omnes boni non recusarent, quin vel pro me, vel mecum, perirent; armis decertare pro meâ salute nolui; quod et vincere et vinci luctuosum reipublicæ fore putavi. At inimici mei, mense Januario, cum de me ageretur, corporibus civium trucidatis, flumine sanguinis meum reditum intercludendum putaverunt.

VI. Itaque, cum ego abfui, eam rempublicam habuistis, ut æque me atque illam restituendam putaretis. Ego autem, in quâ civitate nihil valeret senatus, omnis esset impunitas, nulla judicia, vis et ferrum in foro versarentur; cum privati se parietum præsidio, non legum, tuerentur; tribuni plebis, vobis inspectantibus, vulnerarentur; ad magistratuum domos cum ferro et facibus iretur; consulis fasces frangerentur; Deorum immortalium templa incenderentur; rempublicam esse nullam putavi. Itaque neque, republicâ exterminatâ, mihi locum in hac urbe esse duxi; nec, si illa restitueretur, dubitavi, quin me secum ipsa reduceret.

An ego, cum mihi esset exploratissimum, P. Lentulum proximo anno consulem futurum, qui, illis ipsis reipublicæ periculosissimis temporibus, ædilis curulis, me consule, omnium meorum consiliorum particeps periculorumque socius fuisset; dubitarem,

quin is me, confectum consularibus vulneribus, consulari medicinâ ad salutem reduceret? Hoc duce, collegâ autem ejus, clementissimo atque optimo viro, primo non adversante, post etiam adjuvante, reliqui magistratus pæne omnes fuerunt defensores salutis meæ. Ex quibus, excellenti animo, virtute, auctoritate, præsidio, copiis, T. Annius et P. Sextius, præstanti in me benevolentiâ et divino studio exstiterunt: eodemque P. Lentulo auctore, et pariter referente collegâ, frequentissimus senatus, uno dissentiente, nullo intercedente, dignitatem meam, quibus potuit, verbis amplissimis ornavit; salutem vobis, municipiis, coloniisque omnibus, commendavit.

Ita me, nudum a propinquis, nullâ cognatione munitum, consules, prætores, tribuni plebis, senatus, Italia cuncta, semper a vobis deprecata est: denique omnes, qui vestris maximis beneficiis honoribusque sunt ornati, producti ad vos ab eodem, non solum ad me conservandum vos cohortati sunt, sed etiam rerum mearum gestarum auctores, testes, laudatores fuerunt.

VII. Quorum princeps ad cohortandos vos, et ad rogandos, fuit Cn. Pompeius, vir omnium, qui sunt, fuerunt, erunt, virtute, sapientiâ, ac gloriâ, princeps; qui mihi unus uni privato amico eadem omnia dedit, quæ universæ reipublicæ, salutem, otium, dignitatem. Cujus oratio fuit, quemadmodum accepi, tripertita: primum vos docuit, meis consiliis rempublicam esse servatam, causamque meam cum communi salute conjunxit; hortatusque est, ut auctoritatem senatûs, statum civitatis, fortunas civis bene meriti, defenderetis: tum in perorando posuit, vos rogari a senatu, rogari ab equitibus Romanis, rogari ab Italiâ cunctâ: denique ipse ad extremum pro meâ vos salute non rogavit solum, verum etiam obsecravit.

Huic ego homini, Quirites, tantum debeo, quantum hominem homini debere vix fas est. Hujus

consilia, P. Lentuli sententiam, senatûs auctoritatem, vos secuti, in eo me loco, in quo vestris beneficiis fueram, iisdem centuriis, quibus collocâratis, reposuistis. Eodem tempore audîstis eodem ex loco summos viros, ornatissimos atque amplissimos homines, principes civitatis, omnes consulares, omnes prætorios, eadem dicere; ut, omnium testimonio, per me unum rempublicam conservatam esse, constaret. Itaque, cum P. Servilius, gravissimus vir et ornatissimus civis, dixisset, operâ meâ rempublicam incolumem magistratibus deinceps traditam, dixerunt in eamdem sententiam cæteri. Sed audîstis eo tempore clarissimi viri non solum auctoritatem, sed etiam testimonium, L. Gellii, qui (quia suam classem attentatam magno cum suo periculo pæne sensit) dixit in concione vestrâ, si ego consul, cum fui, non fuissem, rempublicam funditus interituram fuisse.

VIII. En ego tot testimoniis, Quirites, hac auctoritate senatûs, tantâ consensione Italiæ, tanto studio bonorum omnium, agente P. Lentulo, consentientibus cæteris magistratibus, deprecante Cn. Pompeio, omnibus hominibus faventibus, Diis denique immortalibus, frugum ubertate, copiâ, vilitate, reditum meum comprobantibus, mihi, meis, reipublicæ, restitutus, tantum vobis, quantum facere possum, Quirites, pollicebor: primum, quâ sanctissimi homines pietate erga Deos immortales esse solent, eâdem me erga populum Romanum semper fore; numenque vestrum æque mihi grave et sanctum, ac Deorum immortalium, in omni vitâ futurum; deinde, quoniam me in civitatem respublica ipsa reduxit, nullo me loco reipublicæ defuturum.

Quod si quis existimat, me aut voluntate esse mutatâ, aut debilitatâ virtute, aut animo fracto; vehementer errat. Mihi, quod potuit vis et injuria et sceleratorum hominum furor detrahere, eripuit, abstulit, dissipavit: quod viro forti adimi non potest,

id manet, et permanebit. Vidi ego fortissimum virum, municipem meum, C. Marium, (quoniam nobis, quasi aliquâ fatali necessitate, non solum cum his qui hæc delere voluissent, sed etiam cum fortunâ, belligerandum fuit) eum tamen vidi, cum esset summâ senectute, non modo non infracto animo propter magnitudinem calamitatis, sed confirmato atque renovato. Quem egomet dicere audivi, tum se fuisse miserum, cum careret patriâ, quam obsidione liberavisset; cum sua bona possideri ab inimicis ac diripi audiret; cum adolescentem filium videret ejusdem socium calamitatis; cum, in paludibus demersus, concursu ac misericordiâ Minturnensium corpus ac vitam suam conservâsset; cum, parvâ naviculâ trajectus in Africam, quibus regna ipse dederat, ad eos inops supplexque venisset; recuperatâ vero suâ dignitate, se non commissurum, ut, cum ea, quæ amiserat, sibi restituta essent, virtutem animi non haberet, quam nunquam perdidisset. Sed hoc inter me atque illum interest: quod ille, quâ re plurimum potuit, eâ ipsâ re inimicos suos ultus est, armis; ego, quâ consuevi, utar; quoniam illi arti in bello ac seditione locus est, huic in pace atque otio. Quamquam ille animo irato nihil nisi de inimicis ulciscendis agebat; ego de ipsis inimicis tantum, quantum mihi respublica permittet, cogitabo.

IX. Denique, Quirites, quoniam me quatuor omnino genera hominum violârunt; unum eorum, qui, odio reipublicæ, quod eam ipsis invitis conservâram, mihi inimicissimi fuerunt; alterum, qui per simulationem amicitiæ, nefarie prodiderunt; tertium, qui, cum propter inertiam suam eadem assequi non possent, inviderunt laudi et dignitati meæ; quartum, qui, cum custodes reipublicæ esse deberent, salutem meam, statum civitatis, dignitatem ejus imperii quod erat penes ipsos, vendiderunt; sic ulciscar genera singula, quemadmodum a quibusque sum provoca-

tus: malos cives, rempublicam bene gerendo; perfidos amicos, nihil credendo, atque omnia cavendo; invidos, virtuti et gloriæ serviendo; mercatores provinciarum, revocando domum, atque ab iis provinciarum rationem repetendo.

Quamquam mihi majori curæ est, quemadmodum quidem vobis (qui de me estis optime meriti) gratiam referam, quam, quemadmodum inimicorum injurias crudelitatemque persequar. Etenim ulciscendæ injuriæ facilior ratio est, quam beneficii remunerandi; propterea quod superiorem esse contra improbos, minus est negotii, quam bonis exæquari: tum etiam ne tam necessarium quidem est, male meritis, quam optime meritis, referre quod debeas. Odium vel precibus mitigari potest, vel temporibus reipublicæ communique utilitate deponi, vel difficultate ulciscendi teneri, vel vetustate sedari: bene meritos quin colas, nec exorari fas est, nec id [reipublicæ repetere] utcumque necesse est; neque est excusatio difficultatis; neque æquum est, tempore et die memoriam beneficii definire. Postremo, qui in ulciscendo remissior fuit, mox aperte laudatur: at gravissime vituperatur, qui, in tantis beneficiis, quanta vos in me contulistis, remunerandis, est tardior: neque solum ingratus (quod ipsum grave est), verum etiam impius, appelletur necesse est. [Atque in officio persolvendo dissimilis est ratio pecuniæ debitæ; propterea quod, pecuniam qui retinet, non dissolvit: qui reddidit, non habet: gratiam, et qui retulit, habet; et qui habet, dissolvit.]

X. Quapropter memoriam vestri beneficii colam benevolentiâ sempiternâ, non solum dum animâ spirabo meâ, sed etiam cum mortuo monimenta vestri in me beneficii permanebunt. In referendâ autem gratiâ, hoc vobis repromitto, semperque præstabo, mihi neque, in consiliis de republicâ capiendis, diligentiam; neque, in periculis a republicâ propulsan-

dis, animum; neque, in sententiâ simpliciter [referendâ,] fidem; neque, in hominum voluntatibus pro republicâ lædendis, libertatem; nec, in perferendo labore, industriam; nec, in vestris commodis augendis, gratam animi benevolentiam defuturam. Atque hæc cura, Quirites, erit infixa animo meo sempiterna, ut, cum vobis, qui apud me Deorum immortalium vim et numen tenetis, tum posteris vestris, cunctisque gentibus, dignissimus eâ civitate videar, quæ suam dignitatem non posse tenere se, nisi me recuperâsset, cunctis suffragiis judicavit.

ORATIO XXIX.

PRO DOMO SUÂ.

Ad Pontifices.

ARGUMENTUM.

Restitutus in patriam Cicero statim habuit hanc orationem ad pontifices, in quâ nervos omnes intendit, ut domum suam, eâdem lege publicatam et eversam, deinde (ne profana unquam fieri posset) Libertati consecratam, neque publicari, neque consecrari potuisse ostenderet. Est autem omnis hæc in septem partes distributa oratio. Prima respondet Clodio, qui apud pontifices ea vituperaverat, quæ per eos dies Cicero in senatu de re publicâ, id est, de Cn. Pompeio rei frumentariæ præficiendo, senserat. Secunda de jure publico agit; et in eâ ostenditur, legibus iis, quibus Romana civitas utatur, non posse quemquam civem ejici, aut de capite ejus vel de bonis quidquam detrahi, sine judicio senatûs, aut populi, aut eorum, qui de quâque re constituti judices sint. In eâdem rationes afferuntur, cur tribunus plebis esse Clodius non potuerit: quo modo enim, cum patricius esset, ad plebem transivit? adoptione? at ea rata esse non potest: primum, quia servatum adoptandi jus non est: nam, cum adoptare debeat is, qui neque procreare jam liberos possit, et, cum potuerit, sit expertus;

adoptavit Clodium senatorem annos viginti natus; qui liberos non modo procreare potest, cum habeat uxorem, sed procreavit etiam. Et, cum quæri a pontificum collegio soleat, quæ causa sit adoptionis, quæ ratio generum ac dignitatis, quæ sacrorum; nihil horum in illâ adoptione quæsitum est. Atque hæc, de non servato adoptionis jure, (quæ omnis notio pontificum esse debuit) apud ipsos pontifices dicuntur. Ad augures autem, qui aderant, de curiatâ lege disputat, quâ Clodius est adoptatus. Nefas (inquit) est, agi cum populo, cum de cœlo servatur: at, quo die lata lex est, Bibulus consul de cœlo servavit: rata igitur esse non potest: quod si rata non est, quî potuit Clodius, contra auspicia adoptatus, tribunus plebis esse? Accedit, ad infirmandam curiatam legem, altera ratio. Quid servatur in ferendis legibus? trinundinum; id est, ut promulgata lex per tres nundinas, antequam perferatur, populo pateat: quod spatium, tantum abest, ut servatum sit, ut eam legem Cæsar consul, vix per tres horas promulgatam, pertulerit. Tertia pars, vel si tribunus plebis et per auspicia et per leges Clodius esse potuerit, (quod utrumque jam negatum est) ab eo tamen legem nominatim de capite civis indemnati ferri non potuisse, demonstrat: id enim privilegium est; quod sacratæ leges et XII tabulæ vetant. Neque vero hoc tantum contra leges, sed illud etiam, quod de ejus capite fortunisque omnibus, qui neque adesse jussus erat, neque citatus, neque accusatus, legem illam Clodius tulit: cum judicia populi ita moderata essent a majoribus constituta, primum, ut ne pœna capitis cum pecuniâ conjungeretur: deinde, ne, nisi prodictâ die, quis accusaretur: tum, ut ante magistratus accusaret, intermissâ die, quam multam irrogaret, aut judicaret: postremo, ut esset accusatio trinum nundinum; id est, ab eo die, quo quis ad populum accusari cœptus esset, ad diem judicii, trinæ nundinæ intercederent, prodictâ die, quâ die judicium esset futurum: eam-

que diem si qua res auspiciis aut excusatione sustulisset, tota causa judiciumque tolleretur. Nec verba legis vitio carent; sunt enim hæc: "Velitis, jubeatis, ut M. Tullio aquâ et igni interdictum sit;" cum ferri debuerit, "ut interdicatur," non, "ut interdictum sit." Quomodo enim, quod factum non est, id ut sit factum, ferri ad populum, aut verbis ullis sanciri, aut suffragiis confirmari, potest? Peccatum est igitur in formâ legis: quid in ipsâ veritate? non minus: scriptum est enim: "Quod M. Tullius falsum S.C. retulerit:" qui si falsum retulit, recte scripta lex est: si verum, nulla est. Verum autem retulisse, nec ipsum pro suo imperio, sed senatûs jussu, in conjuratos animadvertisse, senatus ipse, cum eum restituit, indicavit. Sunt igitur hæc in lege vitia; primum, quod lata nominatim est de capite civis indemnati: alterum, quod imperite, ut interdictum esset aquâ et igni, cui nondum interdictum esset: tertium, quod simul de pluribus rebus: quartum, quod per vim: id quod Lentulus consul in lege vidit, quam de Ciceronis reditu tulit: non enim tulit, "ut ei venire Romam liceret," sed "ut veniret." Quarta pars Clodii maledictum, exsulem, &c. Ciceronem appellantis, refellit duabus causis, vel quod ex peccato, vel quod ex damnatione, subeatur exsulis nomen. Peccâsse me, inquit, negant omnes: optime de patriâ meritum, senatûs, equestris ordinis, scribarum, plebis urbanæ, id est, paganorum, et montanorum, denique etiam municipiorum, coloniarum, et totius Italiæ, de meo reditu decreta declarant. In ferendâ vero lege, quæ celebritas unquam major populi Romani? quantus omnis generis hominum, ætatum, ordinumque, splendor? Quod ad damnationem attinet, exsul non sum: indemnatus enim discessi; nemo me ullâ unquam lege interrogavit; nemo postulavit; nemo diem dixit. Libertatem vero, aut civitatem, amittere civis Romanus nemo potest, nisi auctor ipse factus sit. Infirmatur Clodii maledictum eâ quoque ratione, quod in

ipsâ rogatione nihil tulerat, quominus Cicero esset, non modo in civium, sed etiam in senatorum, numero; et quod in lege illâ suffragium tulerat, non populus Romanus, sed multitudo hominum e servis conductis, et facinorosis, et egentibus, congregata. Quinta primum eidem Clodio respondet, accusanti Ciceronem, quod de se ipse gloriosius prædicaret: deinde iis, qui objicerent ei discessum e patriâ. Sexta, de domo recuperandâ quantum laboret, quamque improbe Clodius fecerit in eâ dedicandâ, et quid spectârit, ostendit. Dedicatio improbatur, quod non affuerit collegium pontificum, sed unus tantum pontifex, isque frater uxoris Clodii, adolescens imperitus, novus sacerdos, sororis precibus, matris minis adductus, mente et linguâ titubante. In extremâ parte preces ad Jovem, Junonem, Minervam, ad patrios Penates et familiares, ad Vestam, continentur; ut, si nefariam flammam ab eorum templis ac delubris depulerit; si suum caput, pro eorum cærimoniis atque templis, perditissimorum civium furori ferroque objecerit; si nihil unquam magis, quam de reipublicæ salute, laboraverit; hunc fructum ferat, ut sibi redire in suas sedes liceat. Iisdemque precibus, conversus ad pontifices, utitur, ut, ab ipsis jam in patriam restitutus, nunc, auctore senatu, manibus eorum in suis sedibus collocetur.

PRO DOMO SUÂ.

I. Cum multa divinitus, pontifices, a majoribus nostris inventa atque instituta sunt; tum nihil præclarius, quam quod eosdem et religionibus Deorum immortalium, et summæ rei publicæ, præesse voluerunt; ut amplissimi et clarissimi cives rempublicam, bene gerendo, [pontifices,] religiones sapienter interpretando, [rempublicam] conservarent. Quod si ullo tempore magna causa in sacerdotum populi Romani judicio ac potestate versata est; hæc profecto tanta est, ut omnis reipublicæ dignitas, omnium civium salus, vita, libertas, aræ, foci, Dii penates, bona, fortunæ, domicilia, vestræ sapientiæ, fidei, potestatique, commissa creditaque esse videantur. Vobis hodierno die constituendum est, utrum posthac amentes ac perditos magistratus improborum ac sceleratorum civium præsidio nudare, an etiam Deorum immortalium religione armare, malitis. Nam, si illa labes ac flamma reipublicæ suum illum pestiferum et funestum tribunatum, quem æquitate humanâ tueri non potest, divinâ religione defenderit; aliæ cærimoniæ nobis erunt, alii antistites Deorum immortalium, alii interpretes religionum requirendi. Sin autem vestrâ auctoritate sapientiâque, pontifices, ea, quæ furore improborum in republicâ, ab aliis oppressâ, ab aliis desertâ, ab aliis proditâ, gesta sunt, rescinduntur; erit causa, cur consilium majorum, in amplissimis viris ad sacerdotia deligendis, jure ac merito laudare possimus. Sed, quoniam ille demens, si ea, quæ ego per hos dies in senatu de republicâ sensi, vituperâsset, aliquem se aditum ad aures vestras esse habiturum putavit; omittam ordinem dicendi meum: respondebo hominis furiosi non ora-

tioni, quâ ille uti non potest, sed convicio, cujus exercitationem, cum intolerabili petulantiâ, tum etiam diuturnâ impunitate, munivit.

II. Ac primum illud a te, homine vesano ac furioso, requiro, quæ te tanta pœna tuorum scelerum flagitiorumque vexet, ut hos tales viros, qui non solum consiliis suis, sed etiam specie ipsâ, dignitatem reipublicæ sustinent, quod ego, in sententiâ dicendâ, salutem civium cum honore Cn. Pompeii conjunxerim, mihi esse iratos, et aliud de summâ hoc tempore religione sensuros, ac me absente senserint, arbitrere.

Fuisti, tu, inquit, apud pontifices superior: sed jam, quoniam te ad populum contulisti, sis inferior, necesse est. Itane vero? quod in imperitâ multitudine est vitiosissimum, varietas et inconstantia, et crebra, tamquam tempestatum, sic sententiarum, commutatio, hoc tu ad hos transferas, quos ab inconstantiâ gravitas, a libidinosâ sententiâ certum et definitum jus religionum, vetustas exemplorum, auctoritas literarum monimentorumque, deterret? Tune es ille, inquit, quo senatus carere non potuit? quem boni luxerunt? quem respublica desideravit? quo restituto, senatûs auctoritatem restitutam putabamus, quam primum adveniens prodidisti? Nondum de meâ sententiâ dico: impudentiæ primum respondebo tuæ.

III. Hunc igitur, funesta reipublicæ pestis, hunc tu civem ferro, et armis, et exercitûs terrore, et consulum scelere, et audacissimorum hominum minis, servorum delectu, obsessione templorum, occupatione fori, oppressione curiæ, domo et patriâ, ne cum improbis boni ferro dimicarent, cedere curâsti; quem a senatu, quem a bonis omnibus, quem a cunctâ Italiâ, desideratum, arcessitum, revocatum, conservandæ reipublicæ causâ, confiteris?

At enim in senatum venire, in Capitolium intrare, turbulento illo die non debuisti. Ego vero

neque veni, et domo me tenui, quamdiu turbulentum tempus fuit; cum servos tuos ad rapinam, ad bonorum cædem, paratos, cum illâ tuâ conscleratorum ac perditorum manu, armatos, in Capitolium tecum venisse constabat. Quod cum mihi nuntiaretur, scio me domi mansisse, et tibi et gladiatoribus tuis instaurandæ cædis potestatem non fecisse. Posteaquam mihi nuntiatum est, populum Romanum in Capitolium, propter metum atque inopiam rei frumentariæ, convenisse; ministros autem scelerum tuorum perterritos, partim amissis gladiis, partim ereptis, diffugisse; veni, non solum sine ullis copiis ac manu, verum etiam cum paucis amicis.

An ego, cum P. Lentulus consul, optime de me ac de republicâ meritus, cum Q. Metellus, qui, cum meus inimicus esset, frater tuus, et dissensioni nostræ, et precibus tuis, salutem ac dignitatem meam prætulisset, me arcesserent in senatum; cum tanta multitudo civium, tam recenti beneficio suo, me ad referendam gratiam nominatim vocarent, non venirem? cum præsertim te jam illinc, cum tuâ fugitivorum manu, discessisse constaret. Hîc tu me etiam, custodem defensoremque Capitolii templorumque omnium, hostem Capitolinum appellare ausus es, quod, cum in Capitolio senatum duo consules haberent, eo venirem? Utrumne est tempus aliquod, quo in senatum venisse turpe sit? an res illa talis erat, de quâ agebatur, ut rem ipsam repudiare, et eos, qui agebant, condemnare deberem?

IV. Primum, dico senatoris esse boni, semper in senatum venire: nec cum his sentio, qui statuunt, minus bonis temporibus, in senatum ipsi non venire; non intelligentes, hanc suam nimiam perseverantiam vehementer iis, quorum animum offendere voluerunt gratam et jucundam fuisse. At enim nonnulli, propter timorem, quod se in senatu tuto non esse arbitrabantur, discesserunt. Non reprehendo: nec quæro, fueritne aliquid pertimescendum. Puto, suo

quemque arbitratu timere oportere. Cur ego non timuerim, quæris? quia te illinc abiisse constabat. Cur, cum viri boni nonnulli putârint tuto se in senatu esse non posse, ego non idem senserim? Cur, cum ego me existimâssem tuto omnino in civitate esse non posse, illuc irem? an aliis licet, et recte licet, in meo metu sibi nihil timere; mihi uni necesse erit et meam et aliorum vicem pertimescere?

An, quia non condemnavi sententiâ meâ duo consules, sum reprehendendus? Eos igitur ego potissimum damnare debui, quorum lege perfectum est, ne ego indemnatus, atque optime de republicâ meritus, damnatorum pœnam sustinerem? Quorum etiam delicta, propter eorum egregiam in me conservando voluntatem, non modo me, sed omnes bonos, ferre oporteret; eorum optimum consilium ego potissimum, per eos in meam pristinam dignitatem restitutus, consilio repudiarem meo? At quam sententiam dixi? Primum eam, quam populi sermo in animis nostris jam ante defixerat: deinde eam, quæ erat superioribus diebus agitata in senatu: deinde eam, quam senatus frequens, tum, cum mihi est assensus, secutus est; ut neque allata sit a me res inopinata ac recens, nec, si quod in sententiâ vitium est, magis sit ejus qui dixerit, quam omnium qui probârint. At enim liberum senatûs judicium, propter metum, non fuit. Si timuisse eos facis, qui discesserunt; concede, non timuisse eos, qui remanserunt. Sin autem, sine iis qui tum abfuerunt, nihil decerni libere potuit; cum omnes adessent, cœptum est referri de inducendo senatûs-consulto. Ab universo senatu reclamatum est.

V. Sed quæro, in ipsâ sententiâ, quoniam princeps ego sum ejus atque auctor, quid reprehendatur. Utrum causa capiendi novi consilii non fuit? an meæ partes in eâ causâ non præcipuæ fuerunt? an alio potius confugiendum fuit? quæ res, quæ causa, major esse, quam fames, potuit? quam seditio?

quam consilia tua tuorumque? qui, facultate oblatâ ad imperitorum animos incitandos, renovaturum te tua illa funesta latrocinia ob annonæ causam putârunt. Frumentum provinciæ frumentariæ partim non habebant; partim in alias terras, credo, propter varietatem venditorum, miserant; partim, quo gratius esset tum, cum in ipsâ fame subvenissent, custodiis suis clausum continebant, ut subito novum mitterent. Res erat non in opinione dubiâ, sed in præsenti atque ante oculos proposito periculo: neque id conjecturâ prospiciebamus, sed jam experti videbamus. Nam, cum ingravesceret annona, ut jam plane inopia ac fames, non caritas, timeretur; concursus est ad templum Concordiæ factus, senatum illuc vocante Metello consule. Qui si verus fuit, ex dolore hominum et fame; certe consules causam suscipere, certe senatus aliquid consilii capere, potuit. Sin causa fuit annona, seditionis quidem instimulator et concitator tu fuisti; nonne id agendum nobis omnibus fuit, ut materiem subtraheremus furori tuo?

Quid, si utrumque fuit, et ut fames stimularet homines, et tu in hoc ulcere, tamquam unguis, exsisteres? nonne fuit eo major adhibenda medicina, quæ et illud nativum, et hoc delatum, malum sanare posset? Erat igitur et præsens caritas, et futura fames. Non est satis: facta lapidatio est. Si ex dolore plebei, nullo incitante; magnum malum: si P. Clodii impulsu; usitatum hominis facinorosi scelus: si utrumque, ut et res esset ea, quæ suâ sponte multitudinis animos incitaret, et parati atque armati seditionis duces; videturne ipsa respublica et consulis auxilium implorâsse, et senatûs fidem? Atqui utrumque fuisse perspicuum est, difficultatem annonæ, summamque inopiam rei frumentariæ, ut homines non jam diuturnam caritatem, sed ut famem, plane timerent: nemo negat. Hanc istum otii et pacis hostem causam arrepturum fuisse ad incendia,

cædem, rapinas, nolo, pontifices, suspicemini, nisi videritis.

Qui sunt homines a Q. Metello, fratre tuo, consule, in senatu palam nominati, a quibus ille se lapidibus appetitum, etiam percussum, esse dixit? L. Sergium et M. Lollium nominavit. Quis est iste Lollius? qui sine ferro ne nunc quidem tecum est; qui, te tribuno plebis, nihil de me dicam, sed qui Cn. Pompeium interficiendum depoposcit. Quis est Sergius? armiger Catilinæ, stipator tui corporis, signifer seditionis, concitator tabernariorum, damnatus injuriarum, percussor, lapidator, fori depopulator, obsessor curiæ. His atque hujusmodi ducibus, cum tu, in annonæ caritate, in consules, in senatum, in bona fortunasque locupletium, per causam inopum atque imperitorum, repentinos impetus comparares; cum tibi salus esse in otio nulla posset; cum desperatis ducibus decuriatos ac descriptos haberes exercitus perditorum; nonne providendum senatui fuit, ne in hanc tantam materiem seditionis ista funesta fax adhæresceret? Fuit igitur causa capiendi novi consilii. Videte nunc, fuerintne partes meæ pæne præcipuæ.

VI. Quem tum Sergius ille tuus, quem Lollius, quem cæteræ pestes, in lapidatione illâ nominabant? quem annonam præstare oportere dicebant? nonne me? Quid puerorum illa concursatio nocturna, tum a te ipso instituta? Me frumentum flagitabant. Quasi vero ego aut rei frumentariæ præfuissem, aut compressum aliquod frumentum tenerem, aut in isto genere omnino quidquam, aut curatione aut potestate, valuissem. Sed homo, ad cædem imminens, meum nomen operis ediderat, imperitis injecerat. Cum de meâ dignitate in templo Jovis Optimi Maximi senatus frequentissimus, uno isto dissentiente, decrevisset; subito, illo ipso die, carissimam annonam nec-opinata vilitas consecuta est.

Erant, qui Deos immortales (id, quod ego sentio)

numine suo reditum meum dicerent comprobâsse. Nonnulli autem illam rem ad illam rationem conjecturamque revocabant, qui, quod in meo reditu spes otii et concordiæ sita videbatur, in discessu autem quotidianus seditionis timor, jam pæne belli depulso metu, commutatam annonam dicebant: quæ quia rursus in meo reditu facta erat durior, a me, cujus adventu fore vilitatem boni viri dictitârant, annona flagitabatur.

VII. Ego denique non solum ab operis tuis, impulsu tuo, nominabar; sed etiam (depulsis ac dissipatis tuis copiis) a populo Romano universo, qui tum in Capitolium convenerat, cum illo die minus valerem, nominatim in senatum vocabar. Veni exspectatus. Multis sententiis jam dictis, rogatus sum sententiam. Dixi reipublicæ saluberrimam, mihi necessariam. Petebatur a me frumenti copia, annonæ vilitas; quasi possem aliquid in eâ re gerendâ: non habebatur. Flagitabar bonorum expostulatione: improborum convicia sustinere non poteram. Delegavi amico locupletiori, non quo illi, ita de me merito, onus illud imponerem (succubuissem enim potius ipse); sed quia videbam, (id, quod omnes) quod nos de Cn. Pompeio polliceremur, id illum fide, consilio, virtute, auctoritate, felicitate denique suâ, facillime perfecturum.

Itaque, sive hunc Dii immortales fructum mei reditûs populo Romano tribuunt, ut, quemadmodum discessu meo frugum inopia, fames, vastitas, cædes, incendia, rapinæ, scelerum impunitas, fuga, formido, discordia fuisset; sic, reditu meo, ubertas agrorum, frugum copia, spes otii, tranquillitas animorum, judicia, leges, concordia populi, senatûs auctoritas, mecum simul reducta videantur: sive egomet aliquid adventu meo, consilio, auctoritate, diligentiâ, pro tanto beneficio populi Romani præstare debui, præsto, promitto, spondeo: nihil dico amplius: hoc, quod satis est huic tempori, dico,

rempublicam, annonæ nomine, in id discrimen, quo vocabatur, non esse venturam.

VIII. Num igitur in hoc officio, quod fuit præcipue meum, sententia mea reprehenditur? Rem maximam eripui a peste summi periculi, non solum eam, sed etiam vos a cæde, incendiis, vastitate: nemo negat; cum ad causam caritatis accederet iste speculator communium miseriarum, qui semper, in reipublicæ malis, sceleris sui faces inflammârit.

Negat oportuisse quidquam uni extra ordinem decerni. Non jam tibi sic respondebo, ut cæteris, Cn. Pompeio plurima, periculosissima, maxima, terrâ marique, bella extra ordinem esse commissa; quarum rerum si quem pœniteat, eum victoriæ populi Romani pœnitere. Non ita tecum ago.

Cum his hæc a me haberi oratio potest, qui ita disputant, se, si qua res ad unum deferenda sit, ad Cn. Pompeium delaturos potissimum; sed se extra ordinem nihil cuiquam dare: cum Pompeio datum sit, id se, pro dignitate hominis, ornare ac tueri solere. Horum ego sententiam ne laudem, impedior Cn. Pompeii triumphis; quibus ille, cum esset extra ordinem ad patriam defendendam vocatus, auxit nomen populi Romani, imperiumque honestavit: constantiam probo, quâ mihi quoque utendum fuit, quo ille auctore, extra ordinem, bellum cum Mithridate Tigraneque gessit. Sed cum illis tamen possum aliquid disputare: tua vero quæ tanta impudentia est, ut audeas dicere, extra ordinem dari nihil cuiquam oportere? qui, cum, lege nefariâ, Ptolemæum, regem Cypri, fratrem regis Alexandrini, eodem jure regnantem, causâ incognitâ, publicâsses, populumque Romanum scelere obligâsses; cum in ejus regnum, bona, fortunas, latrocinium hujus imperii immisisses, cujus cum patre, avo, majoribus, societas nobis et amicitia fuisset; hujus pecuniæ deportandæ, et, si [quis] suum defenderet, bello gerendo, M. Catonem præfecisti. Dices, Quem virum? Sanctissi-

mum, prudentissimum, fortissimum, amicissimum reipublicæ, virtute, consilio, ratione vitæ, mirabili ad laudem, et prope singulari. Sed quid ad te, qui negas esse verum, quemquam ulli rei publicæ extra ordinem præfici?

IX. Atque in hoc solum inconstantiam redarguo tuam; qui, in ipso Catone, quem tu non pro illius dignitate produxeras, sed pro tuo scelere subduxeras; quem tuis Sergiis, Lolliis, Titiis, cæterisque cædis et incendiorum ducibus, objeceras; quem carnificem civium, quem indemnatorum necis principem, quem crudelitatis auctorem, fuisse dixeras; ad hunc, honorem et imperium extra ordinem nominatim rogatione tuâ detulisti; et tantâ fuisti intemperantiâ, ut illius tui sceleris rationem occultare non posses. Literas in concione recitâsti, quas tibi a C. Cæsare missas diceres: "Cæsar Pulchro:" cum etiam es argumentatus, amoris esse hoc signum, cum nominibus tantum uteretur, neque adscriberet, "pro consule," aut "tribuno plebis:" deinde gratulari tibi, quod [idem in posterum] M. Catonem tribunatu tuo removisses, et quod idem in posterum de extraordinariis potestatibus libertatem ademisses. Quas aut nunquam tibi ille literas misit; aut, si misit, in concione recitari noluit: aut, sive ille misit, sive tu finxisti, certe consilium tuum de Catonis honore, illarum literarum recitatione, patefactum est. Sed omitto Catonem, cujus eximia virtus, dignitas, et, in eo negotio quod gessit, fides et continentia, tegere videntur improbitatem et legis et actionis tuæ.

Quid? homini post homines natos turpissimo, sceleratissimo, contaminatissimo, quis illam opimam fertilemque Syriam, quis bellum pacatissimis gentibus, quis pecuniam ad emendos agros constitutam, ereptam vi ex Cæsaris rebus actis, quis imperium infinitum dedit? Cui quidem cum Ciliciam dedisses, mutâsti pactionem, et Ciliciam ad prætorem item extra ordinem transtulisti; Gabinio, pretio amplificato, Syriam nominatim dedisti. Quid? homini

teterrimo, crudelissimo, fallacissimo, omnium scelerum libidinumque maculis notatissimo, L. Pisoni, nonne nominatim populos liberos, multis senatûsconsultis, etiam recenti lege generi ipsius, liberatos, vinctos et constrictos tradidisti? Nonne, cum ab eo merces tui beneficii, pretiumque provinciæ, meo sanguine tibi esset persolutum, tamen ærarium cum eo partitus es?

Itane vero? tu provincias consulares, quas C. Gracchus (qui unus maxime popularis fuit) non modo non abstulit ab senatu, sed etiam, ut necesse esset quotannis constitui per senatum, decretâ lege sanxit; eas, lege Semproniâ per senatum decretas, rescidisti? extra ordinem, sine sorte, nominatim dedisti, non consulibus, sed reipublicæ pestibus? Nos, quod nominatim rei maximæ, pæne jam desperatæ, summum virum, sæpe ad extrema reipublicæ discrimina delectum, præfecimus, a te reprehendemur?

X. Quid tandem? si, quæ tum illis reipublicæ tenebris, cæcisque nubibus et procellis, (cum senatum a gubernaculis dejecisses, populum e navi exturbâsses; ipse archipirata, cum grege prædonum impurissimo, plenissimis velis navigares) si, quæ tum promulgâsti, constituisti, promisisti, vendidisti, perferre potuisses; qui locus in orbe terrarum vacuus extraordinariis fascibus atque imperio Clodiano fuisset? Sed excitatus aliquando Cn. Pompeii (dicam, ipso audiente, quod sensi, et sentio, quoquo animo me auditurus est) excitatus, inquam, aliquando Cn. Pompeii, nimium diu reconditus et penitus abstrusus, animi dolor subvenit subito reipublicæ; civitatemque, fractam malis, mutam, debilitatam, abjectam metu, ad aliquam spem libertatis et pristinæ dignitatis erexit. Hic vir extra ordinem rei frumentariæ præficiendus non fuit? Scilicet tu helluoni spurcissimo, prægustatori libidinum tuarum, homini egentissimo et facinorosissimo, Sex. Clodio, socio tui sanguinis, (qui suâ linguâ etiam sororem tuam a te abalienavit) omne frumentum privatum et publicum,

omnes provincias frumentarias, omnes mancipes, omnes horreorum claves, lege tuâ tradidisti. Quâ ex re primum caritas nata est, deinde inopia. Impendebat fames, incendia, cædes, direptio: imminebat tuus furor omnium fortunis et bonis.

Queritur etiam importuna pestis, ex ore impurissimo Sex. Clodii rem frumentariam esse ereptam, summisque in periculis, ejus viri auxilium implorâsse rempublicam, a quo sæpe se et servatam et amplificatam esse meminisset. Extra ordinem ferri nihil placet Clodio. Quid? de me quod tulisse te dicis, patricida, fratricida, sororicida, nonne extra ordinem tulisti? An de peste civis, quemadmodum omnes jam Dii atque homines judicaverunt, conservatoris reipublicæ, quemadmodum autem tute ipse confiteris, non modo indemnati, sed ne accusati quidem, licuit tibi ferre, non legem, sed nefarium privilegium, lugente senatu, mœrentibus bonis omnibus, totius Italiæ precibus repudiatis, oppressâ captâque republicâ; mihi, populo Romano implorante, senatu poscente, temporibus reipublicæ flagitantibus, non licuit de salute populi Romani sententiam dicere? Quâ quidem in sententiâ, si Cn. Pompeii dignitas aucta est, conjuncta cum utilitate communi, certe laudandus essem, si ejus dignitati suffragatus viderer, qui meæ saluti opem et auxilium tulisset.

XI. Desinant, desinant homines, iisdem machinis sperare me restitutum posse labefactari, quibus antea stantem perculerunt. Quod enim par amicitiæ consularis fuit unquam in hac civitate conjunctius, quam fuimus inter nos, ego et Cn. Pompeius? quis apud populum Romanum de illius dignitate industrius, quis senatui sæpius dixit? qui tantus fuit labor, quæ simultas, quæ contentio, quam ego non pro illius dignitate susceperim? qui ab illo in me honos, quæ prædicatio de meâ laude, quæ remuneratio benevolentiæ prætermissa est? Hanc nostram conjunctionem, hanc conspirationem in republicâ bene gerendâ,

hanc jucundissimam vitæ atque officiorum omnium societatem, certi homines fictis sermonibus et falsis criminibus diremerunt; cum iidem illum, ut me metueret, me caveret, monerent; iidem apud me, mihi illum esse uni inimicissimum, dicerent; ut neque ego, ab illo quæ mihi petenda essent, satis audaciter petere possem; neque ille, tot suspicionibus certorum hominum et scelere exulceratus, quæ meum tempus postularet, satis prolixe mihi polliceretur.

Data merces est erroris mei magna, pontifices, ut me non solum pigeat stultitiæ meæ, sed etiam pudeat; qui, cum me, non repentinum aliquod meum tempus, sed veteres multo ante suscepti et provisi labores, cum viro fortissimo et clarissimo conjunxissent, sim passus a tali amicitiâ distrahi; neque intellexerim, quibus aut ut apertis inimicis obsisterem, aut ut insidiosis amicis non crederem. Proinde desinant aliquando me iisdem inflammare verbis: "Quid sibi iste vult? nescit, quantum auctoritate valeat, quas res gesserit, quâ dignitate sit restitutus? Cur ornat eum, a quo desertus est?" Ego vero neque me tum desertum puto, sed pæne deditum: nec, quæ sint in illâ reipublicæ flammâ gesta contra me, neque quomodo, neque per quos, patefaciendum mihi esse arbitror. Si utile reipublicæ fuit, haurire me unum, pro omnibus, illam indignissimam calamitatem; etiam hoc utile sit, quorum id scelere conflatum sit, me occultare et tacere. Illud vero est hominis ingrati tacere. Itaque libentissime prædicabo, Cn. Pompeium studio et auctoritate, æque ut unumquemque vestrûm, opibus, contentione, precibus, periculis denique, præcipue pro salute meâ laborâsse.

XII. Hic tuis, P. Lentule, cum tu nihil aliud, dies et noctes, nisi de salute meâ cogitares, consiliis omnibus interfuit: hic tibi gravissimus auctor ad instituendam, fidelissimus socius ad comparandam, fortissimus adjutor ad rem perficiendam fuit: hic

municipia coloniasque adiit: hic Italiæ totius auxilium cupientis imploravit: hic in senatu princeps sententiæ fuit: idemque cum dixisset, tum etiam pro salute meâ populum Romanum obsecravit.

Quare istam orationem, quâ es usus, omittas licet, post illam sententiam, quam dixeram de annonâ, pontificum animos esse mutatos: perinde, quasi isti aut de Cn. Pompeio aliter, atque ego existimo, sentiant; aut, quid mihi, pro exspectatione populi Romani, pro Cn. Pompeii meritis erga me, pro ratione mei temporis, faciendum fuerit, ignorent: aut etiam, si cujus forte pontificis animum (quod certo scio aliter esse) mea sententia offendit, alio modo sit constituturus, aut de religione pontificum, aut de republicâ, quam eum aut cærimoniarum jus, aut civitatis salus, coëgerit.

Intelligo, pontifices, me plura extra causam dixisse, quam aut opinio tulerat, aut voluntas mea: sed, cum me purgatum vobis esse cuperem, tum etiam vestra in me attente audiendo benignitas provexit orationem meam. Sed hoc compensabo brevitate ejus orationis, quæ pertinet ad ipsam cognitionem vestram: quæ cum sit in jus religionis et in jus reipublicæ distributa, religionis partem, quæ multo est verbosior, prætermittens, de jure reipublicæ dicam. Quid est enim aut tam arrogans, quam de religione, de rebus divinis, cærimoniis, sacris, pontificum collegium docere conari; aut tam stultum, quam, si quis quid in vestris libris invenerit, id narrare vobis; aut tam curiosum, quam ea scire velle, de quibus majores nostri vos solos et consuli et scire voluerunt?

XIII. Nego potuisse, jure publico, legibus iis, quibus hæc civitas utitur, quemquam civem ullâ ejusmodi calamitate affici, sine judicio. Hoc juris in hac civitate, etiam tum, cum reges essent, dico fuisse; hoc nobis esse a majoribus traditum; hoc esse denique proprium liberæ civitatis, ut nihil de capite

civis, aut de bonis, sine judicio senatûs, aut populi, aut eorum qui de quâque re constituti judices sint, detrahi possit.

Videsne, me non radicitus evellere omnes actiones tuas? neque illud agere, (quod apertum est) te omnino nihil gessisse jure, non fuisse tribunum plebis? Hoc dico [te esse patricium:] dico apud pontifices: augures adsunt: versor in medio jure publico. Quod est, pontifices, jus adoptionis? nempe, ut is adoptet, qui neque procreare jam liberos possit, et, cum potuerit, sit expertus. Quæ deinde causa cuique sit adoptionis, quæ ratio generum ac dignitatis, quæ sacrorum, quæri a pontificum collegio solet. Quid est horum in istâ adoptione quæsitum? Adoptat, annos viginti natus, etiam minor, senatorem. Liberorumne causâ? At procreare potest: habet uxorem: suscepit etiam liberos. Exhæredabit igitur pater filium. Quid? sacra Clodiæ gentis cur intereunt, quod in te est? quæ omnis notio pontificum, cum adoptarere, esse debuit.

Nisi forte ex te ita quæsitum est, num perturbare rempublicam seditionibus velles; et ob eam causam adoptari, non ut filius esses, sed ut tribunus plebis fieres, et funditus everteres civitatem. Respondisti, credo, te ita velle. Pontificibus bona causa visa est: approbaverunt. Non ætas ejus, qui adoptabat, quæsita est, ut in Cn. Aufidio, M. Pupio; quorum uterque, nostrâ memoriâ, summâ senectute, alter Orestem, alter Pisonem, adoptavit. Quas adoptiones, sicut alias innumerabiles, hæreditates nominis, pecuniæ, sacrorum, secutæ sunt. Tu neque Fonteius es (qui esse debebas), neque patris hæres; neque, amissis sacris paternis, in hæc adoptiva venisti. Ita perturbatis sacris, contaminatis gentibus, et quam deseruisti, et quam polluisti, jure Quiritium legitimo tutelarum et hæreditatum relicto, factus es ejus filius contra fas, cujus per ætatem pater esse potuisti.

XIV. Dico apud pontifices: nego, istam adoptio-

nem pontificio jure esse factam: primum, quod hæ vestræ sunt ætates, ut is, qui te adoptavit, vel filii tibi loco per ætatem esse potuerit; vel eo, quo fuit: deinde, quod causa quæri solet adoptandi, ut et is adoptet, qui, quod naturâ jam assequi non potest, et legitimo et pontificio jure quærat; et ita adoptet, ut ne quid aut de dignitate generum, aut de sacrorum religione, minuatur: illud in primis, ne qua calumnia, ne qua fraus, ne quis dolus adhibeatur; ut hæc simulata adoptio filii quam maxime veritatem illam suscipiendorum liberorum imitata esse videatur.

Quæ major calumnia est, quam venire imberbem adolescentulum, bene valentem ac maritum; dicere, filium senatorem populi Romani sibi velle adoptare; id autem scire et videre omnes, non ut ille filius instituatur, sed ut e patriciis exeat, et tribunus plebis fieri possit, idcirco adoptari? neque id obscure; nam adoptatum emancipari statim, ne sit ejus filius, qui adoptârit. Cur ergo adoptatur? probate genus adoptionis: jam omnium sacra interierint, quorum custodes vos esse debetis; patricius nemo relinquetur. Cur enim quisquam velit, tribunum plebis se fieri non licere? angustiorem sibi esse petitionem consulatûs? in sacerdotium cum possit venire, quia patricio non sit [is] locus, non venire? Ut cuique aliquid acciderit, quare commodius sit esse plebeium, simili ratione adoptabitur.

Ita populus Romanus, brevi tempore, neque regem sacrorum, neque flamines, nec Salios, habebit, nec ex parte dimidiâ reliquos sacerdotes, neque auctores centuriatorum et curiatorum comitiorum: auspiciaque populi Romani, si magistratus patricii creati non sint, intereant necesse est, cum interrex nullus sit, quod et ipsum patricium esse, et a patricio prodi, necesse est. Dixi apud pontifices, istam adoptionem, nullo decreto hujus collegii probatam, contra omne pontificium jus factam, pro nihilo esse

habendam: quâ sublatâ, intelligis, totum tribunatum tuum concidisse.

XV. Venio ad augures; quorum ego libros, si qui sunt reconditi, non scrutor: non sum in exquirendo jure augurum curiosus. Hæc, quæ unâ cum populo didici, quæ sæpe in concionibus responsa sunt, novi. Negant fas esse agi cum populo, cum de cœlo servatum sit. Quo die de te lex curiata lata esse dicatur, audes negare de cœlo esse servatum? Adest præsens, vir singulari virtute, constantiâ, gravitate præditus, M. Bibulus: hunc, consulem, illo ipso die contendo servâsse de cœlo. Infirma sunt igitur, tuâ sententiâ, acta C. Cæsaris, viri fortissimi? Minime: neque enim meâ jam quidquam interest, exceptis his telis, quæ, ex illius actionibus, in meum corpus immissa sunt.

Sed hæc de auspiciis, quæ ego nunc perbreviter attingo, acta sunt a te. Tu, tuo præcipitante jam et debilitato tribunatu, auspiciorum patronus subito exstitisti: tu M. Bibulum in concionem, tu augures, produxisti. Te interrogante, augures responderunt, cum de cœlo servatum sit, cum populo agi non posse. Tibi M. Bibulus quærenti, se de cœlo servâsse, respondit: idemque in concione dixit, ab Appio, fratre tuo, productus, te omnino, quod contra auspicia adoptatus esses, tribunum plebis non fuisse. Tua denique omnis actio posterioribus mensibus fuit, omnia, quæ C. Cæsar egisset, quod contra auspicia essent acta, per senatum rescindi oportere: quod si fieret, dicebas, te tuis humeris me, custodem Urbis, in Urbem relaturum. Videte hominis amentiam, ubi per suum tribunatum Cæsaris actis illigatus teneretur. Si et sacrorum jure pontifices, et auspiciorum religione augures, totum evertunt tribunatum tuum, quid quæris amplius? an etiam apertius aliquod jus populi atque legum?

XVI. Horâ fortasse sextâ diei, questus sum in judicio, cum C. Antonium, collegam meum, defen-

derem, quædam de republicâ, quæ mihi visa sunt ad illius miseri causam pertinere. Hæc homines improbi ad quosdam viros fortes longe aliter, atque a me dicta erant, detulerunt. Horâ nonâ, illo ipso die, tu es adoptatus. Si, quod in cæteris legibus trinum nundinum esse oportet, id, in adoptione, satis est trium esse horarum; nihil reprehendo. Sin eadem observanda sunt; si decrevit senatus, M. Drusi legibus, quæ contra legem Cæciliam et Didiam latæ essent, populum non teneri; jam intelligis, omni genere juris, quod in sacris, quod in auspiciis, quod in legibus sit, te tribunum plebis non fuisse.

Atque ego hoc totum non sine causâ relinquo. Video enim quosdam clarissimos viros, principes civitatis, aliquot locis judicâsse, te cum plebe jure agere potuisse: qui etiam de me ipso, cum tuâ rogatione funere elatam rempublicam esse dicerent, tamen id funus, etsi miserum atque acerbum fuisset, jure indictum esse dicebant, [quod de me civi, ac de republicâ bene merito, tulisses, funestum funus te indixisse reipublicæ; quod salvis auspiciis tulisses, jure egisse, dicebant.] Quare licebit (ut opinor) nobis, eas actiones non infirmare, quibus illi actionibus constitutum tribunatum tuum comprobaverunt.

Fueris sane tribunus plebis tam jure ac lege, quam fuit hic ipse Rullus, vir omnibus rebus clarissimus atque amplissimus: quo jure, quo more, quo exemplo, legem nominatim de capite civis indemnati tulisti?

XVII. Vetant leges sacratæ, vetant XII Tabulæ, leges privis hominibus irrogari: id est enim privilegium. Nemo unquam tulit: nihil est crudelius, nihil perniciosius, nihil quod minus hæc civitas ferre possit. Proscriptionis miserrimum nomen illud, et omnis acerbitas Sullani temporis, quid habet, quod maxime sit insigne ad memoriam crudelitatis? opi-

nor, pœnam in cives Romanos nominatim sine judicio constitutam.

Hanc vos igitur, pontifices, judicio atque auctoritate vestrâ tribuno plebis potestatem dabitis, ut proscribere possit, quos velit? Quæro enim, quid sit aliud proscribere. "Velitis, jubeatis, ut M. Tullius in civitate ne sit; bonaque ejus ut mea sint." Ita enim fecit, etsi aliis verbis tulit. Hoc plebis-scitum est? hæc lex? hæc rogatio est? hoc vos pati potestis? hoc ferre civitas, ut singuli cives singulis versiculis e civitate tollantur? Equidem jam perfunctus sum: nullam vim, nullum impetum, metuo: explevi animos invidorum: placavi odia improborum: saturavi etiam perfidiam et scelus proditorum: denique, de meâ causâ, quæ videbatur perditis civibus ad invidiam esse proposita, jam omnes urbes, omnes ordines, omnes Dii atque homines, judicaverunt.

Vobismet ipsis, pontifices, et vestris liberis, cæterisque civibus, pro vestrâ auctoritate et sapientiâ, consulere debetis. Nam, cum tam moderata judicia populi sint a majoribus constituta, primum, ut ne pœna capitis cum pecuniâ conjungatur; deinde, ne, nisi prodictâ die, quis accusetur; ut ter ante magistratus accuset, intermissâ die, quam multam irroget, aut judicet: quarta sit accusatio trinum nundinum prodictâ die, quâ die judicium sit futurum; tum multa etiam ad placandum, atque ad misericordiam, reis concessa sunt; deinde exorabilis populus, facilis suffragatio pro salute; denique etiam, si qua res illum diem, aut auspiciis aut excusatione, sustulit, tota causa judiciumque sublatum est.

XVIII. Hæc cum ita sint in re, ubi crimen est, ubi accusator, ubi testes; quid indignius, quam, qui neque adesse sit jussus, neque citatus, neque accusatus, de ejus capite, liberis, fortunis omnibus, conductos sicarios, egentes et perditos, suffragium ferre, et eam legem putare? At, si hoc de me potuit, quem

honos, quem dignitas, quem causa, quem respublica tuebatur, cujus denique pecunia non expetebatur, cui nihil oberat præter conversionem statûs et inclinationem communium temporum; quid tandem futurum est iis, quorum vita remota ab honore populari et ab hac illustri gratiâ est, pecuniæ autem tantæ sunt, ut eas nimium multi, egentes, sumtuosi, nobiles, concupiscant? Date hanc tribuno plebis licentiam; et intuemini paulisper animis juventutem, et eos maxime, qui imminere jam cupiditate videntur in tribuniciam potestatem: collegia (medius fidius) tribunorum plebis tota reperientur, hoc jure firmato, quæ coëant de hominum locupletissimorum bonis, prædâ præsertim populari et spe largitionis oblatâ.

At quid tulit legum scriptor peritus et callidus? "Velitis, jubeatis, ut M. Tullio aquâ et igni interdicatur"? Crudele, nefarium, ne in sceleratissimo quidem civi sine judicio ferendum. Non tulit, ut interdicatur. Quid ergo? "Ut interdictum sit." O cœnum! o portentum! o scelus! hanc tibi legem Clodius scripsit, spurciorem linguâ suâ? ut interdictum sit, cui non sit interdictum? Sexte noster, bonâ veniâ, (quoniam jam dialecticus es, et hoc quoque ligurris) quod factum non est, ut sit factum, ferri ad populum, aut verbis ullis sanciri, aut suffragiis confirmari, potest? Hoc tu scriptore, hoc consiliario, hoc ministro, omnium non bipedum solum, sed etiam quadrupedum impurissimo, rempublicam perdidisti? Neque tu eras tam excors, tamque demens, ut nescires, hunc Clodium esse, qui contra leges faceret; alios, qui leges scribere solerent. Sed neque eorum, neque cæterorum, in quibus esset aliquid modestiæ, cujusquam tibi potestas fuit: neque tu legum scriptoribus iisdem potuisti uti, quibus cæteri, neque operum architectis; neque pontificem adhibere, quem velles; postremo, ne in prædæ quidem societate mancipem, aut [prædem] socium, extra tuorum gladiatorum numerum, aut denique suf-

fragii latorem in istâ tuâ proscriptione quemquam, nisi furem aut sicarium, reperire potuisti.

XIX. Itaque, cum tu florens ac potens per medium cohortis popularis volitares; amici illi tui, te uno amico tecti et beati, qui se populo commiserant, ita repellebantur, ut etiam Palatinam tuam perderent. Qui in judicium venerant, sive accusatores erant, sive rei; te deprecante, damnabantur. Denique etiam ille novicius Ligur, venalis adscriptor et subscriptor tuus, cum M. Papirii, sui fratris, esset testamento et judicio improbatus, mortem ejus se velle persequi dixit: nomen Sex. Propertii detulit: accusare alienæ damnationis scelerisque socios, propter calumniæ metum, non est ausus. De hac igitur lege dicimus, quæ jure rogata videatur; cujus quam quisque partem tetigit, digito, voce, prædâ, suffragio, quocumque venit, repudiatus convictusque discessit.

Quid, si iis verbis scripta est ista proscriptio, ut se ipsa dissolvat? est enim, "Quod M. Tullius falsum senatûs-consultum retulerit." Si igitur retulit falsum senatûs-consultum, tum est rogatio: si non retulit, nulla est. Satisne tibi videtur a senatu judicatum, me non modo non ementitum esse auctoritatem ejus ordinis, sed etiam unum post Urbem conditam diligentissime senatui paruisse? Quot modis doceo, legem istam, quam vocas, non esse legem? Quid, si etiam pluribus de rebus uno sortitu retulisti? tamenne arbitraris, id, quod M. Drusus in legibus suis plerisque, bonus ille vir M. Scaurus, et L. Crassus consularis, non obtinuerint, id te posse, omnium facinorum et stuprorum [omnium,] Decumis et Clodiis auctoribus, obtinere?

XX. Tulisti de me, ne reciperer, non ut exirem: quem tu ipse non poteras dicere non licere esse Romæ. Quid enim diceres? damnatum? certe non. Expulsum? quî licuit? Sed tamen ne id quidem est scriptum, ut exirem. Pœna est, qui receperit; quam

omnes neglexerunt: ejectio nusquam est. Verum sit. Quid? operum publicorum exactio; quid? nominis inscriptio, tibi num aliud videtur esse, ac meorum bonorum direptio? præterquam, quod ne id quidem per legem Liciniam, ut ipse tibi curationem ferres, facere potuisti. Quid? hoc ipsum, quod nunc apud pontifices agis, te meam domum consecrâsse, te monimentum fecisse, in meis ædibus te signum dedicâsse, eaque te ex unâ rogatiunculâ fecisse; unum et idem videtur esse, atque id, quod de me ipso nominatim tulisti?

Tam (hercule) est unum, quam quod idem tu lege unâ tulisti: ut Cyprius rex, cujus majores huic populo socii atque amici semper fuerunt, cum bonis omnibus sub præcone subjiceretur, et exsules Byzantium reducerentur. Eidem, inquit, utrâque de re negotium dedi. Sed quid si eidem negotium dedisses, ut in Asiâ cistophorum flagitaret, inde iret in Hispaniam; cum Româ decessisset, consulatum ei petere liceret; cum factus esset, provinciam Syriam obtineret? quoniam de uno homine scriberes, una res esset?

Quod si jam populus Romanus de istâ re consultus esset, et non omnia per servos latronesque gessisses, nonne fieri poterat, ut populo de Cyprio rege placeret, de exsulibus Byzantinis displiceret? Quæ est (quæso) alia vis, quæ sententia Cæciliæ legis et Didiæ, nisi hæc, ne populo necesse sit, in conjunctis rebus compluribus, aut id, quod nolit, accipere, aut id, quod velit, repudiare?

Quid, si per vim tulisti? tamenne lex est? aut quidquam jure gestum videri potest, quod per vim gestum esse constet? An, si in ipsâ latione tuâ, captâ jam Urbe, lapides jacti, si manus collata non est, idcirco tu ad illam labem atque eluviem civitatis, sine summâ vi, pervenire potuisti?

XXI. Cum in tribunali Aurelio conscribebas pa-

lam non modo liberos, sed etiam servos, ex omnibus vicis concitatos, vim tum videlicet non parabas? Cum edictis tuis tabernas claudi jubebas, non vim imperitæ multitudinis, sed hominum honestorum modestiam prudentiamque, quærebas? Cum arma in ædem Castoris comportabas, nihil aliud, nisi uti ne quid per vim agi posset, machinabare? Cum vero gradus Castoris convellisti ac removisti; tum, ut modeste tibi agere liceret, homines audaces ab ejus templi aditu atque adscensu repulisti? Cum eos, qui in conventu virorum bonorum verba de salute meâ fecerant, adesse jussisti, eorumque advocationem manibus, ferro, lapidibus, discussisti; tum profecto ostendisti, vim tibi maxime displicere. Verum hæc furiosa vis vesani tribuni plebis facile superari frangique potuit virorum bonorum vel virtute, vel multitudine.

Quid? cum Gabinio Syria dabatur, Macedonia Pisoni, utrique infinitum imperium, ingens pecunia, ut tibi omnia permitterent, te adjuvarent, tibi manum, copias, tibi suos [paratos] centuriones, tibi pecunias, tibi familias, compararent; te suis sceleratis concionibus sublevarent; senatûs auctoritatem irriderent; equitibus Romanis mortem proscriptionemque minitarentur; me terrerent minis; mihi cædem et dimicationem denuntiarent; meam domum, refertam viris bonis, per amicos suos complerent; proscriptionis metu me frequentiâ nudarent virorum bonorum, me præsidio spoliarent; senatum pro me non modo pugnare, amplissimum ordinem, sed etiam plorare et supplicare mutatâ veste, prohiberent; ne tum quidem vis erat?

XXII. Quid igitur ego cessi, aut qui timor fuit? non dicam, in me: fac me timidum esse naturâ: quid illa tot virorum fortissimorum millia? quid nostri equites Romani? quid senatus? quid denique omnes boni? si nulla erat vis, cur me flentes potius prosecuti sunt, quam aut increpantes retinuerunt,

aut irati reliquerunt? An hoc timebam, si mecum ageretur more institutoque majorum, ut possem præsens sustinere?

Utrum, si dies dicta esset, judicium mihi fuit pertimescendum? an, sine judicio, privilegium? judicium in causâ tam turpi? Scilicet is homo sum, qui, etiam si causa esset ignota, dicendo non possem explicare? An eam causam probare non poteram, cujus tanta bonitas est, ut ea ipsa non modo se, sed etiam me absentem per se, probârit? an senatus, an ordines, an ii, qui, cunctâ ex Italiâ, ad me revocandum, convolaverunt, segniores, me præsente, ad me retinendum et conservandum, fuissent in eâ causâ, quam ipse jam parricida talem dicat fuisse, ut me ab omnibus ad meam pristinam dignitatem expetitum atque revocatum queratur?

An vero in judicio periculi nihil fuit; privilegium pertimui, ne, mihi præsenti si multa irrogaretur, nemo intercederet? Tam inops autem ego eram ab amicis, aut tam nuda respublica a magistratibus? Quid? si vocatæ tribus essent, proscriptionem non dicam in me, ita de suâ salute merito, sed omnino in ullo civi, comprobavissent? An, si ego præsens fuissem, veteres illæ copiæ conjuratorum, tuique perditi milites atque egentes, et nova vis sceleratissimorum consulum, corpori meo pepercissent? qui, cum eorum omnium crudelitati scelerique cessissem, ne absens quidem luctu meo mentes illorum satiare potui.

XXIII. Quid enim vos uxor mea misera violârat? quam vexavistis, raptavistis, omni crudelitate laceravistis. Quid mea filia? cujus fletus assiduus, sordesque lugubres, vobis erant jucundæ; cæterorum omnium mentes oculosque flectebant. Quid parvus filius? quem quamdiu abfui, nemo, nisi lacrymantem confectumque, vidit: quid fecerat, quod eum toties per insidias interficere voluistis? Quid frater meus? qui cum, aliquanto post meum discessum, ex provinciâ venisset, neque sibi vivendum, nisi me restituto,

putaret; cum ejus mœror, squalor incredibilis et inauditus, omnibus mortalibus miserabilis videretur; quoties ex vestro ferro ac manibus est elapsus?

Sed quid ego vestram crudelitatem expromo, quam in ipsum me ac meos adhibuistis? qui parietibus, qui tectis, qui columnis ac postibus meis, horrificum quoddam et nefarium, omni imbutum odio, bellum intulistis. Non enim te arbitror, cum, post meum discessum, omnium locupletium fortunas, omnium provinciarum fructus, tetrarcharum ac regum bona, spe et avaritiâ devorâsses, argenti et supellectilis meæ cupiditate esse cæcatum. Non existimo, Campanum illum consulem cum saltatore collegâ, cum alteri totam Achaïam, Thessaliam, Bœotiam, Græciam, Macedoniam, omnemque barbariam, bona civium Romanorum condonâsses; alteri Syriam, Babylonem, Persas, integerrimas pacatissimasque gentes, ad diripiendum tradidisses; illos tam cupidos liminum meorum et columnarum et valvarum fuisse. Neque porro illa manus copiæque Catilinæ cæmentis ac testis tectorum meorum se famem suam expleturas putaverunt. Sed, ut hostium urbes, nec omnium hostium, verum eorum quibuscum acerbum bellum [intestinumque] suscepimus, non prædâ adducti, sed odio, solemus excidere; quod, in quos propter eorum crudelitatem inflammatæ mentes nostræ fuerunt, cum horum etiam tectis ac sedibus residere aliquando bellum semper videtur * * *

Deest nonnihil.

XXIV. Nihil erat latum de me; non adesse eram jussus; non citatus. Abfueram: eram, etiam tuo judicio, civis incolumis, cum domus in Palatio, villa in Tusculano, altera ad alterum consulem, transferebatur: [senatum consules * vetabant:] columnæ marmoreæ ex ædibus meis, inspectante populo Romano, ad socrum consulis portabantur: in fundum autem vicini consulis non modo instrumentum aut or-

namenta villæ, sed etiam arbores, transferebantur; cum ipsa villa, non prædæ cupiditate, (quid enim erat prædæ?) sed odio et crudelitate, funditus everteretur. Domus ardebat in Palatio, non fortuito, scd oblato incendio: consules epulabantur, et in conjuratorum gratulatione versabantur, cum alter se Catilinæ delicias, alter Cethegi consobrinum, fuisse diceret.

Hanc ego vim, pontifices, hoc scelus, hunc furorem, meo corpore opposito, ab omnium bonorum cervicibus depuli; omnemque impetum discordiarum, omnem diu collectam vim improborum (quæ, inveterata, compresso odio atque tacito, jam erumpebat, nacta tam audaces duces), excepi meo corpore. In me uno, consulares faces, jactæ manibus tribuniciis, in me omnia (quæ ego quondam retuderam) conjurationis nefaria tela, adhæserunt. Quod si (ut multis fortissimis viris placuit) vi et armis contra vim decertare voluissem; aut vicissem cum magnâ internecione improborum, sed tamen civium; aut, interfectis bonis omnibus (quod illis optatissimum erat), unâ cum republicâ concidissem.

Videbam, vivo senatu populoque Romano, celerem mihi summâ cum dignitate reditum: nec intelligebam, fieri diutius posse, ut mihi non liceret esse in eâ republicâ, quam ipse servâssem. Quod si non liceret; audieram et legeram, clarissimos nostræ civitatis viros se in medios hostes ad perspicuam mortem, pro salute exercitûs, injecisse: ego, pro salute reipublicæ universæ, dubitarem hoc meliore conditione esse quam Decii, quod illi ne auditores quidem suæ gloriæ, ego etiam spectator meæ laudis esse potuissem.

XXV. Itaque infractus furor tuus inanes faciebat impetus: omnem enim vim omnium sceleratorum acerbitas mei casûs exceperat. Non erat, in tam immani injuriâ, tantisque ruinis, novæ crudelitati locus. Cato fuerat proximus: [quid ageres, non erat; nisi ut, qui mihi dux omnibus in rebus fuerat, idem esset

injuriæ socius. Quid posses?] extrudere ad Cypriam pecuniam. Præda perierit: alia non deerit: hunc modo amandandum esse. Sic M. Cato invisus, quasi per beneficium, Cyprum relegatur. Ejiciuntur duo, quos improbi videre non poterant; alter per honorem turpissimum, alter per honestissimam calamitatem. Atque, ut sciatis, non hominibus istum, sed virtutibus, hostem semper fuisse; me expulso, Catone amandato, in eum ipsum se convertit, quo auctore, quo adjutore, in concionibus, ea, quæ gerebat, omnia, quæque gesserat, se fecisse et facere dicebat. Cn. Pompeium, quem omnium judicio longe principem esse civitatis videbat, diutius furori suo veniam daturum non arbitrabatur. Qui ex ejus custodiâ, per insidias, regis amici filium, hostem captivum, surripuisset, et eâ injuriâ virum fortissimum lacessîsset; speravit iisdem se copiis cum illo posse confligere, quibuscum ego noluissem, bonorum periculo, dimicare; et primo quidem, adjutoribus consulibus: postea fregit fœdus Gabinius: Piso tamen in fide mansit. Quas iste tum cædes, quas lapidationes, quas fugas, fecerit; quam facile ferro, quotidianisque insidiis, cum jam a firmissimo robore copiarum suarum relictus esset, Cn. Pompeium foro curiâque privârit, domumque conjecerit, vidistis. Ex quo judicare potestis, quanta vis illa fuerit oriens et congregata, cum hæc Cn. Pompeium terruerit, jam distracta et exstincta.

XXVI. Hoc vidit, in sententiâ dicendâ Calendis Januariis, vir prudentissimus, et cum reipublicæ, tum mihi, tum etiam veritati, amicissimus, L. Cotta, qui legem de meo reditu ferendam non censuit; qui me "consuluisse reipublicæ, cessisse tempestati, amiciorem vobis cæterisque civibus, quam mihi ac meis, exstitisse; vi, armis, dissensióne hominum ad cædem institutâ, novoque dominatu, pulsum esse," dixit: "nihil de meo capite potuisse ferri: nihil esse inscriptum, aut posse valere: omnia, contra

leges moresque majorum, temere, turbulente, per vim, per furorem, esse gesta: quod si illa lex esset, nec referre ad senatum consules, nec sententiam dicere sibi licere: quorum utrumque cum fieret, non oportere, ut de me lex ferretur, decerni; ne illa, quæ nulla esset, esse lex judicaretur."

Sententia verior, gravior, utilior, melior reipublicæ, nulla esse potuit: hominis enim sclere et furore notato, similis a republicâ labes in posterum demovebatur.

Neque hoc Cn. Pompeius, qui ornatissimam de me sententiam dixit, vosque, pontifices, qui me vestris sententiis auctoritatibusque defendistis, non vidistis, illam esse nullam, atque esse potius flammam temporis, interdictum sceleris, vocem furoris: sed prospexistis, ne qua popularis in vos aliquando invidia redundaret, si sine populi judicio restituti videremur. Eodemque consilio, M. Bibuli, fortissimi viri, senatus sententiam secutus est, ut vos de meâ domo statueretis; non quod dubitaret, quin ab isto nihil legibus, nihil religionibus, nihil jure, esset actum; sed ne quis oriretur aliquando in tantâ ubertate improborum, qui in meis ædibus aliquam religionem residere diceret. Nam legem quidem istam nullam esse, quotiescumque de me senatus sententiam dixit, toties judicavit; quoniam quidem, scripto illo istius, sententiam dicere vetabatur. Atque hanc rem par illud simile, Piso et Gabinius, vidit. Homines legum judiciorumque metuentes, cum frequentissimus senatus eos, ut de me referrent, quotidie flagitaret, non se rem improbare dicebant, sed lege istius impediri. Erat hoc verum: nam impediebantur, verum eâ lege, quam idem iste de Macedoniâ Syriâque tulerat.

XXVII. Hanc tu, P. Lentule, neque privatus neque consul, legem esse unquam putâsti. Nam, tribunis plebis referentibus, sententiam de me designatus consul sæpe dixisti: ex Calendis Januariis, quoad perfecta res est, de me retulisti; legem pro-

mulgâsti, tulisti: quorum tibi, si esset illa lex, nihil liceret. At etiam Q. Metellus, collega tuus, vir clarissimus, quam legem esse homines alienissimi a P. Clodio judicârant, Piso et Gabinius, eam nullam esse, frater P. Clodii, cum de me ad senatum tecum unâ retulit, judicavit.

Sed isti, qui Clodii leges timuerunt, quemadmodum cæteras observârunt? senatus quidem (cujus est gravissimum judicium de jure legum), quotiescumque de me consultus est, toties eam nullam esse judicavit. Quod idem tu, Lentule, vidisti in eâ lege, quam de me tulisti: nam non est ita latum, ut mihi Romam "venire liceret," sed "ut venirem." Non enim voluisti id, quod licebat, ferre, ut liceret; sed me ita esse in republicâ, magis ut arcessitus imperio populi Romani viderer, quam ad administrandam civitatem restitutus.

Hunc tu etiam, portentosa pestis, exsulem appellare ausus es, cum tantis sceleribus esses et factis notatus, ut omnem locum, quo adîsses, exsilii simillimum redderes? Quid est enim exsul? ipsum per se nomen calamitatis, non turpitudinis. Quando igitur est turpe? re verâ, quando est pœna peccati; opinione autem hominum, etiam si est pœna damnati. Utrum igitur peccato meo exsulis nomen subeo, an re judicatâ? Peccato? Jam neque tu id dicere audes, quem isti satellites tui felicem Catilinam nominant, neque quisquam eorum, qui solebant. Non modo jam nemo est tam imperitus, qui ea, quæ gessi in consulatu, peccata esse dicat; sed nemo est tam inimicus patriæ, qui non meis consiliis patriam conservatam esse fateatur.

XXVIII. Quod enim est in terris commune tantum tantulumve consilium, quod non de meis rebus gestis ea, quæ mihi essent optatissima et pulcherrima, judicârit? Summum est populi Romani, populorumque et gentium omnium ac regum, consilium senatus: decrevit, ut omnes, qui rempublicam sal-

vam esse vellent, ad me unum defendendum venirent; ostenditque, nec stare potuisse rempublicam, si ego non fuissem, nec futuram esse ullam, si non rediissem. Proximus est huic dignitati ordo equester: omnes omnium [publicorum] societates de meo consulatu, ac de meis rebus gestis, amplissima atque ornatissima decreta fecerunt. Scribæ, qui nobiscum in rationibus monimentisque publicis versantur, non obscurum de meis in rempublicam beneficiis suum judicium decretumque esse voluerunt. Nullum est in hac urbe collegium, nulli pagani aut montani, (quoniam plebei quoque urbanæ majores nostri conventicula, et quasi consilia quædam, esse voluerunt) qui non amplissime, non modo de salute meâ, sed etiam de dignitate, decreverint.

Nam quid ego illa divina atque immortalia municipiorum et coloniarum, et totius Italiæ, decreta commemorem, quibus, tamquam gradibus, mihi videor in cœlum adscendisse, non solum in patriam revertisse? Ille vero dies quis fuit, cum te, P. Lentule, legem de me ferentem, populus Romanus vidit; sensitque, quantus et quantâ dignitate esses! Constat enim, nullis unquam comitiis, Campum Martium tantâ celebritate, tanto splendore, omnis generis hominum, ætatum, ordinum, floruisse. Omitto civitatum, nationum, provinciarum, regum, orbis denique terrarum, de meis in omnes mortales meritis unum judicium, unumque consensum: adventus meus atque introitus in Urbem qui fuit! Utrum me patria sic accepit, ut lucem salutemque redditam sibi ac restitutam accipere debuit, an ut crudelem tyrannum? quod vos, Catilinæ gregales, de me dicere solebatis. Itaque ille unus dies, quo die me populus Romanus a portâ in Capitolium, atque inde domum, suâ celebritate lætitiâque comitatum honestavit, tantæ mihi jucunditati fuit, ut tua mihi conscelerata illa vis, non modo non propulsanda, sed etiam emenda, fuisse

videatur. Quare illa calamitas (si ita est appellanda) excussit hoc genus totum maledicti, ne quisquam audeat jam reprehendere consulatum meum, tot, tantis, tam ornatis judiciis, testimoniis, auctoritatibus, comprobatum.

XXIX. Quod si, in isto tuo maledicto, probrum non modo mihi nullum objectas, sed etiam laudem illustras meam; quid te aut fieri aut fingi dementius potest? Uno enim maledicto, bis a me patriam servatam esse concedis; semel, cum id feci, quod omnes non negant immortalitati, si fieri potest, mandandum, tu supplicio puniendum putâsti; iterum, cum tuum, multorumque propter te, inflammatum in bonos omnes impetum, meo corpore excepi, ne eam civitatem, quam servâssem inermis, armatus in discrimen adducerem.

Esto, non fuit in me pœna ulla peccati: at fuit judicii. Cujus? Quis me unquam ullâ lege interrogavit? quis postulavit? quis diem dixit? Potest igitur damnati pœnam sustinere indemnatus? hoc tribunicium est? hoc populare? quamquam ubi tu te popularem, nisi cum pro populo fecisti, potes dicere? Scilicet, cum hoc juris a majoribus proditum sit, ut nemo civis Romanus aut libertatem aut civitatem possit amittere, nisi ipse auctor factus sit: quod tu ipse potuisti in tuâ causâ discere. Credo enim, quamquam, in illâ adoptione, legitime factum est nihil, tamen te esse interrogatum, "Auctorne esses, ut in te P. Fonteius vitæ necisque potestatem haberet, ut in filio." Quæro, si aut negâsses, aut tacuisses, si tamen id XXX curiæ jussissent, num id jussum esset ratum? certe non. Quid ita? quia jus a majoribus nostris, qui non ficte et fallaciter populares, sed vere et sapienter, fuerunt, ita comparatum est, ut civis Romanus libertatem nemo possit invitus amittere. Quinetiam, si decemviri sacramentum in libertatem injustum judicâssent; tamen, quotiescumque

vellet quis, in hoc genere solo rem judicatam referre posse voluerunt. Civitatem vero nemo unquam, ullo populi jussu, amittet invitus.

XXX. Qui cives Romani in colonias Latinas proficiscebantur, fieri non poterant Latini, qui non erant auctores facti, nomenque dederant. Qui erant rerum capitalium condemnati, non prius hanc civitatem amittebant, quam erant in eam recepti, quo vertendi (hoc est, mutandi) soli causâ venerant: id autem ut esset faciendum, non ademtione civitatis, sed tecti et aquæ et ignis interdictione, faciebant.

Populus Romanus, L. Sullâ dictatore ferente, comitiis centuriatis, municipiis civitatem ademit: ademit iisdem agros. De agris ratum est: fuit enim populi potestas: de civitate, ne tamdiu quidem valuit, quamdiu illa Sullani temporis arma valuerunt. Hanc vero Volaterranis, cum etiam tum essent in armis, L. Sulla victor, republicâ recuperatâ, comitiis centuriatis, civitatem eripere non potuit: hodieque Volaterrani, non modo cives, sed etiam optimi cives, fruuntur nobiscum simul hac civitate. Consulari homini P. Clodius, eversâ republicâ, civitatem adimere potuit, concilio advocato, conductis operis, non solum egentium, sed etiam servorum, Sedulio principe, qui se illo die confirmavit Romæ non fuisse?

Quod si non fuit, quid te audacius, qui [in ejus] nomen incideris? quid desperatius, qui ne ementiendo quidem potueris auctorem adumbrare meliorem? Sin autem is primum scivit (quod facile potuit, propter inopiam tecti, in foro pernoctans); cur non juret se Gadibus fuisse, cum tu te fuisse Interamnæ probaveris? Hoc tu igitur, homo popularis, jure munitam civitatem et libertatem nostram putas esse oportere, ut, si, tribuno plebis rogante, "Velitis, jubeatisne," Sedulii centum se velle et jubere dixerint, possit unusquisque nostrûm amittere? Tum igitur majores nostri populares non fuerunt, qui de civitate et libertate ea jura sanxerunt, quæ nec vis

temporum, nec potentia magistratuum, nec res tum judicata, nec denique universi populi Romani potestas, (quæ cæteris in rebus est maxima) labefactare posset.

At tu etiam, ereptor civitatis, legem de injuriis publicis tulisti Anagnino nescio cui Menulæ, per gratiam, qui tibi, ob eam legem, statuam in meis ædibus posuit; ut locus ipse, in tuâ tantâ injuriâ, legem et inscriptionem statuæ refelleret. Quæ res municipibus Anagninis multo majori dolori fuit, quam quæ idem ille gladiator scelera Anagniæ fecerat.

XXXI. Quid? si ne scriptum quidem unquam est in istâ ipsâ rogatione quam se Sedulius negat scivisse; tu hujus, ut acta tui præclari tribunatûs hominis dignitate cohonestes, auctoritatem amplectêris?

Sed, tametsi nihil de me tulisti, quominus essem, non modo in civium numero, sed etiam in eo loco, in quo me honores populi Romani collocaverunt; tamenne eum tuâ voce violabis, quem, post nefarium scelus consulum superiorum, tot vides judiciis senatûs, populi Romani, totius Italiæ, honestatum? quem ne tum quidem, cum aberam, negare poteras esse tuâ lege senatorem. Ubi enim tuleras, ut mihi aquâ et igni interdiceretur? quod Gracchus de P. Popillio, Saturninus de Metello, tulit. Homines seditiosissimi de optimis ac fortissimis civibus, non, ut esset interdictum, (quod ferri non poterat) tulerunt, sed ut interdiceretur. Ubi cavisti, ne meo me loco censor in senatum legeret? quod de omnibus, etiam quibus damnatis interdictum est, scriptum est in legibus.

Quære hoc e Sex. Clodio, scriptore legum tuarum: jube adesse: latitat omnino: sed, si requiri jusseris, invenient hominem apud sororem tuam, occultantem se, capite demisso. Sed, si patrem tuum, civem (medius fidius) egregium, dissimilemque vestri, nemo unquam sanus exsulem appellavit, (qui, cum de eo

tribunus plebis promulgâsset, adesse propter iniquitatem illius Cinnani temporis noluit; eique imperium est abrogatum); si in illo pœna legitima turpitudinem non habuit propter vim temporum; in me, cui dies dicta non est, qui reus non fui, qui nunquam sum a tribuno plebis citatus, damnati pœna esse potuit, ea præsertim, quæ ne in ipsâ quidem rogatione proscripta est?

XXXII. At vide, quid intersit inter illum iniquissimum patris tui casum, et hanc fortunam conditionemque nostram. Patrem tuum, civem optimum, clarissimi viri filium, (qui si viveret, quâ severitate fuit, tu profecto non viveres) L. Philippus censor, avunculum suum, præteriit in recitando senatu. Nihil enim poterat dicere, quare rata non essent, quæ erant acta in eâ republicâ, in quâ se illis ipsis temporibus censorem esse voluisset: me L. Cotta, homo censorius, in senatu juratus dixit, se, si censor tum esset, cum ego aberam, meo loco senatorem recitaturum fuisse.

Quis in meum locum judicem subdidit? quis meorum amicorum testamentum discessu meo fecit, qui mihi non idem tribuerit, quod et si adessem? Quis me, non modo civis, sed socius, recipere contra tuam legem et juvare dubitavit? Denique universus senatus multo ante, quam est lata lex de me, gratias agendas censuit civitatibus iis, "quæ M. Tullium"... tantumne? immo etiam, "civem optime de republicâ meritum, recepissent." Et tu unus, pestifer civis, eum restitutum negas esse civem, quem ejectum universus senatus, non modo civem, sed etiam egregium civem, semper putavit?

At vero, ut annales populi Romani et monimenta vetustatis loquuntur, Cæso ille Quintius, et M. Furius Camillus, et M. Servilius Ahala, cum essent optime de republicâ meriti, tamen populi incitati vim iracundiamque subierunt: damnatique comitiis centuriatis cum in exsilium profugissent, rursus ab eodem populo placato sunt in suam pristinam dignita-

tem restituti. Quod si his damnatis non modo non imminuit calamitas clarissimi nominis gloriam, sed etiam honestavit (nam, etsi optabilius est, cursum vitæ conficere sine dolore, et sine injuriâ; tamen ad immortalitatem gloriæ plus affert, desideratum esse a suis civibus, quam omnino nunquam esse violatum); mihi, sine ullo judicio populi profecto, tum amplissimis omnium judiciis restituto, maledicti locum aut criminis obtinebit?

Fortis et constans in optimâ ratione civis P. Popillius semper fuit: tamen ejus in omni vitâ nihil est ad laudem illustrius, quam calamitas ipsa. Quis enim jam meminisset, eum bene de republicâ meritum, nisi et ab improbis expulsus esset, et per bonos restitutus? Q. Metelli præclarum imperium in re militari fuit, egregia censura, omnis vita plena gravitatis: tamen hujus viri laudem ad sempiternam memoriam temporis calamitas propagavit.

XXXIII. Quod si et illis (qui expulsi sunt inique, sed tamen legibus reducti, inimicis interfectis, rogationibus tribuniciis, non auctoritate senatûs, non comitiis centuriatis, non decretis Italiæ, non desiderio civitatis) inimicorum injuria probro non fuit; in me, (qui profectus sum integer, abfui simul cum republicâ, redii cum maximâ dignitate, te vivo, fratre tuo altero consule reducente, altero prætore petente) tuum scelus meum probrum putas esse oportere?

Ac, si me populus Romanus, incitatus iracundiâ aut invidiâ, e civitate ejecisset, idemque postea, mea in rempublicam beneficia recordatus, se collegisset, temeritatem atque injuriam suam restitutione meâ reprehendisset; tamen profecto nemo tam esset amens, qui mihi populi tale judicium non dignitati potius, quam dedecori, putaret esse oportere. Nunc vero, cum me in judicium populi nemo omnium vocârit; condemnari non potuerim, qui accusatus non sim; denique ne expulsus quidem ita sim, ut, si contenderem, superare non possem; contraque a populo

Romano semper sim defensus, amplificatus, ornatus; quid est, quare quisquam mihi se, ipsâ populari ratione, anteponat?

An tu populum Romanum esse illum putas, qui constat ex iis qui mercede conducuntur? qui impelluntur, ut vim afferant magistratibus? ut obsideant senatum? optent quotidie cædem, incendia, rapinas? quem tu tamen populum, nisi tabernis clausis, frequentare non poteras; cui populo duces Lentidios, Lollios, Plaguleios, Sergios, præfeceras. O speciem dignitatemque populi Romani, quam reges, quam nationes exteræ, quam gentes ultimæ, pertimescant, multitudinem hominum ex servis, ex conductis, ex facinorosis, ex egentibus, congregatam!

Illa fuit pulchritudo populi Romani, illa forma, quam in Campo vidisti tum, cum etiam tibi, contra senatûs totiusque Italiæ auctoritatem et studium, dicendi potestas fuit. Ille, ille populus est dominus regum, victor atque imperator omnium gentium, quem illo clarissimo die, scelerate, vidisti tum, cum omnes principes civitatis, omnes ordinum atque ætatum omnium, suffragium se, non de civis, sed de civitatis, salute ferre censebant; cum denique homines in Campum, non tabernis, sed municipiis, clausis venerunt.

XXXIV. Hoc ego populo, si tum consules aut fuissent in republicâ, aut omnino non fuissent, nullo labore, tuo præcipiti furori atque impio sceleri restitissem. Sed publicam causam contra vim armatam, sine populi præsidio, suscipere nolui: non quo mihi P. Scipionis, fortissimi viri, vis intima, privati hominis, displiceret: sed Scipionis factum statim P. Mucius consul, qui in gerendâ re publicâ putabatur fuisse segnior, gestam multis senatûs-consultis non modo defendit, sed etiam ornavit: mihi aut, te interfecto, cum consulibus, aut, te vivo, et tecum et cum illis, armis decertandum fuit.

Erant eo tempore multa etiam alia metuenda. Ad servos (medius fidius) res pervenisset: tantum homi-

nes impios, ex vetere illâ conjuratione inustum nefariis mentibus, bonorum odium retinebat.

Hîc tu me etiam gloriari vetas: negas esse ferenda, quæ soleam de me prædicare: et, homo facetus, inducis etiam sermonem urbanum ac venustum: me dicere solere, esse me Jovem; eumdemque dictitare, Minervam esse sororem meam. Non tam insolens sum, quod Jovem esse me dico, quam ineruditus, quod Minervam sororem Jovis esse existimo. Sed tamen, ego mihi sororem virginem adscisco: tu sororem tuam virginem esse non sivisti. Sed vide, ne tu te debeas Jovem dicere, quod tu jure eamdem sororem et uxorem appellare possis.

XXXV. Et, quoniam hoc reprehendis, quod solere me dicas de me ipso gloriosius prædicare; quis unquam audivit, cum ego de me, nisi coactus ac necessario, dicerem? Nam si, cum mihi furta, largitiones, libidines, objiciuntur, ego respondere soleo, meis consiliis, periculis, laboribus, patriam esse conservatam; non tam sum existimandus de gestis rebus gloriari, quam de objectis non confiteri. Sed si mihi, ante hæc durissima reipublicæ tempora, nihil unquam aliud objectum est, nisi crudelitas illius temporis, cum a patriâ perniciem depuli; quid? me huic maledicto utrum non respondere, an demisse respondere, decuit? Ego vero etiam reipublicæ semper interesse putavi, me illius pulcherrimi facti, quod ex auctoritate senatûs, consensu bonorum omnium, pro salute patriæ, gessissem, splendorem verbis dignitatemque retinere; præsertim cum mihi uni in hac republicâ, audiente populo Romano, operâ meâ hanc urbem et hanc rempublicam esse salvam, jurato dicere fas fuisset.

Exstinctum est jam illud maledictum crudelitatis, quod me, non ut crudelem tyrannum, sed ut mitissimum parentem, omnium civium studiis desideratum, repetitum, arcessitum vident. Aliud exortum est: objicitur mihi meus ille discessus: cui ego crimini respondere, sine meâ maximâ laude, non possum. Quid

enim, pontifices, debeo dicere? Peccati me conscientiâ profugisse? At id, quod mihi crimini dabatur, non modo peccatum non erat, sed erat res, post natos homines pulcherrima. Judicium populi pertimuisse? At id nec propositum ullum fuit; et, si fuisset, duplicatâ gloriâ discessissem. Bonorum mihi præsidium defuisse? falsum est. Me mortem timuisse? turpe est.

XXXVI. Dicendum igitur est id, quod non dicerem, nisi coactus: (nihil enim unquam de me dixi sublatius, adsciscendæ laudis causâ potius, quam criminis depellendi:) dico igitur, et quam possum maximâ voce dico: Cum omnium perditorum et conjuratorum incitata vis, duce tribuno plebis, consulibus auctoribus, afflicto senatu, perterritis equitibus Romanis, suspensâ ac sollicitâ totâ civitate, non tam in me impetum faceret, quam per me in omnes bonos; me vidisse, si vicissem, tenues reipublicæ reliquias, si victus essem, nullas, futuras. Quod cum judicâssem; deflevi conjugis miseræ discidium, liberorum carissimorum solitudinem, fratris absentis amantissimi atque optimi casum, subitas fundatissimæ familiæ ruinas: sed his omnibus rebus vitam anteposui meorum civium; remque publicam concidere unius discessu, quam omnium interitu occidere, malui. Speravi, (id, quod accidit) me jacentem posse a vivis viris fortibus excitari; si unâ cum bonis interiissem, nullo modo posse recreari.

Accepi, pontifices, magnum atque incredibilem dolorem: non nego: neque istam mihi adscisco sapientiam, quam nonnulli in me requirebant, qui me animo nimis fracto esse atque afflicto loquebantur. An ego poteram, cum a tot rerum tantâ varietate divellerer (quas idcirco prætereo, quod ne nunc quidem sine fletu commemorare possum), inficiari me esse hominem, et communem naturæ sensum repudiare? Tum vero neque illud meum factum laudabile, nec beneficium ullum a me in rempu-

blicam profectum dicerem, si quidem ea reipublicæ causâ reliquissem, quibus æquo animo carerem: eamque animi duritiam (sicut corporis, quod, cum uritur, non sentit) stuporem potius, quam virtutem, putarem.

XXXVII. Suscipere tantos animi dolores, atque ea, quæ, captâ urbe, accidunt victis, stante urbe, unum perpeti, et jam se videre distrahi a complexu suorum, disturbari tecta, diripi fortunas, patriæ denique causâ patriam ipsam amittere, spoliari populi Romani beneficiis amplissimis, præcipitari ex altissimo dignitatis gradu, videre prætextatos inimicos, nondum morte comploratâ, arbitria petentes funeris; hæc omnia subire conservandorum civium causâ, atque ita, ut dolenter absis, non tam sapiens quam ii qui nihil curant, sed tam amans tuorum, ac tui, quam communis humanitas postulat; ea laus præclara atque divina. Nam, qui ea, quæ nunquam cara ac jucunda duxit, animo æquo reipublicæ causâ deserit, nullam benevolentiam insignem in rempublicam declarat: qui autem ea relinquit, reipublicæ causâ, a quibus cum summo dolore divellitur, ei patria cara est: cujus salutem caritati anteponit suorum.

Quare, rempublicam (disrumpatur licet ista furia, [atque] audiat hæc ex me, quoniam lacessivit) bis servavi, ut consul togatus armatos vicerim, privatus consulibus armatis cesserim. Utriusque temporis fructum tuli maximum; superioris, quod, ex senatûs auctoritate, et senatum et omnes bonos, meæ salutis causâ, mutatâ veste vidi; posterioris, quod et senatus et populus Romanus, et omnes mortales, et privatim et publice judicârunt, sine meo reditu rempublicam salvam esse non posse.

Sed hic meus reditus, pontifices, vestro judicio continetur. Nam, si vos me in meis ædibus collocatis (id, quod, in omni meâ causâ, semper studiis, consiliis, auctoritatibus, sententiisque fecistis), video me plane ac sentio restitutum. Sin mea domus non modo mihi

non redditur, sed etiam monimentum præbet inimico doloris mei, sceleris sui, publicæ calamitatis; quis erit, qui hunc reditum potius, quam pœnam sempiternam, putet? In conspectu præterea totius urbis domus est mea, pontifices: in quâ si manet illud, non monimentum [urbis], sed sepulcrum, inimico nomine inscriptum; demigrandum potius aliquo est, quam habitandum in eâ urbe, in quâ tropæa et de me et de republicâ videam constituta.

XXXVIII. An ego tantam aut animi duritiem habere, aut oculorum impudentiam, possim, ut, cujus urbis servatorem me esse senatus omnium assensu toties judicârit, in eâ possim intueri domum meam eversam, non ab inimico meo, sed ab hoste communi, et ab eodem [ædem] exstructam et positam in oculis civitatis, ne unquam conquiescere possit fletus bonorum? Sp. Melii, regnum appetentis, domus est complanata. Ecquid aliud? æquum accidisse Melio populus Romanus judicavit: nomine ipso Æquimelii, [stultitiæ] pœna comprobata est. Sp. Cassii domus ob eamdem causam eversa: atque in eodem loco ædes posita Telluris. In Vacci pratis domus fuit M. Vacci, quæ publicata est et eversa, ut illius facinus memoriâ et nomine loci notaretur. M. Manlius, cum ab adscensu Capitolii Gallorum impetum repulisset, non fuit contentus beneficii sui gloriâ: regnum appetîsse est judicatus: ergo ejus domum eversam duobus lucis convestitam videtis. Quam igitur majores nostri sceleratis ac nefariis civibus maximam pœnam constitui posse arbitrati sunt, eamdem ego subibo ac sustinebo, ut, apud posteros nostros, non exstinctor conjurationis et sceleris, sed auctor et dux, fuisse videar?

Hanc vero, pontifices, labem turpitudinis et inconstantiæ poterit populi Romani dignitas sustinere, vivo senatu, vobis principibus publici consilii, ut domus M. Tullii Ciceronis cum domo Fulvii Flacci, ad memoriam pœnæ publice constitutæ, conjuncta esse videatur? M. Flaccus, quia, cum C. Graccho, contra

salutem reipublicæ fecerat, et senatûs sententiâ est interfectus, et ejus domus eversa et publicata est: in quâ porticum post aliquanto Q. Catulus de manubiis Cimbricis fecit. Ista autem fax ac furia patriæ, cum Urbem, Pisone et Gabinio ducibus, cepisset, occupâsset, teneret, uno eodemque tempore et clarissimi viri mortui monimenta delebat, et meam domum cum M. Flacci domo conjungebat; ut, quâ pœnâ senatus affecerat eversorem civitatis, eâdem iste, oppresso senatu, afficeret eum, quem patres conscripti custodem patriæ judicâssent.

XXXIX. Hanc vero in Palatio atque in pulcherrimo urbis loco porticum esse patiemini, furoris tribunicii, sceleris consularis, crudelitatis conjuratorum, calamitatis reipublicæ, doloris mei, defixum indicium ad memoriam omnium gentium sempiternam? quam porticum (pro amore, quem habetis in rempublicam, et semper habuistis) non modo sententiis, sed, si opus esset, manibus vestris disturbare cuperetis; nisi quem forte illius castissimi sacerdotis superstitiosa dedicatio deterret.

O rem, quam homines soluti ridere non desinant, tristiores autem sine maximo dolore audire non possint! Publiusne Clodius, qui ex pontificis maximi domo religionem eripuit, is in meam intulit? Hunccin' vos, qui estis antistites cærimoniarum et sacrorum, auctorem habetis et magistrum publicæ religionis? O Dii immortales! (vos enim hæc audire cupio) P. Clodius vestra sacra curat? vestrum numen horret? res omnes humanas religione vestrâ contineri putat? Hic non illudit auctoritati horum omnium, qui adsunt, summorum virorum? non vestrâ, pontifices, gravitate abutitur? Ex isto ore, religionis verbum excidere aut elabi potest? quam tu eodem ore, accusando senatum, quod severe de religione decerneret, impurissime teterrimeque violâsti.

XL. Adspicite, adspicite, pontifices, hominem religiosum, et, si vobis videtur, (quod est bonorum pon-

tificum) monete eum, modum quemdam esse religionis; nimium esse superstitiosum non oportere. Quid tibi necesse fuit, anili superstitione, homo fanatice, sacrificium, quod alienæ domi fieret, invisere? quæ autem te tanta mentis imbecillitas tenuit, ut non putares, Deos satis posse placari, nisi etiam muliebribus religionibus te implicuisses? Quem unquam audîsti majorum tuorum, qui et sacra privata coluerunt, et publicis sacerdotiis præfuerunt, cum sacrificium Bonæ Deæ fieret, interfuisse? neminem, ne illum quidem, qui cæcus est factus. Ex quo intelligitur, multa in vitâ falso homines opinari; cum ille, qui nihil viderat sciens, quod nefas esset, lumina amisit; istius, qui, non solum adspectu, sed etiam incesto flagitio et stupro, polluit cærimonias, pœna omnis oculorum ad cæcitatem mentis est conversa. Hoc auctore tam casto, tam religioso, tam sancto, tam pio, potestis, pontifices, non commoveri, cum suis dicat se manibus domum civis optimi evertisse, et eam iisdem manibus consecrâsse?

Quæ tua fuit consecratio? Tuleram, inquit, ut mihi liceret. Quid? non exceperas, ut, si quid jus non esset rogare, ne esset rogatum? Jus igitur statuetis esse, uniuscujusque vestrûm sedes, aras, focos, Deos penates, subjectos esse libidini tribuniciæ? in quem quisque per homines concitatos irruerit, quem impetu perculerit, hujus domum non solum affligere (quod est præsentis insaniæ, quasi tempestatis repentinæ), sed etiam in posterum tempus religione sempiternâ obligare?

XLI. Equidem sic accepi, pontifices, in religionibus suscipiendis, caput esse, interpretari, quæ voluntas Deorum immortalium esse videatur: nec est ulla erga Deos pietas, nisi honesta de numine eorum ac mente opinio, cum expeti nihil ab iis, quod sit injustum atque inhonestum, arbitrere. Hominem invenire ista labes tum, cum omnia tenebat, neminem potuit, cui meas ædes addiceret, cui traderet, cui donaret:

ipse, cum loci illius, cum ædium cupiditate flagraret, ob eamque causam unam, unâ justâ illâ rogatione suâ vir bonus dominum se in meis bonis esse voluisset; tamen, illo ipso in furore suo, non est ausus meam domum, cujus cupiditate inflammatus erat, possidere. Deos immortales existimatis, cujus labore et consilio sua ipsi templa tenuerunt, in ejus domum, afflictam et eversam per unius hominis sceleratissimi nefarium latrocinium, immigrare voluisse?

Civis est nemo in tanto populo, extra contaminatam illam et cruentam P. Clodii manum, qui rem ullam de meis bonis attigerit, qui non pro suis opibus in illâ tempestate defenderit. At, qui aliquâ se contagione prædæ, societatis, emtionis, contaminaverunt, nullius neque privati neque publici judicii pœnam effugere potuerunt. Ex his igitur bonis, quorum nemo rem ullam attigit, qui non omnium judicio sceleratissimus haberetur, Dii immortales domum meam concupiverunt? Ista tua pulchra Libertas Deos penates et familiares meos lares expulit, ut a te ipsa, tamquam in captivis sedibus, collocaretur? Quid est sanctius, quid omni religione munitius, quam domus uniuscujusque civium? Hîc aræ sunt, hîc foci, hîc Dii penates; hîc sacra, religiones, cærimoniæ, continentur: hoc perfugium est ita sanctum omnibus, ut inde abripi neminem fas sit.

XLII. Quo magis est furor istius ab auribus vestris repellendus, qui, quæ majores nostri religionibus tuta nobis et sancta esse voluerunt, ea iste, non solum contra religionem labefactavit, sed etiam ipsius religionis nomine evertit.

At quæ Dea est? Bonam esse oportet, quandoquidem est abs te dedicata. Libertas, inquit, est. Eam tu igitur domi meæ collocâsti, quam ex urbe totâ sustulisti? Tu, cum collegas tuos, summâ potestate præditos, negares liberos esse; cum in templum Castoris aditus esset apertus nemini; cum hunc clarissimum

virum, summo genere natum, summis populi beneficiis usum, pontificem, et consularem, et singulari bonitate et modestiâ præditum, (quem, satis mirari, quibus oculis adspicere audeas, non queo) audiente populo Romano, a pedisequis conculcari juberes; cum indemnatum exturbares, privilegiis tyrannicis irrogatis; cum principem orbis terræ virum, inclusum domi contineres; cum forum armatis catervis perditorum hominum possideres; Libertatis simulacrum in eâ domo collocabas, quæ domus erat ipsa indicio tui crudelissimi dominatûs, et miserrimæ populi Romani servitutis? Eumne potissimum Libertas domo suâ debuit pellere, qui nisi fuisset, in servorum potestatem civitas tota venisset?

XLIII. At unde inventa est ista Libertas? quæsivi enim diligenter. Tanagræa quædam meretrix fuisse dicitur: ejus non longe a Tanagris simulacrum e marmore in sepulcro positum fuit. Hoc quidam homo nobilis, non alienus ab hoc religioso Libertatis sacerdote, ad ornatum ædilitatis suæ deportavit: etenim cogitârat omnes superiores muneris splendore superare. Itaque omnia signa, tabulas, ornamentorum quod superfuit in fanis et communibus locis, totâ e Græciâ, atque insulis omnibus, honoris populi Romani causâ, sane frugaliter domum suam deportavit. Is posteaquam intellexit, posse se, [interversâ ædilitate,] a L. Pisone consule prætorem renuntiari, si modo [eâdem primâ literâ] competitorem habuisset aliquem; ædilitatem duobus in locis, partim in arcâ, partim in hortis suis, collocavit: signum, de busto meretricis ablatum, isti dedit, quod esset signum magis istorum, quam publicæ, libertatis. Hanc Deam quisquam violare audeat, imaginem meretricis, ornamentum sepulcri, a fure sublatam, a sacrilego collocatam? Hæc me domo meâ pellet? hæc, ultrix afflictæ civitatis, reipublicæ spoliis ornabitur? hæc erit in eo monimento, quod positum est, ut esset indicium

oppressi senatûs ad memoriam sempiternam turpitudinis?

O Quinte Catule! (patremne appellem, an filium? recentior memoria filii est, et cum rebus meis gestis conjunctior:) tantumne te fefellit, cum mihi summa, et quotidie majora, præmia in republicâ fore putabas? Negabas fas esse, duos consules esse in hac civitate inimicos reipublicæ. Duo sunt inventi, qui senatum tribuno furenti constrictum traderent; qui pro me patres conscriptos deprecari, et populo supplices esse, edictis atque imperio vetarent; quibus inspectantibus, domus mea disturbaretur, diriperetur; qui denique ambustas fortunarum mearum reliquias, suas in domos, comportari juberent.

Venio nunc ad patrem. Tu, Q. Catule, M. Fulvii domum, cum is fratris tui socer fuisset, monimentum tuarum manubiarum esse voluisti, ut ejus, qui perniciosa reipublicæ consilia cepisset, omnis memoria funditus ex oculis hominum ac mentibus tolleretur. Hoc si quis tibi ædificanti illam porticum diceret, fore tempus, cum is tribunus plebis, qui auctoritatem senatûs, judicium bonorum omnium, neglexisset, tuum monimentum, consulibus non modo inspectantibus, verum adjuvantibus, disturbaret, everteret, idque cum ejus civis, qui rempublicam ex senatûs auctoritate consul defendisset, domo conjungeret; nonne responderes, id, nisi eversâ civitate, accidere non posse?

XLIV. At videte hominis intolerabilem audaciam, cum projectâ quâdam et effrenatâ cupiditate. Monimentum iste nunquam aut religionem ullam excogitavit: habitare laxe et magnifice voluit, duasque et magnas et nobiles domos conjungere. Eodem puncto temporis, quo meus discessus isti causam cædis eripuit, a Q. Seio contendit, ut sibi domum venderet: cum ille id negaret, primo se luminibus ejus esse obstructurum minabatur. Affirmabat Postumus, se vivo, illam domum istius nunquam futuram. Acu-

tus adolescens ex ipsius sermone intellexit, quid fieri oporteret: hominem veneno apertissime sustulit: emit domum, licitatoribus defatigatis, prope dimidio carius, quam æstimabat.

Quorsum igitur hæc oratio pertinet? Domus mea illa prope tota vacua est: vix pars ædium mearum decima ad Catuli porticum accessit. Causa fuit ambulatio, et monimentum, et ista Tanagræa, oppressâ libertate, Libertas. In Palatio, pulcherrimo prospectu, porticum cum conclavibus pavimentatam trecentûm pedum concupierat, amplissimum peristylum; cætera ejusmodi, facile ut omnium domos et laxitate et dignitate superaret. Et homo religiosus, cum ædes meas idem emeret et venderet, tamen illis tantis tenebris non est ausus suum nomen emtioni illi adscribere: posuit scilicet Scatenem illum, hominem suâ virtute egentem, ut is, qui in Marsis (ubi natus est) tectum, quo imbris vitandi causâ succederet, nullum haberet, ædes in Palatio nobilissimas emisse se diceret. Inferiorem ædium partem assignavit, non suæ genti Fonteiæ, sed Clodiæ, quam reliquit: quem in numerum ex multis Clodiis nemo nomen dedit, nisi aut egestate aut scelere perditus.

XLV. Hanc vos, pontifices, tam variam, tam novam in omni genere voluntatem, impudentiam, audaciam, cupiditatem, comprobabitis? Pontifex, inquit, affuit. Non te pudet, cum apud pontifices res agatur, pontificem dicere, non collegium pontificum, affuisse? præsertim cum, tribunus plebis, vel denuntiare potueris, vel etiam cogere. Esto: collegium non adhibuisti. Quid? de collegio quis tandem affuit? posuerat enim auctoritatem in uno, quæ est in his omnibus: sed tamen auget et ætas et honos dignitatem. Opus erat etiam scientiâ; quam etsi omnes consecuti sunt, tamen certe peritiores vetustas facit.

Quis ergo affuit? Frater, inquit, uxoris meæ. Si auctoritatem quærimus, etsi id est ætatis, ut nondum consecutus sit; tamen quanta est in adolescente auc-

toritas, ea, propter tantam conjunctionem affinitatis, minor est putanda. Sin autem scientia est quæsita; quis erat minus peritus, quam is, qui paucis illis diebus in collegium venerat? qui etiam tibi erat magis obstrictus beneficio recenti, cum se, fratrem uxoris tuæ, fratri tuo germano antelatum videbat: etsi in eo providisti, ne frater te accusare posset. Hanc tu igitur dedicationem appellas, ad quam, non collegium, non honoribus populi Romani ornatum pontificem, non denique adolescentem quemquam, cum haberes in collegio familiarissimos, adhibere potuisti? Affuit is (si modo affuit), quem tu impulisti, soror rogavit, mater coëgit.

Videte igitur, pontifices, quid statuatis in meâ causâ de omnium fortunis. Ergone pontificem putatis, si is postem tenuerit et aliquid dixerit, domum uniuscujusque consecrare posse? At istæ dedicationes, et templorum et delubrorum religiones, ad honorem Deorum immortalium, sine ullâ civium calamitate, a majoribus nostris constitutæ sunt. Est inventus tribunus plebis, qui, consularibus copiis instructus, omni impetu furoris in eum civem irruerit, quem perculsum ipsa respublica suis manibus extolleret.

XLVI. Quid? si quis similis istius (neque enim jam deerunt, qui imitari velint) aliquem mei dissimilem, cui respublica non tantum debeat, per vim afflixerit, domum ejus per pontificem dedicârit; id vos istâ auctoritate constituetis ratum esse oportere? Dicetis, quem reperiet pontificem? Quid? et tribunus plebis idem esse non potest pontifex? M. Drusus, ille clarissimus tribunus plebis, pontifex fuit. Ergo, si is Q. Cæpionis, inimici sui, postem ædium tenuisset, et pauca verba fecisset, ædes Cæpionis essent dedicatæ?

Nihil loquor de pontificio jure, nihil de ipsius verbis dedicationis, nihil de religione, cærimoniis: non dissimulo me nescire ea, quæ etiam si scirem, dissimularem, ne aliis molestus, vobis etiam curiosus,

viderer: etsi effluunt multa ex vestrâ disciplinâ, quæ etiam ad nostras aures sæpe permanant. Postem teneri in dedicatione oportere videor audîsse templi: ibi enim postis est, ubi templi aditus est et valvæ. Ambulationis postes nemo unquam tenuit in dedicando: simulacrum autem aut aram si dedicâsti, sine religione loco moveri potest. Sed jam hoc dicere tibi non licebit, quoniam pontificem postem tenuisse dixisti.

Quamquam quid ego de dedicatione loquor? aut quid de vestro jure, et religione, contra quam proposueram, disputo?

XLVII. Ego vero, si omnia sollennibus verbis, veteribus et priscis institutis, acta esse dicerem; tamen me reipublicæ jure defenderem. An, cum tu (ejus civis discessu, cujus unius operâ senatus atque omnes boni civitatem esse incolumem toties judicâssent) oppressam teterrimo latrocinio cum duobus sceleratissimis consulibus rempublicam teneres; domum ejus, qui patriam, a se servatam, perire suo nomine noluisset, per pontificem aliquem dedicâsses; posset recreata respublica sustinere? Date huic religioni aditum, pontifices: jam nullum fortunis communibus exitum reperietis. An, si postem tenuerit pontifex, et verba, ad religionem Deorum immortalium composita, ad perniciem civium transtulerit, valebit ad injuriam nomen sanctissimum religionis; si tribunus plebis, verbis non minus priscis, et pæne sollennibus, bona civis cujuspiam consecrârit, non valebit? Atqui C. Atinius, patrum memoriâ, bona Q. Metelli, qui eum ex senatu censor ejecerat, avi tui, Q. Metelle, et tui, P. Servili, et proavi tui, P. Scipio, consecravit, foculo posito in Rostris, adhibitoque tibicine. Quid tum? num ille furor tribuni plebis, ductus ex nonnullis veterum temporum exemplis, fraudi Metello fuit, summo illi et clarissimo viro? Certe non fuit.

Vidimus hoc idem Cn. Lentulo censori tribunum plebis facere. Numquid igitur is bona Lentuli reli-

gionibus obligavit? Sed quid ego cæteros? Tu, tu, inquam, capite velato, concione advocatâ, foculo posito, bona tui Gabinii, cui regna omnia Syrorum, Arabum, Persarumque donâras, consecrâsti. Quod si tum nihil est actum, quid in meis bonis agi potuit? Sin est ratum, cur ille gurges, helluatus tecum simul reipublicæ sanguinem, ad cœlum tamen exstruxit villam in Tusculano visceribus ærarii; mihi meas ruinas, quarum ego similem totam Urbem esse passus non sum, adspicere non licuit?

XLVIII. Omitto Gabinium. Quid? exemplo tuo bona tua nonne L. Mummius, vir omnium fortissimus atque optimus, consecravit? Quod si, quia ad te pertinet, ratum esse negas oportere; ea jura constituisti in præclaro tribunatu tuo, quibus in te conversis, recusares, alios everteres? Sin ista consecratio legitima est, quid est, quod profanum in tuis bonis esse possit? An consecratio nullum habet jus, dedicatio est religiosa? Quid ergo illa tua tum obtestatio tibicinis, quid foculus, quid preces, quid prisca verba, voluerunt? Ementiri, fallere, abuti Deorum immortalium numine ad hominum timorem, voluisti? Nam si est illud ratum, (mitto Gabinium) tua domus certe, et quidquid habes aliud, est Cereri consecratum. Sin ille tibi lùdus fuit, quid te impurius, qui religiones omnes pollueris aut ementiendo, aut stuprando?

Jam fateor, inquit, in Gabinio me nefarium fuisse. Quippe vides, pœnam illam, a te in alium institutam, in te ipsum esse conversam. Sed, homo omnium scelerum flagitiorumque documentum! quod in Gabinio fateris, cujus impudicitiam pueritiæ, libidines adolescentiæ, dedecus et egestatem reliquæ vitæ, latrocinium consulatûs, vidimus; cui ne ista quidem ipsa calamitas injuriâ potuit accidere; id in me infirmas? et gravius esse dicis, quod uno adolescente, quam quod concione totâ teste, fecisti? Dedicatio magnam, inquit, habet religionem.

XLIX. Nonne vobis Numa Pompilius videtur loqui? discite orationem, pontifices, et vos flamines: etiam tu, rex, disce a gentili homine; quamquam ille gentem istam reliquit: sed tamen disce ab homine religionibus dedito, justo, tum omnium religionum perito. Quid? in dedicatione, nonne, et quis dicit, et quid, et quomodo, quæritur? An tu hæc ita confundis et perturbas, ut, quicumque velit, quod velit, quomodo velit, possit dedicare? Quis eras tu, qui dedicabas? quo jure? quâ lege? quo exemplo? quâ potestate? ubi te isti rei populus Romanus præfecerat? Video enim esse legem veterem tribuniciam, quæ vetet, injussu plebis, ædes, terram, aram, consecrare. Neque tum hoc ille Q. Papirius, qui hanc legem rogavit, sensit, neque suspicatus est, fore periculum, ne domicilia aut possessiones indemnatorum civium consecrarentur: neque enim id fieri fas erat, neque quisquam fecerat; neque erat causa, cur, prohibendo, non tam deterrere videretur, quam admonere.

Sed, quia consecrabantur ædes, non privatorum domicilia, sed quæ sacræ nominantur; consecrabantur agri, non ita ut nostra prædia, si quis vellet, sed ut imperator agros de hostibus captos, consecraret; statuebantur aræ, quæ religionem afferrent, [ipso] si loco essent consecratæ; hæc, nisi plebs jussisset, fieri vetuit. Quæ si tu interpretaris de nostris ædibus atque agris scripta esse; non repugno: sed quæro, quæ lex lata sit, ut tu ædes meas consecrares; ubi tibi hæc potestas data sit; quo jure feceris. Neque ego nunc de religione, sed de bonis omnium nostrûm, nec de pontificio, sed de jure publico disputo.

L. Lex Papiria vetat ædes injussu plebis consecrari, Sit sane hoc de nostris ædibus, ac non de publicis templis. Unum ostende verbum consecrationis in ipsâ tuâ lege; si illa lex est, ac non vox sceleris, et crudelitatis tuæ. Quod si tibi tum, in illo reipu-

blicæ naufragio, omnia in mentem venire potuissent, aut si tuus scriptor, in illo incendio civitatis, non syngraphas cum Byzantiis exsulibus et cum legatis regiis faceret, sed vacuo animo tibi ista non scita, sed portenta, conscriberet; esses omnia, si minus re, at verbis legitimis, consecutus. Sed uno tempore cautiones fiebant pecuniarum; fœdera feriebantur provinciarum; regum appellationes venales erant; servorum omnium vicatim celebrabatur totâ Urbe descriptio; inimici in gratiam reconciliabantur; imperia adscribebantur novæ juventuti; Q. Seio venenum misero parabatur; de Cn. Pompeio, propugnatore et custode imperii, interficiendo, consilia inibantur; senatus ne quid esset; ut lugerent boni semper; ut capta respublica consulum proditione, vi tribuniciâ teneretur. Hæc cum tot tantaque agerentur, non mirum est, præsertim in furore animi et cæcitate, multa illum et te fefellisse.

At videte, quanta vis sit hujus Papiriæ legis, in re tali; non, qualem tu affers, sceleris plenam et furoris. Q. Marcius, censor, signum Concordiæ fecerat, idque in publico collocârat. Hoc signum C. Cassius censor cum in curiam transtulisset, collegium vestrum consuluit, numquid esse causæ videretur, quin id signum, curiamque, Concordiæ dedicaret.

LI. Quæso, pontifices, et hominem cum homine, et tempus cum tempore, et rem cum re, comparate. Ille erat summâ modestiâ et gravitate censor; hic tribunus plebis, scelere et audaciâ singulari. Tempus illud erat tranquillum, et in libertate populi, et gubernatione positum senatûs: tuum porro tempus, libertate populi Romani oppressâ, senatûs auctoritate deletâ. Res illa plena justitiæ, sapientiæ, dignitatis: censor enim, penes quem majores nostri (id, quod tu sustulisti) judicium senatûs de dignitate esse voluerunt, Concordiæ signum volebat in curiâ, curiamque ei Deæ,

dedicare. Præclara voluntas, atque omni laude digna. Præscribere enim se arbitrabatur, ut, sine studiis dissensionis, sententiæ dicerentur, si sedem ipsam ac templum publici consilii religione Concordiæ devinxisset. Tu, cum ferro, cum metu, cum edictis, cum privilegiis, cum præsentibus copiis perditorum, absentis exercitûs terrore et minis, consulum societate et nefario fœdere, servitute oppressam civitatem teneres, Libertatis signum posuisti magis ad ludibrium pudicitiæ, quam ad simulationem religionis. Ille in curiâ, quæ poterat, sine cujusquam incommodo dedicabat: tu, in civis optime de republicâ meriti cruore ac pæne ossibus, simulacrum, non libertatis publicæ, sed licentiæ, collocâsti. Atque ille tamen ad collegium retulit: tu ad quem retulisti?

Si quid deliberares, si quid tibi aut piandum aut instituendum fuisset religione domesticâ; tamen, instituto cæterorum vetere, ad pontificem detulisses: novum delubrum cum in urbis clarissimo loco, nefando quodam atque inaudito instituto, inchoares; referendum ad sacerdotes publicos non putâsti? At, si collegium pontificum adhibendum non videbatur, nemone horum tibi idoneus visus est, qui ætate, honore, auctoritate, antecellunt, ut cum eo dedicationem communicares? quorum quidem tu non contemsisti, sed pertimuisti, dignitatem.

LII. An tu auderes quærere ex P. Servilio, aut ex M. Lucullo, (quorum ego consilio atque auctoritate rempublicam consul ex vestris manibus ac faucibus eripui) quibusnam verbis, aut quo ritu, primum hoc dico, civis domum consecrares; deinde civis ejus, cui princeps senatûs, cui etiam ordines omnes, deinde Italia tota, post cunctæ gentes, testimonium hujus urbis atque imperii conservati dedissent? Quid diceres, o nefanda et perniciosa labes civitatis? Ades, ades, Luculle, Servili, dum dedico domum Ciceronis, ut mihi præeatis, postemque te-

neatis. Es tu quidem, cum audaciâ, tum impudentiâ singulari: sed tibi tamen oculi, vultus, verba cecidissent, cum te viri, qui suâ dignitate personam populi Romani atque auctoritatem imperii sustinerent, verbis gravissimis perterruissent; neque sibi fas esse dixissent, furori interesse tuo, atque in patriæ parricidio et scelere.

Quæ cum videres, tum te ad tuum affinem, non delectum a te, sed relictum a cæteris, contulisti. Quem ego tamen credo (si est ortus ab illis, quos, memoriæ proditum est, ab ipso Hercule, perfuncto jam laboribus, sacra didicisse) in viri fortis ærumnis non ita crudelem fuisse, ut in vivi et jam spirantis caput bustum suis manibus imponeret: qui aut nihil dixit aut fecit omnino, pœnamque hanc maternæ temeritatis tulit, ut mutam in delicto personam nomenque præberet; aut, si dixit aliquid verbis hæsitantibus, postemque tremebundâ manu tetigit, certe nihil rite, nihil caste, nihil more institutoque, perfecit. Viderat ille Murenam, vitricum suum, consulem designatum, ad me consulem cum Allobrogibus communis exitii indicia afferre: audierat ex illo, se a me bis salutem accepisse, separatim semel, iterum cum universis.

Quare quis est, qui existimare possit, huic novo pontifici, primam hanc post sacerdotium initum religionem instituenti, vocemque mittenti, non et linguam obmutuisse, et manum obtorpuisse, et mentem debilitatam metu concidisse? præsertim cum, ex collegio tanto, non regem, non flaminem, non pontificem, videret; fierique particeps alieni sceleris invitus cogeretur, et gravissimas pœnas affinitatis impurissimæ sustineret.

LIII. Sed, ut revertar ad jus publicum vindicandum, quod ipsi pontifices semper, non solum ad suas cærimonias, sed etiam ad populi jussa, accommodaverunt: habetis in commentariis vestris, C. Cassium

censorem, de signo Concordiæ dedicando, ad pontificum collegium retulisse, eique M. Æmilium, pontificem maximum, pro collegio respondisse, nisi eum populus Romanus nominatim præfecisset, atque ejus jussu faceret, non videri ea recte posse dedicari. Quid, cum Licinia, virgo Vestalis, summo loco nata, sanctissimo sacerdotio prædita, T. Flaminino, Q. Metello, consulibus, aram, et ædiculam, et pulvinar, sub Saxo Sacro dedicâsset; non eam rem, ex auctoritate senatûs, ad hoc collegium Sex. Julius prætor retulit? cum P. Scævola, pontifex maximus, pro collegio respondit, quod in loco publico Licinia, Caii filia, injussu populi dedicâsset, sacrum non videri. Quam quidem rem quantâ severitate, quantâque diligentiâ, senatus sustulerit, ex ipso senatûsconsulto facile cognoscetis. Recita senatûs-consultum.

(*Senatûs-consultum.*)

Videtisne, prætori urbano negotium datum, ut curaret, ne id sacrum esset? et ut, si quæ essent incisæ aut inscriptæ literæ, tollerentur? O tempora! o mores! Tum censorem, hominem sanctissimum, simulacrum Concordiæ dedicare pontifices in templo inaugurato prohibuerunt: post autem senatus, in loco augusto consecratam, eam aram tollendam, ex auctoritate pontificum, censuit; neque ullum est passus ex eâ dedicatione literarum exstare monimentum: tu, procella patriæ, turbo ac tempestas pacis atque otii, quod in naufragio reipublicæ, tenebris offusis, demerso populo Romano, everso atque ejecto senatu, dirueris, ædificâris, religione omni violatâ, reipublicæ tantum nomine contaminâris; in civis hujusce ædibus, et in urbe quam suis laboribus ac periculis conservâsset, monimentum deletæ reipublicæ collocâris, ad [equitum] notam, ad dolorem bonorum omnium, sublatoque Q. Catuli nomine, incideris; id sperâsti rempublicam diutius, quam,

quoad mecum simul expulsa careret his mœnibus, esse laturam?

At si, pontifices, neque is cui licuit, neque id quod fas fuit, dedicavit; quid me attinet jam illud tertium, quod proposueram, docere, non his institutis ac verbis, quibus cærimoniæ postulant, dedicâsse?

LIV. Dixi a principio, nihil me de scientiâ vestrâ, nihil de sacris, nihil de abscondito jure pontificum, dicturum. Quæ sunt adhuc a me de jure dedicandi disputata, non sunt quæsita ex occulto aliquo genere literarum, sed sumta de medio, ex rebus palam per magistratus actis, ad collegiumque delatis, ex senatûs-consulto, ex lege. Illa interiora jam vestra sunt, quid dici, quid præcipi, quid tangi, quid teneri, jus fuerit. Quæ si omnia ex Coruncanii scientiâ, qui peritissimus pontifex fuisse dicitur, acta esse constarent; aut si M. Horatius ille Pulvillus, qui, cum ejus dedicationem multi, propter invidiam, fictis religionibus impedirent, restitit, et constantissimâ mente Capitolium dedicavit, hujusmodi alicui dedicationi præfuisset; tamen in scelere religio non valeret; nedum valeat id, quod imperitus adolescens, novus sacerdos, sororis precibus, matris minis adductus, ignarus, invitus, sine collegis, sine libris, sine auctore, sine fictore, furtim, mente ac linguâ titubante, fecisse dicatur; præsertim cum iste impurus atque impius hostis omnium religionum, qui, contra fas, inter viros sæpe mulier, et inter mulieres vir fuisset, ageret illam rem ita raptim et turbulente, ut neque mens, neque vox, neque lingua, consisteret.

LV. Delatum tum est ad vos, pontifices, et post omnium sermone celebratum, quemadmodum iste, præposteris verbis, ominibus obscœnis, identidem se ipse revocando, dubitans, timens, hæsitans, omnia aliter, ac vos in monimentis habetis, et pronuntiârit et fecerit. Quod quidem minime mirum est, in tanto

scelere, tantâque dementiâ, ne audaciæ quidem locum ad timorem comprimendum fuisse. Etenim, si nemo unquam prædo tam barbarus atque immanis fuit, qui, cum fana spoliâsset, deinde aram aliquam in litore deserto, somniis stimulatus, aut religione aliquâ, consecraret, non horreret animo, cum divinum numen, scelere violatum, placare precibus cogeretur; quâ tandem istum perturbatione mentis, omnium templorum atque tectorum totiusque urbis prædonem, fuisse censetis, cum, pro detestatione tot scelerum, unam aram nefarie consecraret?

Non potuit ullo modo (quamquam et insolentiâ dominatûs extulerat animos, et erat incredibili armatus audaciâ) non in agendo ruere, ac sæpe peccare, præsertim illo pontifice et magistro, qui cogeretur docere, antequam ipse didicisset. Magna vis est, cum in Deorum immortalium numine, tum vero in ipsâ republicâ. Dii immortales suorum templorum custodem ac præsidem sceleratissime pulsum cum viderent, ex suis templis in ejus ædes immigrare nolebant: itaque istius vecordissimi mentem curâ metuque terrebant. Res vero publica, quamquam erat exterminata mecum, tamen obversabatur ante oculos exstinctoris sui; et ab istius inflammato atque ignito furore jam tum me seque repetebat. Quare, quid est mirum, si iste metu, si furore instinctus, scelere præceps, neque institutas cærimonias persequi, neque verbum ullum sollenne potuit effari?

LVI. Quæ cum ita sint, pontifices, revocate jam animos vestros ab hac subtili nostrâ disputatione ad universam rempublicam, quam antea, cum viris fortibus multis, in hac vero causâ solis vestris cervicibus sustinetis. Vobis universi senatûs perpetua auctoritas, cui vosmet ipsi præstantissimi semper in meâ causâ præfuistis; vobis Italiæ magnificentissimus ille motus, municipiorumque concursus; vobis Campus, centuriarumque una vox omnium, quarum vos prin-

cipes atque auctores fuistis, vobis omnes societates, omnes ordines, omnes, qui aut re aut spe denique sunt bonâ, omne vobis erga meam dignitatem studium et judicium, non modo commissum, verum etiam commendatum, esse arbitrantur.

Denique ipsi Dii immortales, qui hanc urbem atque hoc imperium tuentur, ut esset omnibus gentibus posteritatique perspicuum, divino me numine esse reipublicæ redditum, idcirco mihi videntur fructum ipsum reditûs et gratulationis meæ ad suorum sacerdotum potestatem judiciumque revocâsse. Hic est enim reditus, pontifices, hæc restitutio, in domo, in sedibus, in aris, in focis, in Diis penatibus recuperandis. Quorum si iste suis sceleratissimis manibus tecta sedesque convellit; ducibusque consulibus, tamquam Urbe captâ, hanc unam domum, quasi acerrimi propugnatoris, sibi delendam putavit; tamen illi Dii penates ac familiares mei, per vos, in meam domum mecum erunt restituti.

LVII. Quocirca, te, Capitoline, quem propter beneficia populus Romanus Optimum, propter vim Maximum nominavit, teque, Juno regina, et te, custos Urbis, Minerva, quæ semper adjutrix consiliorum meorum, testis laborum, exstitisti, precor ac quæso: vosque, qui maxime me repetîstis, atque revocâstis, quorum de sedibus hæc mihi proposita est contentio, patrii Penates familiaresque, qui huic urbi et reipublicæ præsidetis, vos obtestor, quorum ego a templis ac delubris pestiferam illam et nefariam flammam depuli; teque, Vesta mater, cujus castissimas sacerdotes ab hominum amentiâ, furore, et scelere, defendi; cujusque ignem illum sempiternum non sum passus aut sanguine civium restingui, aut cum totius urbis incendio commisceri; ut, si, in illo pæne fato reipublicæ, objeci meum caput, pro vestris cærimoniis atque templis, perditissimorum civium furori atque ferro; et, si iterum, cum ex

meâ contentione interitus bonorum omnium quæreretur, vos sum testatus, vobis me ac meos commendavi, meque ac meum caput eâ conditione devovi, ut, si et eo ipso tempore, et ante, et in consulatu meo, commodis meis omnibus, emolumentis, præmiis prætermissis, curâ, cogitatione, vigiliis omnibus, nihil, nisi de salute meorum civium, laborâssem; tum mihi republicâ aliquando restitutâ liceret frui: sin autem mea consilia patriæ non profuissent; ut perpetuum dolorem, avulsus a meis, sustinerem: hanc ego devotionem capitis mei, cum ero in sedes meas restitutus, tum denique convictam esse et commissam putabo. Nam nunc quidem, pontifices, non solum domo, de quâ cognoscitis, sed totâ urbe careo, in quam videor esse restitutus. Urbis enim celeberrimæ et maximæ partes adversum illud, non monimentum, sed vulnus patriæ, contuentur. Quem cum mihi conspectum morte magis vitandum fugiendumque esse videatis; nolite, quæso, eum, cujus reditu restitutam rempublicam fore putâstis, non solum dignitatis ornamentis, sed etiam urbis partibus, velle esse privatum.

LVIII. Non me bonorum direptio, non tectorum excisio, non depopulatio prædiorum, non præda consulum ex meis fortunis crudelissime capta, permovet: caduca semper et mobilia hæc esse duxi, non virtutis atque ingenii, sed fortunæ et temporum, munera; quorum ego non tam facultatem unquam et copiam expetendam putavi, quam et in utendo rationem, et in carendo patientiam. Etenim ad nostrum usum propemodum jam est definita moderatio rei familiaris: liberis autem nostris satis amplum patrimonium paterni nominis, ac nostræ memoriæ, relinquemus: domo, per scelus ereptâ, per latrocinium occupatâ, per religionis vim sceleratius etiam ædificatâ, quam eversâ, carere, sine maximâ ignominiâ reipublicæ, meo dedecore ac dolore, non pos-

sum. Quapropter, si Diis immortalibus, si senatui, si populo Romano, si cunctæ Italiæ, si provinciis, si exteris nationibus, si vobismet ipsis, qui in meâ salute principem semper locum auctoritatemque tenuistis, gratum et jucundum meum reditum intelligitis esse; quæso obtestorque vos, pontifices, ut me, quem auctoritate, studio, sententiis, restituistis, nunc, quoniam senatus ita vult, manibus quoque vestris in sedibus meis collocetis.

ORATIO XXX.

DE HARUSPICUM RESPONSIS.

In Senatu.

ARGUMENTUM.

EXAUDITO in agro propinquo et suburbano, qui Latiniensis vocabatur, strepitu quodam recondito, et horribili armorum fremitu; perterritâ tam novo tantoque motu civitate, senatus (ut solebat in similibus prodigiis atque ostentis) haruspices, Etruscâ vetere disciplinâ instructos, et interpretandi peritos, consulendos censuit. Haruspices hæc responderunt, scriptaque senatui dederunt:

" Postulationes debitas esse Jovi, Saturno, Neptuno, Diis cœlestibus:

" Ludos minus diligenter factos, pollutosque;

" Loca sacra, et religiosa, profana haberi;

" Oratores contra jus fasque interfectos;

" Fidem et jusjurandum neglectum;

" Sacrificia vetusta, occultaque, minus diligenter " facta, pollutaque:

" Monere Deos immortales, ne, per optimatum discordiam dissensionemque, patribus principibusque cædes periculaque creentur, auxilioque deminuti de-

ficiantur; quâ re ad unum imperium provinciæ redeant, exercitusque pulsus, deminutioque accedat: "Ne deterioribus repulsisque honos augeatur."

Hæc sunt haruspicum responsa: quorum ex illo, "loca sacra et religiosa profana haberi," Clodius, ædilis curulis, in concione dixit, in eâ causâ domum esse Ciceronis; quam, a se consecratam, profanam haberi. Inde sumtâ Cicero occasione suæ domûs defendendæ, invidiâque liberandæ, hanc orationem habuit in senatu; in quâ, post expiatam ædium suarum religionem, ita in ipsum Clodium est invectus, ut omnia fere haruspicum responsa ad ipsum pertinere ostenderit; quod si quid calamitatis reipublicæ impendeat, ejusdem sceleri furorique tribuendum. Nam, quod ad primum responsum attinet, unde commota sit ira Deorum immortalium, "Ludos minus diligenter factos pollutosque;" non posse ludos ullos, nisi Megalesia, significari, quæ Clodius ædilis fecerat, pollueratque servorum multitudine in scenam immissâ; cum ad eos ludos liberi tantum homines accedere solerent. De locis sacris, religiosis, quod secundum responsum erat, quod in eum Clodius contulerat, in ipsum retorquet; dicitque, suam domum tribus judiciis esse liberatam; quam vero domum Clodius, vetere domino Q. Seio interfecto, teneat, in eâ sacellum, aras, fuisse. In eâdem causâ ponit amicos Clodii, L. Pisonem, qui Dianæ sacellum in Cœliculo sustulerat, et Sex. Serranum, qui sacella suffoderat, incenderat, inædificârat, oppresserat. In tertio responso, "Oratores contra jus fasque interfectos," notari, ait, scelus Clodii et Pisonis; quorum ille Theodosium Chium, legatum a liberâ civitate missum, sicâ percutiendum curaverit, hic Platorem, ex Orestide, liberâ Macedoniæ parte, cum ad se legatus venisset, crudelissimâ nece affecerit. Quarto, "Fidem et jusjurandum neglectum," designari judices illos. qui manifesto incestûs crimine Clodium contra fidem et jusjurandum absolverant. In quinto, "Sacrificia

vetusta, occultaque, minus diligenter facta, polluta-que," facile Clodii culpam agnosci, qui sacra Bonæ Deæ, omnium vetustissima et occultissima, stupro nefario polluisset. Sextum, ad Clodium ex parte quâdam spectare, quia discordiam optimatium moliretur; ex aliâ parte ad optimates ipsos inter se dissidentes. Septimum, "Ne deterioribus repulsisque honos augeatur," distribuitur in Vatinium et Clodium. Repulsam enim tulerat Vatinius in petitione ædilitatis; deterrimus autem omnium mortalium Clodius videbatur, qui parentes, Deos immortales, patriam, læsisset.

DE HARUSPICUM RESPONSIS.

I. Hesterno die, patres conscripti, cum me et vestra dignitas, et frequentia equitum Romanorum, quibus senatus dabatur, magnopere commôsset, putavi mihi reprimendam esse P. Clodii impudicam impudentiam, cum is publicanorum causam stultissimis interrogationibus impediret, et P. Tullioni Syro navaret operam, atque ei sese, cui totus venierat, etiam vobis inspectantibus, venditaret. Itaque hominem furentem exsultantemque continui, simul ac periculum judicii intendi: duobus inceptis verbis, omnem impetum gladiatoris ferociamque compressi.

Attamen ignarus ille, qui consules essent, exsanguis atque æstuans, se ex curiâ repente proripuit, cum quibusdam fractis jam atque inanibus minis, et cum illius Pisoniani temporis Gabinianique terroribus. Quem cum egredientem insequi cœpissem, cepi equidem fructum maximum, et ex consurrectione omnium vestrûm, et ex comitatu publicanorum. Sed vecors repente, sine suo vultu, sine colore, sine voce, constitit: deinde respexit; et simul ac Cn. Lentulum consulem adspexit, concidit in curiæ pæne limine, recordatione (credo) Gabinii sui, desiderioque Pisonis. Cujus ego de effrenato et præcipiti furore quid dicam? haud potest gravioribus a me verbis vulnerari, quam est statim, in facto ipso, a gravissimo viro, P. Servilio, confectus ac trucidatus. Cujus si etiam vim et gravitatem illam singularem, ac pæne divinam, assequi possem; tamen non dubito, quin ea tela, quæ conjecerit inimicus, quam ea, quæ col-

lega patris emisit, leviora atque hebetiora esse videantur.

II. Sed tamen mei facti rationem exponere illis volo, qui hesterno die dolore me elatum, et iracundiâ, longius prope digressum arbitrabantur, quam sapientis hominis cogitata ratio postularet. Nihil feci iratus, nihil impotenti animo, nihil non diu consideratum, ac multo ante meditatum. Ego enim, patres conscripti, inimicum me semper esse professus sum duobus, qui me, qui rempublicam, cum defendere deberent, servare possent; cumque ad consulare officium ipsis insignibus illius imperii, ad meam salutem non solum auctoritate, sed etiam precibus vestris, vocarentur; primo reliquerunt, deinde prodiderunt, postremo oppugnaverunt; præmiisque nefariæ pactionis funditus unâ cum republicâ oppressum exstinctumque voluerunt; quique, suo ductu et imperio, cruento illo atque funesto, supplicia neque a sociorum mœnibus prohibere, neque hostium urbibus inferre, potuerunt: excisionem, inflammationem, eversionem, depopulationem, vastitatem eam, suâ cum prædâ, meis omnibus tectis atque agris intulerunt. Cum his Furiis et facibus, cum his (inquam) exitiosis prodigiis, ac pæne hujus imperii pestibus, bellum mihi inexpiabile dico esse susceptum: neque id tamen ipsum tantum, quantum meus ac meorum, sed tantum, quantum vester atque omnium bonorum, dolor postulavit.

III. In Clodium vero non est hodie meum majus odium, quam illo die fuit, cum illum, ambustum religiosissimis ignibus, cognovi muliebri ornatu, ex incesto stupro atque ex domo pontificis maximi, emissum. Tum, inquam, tum vidi, ac multo ante prospexi, quanta tempestas excitaretur, quanta impenderet procella reipublicæ. Videbam, illud scelus tam importunum, audaciam tam immanem, adolescentis furentis, nobilis, vulnerati, non posse arceri otii finibus; erupturum illud malum aliquando, si impuni-

tum fuisset, ad perniciem civitatis. Non multum mihi sane post ad odium accessit: nihil enim contra me fecit odio mei, sed odio severitatis, odio dignitatis, odio reipublicæ. Non me magis violavit, quam senatum, quam equites Romanos, quam omnes bonos, quam Italiam cunctam: non denique in me sceleratior fuit, quam in ipsos Deos immortales. Etenim illos eo scelere violavit, quo nemo antea; in me fuit eodem animo, quo etiam ejus familiaris Catilina, si vicisset, fuisset.

Itaque eum nunquam a me esse accusandum putavi, non plus, quam stipitem illum, qui quorum hominum esset, nesciremus, nisi se Ligurem ipse esse diceret. Quid enim hunc persequar, pecudem ac belluam, pabulo inimicorum meorum et glande corruptum? Qui si sensit, quo sese scelere devinxerit, non dubito, quin sit miserrimus. Sin autem id non videt, periculum est, ne se stuporis excusatione defendat. Accedit etiam, quod, exspectatione omnium, fortissimo et clarissimo viro, T. Annio, devota et constituta ista hostia esse videtur; cui me præripere desponsam jam et destinatam laudem, cum ipse ejus operâ et dignitatem et salutem recuperârim, valde est iniquum.

IV. Etenim, ut P. ille Scipio natus mihi videtur ad interitum exitiumque Carthaginis, qui illam, a multis imperatoribus obsessam, oppugnatam, labefactatam, pæne captam aliquando, quasi fatali eventu, solus evertit; sic T. Annius, ad illam pestem comprimendam, exstinguendam, funditus delendam, natus esse videtur, et quasi divino munere donatus reipublicæ. Solus ille cognovit, quemadmodum armatum civem, qui lapidibus, qui ferro, alios fugaret, alios domi contineret, qui Urbem totam, qui curiam, qui forum, qui templa omnia, cæde incendiisque terreret, non modo vincire, verum etiam vincere, oporteret. Huic ego, et tali, et ita de me ac de patriâ merito viro, nunquam meâ voluntate præripiam eum præ-

sertim reum, cujus ille inimicitias non solum suscepit propter salutem meam, verum etiam appetivit. Sed si etiam nunc illaqueatus jam omnium legum periculis, irretitus odio bonorum omnium, exspectatione supplicii jam non diuturnâ implicatur, feretur tamen hæsitans, et in me impetum impeditus facere conabitur; resistam, et, aut concedente aut etiam adjuvante Milone, ejus conatum refutabo: velut hesterno die, cum mihi stans tacenti minaretur, voce tantum attigi legum initium et judicii: consedit ille; conticuit. Diem dixisset, ut jecerat; fecissem, ut ei statim tertius a prætore dies diceretur. Atque hoc sic moderetur, et cogitet, si contentus sit iis sceleribus quæ commisit, jam se esse consecratum Miloni; si quod in me telum intenderit, statim me esse arrepturum arma judiciorum atque legum.

Atqui paulo ante, patres conscripti, concionem habuit, quæ est ad me tota delata: cujus concionis primum universum argumentum sententiamque audite. Cum riseritis impudentiam hominis, tum a me de totâ concione audietis.

V. De religionibus, sacris, et cærimoniis, est concionatus, patres conscripti, Clodius: Publius (inquam) Clodius, sacra et religiones negligi, violari, pollui, questus est. Non mirum, si hoc vobis ridiculum videtur: etiam sua concio risit, hominem, quomodo ipse gloriari solet, ducentis confixum senatûs-consultis, quæ sunt omnia contra illum pro religionibus facta, hominemque eum, qui pulvinaribus Bonæ Deæ stuprum intulerit, eaque sacra, quæ viri oculis, ne imprudentis quidem, adspici fas est, non solum adspectu virili, sed flagitio stuproque violârit, in concione de religionibus neglectis conqueri. Itaque nunc proxima concio ejus exspectatur de pudicitiâ. Quid enim interest, utrum, ab altaribus religiosissimis fugatus, de sacris et religionibus conqueratur, an, ex sororum cubiculo egressus, pudorem pudicitiamque defendat? Responsum haruspicum hoc recens de fre-

mitu in concione recitavit; in quo, cum aliis multis, scriptum etiam illud est (id, quod audîstis) "loca sacra, et religiosa, profana haberi." In eâ causâ esse dixit domum meam, a religiosissimo sacerdote, P. Clodio, consecratam.

Gaudeo, mihi, de toto hoc ostento, (quod haud scio an gravissimum multis his annis huic ordini nuntiatum sit) datam, non modo justam, sed etiam necessariam, causam esse dicendi. Reperietis enim, ex hoc toto prodigio atque responso, nos de istius scelere ac furore, ac de impendentibus periculis maximis, prope jam voce Jovis Optimi Maximi præmoneri. Sed primum expiabo religionem ædium mearum, si id facere vere ac sine cujusquam dubitatione potero. Sin scrupulus tenuissimus residere aliquis videbitur: non modo patienti, sed etiam libenti, animo, portentis Deorum immortalium religionique parebo.

VI. Sed quæ tandem est in hac urbe tantâ domus, ab istâ religionis suspicione tam vacua atque pura? Quamquam vestræ domus, patres conscripti, cæterorumque civium, multo maximâ ex parte sunt liberæ religione, tamen una mea domus judiciis omnibus liberata, in hac urbe, sola est. Te enim appello, Lentule, et te, Philippe. Ex hoc haruspicum responso decrevit senatus, ut de locis sacris, religiosis, ad hunc ordinem referretis. Potestisne referre de meâ domo? quæ (ut dixi) sola, in hac urbe, omni religione, omnibus judiciis, liberata est: quam, primum, inimicus ipse (in illâ tempestate ac nocte reipublicæ, cum cætera scelera stilo illo impuro, Sex. Clodii ore tincto, conscripsisset) ne unâ quidem attigit literâ religionis. Deinde eamdem domum populus Romanus, cujus est summa potestas omnium rerum, comitiis centuriatis, omnium ætatum ordinumque suffragiis, eodem jure esse jussit, quo fuisset.

Postea vos, patres conscripti, non quod dubia res esset, sed ut huic furiæ (si diutius in hac urbe, quam delere cuperet, maneret) vox interdiceretur, decre-

vistis, ut de mearum ædium religione ad pontificum collegium referretur. Quæ tanta religio est, quâ non, in nostris dubitationibus, atque in maximis superstitionibus, unius P. Servilii ac M. Luculli responso ac verbo liberemur? De sacris publicis, de ludis maximis, de Deorum penatium Vestæque matris cærimoniis, de illo ipso sacrificio, quod fit pro salute populi Romani (quod, post Romam conditam, hujus unius casti tutoris religionum scelere violatum est), quod tres pontifices statuissent, id semper populo Romano, semper senatui, semper ipsis Diis immortalibus satis sanctum, satis augustum, satis religiosum, esse visum est. At vero meam domum P. Lentulus, consul et pontifex, P. Servilius, M. Lucullus, Q. Metellus, M' Glabrio, M. Messala, L. Lentulus, flamen Martialis, P. Galba, Q. Metellus Scipio, C. Fannius, M. Lepidus, L. Claudius, rex sacrorum, M. Scaurus, M. Crassus, C. Curio, Sex. Cæsar, flamen Quirinalis, Q. Cornelius, P. Albinovanus, Q. Terentius, pontifices minores, causâ cognitâ, duobus locis dictâ, maximâ frequentiâ amplissimorum ac sapientissimorum civium adstante, omni religione, unâ mente, omnes liberaverunt.

VII. Nego, unquam post sacra constituta, quorum eadem est antiquitas, quæ ipsius Urbis, ullâ de re, ne de capite quidem virginum Vestalium, tam frequens collegium judicâsse: quamquam ad facinoris disquisitionem interest adesse quamplurimos. Ita est enim interpretatio illa pontificum, ut iidem potestatem habeant judicum. Religionis explanatio vel ab uno pontifice perito recte fieri potest; quod idem, in judicio capitis, durum atque iniquum est. Tamen sic reperietis, frequentiores pontifices de meâ domo, quam unquam de cærimoniis virginum, judicâsse.

Postero die frequentissimus senatus, te consule designato, Lentule, sententiæ principe, P. Lentulo et Q. Metello consulibus referentibus, statuit (cum om-

nes pontifices, qui erant hujus ordinis, adessent, cumque alii, qui honoribus populi Romani antecedebant, multa de collegii judicio verba fecissent, omnesque iidem scribendo adessent), domum meam, judicio pontificum, religione liberatam videri.

De hoc igitur loco sacro potissimum videntur haruspices dicere, qui locus solus ex privatis locis omnibus hoc præcipue juris habet, ut ab ipsis, qui sacris præsunt, sacer non esse judicatus sit? Verum referte: quod ex senatûs-consulto facere debetis. Aut vobis cognitio dabitur, qui primi de hac domo sententiam dixistis, et eam religione omni liberâstis: aut senatus ipse judicabit, qui, uno illo solo antistite sacrorum dissentiente, frequentissimus antea judicavit: aut (id, quod certe fiet) ad pontifices rejicietur, quorum auctoritati, fidei, prudentiæ, majores nostri sacra religionesque, et privatas et publicas, commendârunt. Quid ergo hi possunt aliud judicare, ac judicaverunt? Multæ sunt domus in hac urbe, patres conscripti, atque haud scio an pæne cunctæ, jure optimo; sed tamen jure privato, jure hæreditario, jure auctoritatis, jure mancipî, jure nexi. Nego esse ullam domum aliam, æque privato jure, atque optimâ lege, publico vero omni præcipuo, et humano et divino, jure munitam. Quæ primum ædificatur ex auctoritate senatûs, pecuniâ publicâ; deinde, contra vim nefariam hujus gladiatoris, tot senatûs-consultis munita atque septa est.

VIII. Primum, negotium iisdem magistratibus est datum anno superiore, ut curarent, ut sine vi mihi ædificare liceret, quibus, in maximis periculis, universa respublica commendari solet: deinde, cum ille, saxis et ignibus et ferro, vastitatem meis sedibus intulisset, decrevit senatus, eos, qui id fecissent, lege de vi (quæ esset in eos qui universam rempublicam oppugnâssent) teneri. Vobis vero referentibus, o post hominum memoriam fortissimi atque optimi consules! decrevit idem senatus frequentissimus, qui meam do-

mum violâsset, contra rempublicam esse facturum. Nego, ullo de opere publico, de monimento, de templo, tot senatûs exstare consulta, quot de meâ domo, quam senatus unam, post hanc urbem constitutam, ex ærario ædificandam, a pontificibus liberandam, a magistratibus defendendam, a judicibus puniendam, putaret.

P. Valerio, pro maximis in rempublicam beneficiis, data domus est in [viâ publicâ:] at mihi in Palatio restituta: illi locus; at mihi etiam parietes atque tectum: illi, quam ipse privato jure tueretur; mihi, quam publice magistratus omnes defenderent. Quæ quidem ego si aut per me, aut ab aliis, haberem; non prædicarem apud vos, ne nimis gloriari viderer. Sed, cum sint mihi data a vobis, cum ea attententur ejus linguâ, cujus antea manu eversa vos mihi et liberis meis manibus vestris reddidistis; non ego de meis, sed de vestris, factis loquor: nec vereor, ne hæc mea vestrorum beneficiorum prædicatio non grata potius, quam arrogans, videatur.

Quamquam, si me, tantis laboribus pro communi salute perfunctum, efferret aliquando ad gloriam, in refutandis maledictis improborum hominum, animi quidam dolor, quis non ignosceret? Vidi enim hesterno die quemdam murmurantem; quem aiebant negare ferre me posse, quia, cum ab hoc eodem impurissimo parricidâ rogarer, cujus essem civitatis, respondi, me, probantibus et vobis et equitibus Romanis, ejus esse, quæ carere me non potuisset. Ille, ut opinor, ingemuit. Quid igitur responderem? (quæro ex eo ipso, qui ferre me non potest) me civem esse Romanum? literate respondissem. Tacuissem? desertum negotium. Potest quisquam vir, in rebus magnis cum invidiâ versatus, satis graviter contra inimici contumeliam sine suâ laude respondere? At ipse non modo respondet, quidquid potest, cum est lacessitus; sed etiam gaudet, se ab amicis, quid respondeat, admoneri.

IX. Sed, quoniam mea causa expedita est, videamus nunc, quid haruspices dicant. Ego enim fateor, me, et magnitudine ostenti, et gravitate responsi, et unâ atque constanti haruspicum voce, vehementer esse commotum. Neque is sum, qui (si cui forte videor plus, quam cæteri, qui æque, atque ego, sunt occupati, versari in studio literarum) his delecter aut utar omnino literis, quæ nostros animos deterrent atque avocant a religione. Ego vero primum habeo auctores ac magistros religionum colendarum majores nostros: quorum mihi tanta fuisse sapientia videtur, ut satis superque prudentes sint, qui illorum prudentiam, non dicam assequi, sed, quanta fuerit, perspicere, possint; qui statas sollennesque cærimonias pontificatu, rerum bene gerendarum auctoritates augurio, fatorum veteres prædictiones Apollinis, vatum libris, portentorum explanationes Etruscorum disciplinâ, contineri putârunt: quæ quidem tanta est, ut, nostrâ memoriâ, primum Italici belli funesta illa principia, post Sullani Cinnanique temporis extremum pæne discrimen, tum hanc recentem Urbis inflammandæ, delendique imperii conjurationem, non obscure nobis paulo ante prædixerint.

Deinde etiam cognovi, multa homines doctissimos sapientissimosque et dixisse, et scripta de Deorum immortalium numine reliquisse: quæ quamquam divinitus perscripta video, tamen ejusmodi sunt, ut ea majores nostri docuisse illos, non ab illis didicisse, videantur. Etenim quis est tam vecors, qui aut, cum suspexerit in cœlum, Deos esse non sentiat, et ea, quæ tantâ mente fiunt, ut vix quisquam arte ullâ ordinem rerum ac necessitudinem persequi possit, casu fieri putet; aut, cum Deos esse intellexerit, non intelligat, eorum numine hoc tantum imperium esse natum, et auctum, et retentum? Quam volumus, licet, patres conscripti, ipsi nos amemus; tamen nec numero Hispanos, nec robore Gallos, nec calliditate Pœnos, nec artibus Græcos, nec denique hoc ipso

hujus gentis ac terræ domestico nativoque sensu, Italos ipsos ac Latinos, sed pietate ac religione, atque hac unâ sapientiâ, quod Deorum immortalium numine omnia regi gubernarique perspeximus, omnes gentes nationesque superavimus.

X. Quare, ne plura de re minime loquar dubiâ, adhibete animos; et mentes vestras, non solum aures, ad haruspicum vocem admovete: "Quod in agro Latiniensi auditus est strepitus cum fremitu." Mitto haruspices; mitto illam veterem, ab ipsis Diis immortalibus, (ut hominum fama est) Etruriæ datam, disciplinam: nos nonne haruspices esse possumus? "Exauditus in agro propinquo et suburbano est strepitus quidam reconditus, et horribilis fremitus armorum." Quis est ex Gigantibus illis, quos poëtæ ferunt bellum Diis immortalibus intulisse, tam impius, qui, hoc tam novo tantoque motu, non magnum aliquid Deos populo Romano præmonstrare et præcinere fateatur? De eâ re scriptum est, "postulationes esse Jovi, Saturno, Neptuno, Telluri, Diis cœlestibus." Audio, quibus Diis violatis expiatio debeatur: sed, hominum quæ ob delicta, quæro. "Ludos minus diligenter factos, pollutosque." Quos ludos? Te appello, Lentule, (tui sacerdotii sunt thensæ, curricula, præcentio, ludi, libationes, epulæque ludorum publicorum) vosque, pontifices, ad quos epulones Jovis Optimi Maximi, si quid est prætermissum aut commissum, afferunt: quorum de sententiâ illa eadem renovata atque instaurata celebrantur; qui sunt ludi minus diligenter facti? quanto, aut quo scelere polluti? Respondebis, et pro te, et pro collegis tuis, et pro pontificum collegio, nihil cujusquam aut negligentiâ contemtum, aut scelere esse pollutum: omnia sollennia ac justa ludorum, omnibus rebus observatis, summâ cum cærimoniâ esse servata.

XI. Quos igitur haruspices ludos minus diligenter factos pollutosque esse dicunt? eos, quorum ipsi Dii immortales, atque illa Mater Idæa, te, te, Cn. Len-

tule, cujus abavi manibus esset accepta, spectatorem esse voluit. Quod ni tu Megalesia illo die spectare voluisses, haud scio an vivere nobis, atque his de rebus jam queri, liceret. Vis enim innumerabilis incitata, ex omnibus vicis collecta, servorum ab hoc ædili religioso, repente fornicibus ostiisque omnibus, in scenam, signo dato, immissa irrupit. Tua tum, tua, Cn. Lentule, eadem virtus fuit, quæ in privato quondam tuo proavo. Te, nomen, imperium, vocem, adspectum, impetum tuum, stans senatus, equitesque Romani, et omnes boni sequebantur, cum ille servorum et ludiorum multitudini senatum populumque Romanum vinctum ipso consessu, et constrictum spectaculis, atque impeditum turbâ et angustiis, tradidisset.

An, si ludius constitit, aut tibicen repente conticuit, aut puer ille patrimus et matrimus si terram non tenuit, aut thensam aut lorum omisit, aut, si ædilis verbo aut simpulo aberravit, ludi sunt non rite facti, eaque errata expiantur, et mentes Deorum immortalium, ludorum instauratione, placantur; si ludi ab lætitiâ ad metum traducti sunt; si non intermissi, sed peremti atque sublati sunt; si civitati universæ, scelere ejus qui ludos ad luctum conferre voluit, exstiterunt dies illi festi pæne funesti; dubitabimus, quos ille fremitus nuntiet ludos esse pollutos? Ac, si volumus ea, quæ de quoque Deo nobis tradita sunt, recordari; hanc Matrem Magnam, cujus ludi violati, polluti, pæne ad cædem et ad funus civitatis conversi sunt, hanc (inquam) accepimus agros et nemora cum quodam strepitu fremituque peragrare.

XII. Hæc igitur vobis, hæc populo Romano, et scelerum indicia ostendit, et periculorum signa patefecit. Nam quid ego de illis ludis loquar, quos in Palatio nostri majores, ante templum, in ipso Matris Magnæ conspectu, Megalensibus fieri celebrarique voluerunt? qui sunt more institutisque maxime casti, sollennes, religiosi; quibus ludis primum, ante po-

puli consessum, senatui locum P. Africanus iterum consul ille major dedit; ut eos ludos hæc lues impura pollueret; quo si qui liber, aut spectandi aut etiam religionis causâ, accesserat, manus afferebantur: quo matrona nulla adiit, propter vim consessumque servorum. Ita ludos eos, quorum religio tanta est, ut ex ultimis terris arcessita in hac urbe consederit; qui uni ludi ne verbo quidem appellantur Latino, ut vocabulo ipso et appetita religio externa, et Matris Magnæ nomine suscepta, declaretur; hos ludos servi fecerunt, servi spectaverunt: tota denique, hoc ædile, servorum Megalesia fuerunt.

Pro, Dii immortales! quî magis nobiscum loqui possetis, si essetis versareminique nobiscum? Ludos esse pollutos significatis, ac plane dicitis. Quid magis deformatum, inquinatum, perversum, conturbatum dici potest, quam, omne servitium, permissu magistratûs liberatum, in alteram scenam immissum, alteri præpositum, ut alter consessus potestati servorum objiceretur, alter servorum totus esset? Si examen apum ludis in scenam venisset, haruspices acciendos ex Etruriâ putaremus: videmus universi repente examina tanta servorum immissa in populum Romanum septum atque inclusum; et non commovemur? Atque, in apum fortasse examine, nos ex Etruscorum scriptis haruspices, ut a servitio caveremus, monerent.

Quod igitur ex aliquo disjuncto diversoque monstro significatum caveremus, id, cum ipsum sibi monstrum est, et cum in eo ipso periculum est, ex quo periculum portenditur, non pertimescemus? Istiusmodi Megalesia fecit pater tuus? istiusmodi patruus? Is mihi etiam generis sui mentionem facit, cum, Athenionis aut Spartaci exemplo, ludos facere maluerit, quam Caii aut Appii Claudiorum? Illi, cum ludos facerent, servos de caveâ exire jubebant: tu in alteram servos immisisti, ex alterâ liberos ejecisti. Itaque, qui antea voce præconis a liberis semoveban-

tur, tuis ludis, non voce, sed manu, liberos a se segregabant.

XIII. Ne hoc quidem tibi in mentem veniebat, Sibyllino sacerdoti, hæc sacra majores nostros ex vestris libris expetîsse ? si illi sunt vestri, quos tu impiâ mente conquiris, violatis oculis legis, contaminatis manibus attrectas. Hac igitur vate suadente quondam, defessâ Italiâ Punico bello, atque ab Hannibale vexatâ, sacra ista majores nostri, adscita ex Phrygiâ, Romæ collocaverunt : quæ vir is accepit, qui est optimus populi Romani judicatus, P. Scipio : femina autem, quæ matronarum castissima putabatur, Quinta Claudia ; cujus priscam illam severitatem [sacrificii] mirifice tua soror existimatur imitata. Nihil te igitur neque majores tui, conjuncti cum his religionibus, neque sacerdotium ipsum, quo est hæc tota religio constituta, neque curulis ædilitas, quæ maxime hanc tueri religionem solet, permovit, quominus castissimos ludos omni flagitio pollueres, dedecore maculares, scelere obligares ?

Sed quid ego id admiror ? qui, acceptâ pecuniâ, Pessinuntem ipsum, sedem domiciliumque Matris Deorum, vastâris, et Brogitaro Gallogræco, impuro homini ac nefario, (cujus legati, te tribuno, dividere in æde Castoris tuis operis nummos solebant) totum illum locum fanumque vendideris : sacerdotem ab ipsis aris pulvinaribusque detraxeris : omnia illa, quæ vetustas, quæ Persæ, quæ Syri, quæ reges omnes qui Europam Asiamque tenuerunt, semper summâ religione coluerunt, perverteris : quæ denique nostri majores tam sancta duxerunt, ut, cum refertam Urbem atque Italiam fanorum haberemus, tamen nostri imperatores maximis et periculosissimis bellis huic Deæ vota facerent, eaque in ipso Pessinunte, ad illam ipsam principem aram, et in illo loco fanoque, persolverent.

Quod cum Deiotarus religione suâ castissime tueretur, quem unum habemus in orbe terrarum fidelis-

simum huic imperio, atque amantissimum nostri nominis; Brogitaro, ut ante dixi, addictum pecuniâ tradidisti. Atque hunc tamen Deiotarum, sæpe a senatu regali nomine dignum existimatum, clarissimorum imperatorum testimoniis ornatum, tu etiam regem appellari cum Brogitaro jubes. Sed alter est rex judicio senatûs per nos, pecuniâ Brogitarus per te, appellatus: alterum putabo regem, si habuerit, unde tibi solvat, quod ei per syngrapham credidisti. Nam, cum multa regia sunt in Deiotaro, tum illa maxime, quod tibi nummum nullum dedit; quod eam partem legis tuæ, quæ congruebat cum judicio senatûs, ut ipse rex esset, non repudiavit: quod Pessinuntem, per scelus a te violatum, et sacerdote sacrisque spoliatum, recuperavit, ut in pristinâ religione servaret; quod cærimonias, ab omni vetustate acceptas, a Brogitaro pollui non sinit; mavultque generum suum munere tuo, quam illud fanum antiquitate religionis, carere.

Sed, ut ad hæc haruspicum responsa redeam, ex quibus est primum de ludis; quis est, qui id non totum in istius ludos prædictum et responsum esse fateatur? Sequitur de locis sacris, religiosis.

XIV. O impudentiam miram! de meâ domo dicere audes? Committe vel consulibus, vel senatui, vel collegio pontificum, tuam. Ac mea quidem his tribus omnibus judiciis, ut dixi antea, liberata est. At, in iis ædibus, quas tu (Q. Seio, equite Romano, viro optimo, per te apertissime interfecto) tenes, sacellum dico fuisse et aras: tabulis hoc censorum, memoriâ multorum, firmabo ac docebo. Agatur modo hæc res (quod, ex eo senatûs-consulto quod nuper est factum, referri ad vos necesse est): habeo, quæ de locis religiosis velim dicere. Cum de domo tuâ dixero (in quâ tamen ita est inædificatum sacellum, ut alius fecerit, tibi tantummodo sit demoliendum), tum videbo, num mihi necesse sit de aliis etiam aliquid dicere. Putant enim nonnulli ad me pertinere, armamen-

tarium Telluris aperire. Nuper id patuisse dicunt, et ego recordor: nunc sanctissimam partem, ac sedem maximæ religionis, privato dicunt vestibulo contineri. Multa me movent: quod ædes Telluris est curationis meæ: quod is, qui illud armamentarium sustulit, meam domum, pontificum judicio liberatam, secundum fratrem suum judicatam esse dicebat. Movet me etiam, in hac caritate annonæ, sterilitate agrorum, inopiâ frugum, religio Telluris; et eo magis, quod eodem ostento Telluri postulatio deberi dicitur. Vetera fortasse loquimur: quamquam hoc si minus civili jure perscriptum est, lege tamen naturæ, communi jure gentium, sancitum est, ut nihil mortales a Diis immortalibus usu capere possint.

XV. Verum tamen antiqua negligimus: etiamne ea negligemus, quæ fiunt cum maxime? quæ videmus? L. Pisonem, quis nescit, his ipsis temporibus, maximum et sanctissimum Dianæ sacellum in Cœliculo sustulisse? Adsunt vicini ejus loci: multi sunt etiam in hoc ordine, qui sacrificia gentilicia, illo ipso in sacello, statuto loco, anniversaria factitârint. Et conquirimus, Dii immortales quæ loca desiderent, quid significent, de quo loquantur? A Sex. Serrano sanctissima sacella suffossa, inædificata, oppressa, summâ denique turpitudine esse fœdata, nescimus?

Tu meam domum religiosam facere potuisti? Equâ mente? quam amiseras. Quâ manu? quâ disturbâras. Quâ voce? quâ incendi jusseras. Quâ lege? quam ne in illâ quidem impunitate tuâ scripseras. Quo pulvinari? quod stuprâras. Quo simulacro? quod, ereptum ex meretricis sepulcro, in imperatoris monimento collocâras. Quid habet mea domus religiosi, nisi quod impuri et sacrilegi parietem tangit? Itaque, ne quis meorum imprudens introspicere possit tuam domum, ac te sacra illa tua facientem videre, tollam altius tectum; non ut ego te despiciam, sed ne tu adspicias urbem eam, quam delere voluisti.

XVI. Sed jam haruspicum reliqua responsa vide-

amus. " Oratores contra jus fasque interfectos." Quid est hoc? de Alexandrinis esse video sermonem: quem ego non refuto. Sic enim sentio, jus legatorum, cum hominum præsidio munitum sit, tum etiam divino jure esse vallatum. Sed quæro ab illo, qui omnes indices tribunus e carcere in forum effudit, cujus arbitrio sicæ omnes nunc atque omnia venena tractantur, qui cum Hermacho Chio syngraphas fecit; ecquid sciat, unum acerrimum adversarium Hermachi, Theodosium, legatum ad senatum a civitate liberâ missum, sicâ percussum? quod non minus, quam de Alexandrinis, indignum Diis immortalibus esse visum, certo scio.

Nec confero nunc in te unum omnia. Spes major esset salutis, si, præter te, nemo esset impurus: plures sunt. Hoc et tu tibi confidis magis, et nos prope jure diffidimus. Quis Platorem ex Orestide, (quæ pars Macedoniæ libera est) hominem in illis locis clarum ac nobilem, legatum Thessalonicam ad nostrum (ut se ipse appellavit) imperatorem venisse nescit? quem ille, propter pecuniam, quam ab eo extorquere non poterat, in vincula conjecit, et medicum intromisit suum, qui legato, socio, amico, libero, fœdissime et crudelissime venas incideret. Secures suas cruentari scelere noluit: nomen quidem populi Romani tanto scelere contaminavit, ut id nullâ re possit, nisi ipsius supplicio, expiari. Quales hunc carnifices putamus habere, qui etiam medicis suis, non ad salutem, sed ad necem, utatur?

XVII. Sed recitemus, quid sequatur. " Fidem et jusjurandum neglectum." Hoc quid sit, per se ipsum non facile interpretor: sed ex eo, quod sequitur, suspicor de tuorum judicum manifesto perjurio dici; quibus olim erepti essent nummi, nisi a senatu præsidium postulâssent. Quare autem de his dici suspicer, hæc causa est, quod sic statuo, et illud in hac civitate esse maxime illustre atque insigne perjurium,

et te ipsum tamen in perjurii pœnam ab iis, quibuscum conjurâsti, non vocari.

Et video, in haruspicum responsis hæc esse subjuncta, "Sacrificia vetusta, occultaque, minus diligenter facta, pollutaque." Haruspices hæc loquuntur, an patrii penatesque Dii? multi enim sunt, credo, in quos hujus maleficii suspicio cadat. Quis, præter hunc unum? Obscure dicitur, quæ sacra polluta sint? Quid planius, quid gravius, quid religiosius, dici potest? "vetusta, occultaque." Nego ulla verba Lentulum, gravem oratorem ac disertum, sæpius, cum te accusaret, usurpâsse, quam hæc, quæ nunc ex Etruscis libris in te conversa atque interpretata dicuntur. Etenim quod sacrificium tam vetustum est, quam hoc, quod a regibus æquale huic urbi accepimus? quod autem tam occultum, quam id, quod non solum curiosos oculos excludit, sed etiam errantes? quo non modo improbitas, sed ne imprudentia quidem, possit intrare. Quod quidem sacrificium nemo, ante P. Clodium, omni memoriâ, violavit, nemo unquam adiit, nemo neglexit, nemo vir adspicere non horruit: quod fit per virgines Vestales; fit pro populo Romano; fit in eâ domo quæ est in imperio; fit incredibili cærimoniâ; fit ei Deæ, cujus ne nomen quidem viros scire fas est; quam iste idcirco Bonam dicit, quod in tanto sibi scelere ignoverit.

XVIII. Non ignovit, mihi crede, non: nisi forte tibi ignotum putas, quod te judices emiserunt excussum et exhaustum; suo judicio, absolutum; omnium, condemnatum; aut quod oculos, ut opinio illius religionis est, non perdidisti. Quis enim, ante te, sacra illa vir sciens viderat, ut quisquam pœnam, quæ sequeretur illud scelus, scire posset? An tibi luminis obesset cæcitas plus, quam libidinis? Ne id quidem sentis, conniventes illos oculos abavi tui magis optandos fuisse, quam hos flagrantes sororis? Tibi vero, si diligenter attenderis, intelliges hominum pœ-

nas deesse adhuc, non Deorum. Homines te in re fœdissimâ defenderunt: homines turpissimum nocentissimumque laudârunt: homines, prope confitentem, propter pecuniam, judicio liberaverunt: hominibus injuria tui stupri, illata in ipsos, dolori non fuit: homines tibi arma, alii in me, alii post in illum invictum civem, dederunt: hominum beneficia prorsus concedo tibi; ac majora non esse quærenda.

A Diis quidem immortalibus quæ potest homini major esse pœna furore atque dementiâ? nisi forte, in tragœdiis, quos vulnere ac dolore corporis cruciari vides et consumi, graviores Deorum immortalium iras subire, quam illos qui furentes inducuntur, putas. Non sunt illi ejulatus et gemitus Philoctetæ tam miseri (quamquam sunt acerbi), quam illa exsultatio Athamantis, et quam somnium matricidarum. Tu, cum furiales in concionibus voces mittis, cum domos civium evertis, cum lapidibus optimos viros foro pellis, cum ardentes faces in vicinorum tecta jactas, cum ædes sacras inflammas, cum servos concitas, cum sacra ludosque conturbas, cum uxorem sororemque non discernis; cum, quod ineas cubile, non sentis, cum baccharis, cum furis; tum das eas pœnas, quæ solæ sunt hominum sceleri a Diis immortalibus constitutæ. Nam corporis quidem nostri infirmitas multos subit casus per se: denique ipsum corpus tenuissimâ sæpe de causâ conficitur: Deorum tela in impiorum mentibus figuntur. Quare miserior es, cum in omnem fraudem raperis oculis, quam si omnino oculos non haberes.

XIX. Sed, quoniam de iis omnibus, quæ haruspices commissa esse dicunt, satis est dictum, videamus, quid iidem haruspices a Diis jam immortalibus dicant moneri: "Ne, per optimatium discordiam dissensionemque, patribus principibusque cædes periculaque creentur, auxilioque deminuti deficiantur; quâ re ad unum imperium provinciæ redeant, exercitusque pulsus, deminutioque accedat." Haruspicum

verba sunt hæc omnia: nihil addo de meo. Quis igitur hanc optimatium discordiam molitur? idem iste; nec ullâ vi ingenii aut consilii sui, sed quodam errore nostro: quem quidem ille, quod obscurus non erat, facile perspexit. Hoc enim etiam turpius afflictatur respublica, quod ne ab eo quidem vexatur, ut, tamquam fortis in pugnâ vir, acceptis a forti adversario vulneribus adversis, cadere videatur.

Ti. Gracchus convellit statum civitatis: quâ gravitate vir! quâ eloquentiâ! quâ dignitate! nihil ut a patris avique Africani præstabili insignique virtute, præterquam quod a senatu desciverat, deflexisset. Secutus est C. Gracchus: quo ingenio! quantâ vi! quantâ gravitate dicendi! ut dolerent boni omnes, non illa tanta ornamenta ad meliorem mentem voluntatemque esse conversa. Ipse L. Saturninus ita fuit effrenatus et pæne demens, ut auctor esset egregius, et ad animos imperitorum excitandos inflammandosque perfectus. Nam quid ego de P. Sulpicio loquar? cujus tanta in dicendo gravitas, tanta jucunditas, tanta brevitas fuit, ut posset, vel ut prudentes errarent, vel ut boni minus bene sentirent, perficere dicendo. Cum his conflictari, et pro salute patriæ quotidie dimicare, erat omnino illis, qui tum rempublicam gubernabant, molestum: sed habebat ea molestia quamdam tamen dignitatem.

XX. Hic vero, de quo ego ipse tam multa nunc dico, (pro, Dii immortales!) quid est? quid valet? quid affert, ut tanta civitas, si cadet, (quod Dii omen obruant!) a viro tamen confecta videatur? qui, post patris mortem, primam illam ætatulam suam ad scurrarum locupletium libidines detulit: quorum intemperantiâ expletâ, in domesticis est germanitatis stupris volutatus: deinde, jam robustus, provinciæ se ac rei militari dedit; atque ibi piratarum contumelias perpessus, etiam Cilicum libidines, Barbarorumque, satiavit: post, exercitu L. Luculli sollicitato, per nefandum scelus, fugit illinc, Romæque, recenti

adventu suo, cum propinquis suis decidit, ne reos faceret; a Catilinâ pecuniam accepit, ut turpissime prævaricaretur. Inde cum Murenâ se in Galliam contulit; in quâ provinciâ mortuorum testamenta conscripsit, pupillos necavit, nefarias cum multis scelerum pactiones societatesque conflavit. Unde ut rediit, quæstum illum maxime fecundum uberemque, campestrem, totum ad se ita redegit, ut homo popularis fraudaret improbissime populum, idemque vir clemens divisores omnium tribuum domi ipse suæ crudelissimâ morte mactaret.

Exorta est illa, reipublicæ, sacris, religionibus, auctoritati vestræ, judiciis publicis, funesta, quæstura; in quâ idem iste Deos hominesque, pudorem, pudicitiam, senatûs auctoritatem, jus, fas, leges, judicia, violavit. Atque hic ei gradus (o misera tempora, stultasque nostras discordias!) P. Clodio gradus ad rempublicam, hic primus est aditus ad popularem jactationem atque adscensus. Nam Ti. Graccho invidia Numantini fœderis, (cui feriendo, quæstor C. Mancini consulis cum esset, interfuerat) et in eo fœdere improbando senatûs severitas, dolori et timori fuit: istaque res illum, fortem et clarum virum, a gravitate patrum desciscere coëgit. C. autem Gracchum mors fraterna, pietas, dolor, magnitudo animi, ad expetendas domestici sanguinis pœnas excitavit. Saturninum, quod in annonæ caritate quæstorem a suâ frumentariâ procuratione senatus amovit, eique rei M. Scaurum præfecit, scimus, dolore factum esse popularem. Sulpicium, ab optimâ causâ profectum, Caioque Julio, consulatum contra leges petenti, resistentem, longius, quam voluit, popularis aura provexit.

XXI. Fuit in his omnibus causa, etsi non justa (nulla enim potest cuiquam male de republicâ merendi justa esse causa), gravis tamen, et cum aliquo animi, et virili, dolore conjuncta. P. Clodius a crocotâ, a mitrâ, a muliebribus soleis, purpureisque

fasciolis, a strophio, a psalterio, a flagitio, a stupro, est factus repente popularis. [Quod si] eum mulieres exornatum ita deprehendissent; nisi ex eo loco, quo eum adire fas non erat, ancillarum beneficio emissus esset; populari homine populus Romanus, respublica cive tali, careret. Hanc ob amentiam, in discordiis nostris, de quibus ipsis, his prodigiis recentibus, a Diis immortalibus admonemur, arreptus est unus ex patriciis, cui tribuno plebis fieri [non] liceret.

Quod anno ante frater Metellus, et concors etiam tum senatus, principe Cn. Pompeio sententiam dicente, excluserat, acerrimeque unâ voce ac mente restiterat; id, post dissidium optimatium, de quo ipso nunc monemur, ita perturbatum ita-que permutatum est, ut, quod, frater consul, ne fieret, obstiterat, quod affinis et sodalis, vir clarissimus, qui illum reum non laudârat, excluserat; id is consul efficeret in discordiis principum, qui illi unus inimicissimus esse debuerat; et eo fecisse auctore se diceret, cujus auctoritatis neminem posset pœnitere. Injecta est fax fœda ac luctuosa reipublicæ. Petita est auctoritas vestra: gravitas amplissimorum ordinum, consensio bonorum omnium, totus denique civitatis status. Hæc enim certe petebantur, cum in me, cognitorem harum omnium rerum, illa flamma illorum temporum conjiciebatur. Excepi, et pro patriâ solus exarsi; sic tamen, ut vos, iisdem ignibus circumsepti, me primum ictum pro vobis et fumantem videretis.

XXII. Non sedabantur discordiæ: sed etiam crescebat in eos odium, a quibus nos defendi putabamur. Ecce, iisdem auctoribus, Pompeio principe, qui cupientem Italiam, populum Romanum desiderantem, flagitantes vos, non auctoritate suâ solum, sed etiam precibus, ad meam salutem excitavit, restituti sumus. Sit discordiarum finis aliquando: a diuturnis dissensionibus conquiescamus. Non sinit

eadem ista labes: eas habet conciones, ea miscet ac turbat, ut se modo vendat his, modo illis; nec tamen ita, ut se quisquam, si ab isto laudatus sit, laudatiorem putet; sed ut eos, quos non amant, ab eodem gaudeant vituperari. Atque ego hunc non miror: quid enim faciat aliud? illos homines sapientissimos gravissimosque miror; primum, quod quemquam clarum hominem, atque optime de republicâ meritum, impurissimi voce hominis violari facile patiuntur; deinde, quod existimant, perditi hominis profligatique maledictis, posse (id, quod minime conducit ipsis) cujusquam gloriam dignitatemque violari; postremo, quod non sentiunt (id, quod tamen mihi jam suspicari videntur), illius furentis ac volatici impetus in se ipsos posse converti.

* [atque ex hac nimiâ nonnullorum alienatione, et quibusdam hærentia tela in republicâ,] quæ, quamdiu hærebant in uno me, graviter equidem, sed aliquanto levius, ferebam. An iste, nisi primo se dedisset iis, quorum animos a vestrâ auctoritate sejunctos esse arbitrabatur; nisi eos in cœlum suis laudibus præclarus auctor extolleret; nisi exercitum C. Cæsaris, (in quo fallebat, sed eum nemo redarguebat) nisi eum, inquam, exercitum signis infestis in curiam se immissurum minitaretur; nisi, Cn. Pompeio adjutore, M. Crasso auctore, quæ faciebat, facere clamaret; nisi consules causam conjunxisse secum (in quo uno non mentiebatur) confirmaret; tam crudelis mei, tam sceleratus reipublicæ, vexator esse potuisset?

XXIII. Idem, posteaquam respirare vos a metu cædis, emergere auctoritatem vestram e fluctibus illius servitutis, reviviscere memoriam ac desiderium mei vidit, vobis se cœpit subito fallacissime venditare. Tum, leges Julias contra auspicia latas, et hîc et in concionibus dicere: in quibus legibus inerat curiata illa [lex], quæ totum ejus tribunatum continebat; quam cæcus amentiâ non videbat. Producebat fortissimum virum, M. Bibulum: quærebat

ex eo, C. Cæsare leges ferente, de cœlo semperne servâsset? semper se ille servâsse dicebat. Augures interrogabat, quæ ita lata essent, rectene lata essent? illi vitio lata esse dicebant. Ferebant in oculis hominem quidam boni viri, et de me optime meriti, sed illius, ut ego arbitror, furoris ignari. Longius processit: in ipsum Cn. Pompeium, auctorem (ut prædicare est solitus) consiliorum suorum, invehi cœpit: inibat gratiam a nonnullis.

Tum vero est ratus, se posse, quoniam togatum domestici belli exstinctorem nefario scelere fœdâsset, illum etiam, illum externorum bellorum hostiumque victorem affligere. Tum est illa in templo Castoris scelerata, et pæne deletrix hujus imperii, sica deprehensa: tum ille, cui nulla hostium diutius urbs unquam fuit clausa, qui omnes angustias, omnes altitudines, omnium objecta tela, semper vi et virtute perfregit, obsessus est ipse domi; meque nonnullâ imperitorum vituperatione timiditatis meæ, consilio et facto suo, liberavit. Nam, si Cn. Pompeio, viro uni omnium fortissimo, quicumque nati sunt, miserum magis fuit quam turpe, quamdiu ille tribunus plebis fuit, lucem non adspicere, carere publico, minas ejus perferre; cum in concionibus diceret, velle se in Carinis ædificare alteram porticum, quæ Palatio responderet; certe mihi exire domo meâ, ad privatum dolorem fuit luctuosum, ad rationem reipublicæ gloriosum.

XXIV. Videtis igitur, hominem, per seipsum jampridem afflictum ac jacentem, perniciosis optimatium discordiis excitari: cujus initia furoris, dissensionibus eorum qui um a vobis sejuncti videbantur, sustentata sunt. Reliqua jam præcipitantis tribunatûs, etiam post tribunatum, obtrectatores eorum atque adversarii defenderunt: ne a republicâ reipublicæ pestis removeretur, restiterunt; etiam, ne causam diceret; etiam, ne privatus esset. Etiamne in sinu atque in deliciis quidam optimi viri viperam

illam venenatam ac pestiferam habere potuerunt? quo tandem decepti munere? Volo, inquiunt, esse, qui in concione detrahat de Pompeio. Detrahat ille vituperando? Velim sic hoc vir summus atque optime de meâ salute meritus accipiat, ut a me dicitur: dicam quidem certe, quod sentio. Mihi (medius fidius) tum de illius amplissimâ dignitate detrahere, cum maximis laudibus efferebat, videbatur.

Utrum tandem C. Marius splendidior, cum eum C. Glaucia laudabat, an cum eumdem iratus postea vituperabat? An ille demens, et jampridem ad pœnam exitiumque præceps, fœdior atque inquinatior in Cn. Pompeio accusando, quam in universo senatu vituperando fuit? quod quidem miror, cum alterum gratum sit iratis, alterum esse tam bonis civibus non acerbum. Sed, ne id viros optimos diutius delectet, legant hanc ejus concionem, de quâ loquor: in quâ Pompeium ornat, an potius deformat? Certe laudat, et unum esse in hac civitate dignum hujus imperii gloriâ dicit: et significat, se illi amicissimum esse, et reconciliationem esse gratiæ factam.

Quod, ego quamquam, quid sit, nescio; tamen hoc statuo, hunc, si amicus esset Pompeio, laudaturum illum non fuisse. Quid enim, si illi inimicissimus esset, amplius ad ejus laudem minuendam facere potuisset? Videant ii, qui illum Cn. Pompeio inimicum esse gaudebant, ob eamque causam in tot tantisque sceleribus connivebant, et nonnunquam ejus indomitos atque effrenatos furores plausu etiam suo prosequebantur, quam se cito inverterit. Nunc enim jam laudat illum; in eos invehitur, quibus se antea venditabat. Quid existimatis, eum, si reditus ei gratiæ patuerit, esse facturum, qui tam libenter in opinionem gratiæ irrepat?

XXV. Quas ego alias optimatium discordias a Diis immortalibus definiri putem? nam hoc quidem verbo neque P. Clodius, neque quisquam de gregalibus ejus, aut de consiliariis, designatur. Habent

Etrusci libri certa nomina, quæ in id genus civium cadere possunt. "Deteriores, repulsos," [quod jam audietis,] hos appellant, quorum et mentes et res sunt perditæ, longeque a communi salute disjunctæ. Quare, cum Dii immortales monent de optimatium discordiis, de clarissimorum et optime meritorum civium dissensione prædicunt. Cum principibus periculum cædemque portendunt, in tuto collocant Clodium, qui tantum abest a principibus, quantum a puris, quantum a religiosis.

Vobis, o clarissimi atque optimi cives! et vestræ saluti, consulendum et prospiciendum vident. Cædes principum ostenditur: id, quod interitum optimatium sequi necesse est, adjungitur: ne in unius imperium res recidat, admonemur. Ad quem metum si Deorum monitis non duceremur, tamen ipsi nostro sensu conjecturâque raperemur. Neque enim ullus alius discordiarum solet esse exitus inter claros et potentes viros, nisi aut universus interitus, aut victoris dominatus, aut regnum. Dissensit cum Mario, clarissimo cive, consul nobilissimus et fortissimus, L. Sulla. Horum uterque ita cecidit victus, ut victor idem regnaverit. Cum Octavio collegâ Cinna dissedit: utrique horum secunda fortuna regnum est largita, adversa mortem. Idem iterum Sulla superavit: tum sine dubio habuit regalem potestatem, quamquam rempublicam recuperavit.

Inest hoc tempore haud obscurum odium, atque id insitum penitus et inustum animis hominum amplissimorum: dissident principes: captatur occasio. Qui non tantum opibus valent, nescio quam fortunam tamen ac tempus exspectant. Qui sine controversiâ plus possunt, hi fortasse nonnunquam consilia ac sententias inimicorum suorum extimescunt. Tollatur hæc e civitate discordia: jam omnes isti, qui portenduntur metus, exstinguentur: jam ista serpens, quæ tum hîc delitescit, tum se emergit et fertur illuc, compressa atque elisa morietur.

XXVI. Monent enim iidem, ne occultis consiliis respublica lædatur. Quæ sunt occultiora, quam ejus, qui in concione ausus est dicere, justitium edici oportere, jurisdictionem intermitti, claudi ærarium, judicia tolli? nisi forte existimatis, hanc tantam colluvionem illi, tantamque eversionem civitatis, in mentem subito in Rostris nec cogitanti venire potuisse. Est quidem ille plenus vini, stupri, somni, plenusque inconsideratissimæ ac dementissimæ temeritatis: verumtamen nocturnis vigiliis, etiam coitione hominum, justitium illud concoctum ac meditatum est. Mementote, patres conscripti, verbo illo nefario tentatas aures vestras, et perniciosam viam, audiendi consuetudine, esse munitam.

Sequitur illud, "Ne deterioribus repulsisque honos augeatur." Repulsos videamus: nam, deteriores qui sint, post docebo. Sed tamen in eum cadere hoc verbum maxime, qui sit unus omnium mortalium sine ullâ dubitatione deterrimus, concedendum est. Qui sunt igitur repulsi? non, ut opinor, ii, qui aliquando honorem, vitio civitatis, non suo, non sunt assecuti: nam id quidem multis sæpe optimis civibus atque honestissimis viris accidit. Repulsi sunt ii, quos ad omnia progredientes, quos munera contra leges gladiatoria parantes, quos apertissime largientes, non solum alieni, sed etiam sui, vicini, tribules, urbani, rustici, repulerunt. Hi ne honore augeantur, monemur. Debet esse gratum, quod prædicunt: sed tamen huic malo populus Romanus ipse, nullo haruspicum admonitu, suâ sponte prospexit.

Deteriores cavete; quorum quidem magna est natio; sed tamen eorum omnium hic dux est atque princeps. Etenim, si unum hominem deterrimum poëta præstanti aliquis ingenio fictis conquisitisque vitiis deformatum vellet inducere, nullum profecto dedecus reperire posset, quod in hoc non inesset; multaque, in eo penitus defixa atque hærentia, præteriret.

XXVII. Parentibus, et Diis immortalibus, et patriæ, nos primum natura conciliat. Eodem enim tempore et suscipimur in lucem, et hoc cœlesti spiritu augemur, et certam in sedem civitatis ac libertatis adscribimur. Iste parentûm nomen, sacra, memoriam, gentem, Fonteiano nomine obruit: Deorum ignes, solia, mensas, abditos ac penetrales focos, occulta, et maribus non invisa solum, sed etiam inaudita sacra, inexpiabili scelere pervertit: idemque earum templum inflammavit Dearum, quarum ope etiam aliis incendiis subvenitur.

Quid de patriâ loquar? qui primum eum civem vi, ferro, periculis, urbe, omnibus patriæ præsidiis, depulit, quem vos patriæ conservatorem esse sæpissime judicaveratis: deinde everso senatûs, ut ego semper dixi, comite, duce, ut ille dicebat, senatum ipsum, principem salutis mentisque publicæ, vi, cæde, incendiisque, pervertit: sustulit duas leges, Æliam et Fufiam, maxime reipublicæ salutares: censuram exstinxit: intercessionem removit: auspicia delevit: consules, sceleris sui socios, ærario, provinciis, exercitu, armavit: reges, qui erant, vendidit; qui non erant, appellavit: Cn. Pompeium, vi, ferro, domum compulit: imperatorum monimenta evertit: inimicorum domos disturbavit: vestris monimentis nomen suum inscripsit. Infinita sunt scelera, quæ ab illo in patriam sunt edita. Quid, quæ in singulos cives, quos necavit? socios, quos diripuit? imperatores, quos prodidit? exercitus, quos tentavit?

Quid vero? ea, quanta sunt, quæ in ipsum se scelera, quæ in suos, edidit! quis minus unquam pepercit hostium castris, quam ille omnibus corporis sui partibus? quæ navis unquam in flumine publico tam vulgata omnibus, quam istius ætas fuit? quis unquam nepos tam libere est cum scortis, quam hic cum sororibus, volutatus? quam denique tam immanem Charybdim poëtæ fingendo exprimere potuerunt, quæ tantos exhaurire gurgites posset, quantas

iste Byzantiorum Brogitarorumque prædas exsorbuit? aut tam eminentibus canibus Scyllam, tamque jejunis, quam, quibus istum videtis, Gelliis, Clodiis, Titiis, Rostra ipsa mandentem?

Quare, (id, quod extremum est in haruspicum responsis) providete, ne reipublicæ status commutetur. Etenim vix hæc, si undique fulciamus, jam labefacta, vix, inquam, innixa in omnium nostrûm humeris, cohærebunt.

XXVIII. Fuit quondam ita firma hæc civitas et valens, ut negligentiam senatûs, vel etiam injurias civium, ferre posset. Jam non potest. Ærarium nullum est: vectigalibus non fruuntur, qui redemerunt: auctoritas principum cecidit: consensus ordinum est divulsus: judicia perierunt: suffragia descripta tenentur a paucis: bonorum animus ad nutum nostri ordinis expeditus jam non erit: civem, qui se pro patriæ salute opponat invidiæ, frustra posthac requiretis.

Quare hunc statum, qui nunc est, qualiscumque est, nullâ aliâ re, nisi concordiâ, retinere possumus. Nam, ut meliore simus loco, ne optandum quidem est, illo impunito: deteriore autem statu ut simus, unus est inferior gradus, aut interitûs, aut servitutis: quo ne trudamur, Dii immortales nos admonent, quoniam jampridem humana consilia ceciderunt. Atque ego hanc orationem, patres conscripti, tam tristem, tam gravem, non suscepissem, non, inquam, nisi hanc personam, et has partes, honoribus populi Romani, vestris plurimis ornamentis, mihi tributis, deberem, et possem sustinere: sed tamen facile, tacentibus cæteris, reticuissem; sed hæc oratio omnis fuit, non auctoritatis meæ, sed publicæ religionis. Mea fuerunt verba fortasse plura: sententiæ quidem omnes haruspicum: ad quos aut referri nuntiata ostenta non convenit, aut eorum responsis commoveri necesse est.

Quod si cætera magis pervulgata nos sæpe, et

leviora, moverunt; vox ipsa Deorum immortalium non mentes omnium permovebit? Nolite enim id putare accidere posse, quod in fabulis sæpe videtis fieri, ut Deus aliquis, lapsus de cœlo, cœtus hominum adeat, versetur in terris, cum hominibus colloquatur. Cogitate genus sonitûs ejus, quem Latinienses nuntiârunt; recordamini illud etiam, quod nondum est relatum, quod eodem fere tempore factus in agro Piceno Potentiæ nuntiatur terræ motus horribilis, cum quibusdam multis metuendisque rebus: hæc eadem profecto, quæ futura prospicimus, impendentia pertimescetis. Etenim hæc Deorum immortalium vox, hæc pæne oratio, judicanda est, cum ipse mundus, cum aër, atque terræ, motu quodam novo contremiscunt, et inusitato aliquid sono, incredibilique, prædicunt. In quo constituendæ nobis quidem sunt procurationes, et obsecratio, quemadmodum monemur. Sed faciles sunt preces apud eos, qui ultro nobis viam salutis ostendunt: nostræ nobis sunt inter nos iræ discordiæque placandæ.

ORATIO XXXI.

PRO CN. PLANCIO.

ARGUMENTUM.

Cum ædilitatem simul petîssent Cn. Plancius et M. Junius Laterensis, creatus ædilis est Plancius, Laterensis præteritus. Quâ ille ignominiâ commotus Plancium ex lege Liciniâ de sodalitiis, h. e. coitionibus ad corrumpenda populi suffragia factis, (nam quorum operâ tribus corrumpebantur, sodales et sequestres dicebantur, v. pro Cœlio, c. 7.) accusavit, quod inter ambitûs crimina gravissimum est. In hoc periculo confugit Plancius ad Ciceronem, quem olim exsulem quæstor Macedoniæ complexus erat, omnibusque modis foverat, ut hoc tantum periculum a se depelleret. Itaque Cicero eum hac oratione accurate defendit, ad quæsitorem C. Alfium, quem accusator, pro facultate quam lex Licinia dabat, ediderat unâ cum judicibus reliquis; qui inde judices editicii appellantur. Primis et ultimis quatuordecim capitibus diluuntur ea, quæ cum in Ciceronem erant dicta, tum in totâ vitâ Plancii reprehensa ab accusatore erant. Reliqua autem oratio, c. 15—27, in ipso accusationis capite refutando versatur.

PRO CN. PLANCIO.

I. Cum, propter egregiam et singularem Cn. Plancii, judices, in meâ salute custodiendâ fidem, tam multos et bonos viros ejus honori viderem esse fautores; capiebam animo non mediocrem voluptatem, quod, cujus officium mihi saluti fuisset, ei meorum temporum memoriam suffragari videbam. Cum autem audirem, meos partim inimicos, partim invidos, huic accusationi esse fautores, eamdemque rem adversariam esse in judicio Cn. Plancio, quæ in petitione fuisset adjutrix; dolebam, judices, et acerbe ferebam, si hujus salus ob eam ipsam causam esset infestior, quod is meam salutem atque vitam suâ benevolentiâ, præsidio, custodiâque, texisset.

Nunc autem vester, judices, conspectus, et consessus iste, reficit et recreat mentem meam, cum intueor et contemplor unumquemque vestrûm. Video enim hoc in numero neminem, cui mea salus cara non fuerit; cujus non exstet in me suum meritum; cui non sim obstrictus memoriâ beneficii sempiternâ. Itaque non extimesco, ne Cn. Plancio custodia meæ salutis apud eos obsit, qui me ipsum maxime salvum videre voluerunt: sæpiusque, judices, mihi venit in mentem, admirandum esse, M. Laterensem, hominem studiosissimum et dignitatis et salutis meæ, reum sibi hunc potissimum delegisse, quam metuendum, ne vobis id ille magnâ ratione fecisse videatur.

Quamquam mihi non sumo tantum, judices, neque arrogo, ut Cn. Plancium suis erga me meritis impunitatem consecuturum putem. Nisi ejus integerrimam vitam, modestissimos mores, summam

fidem, continentiam, pietatem, innocentiam, ostendero; nihil de pœnâ recusabo. Sin omnia præstitero, quæ sunt a bonis viris exspectanda; petam a vobis, judices, ut, cujus misericordiâ salus mea custodita sit, ei vos vestram misericordiam, me deprecante, tribuatis. Equidem ad reliquos labores, quos in hac causâ majores suscipio quam in cæteris, etiam hanc molestiam assumo, quod mihi non solum pro Cn. Plancio dicendum est, cujus ego salutem non secus, ac meam, tueri debeo, sed etiam pro me ipso, de quo accusatores plura pæne quam de re reoque dixerunt.

II. Quamquam, judices, si quid est in me ipso ita reprehensum, ut id ab hoc sejunctum sit, non me id magnopere conturbat: non enim timeo, ne, quia perraro grati homines reperiantur, idcirco, cum me nimium gratum illi esse dicant, id mihi criminosum esse possit. Quæ vero ita sunt agitata ab illis, ut aut merita Cn. Plancii erga me minora esse dicerent, quam a me ipso prædicarentur; aut, si essent summa, negarent ea tamen ita magni (ut ego putarem) ponderis apud vos esse debere; hæc mihi sunt tractanda, judices, et modice, ne quid ipse offendam; et tum denique, cum respondero criminibus; ne non tam innocentiâ reus suâ, quam recordatione meorum temporum, defensus esse videatur.

Sed mihi, in causâ facili atque explicatâ, perdifficilis, judices, et lubrica defensionis ratio proponitur. Nam, si tantummodo mihi necesse esset contra Laterensem dicere, tamen id ipsum esset in tanto usu nostro tantâque amicitiâ molestum. Vetus enim est lex illa justæ veræque amicitiæ, quæ mihi cum illo jam diu est, ut idem amici semper velint: neque est ullum certius amicitiæ vinculum, quam consensus et societas consiliorum et voluntatum. Mihi autem non modo est in hac re molestissimum, contra illum dicere, sed multo illud magis, quod in eâ causâ contra

dicendum est, in quâ quædam hominum ipsorum videtur facienda esse contentio.

Quærit enim Laterensis, atque hoc uno maxime urget, quâ se virtute, quâ laude, Plancius, quâ dignitate, superârit. Ita, si cedo illius ornamentis, quæ multa et magna sunt; non solum hujus dignitatis jactura facienda est, sed etiam largitionis recipienda suspicio est. Sin hunc illi antepono, contumeliosa habenda est oratio, et dicendum est id, quod ille me flagitat, Laterensem a Plancio dignitate esse superatum. Ita aut amicissimi hominis existimatio offendenda est, si illam accusationis conditionem sequar; aut optime de me meriti salus deserenda est.

III. Sed ego, Laterensis, cæcum me et præcipitem ferri confitear in causâ, si te, aut a Plancio aut ab ullo, dignitate potuisse superari dixero. Itaque discedam ab eâ contentione, ad quam tu me vocas; et veniam ad illam, ad quam me causa ipsa deducit. Quid? tu dignitatis judicem putas esse populum? Fortasse nonnunquam est. Utinam vero semper esset! sed est perraro; et, si quando est, in iis magistratibus est mandandis, quibus salutem suam committi putat: his levioribus comitiis, diligentiâ et gratiâ petitorum honos paritur, non iis ornamentis quæ esse in te videmus. Nam, quod ad populum pertinet, semper dignitatis iniquus judex est, qui aut invidet, aut favet.

Quamquam nihil potes in te, Laterensis, constituere, quod sit proprium laudis tuæ, quin id tibi sit commune cum Plancio. Sed hoc totum agetur alio loco: nunc tantum disputo de jure populi; qui et potest et solet nonnunquam dignos præterire: nec, si a populo præteritus est, quem non oportuit, a judicibus condemnandus est, qui præteritus non est. Nam, si ita esset, quod patres apud majores nostros tenere non potuerunt, ut reprehensores essent comitiorum, id haberent judices; vel, quod multo etiam minus

esset ferendum. Tum enim magistratum non gerebat is, qui ceperat, si patres auctores non erant facti: nunc postulatur a vobis, ut, ejus exsilio qui creatus sit, judicium populi Romani reprehendatis. Itaque quamquam, quâ nolui, januâ sum ingressus in causam, sperare videor, tantum abfuturam esse orationem meam a minimâ suspicione offensionis tuæ, te ut potius objurgem, quod iniquum in discrimen adducas dignitatem tuam, quam ut ego eam ullâ contumeliâ coner attingere.

IV. Tu continentiam, tu industriam, tu animum in rempublicam, tu virtutem, tu innocentiam, tu fidem, tu labores tuos, quod ædilis non sis factus, fractos esse et abjectos et repudiatos putas? Vide tandem, Laterensis, quantum a te dissentiam. Si (medius fidius) decem soli essent in civitate viri boni, sapientes, justi, graves, qui te indignum ædilitate judicavissent; gravius de te judicatum putarem, quam est hoc, quod, tu metuis, ne a populo judicatum esse videatur. Non enim comitiis judicat semper populus, sed movetur plerumque gratiâ; cedit precibus; facit eos, a quibus est maxime ambitus. Denique, si judicat, non delectu aliquo aut sapientiâ ducitur ad judicandum, sed impetu nonnunquam, et quâdam etiam temeritate. Non est enim consilium in vulgo, non ratio, non discrimen, non diligentia: semperque sapientes ea, quæ populus fecisset, ferenda, non semper laudanda, duxerunt. Quare, cum te ædilem fieri oportuisse dicis, populi culpam, non competitoris, accusas.

At fueris dignior, quam Plancius (de quo ipso ita tecum contendam paulo post, ut conservem dignitatem tuam); sed, ut fueris dignior, non competitor, a quo es victus, sed populus, a quo es præteritus, in culpâ est. In quo primum illud debes putare, comitiis, præsertim ædiliciis, studium esse populi, non judicium: eblandita illa, non enucleata, esse suffragia: eos, qui suffragium ferant, quid denique ipsi debeant, considerare sæpius, quam, quid cuique a repu-

blicâ videatur deberi. Sin autem mavis esse judicium, non tibi id rescindendum est, sed ferendum.

Male judicavit populus: at judicavit. Non debuit: at potuit. Non fero: at multi clarissimi et sapientissimi cives tulerunt. Est enim hæc conditio liberorum populorum, præcipueque hujus principis populi, et omnium gentium domini ac victoris, posse suffragiis vel dare vel detrahere, quod velit, cuique: nostrum est autem, qui in hac tempestate populi jactamur ac fluctibus, ferre modice populi voluntates, allicere alienas, retinere partas, placare turbatas; honores si magni non putemus, non servire populo; sin eos expetamus, non defatigari supplicando.

V. Venio nunc ad ipsius populi partes, ut illius contra te oratione potius, quam meâ, disputem. Qui si tecum congrediatur, et si unâ voce loqui possit, hæc dicat: Ego tibi, Laterensis, Plancium non anteposui: sed, cum essetis æque boni viri, meum beneficium potius ad eum detuli qui a me contenderat, quam ad eum qui mihi non nimis submisse supplicârat. Respondebis, credo, te, splendore et vetustate familiæ fretum, non valde ambiendum putâsse. At vero te ille ad sua instituta, suorumque majorum exempla, revocabit: semper se dicet rogari voluisse, semper sibi supplicari: M. Seium, qui ne equestrem quidem splendorem incolumem a calamitate judicii retinere potuisset, homini nobilissimo, innocentissimo, eloquentissimo, M. Pisoni, prætulisse: præposuisse se Q. Catulo, summâ in familiâ nato, sapientissimo et sanctissimo viro, non dico C. Seranum, non stultissimum hominem, (fuit enim et animi satis magni, et consilii) sed Cn. Manlium, non solum ignobilem, verum sine virtute, sine ingenio, vitâ etiam contemtâ ac sordidâ.

Desiderârunt te, inquit, oculi mei, cum tu esses Cyrenis. Me enim, quam socios, tuâ frui virtute malebam; et, quo plus intererat, eo plus aberas a me. Certe non videbam. Deinde sitientem me virtu-

tis tuæ deseruisti ac dereliquisti: cœperas enim petere tribunatum plebis temporibus iis, quæ istam eloquentiam et virtutem requirebant: quam petitionem cum reliquisses, si hoc indicâsti, tantâ in tempestate te gubernare non posse, de virtute tuâ dubitavi: si nolle; de voluntate. Sin (quod magis intelligo) temporibus te aliis reservâsti; ego quoque, inquam, et respublica, ad ea te tempora revocavi, ad quæ tu te ipse servâras. Pete igitur eum magistratum, in quo mihi magnæ utilitati esse possis; ædiles quicumque erunt, idem mihi [sunt judices parati: tribuni plebis, permagni interest, qui sint. Quare aut redde mihi] quod ostenderas: aut, si, quod meâ minus interest, id te magis forte delectat, reddam tibi istam ædilitatem, etiam negligenter petenti. Sed amplissimos honores ut pro dignitate tuâ consequare, condiscas, censeo, mihi paulo diligentius supplicare.

VI. Hæc populi oratio est: mea vero, Laterensis, hæc: Quare victus sis, non debere judicem quærere, modo ne largitione sis victus. Nam, si, quotiescumque præteritus erit is qui non debuerit præteriri, toties oportebit, eum, qui factus erit, condemnari; nihil jam est, quod populo supplicetur; nihil, quod diremtio, nihil, quod [supplicatio magistratuum,] renuntiatio suffragiorum, exspectetur. Simul ut, qui sint professi, videro, dicam: Hic familiâ consulari est, ille prætoriâ; reliquos video esse equestri loco: sunt omnes sine maculâ; sunt æque boni viri atque integri: sed servari necesse est gradus: cedat consulari generi prætorium; nec contendat cum prætorio equester locus. Sublata sunt studia, exstinctæ suffragationes, nullæ contentiones, nulla libertas populi in mandandis magistratibus, nulla exspectatio suffragiorum: nihil, ut plerumque evenit, præter opinionem accidet: nulla erit posthac varietas comitiorum. Sin hoc persæpe accidit, ut et factos aliquos et non factos esse miremur; si Campus, atque illæ undæ comitiorum, ut mare profundum et immensum,

sic effervescunt quodam quasi æstu, ut ad alios accedant, ab aliis autem recedant; in tanto nos impetu studiorum et motu temeritatis, modum aliquem, et consilium, et rationem, requiremus?

Quare noli me ad contentionem vestram revocare, Laterensis. Etenim, si populo grata est tabella, quæ frontes aperit hominum, mentes tegit; datque eam libertatem, ut, quod velint, faciant; promittant autem, quod rogentur: cur tu, [id in judicio ut fiat,] exprimis, quod non fit in Campo? "Hic, quam ille, dignior," perquam grave est dictu. Quomodo igitur est æquius? Sic credo; quod agitur, quod satis est judici; Hic factus est. Cur iste potius, quam ego? Vel nescio, vel non dico, vel denique, quod mihi gravissimum esset sic dicere, sed impune tamen deberem dicere; Non recte. Nam quid assequerer, si illâ extremâ defensione uterer, Populum, quod voluisset, fecisse, non quod debuisset?

VII. Quid? si populi quoque factum defendo, Laterensis, et doceo, Cn. Plancium non obrepsisse ad honorem, sed eo venisse cursu, qui semper patuerit hominibus hoc nostro equestri loco; possumne eripere orationi tuæ contentionem vestram, quæ tractari sine contumeliâ non potest, et te ad causam aliquando crimenque deducere? Si, quod equitis Romani filius est, inferior esse debuit; omnes tecum equitum Romanorum filii petiverunt. Nihil dico amplius: hoc tamen miror, cur tu huic potissimum irascare, qui longissime a te abfuit. Equidem, si quando (ut fit) jactor in turbâ, non illum accuso, qui est in summâ Sacrâ Viâ, cum ego ad Fabium fornicem impellor; sed eum, qui in me ipsum incurrit atque incidit. Tu neque Q. Pedio, forti viro, succenses, neque huic A. Plotio, ornatissimo homini, familiari meo: et ab eo, qui hos dimovit, potius, quam ab iis qui in te ipsum incubuerunt, te depulsum putas.

Sed tamen hæc tibi est prima cum Plancio generis

vestri familiæque contentio, quâ abs te vincitur. Cur enim non confitear, quod necesse est? sed non hic magis, quam ego a meis competitoribus, et alias, et in consulatûs petitione, vincebar. Sed vide, ne hæc ipsa, quæ despicis, huic suffragata sint. Sic enim conferamus. Est tuum nomen utrâque familiâ consulare. Num dubitas igitur, quin omnes, qui favent nobilitati, qui id putant esse pulcherrimum, qui imaginibus, qui nominibus, vestris ducuntur, te ædilem fecerint? Equidem non dubito. Sed, si parum multi sunt, qui nobilitatem ament; num ista est nostra culpa? Etenim ad caput et ad fontem utriusque generis veniamus.

VIII. Tu es ex municipio antiquissimo Tusculano, ex quo plurimæ familiæ sunt consulares (in quibus est etiam Juventia), quot e reliquis municipiis omnibus non sunt. Hic est e præfecturâ Atinati, non tam priscâ, non tam honoratâ, non tam suburbanâ. Quantum interesse vis ad rationem petendi? Primum utrum magis favere putas Atinates, an Tusculanos, suis? Alteri, (scire enim hoc, propter vicinitatem, facile possum) cum hujus ornatissimi atque optimi viri, Cn. Saturnini, patrem ædilem, cum prætorem viderunt, (quod primus ille non modo in eam familiam, sed etiam in præfecturam illam, sellam curulem attulisset) mirandum in modum lætati sunt. Alteros (credo, quia refertum est municipium consularibus; nam malevolos non esse certo scio) nunquam intellexi vehementius hominum suorum honore lætari.

Habemus hoc nos: habent nostra municipia. Quid ego de me, de fratre meo, loquar? quorum honoribus agri, prope dicam, ipsi, montesque, faverunt. Num quando vides Tusculanum aliquem de M. Catone illo, in omni virtute principe, num de Ti. Coruncanio, municipe suo, num de tot Fulviis, gloriari? verbum nemo facit. At, in quemcumque Arpinatem incideris, etiamsi nolis, erit tamen tibi, fortasse de

nobis aliquid, aliquid certe de C. Mario, audiendum. Primum igitur hic habuit studia suorum ardentia; tu tanta, quanta in hominibus jam saturatis honoribus esse potuerunt.

Deinde tui municipes sunt illi quidem splendidissimi homines, sed tamen pauci, si quidem cum Atinatibus conferantur; hujus præfectura, plena virorum fortissimorum, sic ut nulla totâ Italiâ frequentior dici possit. Quam quidem nunc multitudinem videtis, judices, in squalore et luctu supplicem vobis. Hi tot equites Romani, tot tribuni ærarii, (nam plebem a judicio dimisimus, quæ cuncta comitiis affuit) quid roboris, quid dignitatis, hujus petitioni attulerunt? Non enim tribum Terentinam (de quâ dicam alio loco), sed dignitatem, sed oculorum conjectum, sed solidam et robustam et assiduam frequentiam, præbuerunt. Jam municipia conjunctione etiam vicinitatis vehementer moventur.

IX. Omnia, quæ dico de Plancio, dico expertus in nobis: sumus enim finitimi Atinatibus. Laudanda est, vel etiam amanda, vicinitas, retinens veterem illum officii morem, non infuscata malevolentiâ, non assueta mendaciis, non fucata, non fallax, non erudita artificio simulationis vel suburbano vel etiam urbano. Nemo Arpinas non Plancio studuit, nemo Soranus, nemo Casinas, nemo Aquinas. Totus ille tractus celeberrimus, Venafranus, Allifanus, tota denique nostra illa aspera, et montuosa, et fidelis, et simplex, et fautrix suorum regio, se hujus honore ornari, se augeri dignitate, arbitrabatur: iisdemque nunc a municipiis adsunt equites Romani publice, cum legationis testimonio: nec minore nunc sunt sollicitudine, quam tum erant studio: etenim est gravius spoliari fortunis, quam non augeri dignitate. Ergo, ut alia in te erant illustriora, Laterensis, quæ tibi majores tui reliquerant; sic te Plancius hoc non solum municipii, verum etiam vicinitatis, genere vincebat: nisi

forte te Lavicana, aut Bovillana, aut Gabina vicinitas adjuvabat: quibus e municipiis, vix jam, qui carnem Latinis petant, inveniuntur.

Adjungam, si vis, id, quod tu etiam huic obesse putas, patrem publicanum: qui ordo quanto adjumento sit in honore, quis nescit? Flos enim equitum Romanorum, ornamentum civitatis, firmamentum reipublicæ, publicanorum ordine continetur. Quis est igitur, qui neget, ordinis ejus studium fuisse in honore Plancii singulare? neque injuriâ; vel quod erat pater is, qui est princeps jam diu publicanorum; vel quod is ab sociis unice diligebatur; vel quod diligentissime rogabat; vel quia pro filio supplicabat; vel quia hujus in illum ordinem summa officia quæsturæ tribunatûsque constabant; vel quod illi, in hoc ornando, ordinem se ornare, et consulere liberis suis, arbitrabantur.

X. Aliquid præterea — Timide dico, sed tamen dicendum est: non enim opibus, non invidiosâ gratiâ, non potentiâ vix ferendâ, sed commemoratione beneficii, sed misericordiâ, sed precibus, aliquid attulimus etiam nos. Appellavi populum; tribubus submisi me, et supplicavi: ultro (mehercules) se mihi etiam offerentes, ultro pollicentes, rogavi. Valuit causa rogandi, non gratia. Nec, si vir amplissimus (cui nihil est, quod roganti concedi non jure possit) de aliquo, ut dicis, non impetravit, ego sum arrogans, quod me valuisse dico. Nam (ut omittam illud, quod ego pro eo laborabam, qui valebat ipse per sese) rogatio ipsa semper est gratiosissima, quæ est officio necessitudinis conjuncta maxime. Neque enim ego sic rogabam, ut petere viderer, quia familiaris esset meus, quia vicinus, quia hujus parente semper plurimum essem usus; sed ut quasi parenti et custodi meo. Non potentia mea, sed causa rogationis, fuit gratiosa. Nemo meâ restitutione lætatus est, nemo injuriâ doluit, cui non hujus in me misericordia grata fuerit.

Etenim, si, ante reditum meum, Cn. Plancio se vulgo viri boni, cum hic tribunatum peteret, ultro offerebant; cui nomen meum absentis honori fuisset, ei meas præsentis preces non putas profuisse? An Minturnenses coloni, quod C. Marium ex civili terrore, atque ex impiis manibus, eripuerunt; quod tecto receperunt; quod fessum inediâ fluctibusque recreârunt; quod viaticum congesserunt; quod navigium dederunt; quod eum, linquentem terram eam quam servaverat, votis, ominibus, lacrymis, prosecuti sunt, æternâ in laude versantur; Plancio, quod me, vel vi pulsum, vel ratione cedentem, receperit, juverit, custodierit; his, et senatui populoque Romano, ut haberent, quem reducerent, conservârit; honori hanc fidem, misericordiam, virtutem, fuisse miraris?

XI. Vitia (mehercule) res hæ Cn. Plancii, de quibus dixi, tegere potuerunt; ne tu, in eâ vitâ, de quâ jam dicam, tot et tanta adjumenta huic honori fuisse mirere. Hic est enim, qui, adolescentulus cum A. Torquato profectus in Africam, sic ab illo gravissimo et sanctissimo, atque omni laude et honore dignissimo viro, dilectus est, ut et contubernii necessitudo, et adolescentuli modestissimi pudor postulabat. Qui si adesset, non minus ille declararet, quam hic illius frater patruelis, et socer T. Torquatus, illi omni virtute et laude par; qui est quidem cum illo maximis vinculis et propinquitatis et affinitatis conjunctus; sed ita magni amoris, ut illæ necessitudinis causæ leves esse videantur.

Fuit in Cretâ postea contubernalis Saturnini, propinqui sui, miles hujus Q. Metelli: quibus cum fuerit probatissimus, hodieque sit; omnibus esse se probatum debet sperare. In eâ provinciâ legatus fuit C. Sacerdos, quâ virtute, quâ constantiâ vir! L. Flaccus, qui homo! qui civis! qualem hunc putent, assiduitate testimonioque declarant. In Macedoniâ tribunus militum fuit; in eâdem provinciâ postea quæstor. Primum, Macedonia sic eum diligit, ut indicant hi

principes civitatum suarum; qui, cum missi sint ob aliam causam, tamen, hujus repentino periculo commoti, huic assident, pro hoc laborant: huic si præsto fuerint, gratius se civitatibus suis facturos putant, quam si legationem et mandata sua confecerint. L. vero Apuleius hunc tanti facit, ut morem illum majorum, qui præscribit, in parentûm loco quæstoribus suis prætores esse oportere, officiis benevolentiâque superârit. Tribunus plebis fuit, non fortasse tam vehemens, quam isti, quos tu jure laudas; sed certe talis, quales si omnes semper fuissent, nunquam desideratus vehemens esset tribunus.

XII. Omitto illa, quæ si minus in scenâ sunt, at certe, cum sunt prolata, laudantur: ut vivat cum suis; primum cum parente, (nam, meo judicio, pietas fundamentum est omnium virtutum) quem veretur ut Deum, (neque enim est multo secus parens liberis) amat vero ut sodalem, ut fratrem, ut æqualem. Quid dicam, cum patruo? cum affinibus? cum propinquis? cum hoc C. Saturnino, ornatissimo viro? cujus quantam honoris hujus cupiditatem fuisse creditis, cum videatis luctûs societatem? Quid de me dicam, qui mihi, in hujus periculo, reus esse videor? quid de his tot viris talibus, quos videtis veste mutatâ? Atqui hæc sunt indicia solida, judices, et expressa; hæc signa probitatis, non fucata forensi specie, sed domesticis inusta notis veritatis. Facilis est illa occursatio et blanditia popularis: adspicitur, non attrectatur; procul apparet, non excutitur, non in manus sumitur.

Omnibus igitur rebus ornatum hominem, tam externis quam domesticis; nonnullis rebus inferiorem, quam te, generis et nominis, dico; superiorem aliis, municipum, vicinorum, societatum studio, temporum meorum memoriâ; parem virtute, integritate, modestiâ; ædilem factum esse miraris?

Hunc tu vitæ splendorem maculis adspergis istis? Jacis adulteria, quæ nemo, non modo nomine, sed ne

suspicione quidem, possit agnoscere. Bimaritum appellas, ut verba etiam fingas, non solum crimina. Ductum esse ab eo in provinciam aliquem dicis, libidinis causâ; quod non crimen est, sed impunitum in maledicto mendacium: raptam esse mimulam; quod dicitur Atinæ factum a juvene, vetere quodam in scenicos jure, maximeque oppidano. O adolescentiam traductam eleganter! cui quidem cum, quod licuerit, objiciatur, tamen id ipsum falsum reperiatur. Emissus aliquis e carcere, et quidem [emissus per imprudentiam,] ut cognôstis, necessarii hominis optimique adolescentis rogatu: idem postea [prætoris mandatu] requisitus. Atque hæc, nec ulla alia, sunt conjecta [maledicta] in ejus vitam, de cujus vos pudore, religione, integritate, dubitetis.

XIII. Pater vero, inquit, etiam obesse filio debet. O vocem duram atque indignam tuâ probitate, Laterensis! Pater ut in judicio capitis, pater ut in dimicatione fortunarum, pater ut apud tales viros, obesse filio debeat? qui si esset turpissimus, si sordidissimus, tamen ipso nomine patrio valeret apud clementes judices et misericordes: valeret, inquam, communi sensu omnium, et dulcissimâ commendatione naturæ. Sed cum sit Cn. Plancius is eques Romanus, eâ primum vetustate equestris ordinis, ut pater, ut avus, ut majores ejus omnes, equites Romani fuerint, summum in præfecturâ florentissimâ gradum tenuerint et dignitatis et gratiæ; deinde, ut ipse in legionibus P. Crassi, imperatoris, inter ornatissimos homines, equites Romanos, summo splendore fuerit; ut postea princeps inter suos; plurimarum rerum sanctissimus et justissimus judex; maximarum societatum auctor, plurimarum magister; si non modo in eo nihil unquam reprehensum, sed laudata sunt omnia; tamen is oberit honestissimo filio pater, qui vel minus honestum et alienum tueri, vel auctoritate suâ vel gratiâ, posset?

Asperius, inquit, locutus est aliquid aliquando:

Immo fortasse liberius. At id ipsum, inquit, non est ferendum. Ergo hi ferendi sunt, qui queruntur, libertatem equitis Romani se ferre non posse? Ubinam ille mos? ubi illa æquitas juris? ubi illa antiqua libertas, quæ, malis oppressa civilibus, extollere jam caput, et aliquando recreata se erigere, debebat? Equitum ego Romanorum etiam in homines nobilissimos maledicta, publicanorum in Q. Scævolam, virum omnibus ingenio, justitiâ, integritate, præstantem, aspere et ferociter et libere dicta commemorem?

XIV. Consuli P. Nasicæ præco Granius, medio in foro, cum ille, edicto justitio, domum descendens rogâsset Granium, quid tristis esset; an, quod auctiones essent? Immo vero, inquit, quod legiones. Idem tribuno plebis, potentissimo homini, M. Druso, sed multa in rempublicam molienti, cum ille eum salutâsset (ut fit), dixissetque, Quid agis, Grani? respondit, Immo vero, tu Druse, quid agis? Ille L. Crassi, ille M. Antonii, voluntatem asperioribus facetiis sæpe perstrinxit impune. Nunc usque eo oppressa vestrâ arrogantiâ civitas est, ut, quæ fuit olim præconi in ridendo, nunc equiti Romano in plorando, non sit concessa libertas.

Quæ enim unquam fuit Plancio vox contumeliæ potius, quam doloris? quid est autem unquam questus, nisi cum a sociis et a se injuriam propulsaret? Cum senatus impediretur, quominus (id, quod hostibus semper erat tributum) responsum equitibus Romanis redderetur; omnibus illa injuria dolori publicanis fuit: sed eum ipsum dolorem hic tulit paulo apertius. Communis ille sensus in aliis fortasse latuit: hic, quod cum cæteris animo sentiebat, id magis, quam cæteri, et vultu promtum habuit, et linguâ.

Quamquam, judices, (agnosco enim ex me) permulta in Plancium, quæ ab eo nunquam dicta sunt, conferuntur. Ego quia dico aliquid aliquando, non studio adductus, sed contentione dicendi, aut lacessi-

tus; et quia (ut fit in multis) exit aliquando aliquid, si non perfacetum, attamen fortasse non rusticum; quod quisque dixit, me id dixisse dicunt. Ego autem, si quid est, quod mihi scitum esse videatur, et homine ingenuo dignum atque docto, non adspernor; stomachor vero, cum aliorum, non me digna, in me conferuntur. Nam, quod primus scivit legem de publicanis, tum, cum vir amplissimus consul id illi ordini per populum dedit, quod per senatum, si licuisset, dedisset; si in eo crimen est, quia suffragium tulit; quis non tulit publicanus? Si, quia primus scivit; utrum id sortis esse vis, an ejus, qui illam legem ferebat? Si sortis; nullum crimen est in casu: si consulis; splendor etiam Plancii, hunc a summo viro principem ordinis esse judicatum.

XV. Sed aliquando veniamus ad causam. In quâ tu, nomine legis Liciniæ, quæ est de sodalitiis, omnes ambitûs leges complexus es. Neque enim quidquam aliud in hac lege, nisi editicios judices, es secutus. Quod genus judiciorum si est æquum nullâ in re, nisi hac tribuariâ; non intelligo, quamobrem senatus hoc uno in genere tribus edi voluerit ab accusatore, neque eamdem editionem transtulerit in cæteras causas; de ipso denique ambitu, rejectionem fieri voluerit judicum alternorum: cumque nullum genus acerbitatis prætermitteret, hoc tamen unum prætereundum putârit.

Quid? hujus rei obscura causa est? an et agitata, cum ista in senatu res agebatur, et disputata hesterno die copiosius a Q. Hortensio? cui tum est senatus assensus. Hoc igitur sensimus: cujuscumque tribûs largitor esset, per hanc consensionem, quæ honeste magis quam vere sodalitas nominaretur, quam quisque tribum turpi largitione corrumperet, eum maxime iis hominibus, qui ejus tribûs essent, esse notum. Ita putavit senatus, cum reo tribus ederentur eæ, quas is largitione devinctas haberet, eosdem fore testes et judices. Acerbum omnino genus judicii: sed

tamen, si vel sua, vel ea quæ maxime esset cuique conjuncta, tribus ederetur, vix recusandum.

XVI. Tu autem, Laterensis, quas tribus edidisti? Terentinam, credo. Fuit id æquum; et certe exspectatum est; et fuit dignum constantiâ tuâ. Cujus tu tribûs venditorem, et corruptorem, et sequestrem Plancium fuisse clamitas; eam tribum profecto, severissimorum præsertim hominum et gravissimorum, edere debuisti. At Voltiniam: libet enim tibi nescio quid etiam de illâ tribu criminari. Hanc igitur ipsam cur non edidisti? Quid Plancio cum Lemoniâ? quid cum Veientinâ? quid cum Crustuminâ? nam Metiam, non quæ judicaret, sed quæ rejiceretur, esse voluisti. Dubitatis igitur, judices, quin vos M. Laterensis suo judicio, non ad sententiam legis, sed ad suam spem aliquam, de civitate delegerit? dubitatis, quin eas tribus, in quibus magnas necessitudines habet Plancius, cum ille non ediderit, judicârit officiis ab hoc observatas, non largitione corruptas? Quid enim potest dicere, cur ista editio non summam habeat acerbitatem, remotâ ratione illâ, quam in decernendo secuti sumus?

Tu deligas ex omni populo aut amicos tuos, aut inimicos meos, aut denique eos, quos inexorabiles, quos inhumanos, quos crudeles, existimes? Tu, me ignaro, nec opinante, [inscio,] notes et tuos, et tuorum necessarios, vel iniquos meos, vel etiam defensorum meorum? eodemque adjungas, quos naturâ putes asperos, atque omnibus iniquos? deinde effundas repente, ut ante consessum eorum judicum videam, quam potuerim, qui essent futuri, suspicari? apud eosque me, ne quinque quidem rejectis, quod in proximo reo de consilii sententiâ constitutum est, cogas causam de fortunis omnibus dicere? Non enim, si aut Plancius ita vixit, ut offenderet sciens neminem, aut tu ita errâsti, ut eos ederes imprudens, ut nos, invito te, tamen ad judices, non ad carnifices, veniremus, idcirco ista editio per se non acerba est.

XVII. An vero nuper clarissimi cives nomen editi judicis non tulerunt, cum ex CXXV judicibus, principibus equestris ordinis, quinque et LXX reus rejiceret, quinquaginta referret; omniaque potius permiscuerunt, quam ei legi conditionique parerent; nos neque ex delectis judicibus, sed ex omni populo, neque editos ad rejiciendum, sed ab accusatore constitutos, judices ita feremus, ut neminem rejiciamus?

Neque ego nunc legis iniquitatem queror; sed factum tuum a sententiâ legis doceo discrepare: et illud acerbum judicium, si, quemadmodum senatus censuit, populusque jussit, ita fecisses, ut in hunc et suam, et ab hoc observatas tribus ederes; non modo non quererer, sed hunc, judicibus editis, qui testes iidem esse possent, absolutum putarem: neque nunc multo secus existimo. Cum enim has tribus edidisti, ignotis te judicibus uti malle, quam notis, indicavisti: fugisti sententiam legis: æquitatem omnem rejecisti: in tenebris, quam in luce, causam versari maluisti.

Voltinia tribus ab hoc corrupta: Terentinam habuerat venalem. Quid diceret apud Voltinienses, aut tribules suos, judices? immo vero tu quid diceres? quem judicem ex illis aut tacitum testem haberes, aut vero etiam excitares? Etenim, si reus tribum ederet, Voltiniam fortasse Plancius, propter vicinitatem ac necessitudinem suam, non edidisset. Et, si quæsitor edendus fuisset, quem tandem potius, quam hunc C. Alfium, quem habet, cui notissimus esse debet, vicinum, tribulem, gravissimum hominem justissimumque, edidisset? cujus quidem æquitas, et meæ similis voluntas erga Cn. Plancii salutem, quam ille sine ullâ cupiditatis suspicione præ se fert, facile declarat, non fuisse fugiendum tribulem huic judicem, cui quæsitorem tribulem exoptandum fuisse videatis.

XVIII. Neque ego nunc consilium reprehendo tuum, quod non eas tribus, quibus hic maxime notus erat, edideris: sed a te doceo consilium non servatum senatûs. Etenim quis te tum audiret illorum? aut

quid diceres? sequestremne Plancium? respuerent aures; nemo agnosceret; repudiaretur. An gratiosum? illi libenter audirent: nos non timide confiteremur. Noli enim putare, Laterensis, legibus istis, quas senatus de ambitu sancire voluerit, id esse actum, ut suffragatio, ut observantia, ut gratia tolleretur. Semper fuerunt boni viri, qui apud tribules suos gratiosi esse vellent.

Neque vero tam durus in plebem noster ordo fuit, ut eam coli nostrâ modicâ liberalitate noluerit: neque hoc liberis nostris interdicendum est, ne observent tribules suos, ne diligant, ne conficere necessariis suis suam tribum possint, ne par ab iis munus in suâ petitione respectent: hæc enim plena sunt officii, plena observantiæ, plena etiam antiquitatis. Isto in genere et fuimus ipsi, cum ambitionis nostræ tempora postulabant; et clarissimos viros esse vidimus, et hodie esse videmus, quamplurimos gratiosos. Decuriatio tribulium, descriptio populi, suffragia largitione devincta, severitatem senatûs, et bonorum omnium vim ac dolorem, excitârunt. Hæc doce, hæc profer, huc incumbe, Laterensis, decuriâsse Plancium, conscripsisse, sequestrem fuisse, pronuntiâsse, divisisse: tum mirabor, te iis armis uti, quæ tibi lex dabat, noluisse. Tribulibus enim judicibus, non modo severitatem illorum, si ista vera sunt, sed ne vultus quidem, ferre possemus. Hanc tu rationem cum fugeris, cumque eos judices habere nolueris, quorum, in hujus delicto, cum scientia certissima, tum dolor gravissimus, esse debuerit; quid apud hos dices, qui abs te taciti requirunt, cur hoc sibi oneris imposueris, cur se potissimum delegeris, cur denique se divinare malueris, quam eos, qui scirent, judicare?

XIX. Ego Plancium, Laterensis, et ipsum gratiosum esse dico, et habuisse in petitione multos cupidos sui gratiosos: quos tu si sodales vocas, officiosam amicitiam nomine inquinas criminoso. Sin, quia gratiosi sunt, accusandos putas; noli mirari, te id, quod

tua dignitas postulârit, repudiandis gratiosorum amicitiis non esse assecutum. Jam, ut ego doceo gratiosum esse tribulibus Plancium, quod multis benigne fecerit, pro multis spoponderit, in operas plurimos patris auctoritate et gratiâ miserit; quod denique omnibus officiis per se, per patrem, per majores suos, totam Atinatem præfecturam comprehenderit; sic tu doce, sequestrem fuisse, largitum esse, conscripsisse, tribules decuriavisse. Quod si non potes, noli tollere ex ordine nostro liberalitatem; noli maleficium putare esse gratiam; noli observantiam sancire pœnâ.

Itaque hæsitantem te in hoc sodalitiorum tribuario crimine, ad communem ambitûs causam contulisti; in quâ desinamus aliquando (si videtur) vulgari et pervagatâ declamatione contendere. Sic enim tecum ago.

Quam tibi commodum est, unam tribum delige tu: doce (id, quod debes) per quem sequestrem, quo divisore, corrupta sit. Ego, si id facere non potueris (quod, ut opinio mea fert, ne incipies quidem), per quem tulerit, docebo. Estne hæc vera contentio? placetne sic agi? Non possum magis pedem conferre (ut aiunt), aut propius accedere. Quid taces? quid dissimulas? quid tergiversaris? Etiam atque etiam insto atque urgeo, insector, posco, atque adeo flagito crimen. Quamcumque tribum (inquam) delegeris, quam tulerit Plancius, tu ostendito, si poteris, vitium: ego, quâ ratione tulerit, docebo: nec erit hæc alia ratio Plancio ac Laterensi. Nam ut, quas tribus tu tulisti, si jam ex te requiram, possis, quorum studio tuleris, explicare; sic ego hoc contendo, me tibi ipsi adversario, cujuscumque tribûs rationem poposceris, redditurum.

XX. Sed cur ego sic ago? quasi non comitiis jam superioribus sit Plancius designatus ædilis. Quæ comitia primum habere cœpit consul, cum omnibus in rebus summâ auctoritate, tum harum ipsarum legum ambitûs auctor: deinde habere cœpit subito, præter

opinionem omnium; ut ne, si cogitâsset quidem quispiam largiri, daretur spatium comparandi. Vocatæ tribus: latum suffragium: descriptæ, renuntiatæ. Longe plurimum valuit Plancius. Nulla largitionis nec fuit, nec esse potuit, suspicio. An tandem una centuria prærogativa tantum habet auctoritatis, ut nemo unquam prior eam tulerit, quin renuntiatus sit; tu, aut his ipsis comitiis consularibus, aut certe in illum annum, ædilem Plancium factum miraris, in quo non exigua pars populi, sed universus populus, voluntatem suam declarârit? cujus in honore non unius tribûs pars, sed comitia tota comitiis fuerint prærogata?

Quo quidem tempore, si id, Laterensis, facere voluisses, aut si gravitatis esse putâsses tuæ, quod multi nobiles sæpe fecerunt, ut, cum minus valuissent suffragiis quam putâssent, postea, prolatis comitiis, prosternerent se, et populo Romano, fracto animo atque humili, supplicarent; non dubito, quin omnis ad te conversura se fuerit multitudo. Nunquam enim nobilitas, integra præsertim atque innocens, a populo Romano supplex repudiata fuit. Sed, si tibi gravitas tua et magnitudo animi pluris fuit (sicut esse debuit) quam ædilitas; noli, cum habeas id quod malueris, desiderare id quod minoris putâris. Equidem primum, ut honore dignus essem, maxime semper laboravi: secundo, ut existimarer: tertium mihi fuit illud, quod plerisque primum est, ipse honos: qui iis denique debet esse jucundus, quorum dignitati populus Romanus testimonium, non beneficium ambitioni, dedit.

XXI. Quæris etiam, Laterensis, quid imaginibus tuis, quid ornatissimo atque optimo viro, patri tuo, respondeas mortuo. Noli ista meditari: atque illud cave potius, ne tua ista querela, dolorque nimius, ab illis sapientissimis viris reprehendatur. Vidit enim pater tuus, Appium Claudium, nobilissimum hominem, vivo patre suo, potentissimo et clarissimo cive, C. Claudio, ædilem non esse factum, et eumdem sine

repulsâ factum esse consulem: vidit, hominem sibi maxime conjunctum, egregium virum, L. Volcatium, vidit, M. Pisonem, in istâ ædilitate offensiunculâ acceptâ, summos a populo Romano esse honores adeptos. Avus vero tuus et P. Nasicæ tibi ædiliciam prædicaret repulsam, quo cive neminem ego statuo in hac republicâ fortiorem; et C. Marii, qui, duabus ædilitatis acceptis repulsis, septies consul est factus; et L. Cæsaris, Cn. Octavii, M. Tullii; quos omnes scimus, ædilitate præteritos, consules esse factos.

Sed quid ego ædilicias repulsas colligo? quæ sæpe ejusmodi habitæ sunt, ut iis, qui præteriti essent, benigne a populo factum videretur. Tribunus militum, L. Philippus, summâ nobilitate et eloquentiâ, quæstor C. Cælius, clarissimus ac fortissimus adolescens; tribuni plebis P. Rutilius Rufus, C. Fimbria, C. Cassius, Cn. Orestes, facti non sunt: quos tamen omnes consules factos scimus esse. Quæ tibi ultro pater et majores tui, non consolandi tui gratiâ, dicerent, neque vero, quo te liberarent aliquâ culpâ, quam tu vereris, ne a te suscepta videatur; sed ut te ad cursum istum tenendum, quem a primâ ætate suscepisti, cohortarentur. Nihil est enim, mihi crede, Laterensis, de te detractum: detractum dico? si (mehercules) vere, quod accidit, interpretari velis, est aliquid etiam de virtute significatum tuâ.

XXII. Noli enim existimare, non magnum quemdam motum fuisse illius petitionis tuæ, de quâ ne aliquid jurares, destitisti. Denuntiâsti, homo adolescens, quid de summâ re publicâ sentires: fortius tu quidem, quam nonnulli defuncti honoribus, sed apertius, quam vel ambitionis vel ætatis tuæ ratio postulabat. Quamobrem, in dissentiente populo, noli putare, nullos fuisse, quorum animos tuus ille fortis animus offenderet: qui te incautum fortasse tunc tuo loco demovere potuerunt, providentem ante et præcaventem nunquam certe movebunt.

An te illa argumenta duxerunt? Dubitabitis, in-

quit, quin coitio facta sit, cum tribus plerasque cum Plotio tulerit Plancius? An unâ fieri potuerunt, si unâ tribus non tulissent? At nonnullas punctis pæne totidem. Quippe cum jam facti prope superioribus comitiis declaratique venissent. Quamquam ne id quidem suspicionem coitionis habuerit: neque enim unquam majores nostri sortitionem constituissent ædiliciam, nisi viderent accidere posse, ut competitores pares suffragiis essent.

Et ais, prioribus comitiis Aniensem a Plotio, Terentinam a Plancio, tibi esse concessam; nunc ab utroque eas avulsas, ne in angustum venirent. Quam convenit, nondum cognitâ populi voluntate, hos, quos jam tum conjunctos fuisse dicis, jacturam suarum tribuum, quo vos adjuvaremini, fecisse; eosdem, cum jam essent experti, quid valerent, restrictos et tenaces fuisse? Etenim verebantur (credo) angustias: quasi res in contentionem aut in discrimen aliquod posset venire. Sed tamen tu an Plotium, virum ornatissimum, in idem crimen vocandum judicas? an dicis eum te arripuisse, a quo non sis rogatus? Nam, quod questus es, plures te testes habere de Voltiniâ, quam quot in eâ tribu puncta tuleris; indicas, aut eos testes te adducere, qui, quia nummos acceperint, te præterierint; aut, te ne gratuita quidem eorum suffragia tulisse.

XXIII. Illud vero crimen de nummis, quos in circo Flaminio deprehensos esse dixisti, caluit re recenti: nunc in causâ refrixit. Neque enim, qui illi nummi fuerint, nec, quæ tribus, nec, qui divisor, ostenderis. Atque is quidem, eductus ad consules, qui tum in crimen vocabatur, se inique a tuis jactatum graviter querebatur. Qui si erat divisor, præsertim ejus quem tu habebas reum, cur abs te reus non est factus? cur non, ejus damnatione, aliquid ad hoc judicium præjudicii comparâsti? Sed neque tu habes hæc, neque eis confidis: alia te ratio, alia cogitatio, ad spem hujus opprimendi excitavit. Magnæ sunt in

te opes: late patet gratia: multi amici, multi cupidi tui, multi fautores laudis tuæ: multi huic invident: multis etiam pater, optimus vir, nimium retinens equestris juris et libertatis videtur: multi etiam communes inimici reorum omnium; qui ita semper testimonium de ambitu dicunt, quasi aut moveant animos judicum suis testimoniis, aut gratum populo Romano sit, aut ab eo facilius, ob eam causam, dignitatem, quam volunt, consequantur.

Quibuscum me, judices, pugnantem meo more pristino non videbitis; non quo mihi fas sit quidquam defugere, quod salus Plancii postulet; sed quia neque necesse est, me id persequi voce, quod vos mente videatis; et quod ita de me meriti sunt illi ipsi, quos ego testes video paratos, ut eorum reprehensionem vos vestræ prudentiæ assumere, meæ modestiæ remittere, debeatis. Illud unum vos magnopere oro atque obsecro, judices, cum hujus, quem defendo, tum communis periculi causâ, ne fictis auditionibus, ne disseminato dispersoque sermoni, fortunas innocentium subjiciendas putetis.

Multi amici accusatoris, nonnulli etiam nostri iniqui, multi communes obtrectatores, atque omnium invidi, multa finxerunt. Nihil est autem tam volucre, quam maledictum: nihil facilius emittitur; nihil citius excipitur; nihil latius dissipatur. Neque ego, si fontem maledicti reperietis, ut aut negligatis aut dissimuletis, unquam postulabo: sed, si quid sine capite manabit; aut si quid erit ejusmodi, ut non exstet auctor, aut, qui audierit, ita negligens vobis esse videbitur, ut, unde audierit, oblitus sit; aut ita levem habebit auctorem, ut memoriâ dignum non putârit; hujus illa vox vulgaris, "Audivi," ne quid reo innocenti noceat, oramus.

XXIV. Sed venio jam ad L. Cassium, familiarem meum, cujus ex oratione ne illum quidem Juventium tecum expostulavi: quem ille, omni et virtute et humanitate ornatus adolescens, primum de

plebe ædilem curulem factum esse dixit. In quo, Cassi, si ita tibi respondeam, nescîsse id populum Romanum, neque fuisse qui id nobis narraret, præsertim, mortuo Longino; non, ut opinor, admirere, cum ego ipse, non abhorrens a studio antiquitatis, me hîc id ex te primum audîsse confitear. Et, quoniam tua fuit perelegans ac persubtilis oratio, digna equitis Romani vel studio vel pudore; quoniamque sic ab his es auditus, ut magnus honos et ingenio et humanitati tuæ tribueretur; respondebo ad ea, quæ dixisti; quæ pleraque de ipso me fuerunt: in quibus ipsi aculei, si quos habuisti in me reprehendendo, tamen mihi non ingrati acciderunt.

Quæsîsti, utrum mihi putarem, equitis Romani filio, faciliorem fuisse ad adipiscendos honores viam, an futuram esse filio meo, qui esset familiâ consulari. Ego vero, quamquam illi omnia malo, quam mihi; tamen illi honorum aditus nunquam faciliores optavi, quam mihi fuerunt. Quin etiam (ne forte ille sibi me potius peperisse jam honores, quam iter demonstrâsse adipiscendorum, putet) hæc illi soleo præcipere, (quamquam ad præcepta ætas non est gravis) quæ ille, a Jove ortus, suis præcipit filiis:

> "Vigilandum est semper: multæ insidiæ sunt bonis."

Nôstis cætera:

> "Non te id, quod multi invideant" . . . . .

quæ scripsit gravis ille et ingeniosus poëta: scripsit, non ut illos regios pueros, qui jam nusquam erant, sed ut nos et nostros liberos, ad laborem et laudem excitaret. Quæris, quid potuerit amplius assequi Plancius, si Cn. Scipionis fuisset filius. Magis ædilis fieri non potuisset: sed hoc præstaret, quod ei minus invideretur. Etenim honorum gradus summis hominibus et infimis sunt pares; gloriæ dispares.

XXV. Quis nostrûm se dicit M' Curio, quis C.

Fabricio, quis C. Duellio parem? quis Atilio Calatino? quis Cn. et P. Scipionibus? quis Africano, Marcello, Maximo? tamen eosdem sumus honorum gradus, quos illi, assecuti. Etenim in virtute multi adscensus; ut is gloriâ maxime excellat, qui virtute plurimum præstet. Honorum populi finis est consulatus; quem magistratum jam octingenti fere consecuti sunt. Horum, si diligenter quæras, vix decimam partem reperies gloriâ dignam. Sed nemo unquam sic egit, ut tu: "Cur iste fit consul? quid potuit amplius, si L. Brutus esset, qui civitatem dominatu regio liberavit?" Honore nihil amplius, laude multum. Sic igitur Plancius nihilo minus quæstor est factus, et tribunus plebis, et ædilis, quam si esset summo loco natus: sed hæc, pari loco orti, sunt innumerabiles alii consecuti.

Profers triumphos T. Didii et C. Marii; et quæris, quid simile in Plancio. Quasi vero isti, quos commemoras, propterea magis laude fuerint digni, quod triumphârunt, et non, quia commissi sunt iis magistratus, in quibus re bene gestâ triumpharent. Rogas, quæ castra viderit; qui et miles in Cretâ, Metello hoc imperatore, et tribunus in Macedoniâ militum fuerit, et quæstor tantum ex re militari detraxerit temporis, quantum in me custodiendum transferre maluerit.

Quæris, num disertus? Immo, id quod secundum est, ne sibi quidem videtur. Num jurisconsultus? Quasi quisquam sit, qui sibi hunc falsum de jure respondisse dicat. Omnes enim istiusmodi artes in iis reprehenduntur, qui, cum professi fuerint, satisfacere non possunt; non in iis, qui abfuisse ab istis studiis confitentur. Virtus, probitas, integritas in candidato, non linguæ volubilitas, non ars, non scientia, requiri solet. Ut nos, in mancipiis parandis, quamvis frugi hominem si pro fabro aut pro tectore emimus, ferre moleste solemus, si eas artes, quas in emendo secuti sumus, forte nesciverit; sin autem emimus,

quem villicum imponeremus, quem pecori præficeremus, nihil in eo, nisi frugalitatem, laborem, vigilantiam, esse curamus; sic populus Romanus deligit magistratus, quasi reipublicæ villicos; in quibus si qua præterea est ars, facile patitur: sin minus, virtute eorum et innocentiâ contentus est. Quotus enim quisque disertus, quotus quisque juris peritus est, ut eos numeres, qui volunt esse? Quod si præterea honore dignus nemo, quidnam tot optimis et ornatissimis civibus est futurum?

XXVI. Jubes Plancium de vitiis Laterensis dicere. Nihil potest, nisi eum nimis in se iracundum [putabit] fuisse. Idem effers Laterensem laudibus. Facile patior, id te agere multis verbis, quod ad judicium non pertineat; et id te accusantem tamdiu dicere, quod ego defensor sine periculo possim confiteri. Atqui non modo confiteor, summa in Laterense ornamenta esse; sed te etiam reprehendo, quod ea non enumeres; alia quædam inania et levia conquiras. Præneste fecisse ludos. Quid? alii quæstores non fecerunt? Cyrenis liberalem in publicanos, justum in socios, fuisse. Quis negat? sed ita multa Romæ geruntur, ut vix ea, quæ fiunt in provinciis, audiantur.

Non vereor, ne mihi aliquid, judices, videar arrogâsse, si de quæsturâ meâ dixero. Quamvis enim illa floruerit, tamen eum me postea fuisse in maximis imperiis arbitror, ut non ita mihi multum sit ex quæsturæ laude repetendum: sed tamen non vereor, ne quis audeat dicere, ullius in Siciliâ quæsturam aut gratiorem aut clariorem fuisse. Vere (mehercules) hoc dicam: sic tum existimabam, nihil homines aliud Romæ, nisi de quæsturâ meâ, loqui. Frumenti, in summâ caritate, maximum numerum miseram: negotiatoribus comis, mercatoribus justus, municipibus liberalis, sociis abstinens, omnibus eram visus in omni officio diligentissimus. Excogitati quidam erant a Siculis honores inauditi.

Itaque hac spe decedebam, ut mihi populum Romanum ultro omnia delaturum putarem. At ego, cum casu diebus iis, itineris faciendi causâ, decedens e provinciâ, Puteolos forte venissem; cum plurimi et lautissimi solent esse in iis locis, concidi pæne, judices, cum ex me quidam quæsîsset, quo die Româ exîssem, et numquid in eâ esset novi. Cui cum respondissem, me e provinciâ decedere; "etiam, mehercules," inquit, "ut opinor, ex Africâ."

XXVII. Huic ego, jam stomachans, fastidiose, "Immo ex Siciliâ," inquam. Tum quidam, quasi qui omnia sciret, "Quid? tu nescis," inquit, "hunc Syracusis quæstorem fuisse?" Quid multa? destiti stomachari; et me unum ex iis feci, qui ad aquas venissent. Sed ea res, judices, haud scio an plus mihi profuerit, quam si mihi tum essent omnes congratulati. Nam, posteaquam sensi, populum Romanum aures hebetiores, oculos acres atque acutos, habere; destiti, quid de me audituri essent homines, cogitare: feci, ut postea quotidie me præsentem viderent: habitavi in oculis: pressi forum: neminem a congressu meo neque janitor meus, neque somnus, absterruit. Ecquid ego dicam de occupatis meis temporibus, cui fuerit ne otium quidem unquam otiosum? nam, quas tu commemoras, Cassi, legere te solere orationes, cum otiosus sis, has ego scripsi ludis et feriis, ne omnino unquam essem otiosus. Etenim M. Catonis illud, quod in principio scripsit "Originum" suarum, semper magnificum et præclarum putavi, "Clarorum virorum atque magnorum, non minus otii, quam negotii, rationem exstare oportere." Ita, si quam habeo laudem, quæ, quanta sit, nescio, parta Romæ est, quæsita in foro: meaque privata consilia publici quoque casus comprobaverunt, ut etiam summa res publica mihi domi fuerit gerenda, et Urbs in Urbe servanda.

Eadem igitur, Cassi, via munita Laterensi est, idem virtutis cursus ad gloriam; hoc facilior fortasse,

quod ego huc, a me ortus et per me nixus, adscendi; istius egregia virtus adjuvabitur commendatione majorum. Sed, ut redeam ad Plancium, nunquam ex Urbe abfuit, nisi sorte, lege, necessitate. Non valuit rebus iisdem, quibus fortasse nonnulli: at valuit assiduitate; valuit observandis amicis; valuit liberalitate; fuit in oculis; petivit; eâ est usus ratione, quâ, minimâ invidiâ, novi homines plurimi eosdem honores consecuti sunt.

XXVIII. Nam, quod ais, Cassi, non plus me Plancio debere, quam bonis omnibus, quod iis æque mea salus cara fuerit; ego me debere bonis omnibus fateor: sed etiam hi, quibus ego debeo, boni viri et cives, ædiliciis comitiis aliquid se, meo nomine, debere Plancio dicebant. Verum fac me multis debere, et in iis Plancio: utrum igitur me conturbare oportet; an cæteris, cum cujusque dies venerit; hoc nomen, quod urget, nunc, cum petitur, dissolvere? Quamquam dissimilis est pecuniæ debitio, et gratiæ: nam, qui pecuniam dissolvit, statim non habet id, quod reddidit: qui autem debet, æs retinet alienum: gratiam autem, et qui refert, habet; et qui habet, in eo ipso, quod habet, refert. Neque ego nunc Plancio desinam debere, si hoc solvero; nec minus ei redderem voluntate ipsâ, si hoc molestiæ non accidisset.

Quæris a me, Cassi, quid pro fratre meo, qui mihi est carissimus, quid pro meis liberis, quibus nihil potest esse jucundius, amplius, quam pro Plancio facio, facere possim: nec vides, istorum ipsorum caritate ad hujus salutem defendendam maxime stimulari me atque excitari. Nam neque illis hujus salute, a quo meam sciunt esse defensam, quidquam est optatius: et ego ipse nunquam illos adspicio, quin per hunc me his conservatum esse meminerim, hujusque meriti in me recorder.

Opimium damnatum esse commemoras, servatorem ipsum reipublicæ: Calidium adjungis, cujus

lege Q. Metellus in civitatem sit restitutus: reprehendis meas pro Plancio preces, quod nec Opimius suo nomine liberatus sit, nec Q. Metelli Calidius.

XXIX. De Calidio tibi tantum respondeo, quod ipse vidi: Q. Metellum Pium, consulem, prætoriis comitiis, petente Q. Calidio, populo Romano supplicâsse, cum quidem non dubitaret, et consul, et homo nobilissimus, patronum illum esse suum, et familiæ suæ [nobilissimæ], dicere. Quo loco quæro ex te, num id in judicio Calidii putes, quod ego in Plancii facio, aut Metellum Pium, si Romæ esse potuisset, aut patrem ejus, si vixisset, non fuisse facturum. Nam Opimii quidem calamitas utinam ex hominum memoriâ posset evelli! Vulnus illud reipublicæ, dedecus hujus imperii, turpitudo populi Romani, non judicium putandum est. Quam enim illi judices (si judices, et non parricidæ patriæ, nominandi sunt) graviorem potuerunt reipublicæ infligere securim, quam, cum illum e civitate ejecerunt, qui prætor finitimo, consul domestico bello, rempublicam liberârat?

At enim nimis ego magnum beneficium Plancii facio, et, ut ais, id verbis exaggero: quasi vero me tuo arbitratu, et non meo, gratum esse oporteat. Quod istius tantum meritum? inquit: an quia te non jugulavit? immo vero, quia jugulari passus non est. Quo quidem tu loco, Cassi, etiam purgâsti inimicos meos, meæque vitæ nullas ab illis insidias fuisse dixisti. Posuit hoc idem Laterensis. Quamobrem de isto paulo post plura dicam: de te tantum requiro, utrum putes odium in me mediocre inimicorum fuisse? quod fuit ullorum unquam barbarorum tam immane ac tam crudele in hostem? an fuisse in iis aliquem aut famæ metum, aut pœnæ, quorum vidisti toto illo anno ferrum in foro, flammam in delubris, vim in totâ Urbe, versari? nisi forte existimas, eos idcirco vitæ meæ pepercisse, quod de reditu meo non timerent; et quemquam putas fuisse tam excordem, qui, vivis his, stante Urbe et curiâ, rediturum me, si

viverem, non putaret. Quamobrem non debet is homo, et is civis, prædicare, vitam meam, quæ fidelitate amicorum conservata sit, inimicorum modestiâ non esse appetitam.

XXX. Respondebo tibi nunc, Laterensis, minus fortasse vehementer, quam abs te sum provocatus; sed profecto nec considerate minus, nec minus amice: nam primum illud fuit asperius, me, quæ de Plancio dicerem, mentiri, et temporis causâ fingere. Scilicet homo sapiens excogitavi, quamobrem viderer maximis beneficii vinculis obstrictus, cum liber essem et solutus. Quid enim? mihi, ad defendendum Plancium, parum multæ, parum justæ, necessitudines erant familiaritatis, vicinitatis, patris amicitiæ? quæ si non essent, vererer, (credo) ne turpiter facerem, si hoc splendore et hac dignitate hominem defenderem. Fingenda fuit mihi, judices, causa peracute, ut ei, quem mihi debere oporteret, ego me omnia debere dicerem. At id etiam gregarii milites faciunt inviti, ut coronam dent civicam, et se ab aliquo servatos esse fateantur; non quo turpe sit, protectum in acie, hostium manibus eripi, (nam id accidere, nisi forti viro, et pugnanti comminus, non potest); sed onus beneficii reformidant, quod permagnum est, alieno debere idem, quod parenti.

Ego, cum cæteri vera beneficia, etiam minora, dissimulent, ne obligati esse videantur; eo me beneficio obstrictum esse ementiar, cui ne referri quidem gratia posse videatur? An hoc tu, Laterensis, ignoras? qui, cum mihi esses amicissimus, cum vel periculum vitæ tuæ mecum sociare voluisses, cum me in illo tristi et acerbo luctu atque discessu, non lacrymis solum tuis, sed animo, corpore, copiis, prosecutus esses, cum meos liberos et uxorem, me absente, tuis opibus auxilioque defendisses, sic mecum semper egisti, te mihi remittere atque concedere, ut omne studium meum in Cn. Plancii honorem consumerem, quod ejus in me meritum tibi etiam gratum esse dicebas.

Nihil autem me novi, nihil temporis causâ, dicere, nonne etiam illa testis est oratio, quæ est a me prima habita in senatu? in quâ cum perpaucis nominatim egissem gratias, quod omnes enumerari nullo modo possent, scelus autem esset quemquam præteriri, statuissemque eos solum nominare, qui causæ nostræ duces et quasi signiferi fuissent; in his Plancio gratias egi. Recitetur oratio, quæ, propter rei magnitudinem, dicta de scripto est: in quâ ego homo astutus ei me dedebam, cui nihil magnopere deberem, et hujus tanti officii servitutem adstringebam testimonio sempiterno. Nolo cætera, quæ a me mandata sunt literis, recitare: prætermitto, ne aut proferre videar ad tempus, aut eo genere uti literarum, quod meis studiis aptius, quam consuetudini judiciorum, esse videatur.

XXXI. Atque etiam clamitas, Laterensis: "Quousque ista dicis? nihil in Cispio profecisti: obsoletæ jam sunt preces tuæ." De Cispio mihine tu objicies, quem ego, de me bene meritum quia, te teste, cognoveram, te eodem auctore defendi? et ei dices, "Quousque," quem negas, quod pro Cispio contenderit, impetrare potuisse? Nam istius verbi, "Quousque," hæc poterat esse invidia: Datus est tibi ille: condonatus ille: non facis finem: ferre non possumus. Ei quidem, qui pro uno laborârit, et ipsum id non obtinuerit, dici, "Quousque," irridentis magis est, quam reprehendentis: nisi forte ego unus ita me gessi in judiciis, ita et cum his et inter hos vixi, is in causis patronus, is in republicâ civis et sum et semper fui, solus ut a te constituar, qui nihil a judicibus debeam unquam impetrare.

Et mihi lacrymulam Cispiani judicii objectas: sic enim dixisti: "Vidi ego tuam lacrymulam." Vide, quam me verbi tui pœniteat: non modo lacrymulam, sed multas lacrymas, et fletum cum singultu, videre potuisti. An ego, qui (meorum lacrymis, me absente, commotus) simultates, quas mecum habebat, depo-

suisset, meæque salutis non modo non oppugnator (ut inimici mei putârant) sed etiam defensor fuisset, hujus in periculo non dolorem meum significarem? Tu autem, Laterensis, qui tum lacrymas meas gratas esse dicebas, nunc easdem vis invidiosas videri.

XXXII. Negas, tribunatum Plancii quidquam attulisse adjumenti dignitati meæ: atque hoc loco (quod verissime facere potes) L. Racilii, fortissimi et constantissimi viri, divina in me merita commemoras. Cui quidem ego (sicut in Plancio) nunquam dissimulavi me plurimum debere; semperque præ me feram. Nullas enim sibi ille neque contentiones, neque inimicitias, neque vitæ dimicationes, nec pro republicâ, nec pro me, defugiendas putavit. Atque utinam, quam ego sum in illum gratus, tam licuisset, per hominum vim, et injuriam populi Romani, ei gratiam referri! Sed, si non eadem contendit in tribunatu Plancius, existimare debes, non huic voluntatem defuisse, sed me, cum jam Plancio deberem, Racilii beneficiis fuisse contentum.

An vero putas, judices idcirco minus meâ causâ facturos, quod me esse gratum crimineris? an, cum populus Romanus illo senatûs-consulto, quod in monimento Marii factum est, quo mea salus omnibus est gentibus commendata, uni Cn. Plancio gratias egerit, (unus enim fuit de magistratibus defensor salutis meæ, cui senatus pro me gratias agendas putavit) ei ego a me referendam gratiam non putem? Atqui, hæc cum vides, quo me tandem animo in te putas esse, Laterensis? ullum esse tantum periculum, tantum laborem, tantam contentionem, quam ego, non modo pro salute tuâ, sed etiam pro dignitate, defugerem? Quo quidem etiam magis sum, non dicam, miser, (nam hoc quidem abhorret a virtute verbum) sed certe exercitus: non quia multis debeo (leve enim onus beneficii gratia), sed quia sæpe concurrit, propter aliquorum de me meritorum inter ipsos contentiones, ut eodem tempore in omnes verear ne vix pos-

sim gratus videri. Sed ego hoc meis ponderibus examinabo, non solum quid cuique debeam, sed etiam quid cujusque intersit, et quid a me cujusque tempus poscat.

XXXIII. Agitur studium tuum, vel etiam, si vis, existimatio, laus, ædilitas; at Cn. Plancii salus, patria, fortunæ. Salvum tu me esse cupîsti: hic fecit etiam, ut esse possem. Distineor tamen et divellor dolore; et, in causâ dispari offendi te a me, doleo: sed (medius fidius) multo citius meam salutem pro te abjecero, quam Cn. Plancii salutem tradidero contentioni tuæ. Etenim, judices, cum omnibus virtutibus me affectum esse cupiam, tamen nihil est, quod malim, quam me et gratum esse, et videri. Hæc est enim una virtus, non solum maxima, sed etiam mater virtutum omnium reliquarum. Quid est pietas, nisi voluntas grata in parentes? qui sunt boni cives, qui belli, qui domi de patriâ bene merentes, nisi qui patriæ beneficia meminerunt? qui sancti, qui religionum colentes, nisi qui meritam Diis immortalibus gratiam, justis honoribus et memori mente, persolvunt? Quæ potest esse jucunditas vitæ, sublatis amicitiis? quæ porro amicitia potest esse inter ingratos?

Quis est nostrûm liberaliter educatus, cui non educatores, cui non magistri sui atque doctores, cui non locus ille mutus ipse, ubi altus aut doctus est, cum gratâ recordatione in mente versetur? Cujus opes tantæ esse possunt, aut unquam fuerunt, quæ, sine multorum amicorum officiis, stare possint? quæ certe, sublatâ memoriâ et gratiâ, [nulla] exstare possunt. Equidem nil tam proprium hominis existimo, quam, non modo beneficio, sed etiam benevolentiæ significatione, alligari; nihil porro tam inhumanum, tam immane, tam ferum, quam committere, ut beneficio, non dicam indignus, sed victus, esse videare.

Quæ cum ita sint, jam succumbam, Laterensis, isti tuæ orationi: in eo ipso, in quo nihil potest esse

nimium, quoniam ita tu vis, nimium me gratum esse concedam; petamque a vobis, judices, ut eum beneficio complectamini, quem qui reprehendit, in eo reprehendit, quod gratum præter modum dicat esse. Neque enim, ad negligendam meam gratiam, debet valere, quod dixit idem, vos nec nocentes nec litigiosos esse, quo minus me apud vos valere oporteret. Quasi vero in amicitiâ meâ non hæc præsidia (si qua forte sunt in me) parata semper amicis esse maluerim, quam necessaria. Etenim ego de me tantum audeo dicere, amicitiam meam voluptati pluribus quam præsidio fuisse: meque vehementer vitæ meæ pœniteret, si in meâ familiaritate locus esset nemini, nisi litigioso aut nocenti.

XXXIV. Sed hoc, nescio quomodo, frequenter in me congessisti, saneque in eo creber fuisti, te idcirco in ludos causam conjicere noluisse, ne ego, meâ consuetudine, aliquid de thensis, misericordiæ causâ, dicerem; quod in aliis ædilibus ante fecissem. Nonnihil egisti hoc loco: nam mihi eripuisti ornamentum orationis meæ. Deridebor, si mentionem thensarum fecero, cum tu id prædixeris: sine thensis autem, quid potero dicere?

Hîc etiam addidisti, me idcirco meâ lege ex isto ambitu traxisse, ut miserabiliores epilogos possem dicere. Non vobis videor cum aliquo declamatore, non cum laboris et fori discipulo, disputare? Rhodi enim, inquit, non fui: me vult fuisse: sed fui, inquit, Nicææ, (putabam in Vaccæis dicturum) bis [in Bithyniâ]. Si locus habet reprehensionis ansam aliquam, nescio cur severiorem Nicæam putes, quam Rhodum. Si spectanda causa est; et tu in Bithyniâ summâ cum dignitate fuisti, et ego Rhodi non minore.

Nam, quod in eo me reprehendisti, quod nimium multos defenderim; utinam et tu, qui potes, et cæteri, qui defugiunt, vellent me labore hoc levare! Sed fit vestrâ diligentiâ, qui in causis ponderandis omnes

fere repudiatis, ut ad nos pleræque confluant, qui miseris et laborantibus nihil negare possumus.

Admonuisti etiam, quod in Cretâ fuisses, aliquid in petitionem tuam dici potuisse; me id perdidisse. Uter igitur nostrûm est cupidior dicti? egone, qui, quod dici potuit, non dixerim; an tu, qui etiam ipse in te dixeris? Te aiebas de tuis rebus gestis nullas literas misisse, quod mihi meæ, quas ad aliquem misissem, obfuissent: quas ego mihi obfuisse non intelligo; reipublicæ video prodesse potuisse.

XXXV. Sed sunt hæc leviora: illa vero graviora atque magna, quod meum discessum, quem sæpe deflêras, nunc quasi reprehendere et subaccusare voluisti. Dixisti enim, non auxilium mihi, sed me auxilio, defuisse. Ego vero fateor (mehercule), quod viderim mihi auxilium non deesse, idcirco me illi auxilio pepercisse. Qui enim status, quod discrimen, quæ fuerit in republicâ tempestas illa, quis nescit? Tribunicius me terror, an consularis furor, movit? decertare mihi ferro magnum fuit cum reliquiis eorum, quos ego florentes atque integros sine ferro viceram? Consules, post hominum memoriam teterrimi atque turpissimi, sicut et illa principia, et hi recentes rerum exitus, declarârunt, (quorum alter exercitum perdidit, alter vendidit), emtis provinciis, a senatu, a republicâ, a bonis omnibus, defecerant. Qui exercitibus, qui armis, qui opibus plurimum poterant, cum, quid sentirent, nesciretur, furialis illa vox, nefariis stupris, religiosis altaribus, effeminata, secum et illos et consules facere, acerbissime personabat. Egentes in locupletes, perditi in bonos, servi in dominos, armabantur. Aderat mecum senatus, et quidem veste mutatâ; quod pro me uno post hominum memoriam publico consilio susceptum est. Sed recordare, qui tum fuerint, consulum nomine, hostes; qui soli in hac urbe senatum senatui parere non siverunt, edictoque suo non luctum patribus conscriptis, sed luctûs indicia, ademerunt. Aderat mecum cunctus equester

ordo; quem quidem in concionibus saltator ille [Catilinæ] consul proscriptionis denuntiatione terrebat. [At] tota Italia convenerat; cui quidem belli intestini et vastitatis metus inferebatur.

XXXVI. Hisce ego auxiliis studentibus atque incitatis uti me, Laterensis, potuisse confiteor: sed erat, non jure, non legibus, non disceptando, decertandum: nam profecto, præsertim tam bonâ in causâ, nunquam, quo cæteri sæpe abundârunt, id mihi ipsi auxilium meum defuisset. Armis fuit, armis, inquam, fuit dimicandum; quibus, a servis atque a servorum ducibus, cædem fieri senatûs et bonorum, reipublicæ exitiosum fuisset. Vinci autem improbos a bonis, fateor fuisse præclarum, si finem eum vincendi viderem, quem profecto non videbam. Ubi enim præsto fuisset mihi aut tam fortis consul, quam L. Opimius? quam C. Marius? quam L. Flaccus? quibus ducibus, improbos cives respublica vicit armatis: aut, si minus fortes, attamen tam justi, quam P. Mucius, qui arma, quæ privatus P. Scipio sumserat, ea, Ti. Graccho interemto, jure optimo sumta esse defendit? Esset igitur pugnandum cum consulibus: nihil amplius dico, nisi illud: Victoriæ nostræ graves adversarios paratos, interitûs nullos ultores, esse videbam.

Hisce ego auxiliis salutis meæ si idcirco defui, quia nolui dimicare; fatebor (id, quod vis), non mihi auxilium, sed me auxilio, defuisse. Sin autem, quo majora studia in me bonorum fuerunt, hoc iis magis consulendum et parcendum putavi; tu id in me reprehendis, quod Q. Metello laudi datum est, hodieque est, et semper erit, maximæ gloriæ? quem, ut potes ex multis audire qui tum affuerunt, constat, invitissimis viris bonis, cessisse; nec fuisse dubium, quin contentione et armis superior posset esse. Ergo ille, cum suum, non cum senatûs, factum defenderet, cum perseverantiam sententiæ suæ, non salutem reipublicæ, retinuisset; tamen, quod illud voluntarium vulnus accepit, justissimos omnium Metellorum et cla-

rissimos triumphos gloriæ laude superavit; quod et illos ipsos improbissimos cives interfici noluit, et, ne quis bonus interiret in eâdem cæde, providit; ego, tantis periculis propositis, (cum, si victus essem, interitus reipublicæ, si vicissem, infinita dimicatio, pararetur) committerem, ut idem perditor reipublicæ nominarer, qui servator fuissem?

XXXVII. Mortem me timuisse dicis. Ego vero ne immortalitatem quidem, contra rem publicam, accipiendam putarem, nedum emori cum pernicie reipublicæ vellem. Nam, qui pro republicâ vitam dediderunt, (licet me desipere dicatis) nunquam, mehercule, eos mortem potius, quam immortalitatem, assecutos putavi. Ego vero si tum illorum impiorum ferro ac manu concidissem, in perpetuum respublica civile præsidium salutis suæ perdidisset. Quinetiam, si me vis aliqua morbi, aut natura ipsa, consumsisset; tamen auxilia posteritatis essent imminuta, quod peremtum esset meâ morte id exemplum, qualis futurus in me retinendo fuisset senatus populusque Romanus. An, si unquam in me vitæ cupiditas fuisset, ego, mense Decembri mei consulatûs, omnium parricidarum tela commôssem? quæ, si viginti quiêssem dies, in aliorum jugulum consulum recidissent. Quamobrem, si vitæ cupiditas contra rem publicam est turpis, certe multo mortis cupiditas mea turpior fuisset cum pernicie civitatis.

XXXVIII. Nam, quod te in republicâ liberum esse gloriatus es, id ego et fateor et lætor; et tibi etiam in hoc gratulor: quod me autem negâsti, in eo neque te neque quemquam diutius patiar errare. Nam, si quis idcirco aliquid de libertate meâ deminutum putat, quod non ab omnibus eisdem, a quibus antea solitus sum dissentire, dissentiam; primum, si bene de me meritis gratum me præbeo, non desino incurrere in crimen hominis nimium memoris, nimiumque grati; sin autem, sine ullo reipublicæ detrimento, respicio etiam aliquando salutem tum meam, tum me-

orum; certe non modo non sum reprehendendus; sed etiam, si ruere vellem, boni viri me, ut id ne facerem, rogarent. Res vero ipsa publica, si loqui posset, ageret mecum, ut, quoniam sibi servîssem semper, nunquam mihi; fructus autem ex sese non, ut oportuisset, lætos et uberes, sed magnâ acerbitate permixtos, tulissem; ut jam mihi servirem, consulerem meis: se non modo satis habere a me, sed etiam vereri, ne parum mihi, pro eo quod tum a me haberet, reddidisset. Quid? si horum ego nihil cogito, et idem sum in republicâ, qui fui semper; tamenne tu libertatem requires meam? quam tu ponis in eo, si semper cum iis, quibuscum aliquando contendimus, depugnemus: quod est longe secus. Stare enim omnes debemus, tamquam in orbe aliquo reipublicæ, qui quoniam versatur, eam deligere partem, ad quam nos illius utilitas salusque converterit.

XXXIX. Ego autem Cn. Pompeium, non dico auctorem, ducem, defensorem salutis meæ, (nam hæc privatim fortasse officiorum memoriam et gratiam quærunt) sed dico hoc, quod ad salutem reipublicæ pertinet: ego eum non tuear, quem omnes in republicâ principem esse concedant? Ego C. Cæsaris laudibus desim, quas primum populi Romani, nunc etiam senatûs, cui me semper addixi, plurimis atque amplissimis judiciis videam esse celebratas? Tum (hercule) me confitear, non judicium aliquod habuisse de reipublicæ utilitate, sed hominibus amicum aut inimicum fuisse.

An, cum videam navem secundis ventis cursum tenentem suum, si non eum petat portum, quem ego aliquando probavi, sed alium non minus tutum atque tranquillum; cum tempestate pugnem periculose potius, quam illi, salute præsertim propositâ, obtemperem et paream? Neque enim inconstantis puto, sententiam, tamquam aliquod navigium atque cursum, ex reipublicæ tempestate moderari. Ego vero

hæc didici, hæc vidi, hæc scripta legi: hæc de sapientissimis et clarissimis viris, et in hac republicâ, et in aliis civitatibus, monimenta [nobis, literæ,] prodiderunt: non semper easdem sententias ab iisdem, sed, quascumque reipublicæ status, inclinatio temporum, ratio concordiæ postularet, esse defendendas. Quod ego et facio, Laterensis, et semper faciam; libertatemque, quam in me requiris, quam ego neque dimisi unquam, neque dimittam, non in pertinaciâ, sed in quâdam moderatione, positam putabo.

XL. Nunc venio ad illud extremum, quod dixisti, dum Plancii in me meritum verbis extollerem, me arcem facere ex cloacâ, lapidemque e sepulcro venerari pro Deo: neque enim mihi insidiarum periculum ullum, neque mortis, fuisse. Cujus ego temporis rationem explicabo brevi, neque invitus. Nihil enim ex meis est temporibus, quod minus pervagatum, quodque minus aut meâ commemoratione celebratum sit, aut hominibus auditum atque notum. Ego enim, Laterensis, ex illo incendio legum, juris, senatûs, bonorum omnium, cedens, (cum mea domus ardore suo deflagrationem Urbi atque Italiæ toti minaretur, nisi quievissem) Siciliam petivi animo, quæ et ipsa erat mihi, sicut domus una, conjuncta, et obtinebatur a C. Virgilio; quocum me uno vel maxime cum vetusta amicitia, tum me fratris collegia, tum res publica sociârat.

Vide nunc caliginem temporum illorum. Cum ipsa pæne insula mihi sese obviam ferre vellet; prætor ille (ejusdem tribuni plebis concionibus, propter eamdem reipublicæ causam, sæpe vexatus) nihil amplius dico, nisi, me in Siciliam venire noluit. Quid dicam? C. Virgilio, tali civi et viro, benevolentiam in me, memoriam communium temporum, pietatem, humanitatem, fidem, defuisse? Nihil, judices, est eorum: sed, quam tempestatem nos vobiscum non tulissemus, metuit, ut eam ipse posset opibus suis sustinere. Tum,

consilio repente mutato, [iter] a Vibone Brundisium terrâ petere contendi: nam maritimos cursus præcludebat hiemis magnitudo.

XLI. Cum omnia illa municipia, quæ sunt a Vibone Brundisium, in fide meâ, judices, essent; iter mihi tutum, multis minitantibus, magno cum suo metu, præstiterunt. Brundisium veni, vel potius ad mœnia accessi. Urbem unam mihi amicissimam declinavi, quæ se vel potius exscindi, quam, e suo complexu ut eriperer, facile pateretur. In hortos me M. Lenii Flacci contuli: cui cum omnis metus, publicatio bonorum, exsilium, mors, proponeretur, hæc perpeti, si acciderent, maluit, quam custodiam mei capitis dimittere. Hujus ego, et parentis ejus, prudentissimi atque optimi senis, et utriusque filii manibus, in navi tutâ ac fideli collocatus, eorumque preces et vota de meo reditu exaudiens, Dyrrhachium, quod erat in fide meâ, petere contendi.

Quo cum venissem, cognovi, (id, quod audieram) refertam esse Græciam sceleratissimorum hominum ac nefariorum; quorum impium ferrum ignesque pestiferos meus ille consulatus e manibus extorserat: qui antequam de meo adventu audire potuissent (cum tantum abessent aliquorum dierum viam), in Macedoniam, ad Planciumque, perrexi. Hic vero simul atque me mare transîsse cognovit, (audi, audi, atque attende, Laterensis, ut scias, quid ego Plancio debeam, confiteareque aliquando, me, quod faciam, et grate et pie facere; huic, quæ pro salute meâ fecerit, si minus profutura sint, obesse certe non oportere:) nam, simul ac me Dyrrhachium attigisse audivit, statim ad me, lictoribus dimissis, insignibus abjectis, veste mutatâ, profectus est.

O acerbam mihi, judices, memoriam temporis illius et loci, cum hic in me incidit, cum complexus est, conspersitque lacrymis, nec loqui præ mœrore potuit! O rem, cum auditu crudelem, tum visu nefariam! O reliquos omnes dies noctesque eas, quibus iste, a

me non recedens, Thessalonicam me, in quæstoriumque, perduxit! Hîc ego nunc de prætore Macedoniæ nihil dicam amplius, nisi, eum et civem optimum semper, et mihi amicum fuisse; sed eadem timuisse, quæ cæteros: Cn. Plancium fuisse unum, non, qui minus timeret, sed, si acciderent ea quæ timerentur, mecum ea subire et perpeti vellet. Qui, cum ad me L. Tubero, meus necessarius, qui fratri meo legatus fuisset, decedens ex Asiâ venisset, easque insidias, quas mihi paratas ab exsulibus conjuratis audierat, animo amicissimo detulisset; in Asiam me ire (propter ejus provinciæ mecum et cum meo fratre necessitudinem) comparantem, non est passus: vi me, inquam, Plancius, et complexu suo, retinuit; multosque menses a capite meo non discessit, abjectâ quæstoriâ personâ, comitisque sumtâ.

XLII. O excubias tuas, Cn. Planci, miseras! o flebiles vigilias! o noctes acerbas! o custodiam etiam mei capitis infelicem! si quidem ego tibi vivus non prosum, qui fortasse mortuus profuissem. Memini enim, memini, neque unquam obliviscar noctis illius, cum tibi vigilanti, assidenti, mœrenti, vana quædam miser atque inania, falsâ spe inductus, pollicebar: me, si essem in patriam restitutus, præsentem, tibi gratiam relaturum: sin autem vitam mihi sors ademisset, aut vis aliqua major reditum peremisset; hos, hos (quos enim ego tum alios animo intuebar?) omnia tibi illorum laborum præmia pro me persoluturos. Quid me adspectas? quid mea promissa repetis? quid meam fidem imploras? nihil tibi ego tum de meis opibus pollicebar, sed de horum erga me benevolentiâ promittebam: hos pro me lugere, hos gemere, hos decertare pro meo capite, vel vitæ periculo velle videbam: de eorum desiderio, luctu, querelis, quotidie aliquid tecum simul audiebam: nunc timeo, ne nihil tibi, præter lacrymas, queam reddere, quas tu in meis acerbitatibus plurimas effudisti.

Quid enim possum aliud, nisi mœrere? nisi flere?

nisi te cum meâ salute complecti? salutem tibi iidem dare possunt, qui mihi reddiderunt. Huc exsurge tamen, quæso: retinebo, et complectar: nec me solum deprecatorem fortunarum tuarum, sed comitem sociumque, profitebor: atque (ut spero) nemo erit tam crudeli animo, tamque inhumano, nec tam immemor, non dicam meorum in bonos meritorum, sed bonorum in me, qui a me mei servatorem capitis divellat ac distrahat.

Non ego meis ornatum beneficiis a vobis deprecor, judices, sed custodem salutis meæ: non opibus contendo, non auctoritate, non gratiâ; sed precibus, sed lacrymis, sed misericordiâ: mecumque vos simul hic miserrimus et optimus obtestatur parens, et pro uno filio duo patres deprecamur. Nolite, judices, per vos, per fortunas vestras, per liberos vestros, inimicis meis, his præsertim quos ego pro vestrâ salute suscepi, dare lætitiam, gloriantibus, vos (jam oblitos mei, salutisque ejus, a quo mea salus conservata est) hostes exstitisse. Nolite animum meum debilitare, tum luctu, tum etiam metu commutatæ vestræ voluntatis erga me. Sinite me, quod vobis fretus huic sæpe promisi, id a vobis ei persolvere. Teque, C. Flavi, oro et obtestor, (qui meorum consiliorum in consulatu socius, periculorum particeps, rerum, quas gessi, adjutor fuisti, meque non modo salvum semper, sed etiam ornatum florentemque, esse voluisti) ut mihi per hos conserves eum, per quem me tibi et his conservatum vides. Plura ne dicam, tuæ me etiam lacrymæ impediunt, vestræque, judices, non solum meæ: quibus ego, magno in metu meo, subito inducor in spem, vos eosdem in hoc conservando futuros, qui fueritis in me; quoniam, istis vestris lacrymis, de illis recordor, quas pro me sæpe et multum profudistis.

ORATIO XXXII.

PRO P. SEXTIO.

ARGUMENTUM.

P. SEXTIUS tribunus plebis fuit, P. Lentulo Spinthere et Q. Metello Celere consulibus. Is, cum esset Ciceronis et optimatium omnium amantissimus, totum tribunatum suum et ad Ciceronem restituendum, et ad perniciosas leges impediendas, contulit. Quæ res, parum abfuit, quin ei summam perniciem afferret. Nam, cum primo, senatûs-consulto de revocando Cicerone facto, Fabricius tribunus pl. VIII Cal. Febr. Rostra conscendisset, ut ad populum de eâdem re ferret, operæ Clodianæ impetum in eum fecerunt, ut eum de Rostris dejicerent: et, ortâ utrimque pugnâ, magna cædes facta est: deinde, cum Q. Metellus in templo Castoris cum populo ageret, et legem aliquam ad populum ferret, Sextiusque, eam perniciosam existimans, descendisset, eique obnuntiavisset, iterum vis a Clodianis orta est, quâ ipse pæne Sextius est deletus. Harum rerum culpam cum in Sextium conferre Clodiani cuperent, eum proximo anno lege Lutatiâ reum de vi fecerunt. In quo periculo cum, præter alios, Hortensius et Cicero subvenissent, eumque orationibus defendissent, absolutus est judicum sententiis. Defensionis autem Ciceronianæ hæc est ratio,

ut, qualis Sextius inde a pueritiâ, imprimisque in tribunatu fuerit, commemoret; et, quæcumque vis in foro et in templo Castoris versata sit, eam a Clodianis ortam esse ostendat. Et, quoniam accusator Sextii quædam etiam in Ciceronem dixerat, imprimisque, quænam esset illa optimatium natio, per ludibrium ex Cicerone quæsierat; hac occasione arreptâ, fuse et graviter, qui sint optimates et populares, docet; et simul ostendit, populum Romanum etiam nunc in comitiis, concionibus, ludisque, significare, magis sibi optimates, quam populares, placere.

PRO P. SEXTIO.

I. Si quis antea, judices, mirabatur, quid esset, quod, pro tantis opibus reipublicæ, tantâque dignitate imperii, nequâquam satis multi cives forti et magno animo invenirentur, qui auderent se et salutem suam in discrimen offerre pro statu civitatis, et pro communi libertate; ex hoc tempore miretur potius, si quem bonum et fortem civem viderit, quam si quem aut timidum, aut sibi potius quam reipublicæ consulentem. Nam, ut omittatis de uniuscujusque casu cogitando recordari, uno adspectu intueri potestis, eos, qui cum senatu, cum bonis omnibus, rempublicam afflictam excitârint, et latrocinio domestico liberârint, mœstos, sordidatos, reos, de capite, de famâ, de civitate, de fortunis, de liberis, dimicare; eos autem, qui omnia divina et humana violârint, vexârint, perturbârint, everterint, non solum alacres lætosque volitare, sed etiam voluntarios fortissimis atque optimis civibus periculum moliri, de se nihil timere. In quo cum multa sint indigna, tum nihil minus est ferendum, quam quod jam non per latrones suos, non per homines egestate et scelere perditos, sed per vos nobis, per optimos viros optimis civibus, periculum inferre conantur: et, quos lapidibus, quos ferro, quos facibus, quos vi, manu, copiis, delere non potuerunt, hos, vestrâ auctoritate, vestrâ religione, vestris sententiis, se oppressuros arbitrantur. Ego autem, judices, quia, quâ voce mihi in agendis gratiis, commemorandoque eorum, qui de me optime sunt meriti, beneficia, esse utendum putabam, eâ nunc uti cogor in eorum periculis depellendis; iis potissimum vox

hæc serviat, quorum operâ et mihi et vobis et populo Romano restituta est.

II. Et, quamquam a Q. Hortensio, clarissimo viro atque eloquentissimo, causa est P. Sextii perorata, nihilque ab eo prætermissum est, quod aut pro republicâ conquerendum fuit, aut pro reo disputandum; tamen aggrediar ad dicendum, ne mea propugnatio ei potissimum defuisse videatur, per quem est perfectum, ne cæteris civibus deesset. Atque ego sic statuo, judices, a me in hac causâ, atque hoc extremo dicendi loco, pietatis potius quam defensionis, querelæ quam eloquentiæ, doloris quam ingenii, partes esse susceptas. Itaque, si aut acrius egero aut liberius, quam qui ante me dixerunt; peto a vobis, ut tantum orationi meæ concedatis, quantum et pio dolori et justæ iracundiæ concedendum putetis. Neque enim officio conjunctior dolor ullius esse potest, quam hic meus, susceptus ex hominis, de me optime meriti, periculo; neque iracundia magis ulla laudanda, quam ea quæ me inflammat eorum scelere, qui cum omnibus salutis meæ defensoribus bellum esse sibi gerendum judicaverunt.

Sed, quoniam singulis criminibus cæteri responderunt, dicam ego de omni statu P. Sextii, de genere vitæ, de naturâ, de moribus, de incredibili amore in bonos, de studio conservandæ salutis communis atque otii: contendamque, (si modo id consequi potero) ut, in hac confusâ atque universâ defensione, nihil a me, quod ad vestram quæstionem, nihil quod ad reum, nihil quod ad rempublicam, pertineat, prætermissum esse videatur. Et, quoniam, in gravissimis temporibus civitatis, atque in ruinis eversæ atque afflictæ reipublicæ, P. Sextii tribunatus est a fortunâ ipsâ collocatus; non aggrediar ad illa maxima atque amplissima prius, quam docuero, quibus initiis ac fundamentis hæ tantæ summis in rebus laudes excitatæ sint.

III. Parente P. Sextius natus est, judices, ho-

mine (ut plerique meministis) et sapiente, et sancto, et severo; qui, cum tribunus plebis primus inter homines nobilissimos temporibus optimis factus esset, reliquis honoribus non tam uti voluit, quam dignus videri. Eo auctore, duxit honestissimi et spectatissimi viri, C. Albini, filiam; ex quâ hic est puer, et nupta jam filia. Duobus his gravissimæ antiquitatis viris sic probatus fuit, ut utrique eorum et carus maxime et jucundus esset. Ademit Albino soceri nomen mors filiæ; sed caritatem illius necessitudinis et benevolentiam non ademit: hodie sic hunc diligit, ut vos facillime potestis ex hac vel assiduitate ejus, vel sollicitudine et molestiâ, judicare.

Duxit uxorem, patre vivo, optimi, at calamitosissimi viri filiam, C. Scipionis. Clara in hoc P. Sextii pietas exstitit, et omnibus grata, quod et Massiliam statim profectus est, ut socerum videre consolarique posset, fluctibus reipublicæ expulsum, in alienis terris jacentem, quem in majorum suorum vestigiis stare oportebat: et ad eum filiam ejus adduxit, ut, illo insperato adspectu complexuque, si non omnem, at aliquam partem mœroris sui, deponeret: et maximis officiis et illius ærumnam, quoad vixit, et filiæ solitudinem, sustentavit. Possum multa dicere de liberalitate, de domesticis officiis, de tribunatu militari, de provinciali in eo magistratu abstinentiâ: sed mihi ante oculos obversatur reipublicæ dignitas, quæ me ad sese rapit, hæc minora relinquere hortatur.

Quæstor hic C. Antonii, collegæ mei, judices, fuit sorte, sed societate consiliorum meus. Impedior nonnullius officii (ut ego interpretor) religione, quominus exponam, quam multa ad me detulerit, quanto ante providerit. Atque ego de Antonio nihil dico, præter unum: nunquam illum, in illo summo timore ac periculo civitatis, neque communem metum omnium, neque propriam nonnullorum de ipso suspicionem, aut inficiando tollere, aut dissimulando sedare. vo-

luisse. In quo collegâ sustinendo atque moderando, si meam in illum indulgentiam, conjunctam cum summâ custodiâ reipublicæ, laudare vere solebatis; par prope laus P. Sextii esse debet, qui suum ita consulem observavit, ut et illi quæstor bonus, et vobis omnibus optimus civis, videretur.

IV. Idem, cum illa conjuratio ex latebris atque ex tenebris erupisset, palamque armata volitaret, venit cum exercitu Capuam: quam urbem, propter plurimas belli opportunitates, ab illâ impiâ et sceleratâ manu attentari suspicabamur: et inde M. Aulanum, tribunum militum Antonii, Capuâ præcipitem ejecit, hominem perditum, et non obscure Pisauri, et in aliis agri Gallici partibus, in illâ conjuratione versatum. Idemque C. Marcellum, cum is non solum Capuam venisset, verum etiam se (quasi armorum studio) in maximam familiam conjecisset, exterminandum ex illâ urbe curavit: quâ de causâ et tum conventus ille Capuæ, qui, propter salutem illius urbis consulatu conservatam meo, me unum patronum adoptavit, huic apud me P. Sextio maximas gratias egit; et hoc tempore iidem homines, nomine commutato, coloni, decurionesque fortissimi atque optimi viri, beneficium P. Sextii testimonio declarant, periculumque decreto suo deprecantur. Recita, quæso, P. Sexti, quid decreverint Capuæ decuriones; ut jam puerilis tua vox possit [aliquid] significare inimicis nostris, quidnam, cum se corroborârit, effectura esse videatur.

(*Decretum decurionum.*)

Non recito decretum officio aliquo expressum vicinitatis, aut clientelæ, aut hospitii publici, aut ambitionis, aut commendationis, gratiâ: sed recito memoriam perfuncti periculi, prædicationem amplissimi beneficii, vicem officii præsentis, testimonium præteriti temporis.

Atque illis temporibus iisdem, cum jam Capuam

metu Sextius liberâsset; Urbem senatus atque omnes boni, deprehensis atque oppressis domesticis hostibus, me duce, ex periculis maximis extraxissent; ego literis eum Capuâ arcessivi, cum illo exercitu quem tum secum habebat: quibus hic literis lectis, ad Urbem confestim incredibili celeritate advolavit. Atque, ut illius temporis atrocitatem recordari possitis, audite literas, et vestram memoriam ad timoris præteriti cogitationem excitate.

(*Literæ Ciceronis*, *consulis*.)

V. Hoc adventu P. Sextii, tribunorum plebis novorum, qui tum, extremis diebus consulatûs mei, res eas, quas gesseram, vexare cupiebant, reliquique conjurationis impetus et conatus sunt retardati. Ac, posteaquam est intellectum (Catone, tribuno plebis, fortissimo atque optimo cive, rempublicam defendente), per seipsum, senatum populumque Romanum, sine militum præsidio, tueri facile majestatem suam, et dignitatem eorum qui salutem communem periculo suo defendissent; Sextius, cum illo suo exercitu, summâ celeritate est Antonium consecutus. Hîc ego quid prædicem, quibus hic rebus consulem ad rem gerendam excitârit? quot stimulos admoverit homini, studioso fortassis victoriæ, sed tamen nimium communem Martem bellique casum metuenti? Longum est ea dicere: sed hoc breve dicam. Si M. Petreii non excellens animo et amore reipublicæ, non præstans in republicâ virtus, non summa auctoritas apud milites, non mirificus usus in re militari exstitisset, neque adjutor ei P. Sextius ad excitandum Antonium, cohortandum, impellendum, fuisset; datus illo in bello esset hiemi locus; neque unquam Catilina (cum e pruinâ Apennini, atque e nivibus illis emersisset, atque, æstatem integram nactus, Italiæ calles et pastorum stabula [præclara] cepisset) sine multo sanguine, ac sine totius Italiæ vastitate miserrimâ, concidisset.

Hunc igitur animum ad tribunatum attulit P. Sextius; ut quæsturam Macedoniæ relinquam, et aliquando ad hæc propiora veniam. Quamquam non est omittenda singularis illa integritas provincialis, cujus ego nuper in Macedoniâ vidi vestigia non pressa leviter ad exigui prædicationem temporis, sed fixa ad memoriam illius provinciæ sempiternam. Verum hæc ita prætereamus, ut tamen intuentes et respectantes relinquamus.

VI. Ad tribunatum, quia ipse ad sese jamdudum vocat, et quodammodo absorbet orationem meam, contento studio cursuque veniamus. De quo quidem tribunatu ita dictum a Q. Hortensio, ut ejus oratio non defensionem modo criminum videretur continere, sed etiam memoriâ digna esset, uti et reipublicæ capessendæ auctoritatem disciplinamque præscriberet. Sed tamen, quoniam tribunatus quidem totus P. Sextii nihil aliud nisi meum nomen causamque sustinuit, necessario mihi de iisdem rebus esse arbitror, si non subtilius disputandum, at certe, judices, dolentius deplorandum. Quâ in oratione si asperius in quosdam homines invehi vellem, quis non concederet, ut eos, quorum sceleris furore violatus essem, vocis libertate perstringerem? Sed, ut agam moderate, et huic potius tempori serviam, quam dolori meo; si qui occulte a salute nostrâ dissentiunt, lateant: si qui fecerunt aliquid aliquando, atque iidem nunc tacent, et quiescunt; nos quoque simus obliti. Si qui se offerunt insolenter, et insectantur; quoad ferri poterunt, perferemus; neque quemquam offendet oratio mea, nisi qui se ita obtulerit, ut in eum non invasisse, sed incurrisse, videamur.

Sed necesse est, antequam de tribunatu P. Sextii dicere incipiam, me totum, superioris anni, reipublicæ naufragium exponere: in quo colligendo, ac reficiendâ salute communi, omnia reperientur P. Sextii dicta, facta, consilia versata.

VII. Fuerat ille annus in reipublicæ magno motu, et multorum timore, tamquam intentus arcus in me unum, sicut vulgo ignari rerum loquebantur; re quidem verâ in universam rempublicam, traductione ad plebem furibundi hominis ac perditi, mihi irati, sed multo acrius otii et communis salutis inimici. Hunc vir clarissimus, mihique, multis repugnantibus, amicissimus, Cn. Pompeius, omni cautione, fœdere, exsecratione, devinxerat, nihil in tribunatu contra me esse facturum. At ille nefarius, ex omnium scelerum colluvione natus, parum se fœdus violaturum est arbitratus, nisi ipsum cautorem alieni periculi suis propriis periculis terruisset. Hanc tetram immanemque belluam, vinctam auspiciis, alligatam more majorum, constrictam legum sacratarum catenis, solvit subito [legum] consul, vel, ut ego arbitror, exoratus, vel, ut non nemo putat, mihi iratus, ignarus quidem certe et imprudens impendentium tantorum scelerum ac malorum: qui, tribunus plebis, felix in evertendâ republicâ fuit nullis suis nervis: qui enim in ejusmodi vitâ nervi esse potuerunt hominis, fraternis flagitiis, sororiis stupris, omni inauditâ libidine, infamis?

Sed fuit profecto quædam illa reipublicæ fortuna fatalis, ut ille cæcus atque amens tribunus plebis nancisceretur, quid dicam? consules? hoccine ut ego appellem nomine eversores hujus imperii, proditores vestræ dignitatis, hostes bonorum omnium? qui, ad delendum senatum, affligendum equestrem ordinem, exstinguenda omnia jura atque instituta majorum, se illis fascibus cæterisque insignibus summi honoris atque imperii ornatos esse arbitrabantur? Quorum (per Deos immortales!) si nondum scelera, vulneraque inusta reipublicæ, vultis recordari, vultum atque incessum animis intueamini. Facilius facta eorum occurrent mentibus vestris, si ora ipsa oculis proposueritis.

VIII. Alter, unguentis affluens, calamistratâ comâ,

despiciens conscios stuprorum, ac veteres vexatores ætatulæ suæ, puteali et fœneratorum gregibus inflatus atque perculsus, olim, ne Scylleo illo æris alieni in freto ad columnam adhæresceret, in tribunatûs portum perfugerat. Contemnebat equites Romanos; minitabatur senatui; venditabat se operis, atque ab iis se ereptum, ne de ambitu causam diceret, prædicabat; ab iisdemque se, etiam invito senatu, provinciam sperare dicebat: eamque nisi adeptus esset, se incolumem nullo modo fore arbitrabatur. Alter (o Dii boni!) quam teter incedebat! quam truculentus! quam terribilis adspectu! unum aliquem te ex barbatis illis, exemplum imperii veteris, imaginem antiquitatis, columen reipublicæ, diceres intueri. Vestitus aspere nostrâ hac purpurâ plebeiâ ac pæne fuscâ; capillo ita horrido, ut Capuâ, in quâ ipse tum, imaginis ornandæ causâ, duumviratum gerebat, Seplasiam sublaturus videretur. Nam quid ego de supercilio dicam? quod tum hominibus non supercilium, sed pignus reipublicæ, videbatur: tanta erat gravitas in oculo, tanta contractio frontis, ut illo supercilio respublica, tamquam Atlante cœlum, niti videretur. Erat denique hic omnium sermo: Est tamen reipublicæ magnum firmumque subsidium: habeo, quem opponam labi illi atque cœno: vultu (medius fidius) collegæ sui libidinem levitatemque franget: habebit senatus in hunc annum, quem sequatur: non deerit auctor et dux bonis. Mihi denique homines præcipue gratulabantur, quod habiturus essem, contra tribunum plebis furiosum et audacem, cum amicum et affinem, tum etiam fortem et gravem consulem.

IX. Atque eorum alter fefellit neminem. Quis enim clavum tanti imperii tenere, et gubernacula reipublicæ tractare in maximo cursu ac fluctibus, posse arbitraretur hominem emersum subito ex diuturnis tenebris lustrorum ac stuprorum, vino, ganeis, lenociniis, adulteriisque, confectum? cum is, præter spem,

in altissimo gradu alienis opibus positus esset, qui non modo tempestatem impendentem intueri temulentus, sed ne lucem quidem insolitam adspicere, posset? Alter multos plane in omnes partes fefellit. Erat enim hominum opinioni nobilitate ipsâ, blandâ conciliatriculâ, commendatus. Omnes boni semper nobilitati favemus, et quia utile est reipublicæ, nobiles homines esse dignos majoribus suis, et quia valet apud nos clarorum hominum et bene de republicâ meritorum memoria, etiam mortuorum. Quia tristem semper, quia taciturnum, quia subhorridum atque incultum, videbant, et quod erat eo nomine, ut ingenerata familiæ frugalitas videretur, favebant, gaudebant; et ad integritatem majorum spe suâ hominem vocabant, materni generis obliti. Ego autem (vere hoc dicam, judices), tantum esse in homine sceleris, audaciæ, crudelitatis, quantum ipse cum republicâ sensi, nunquam putavi: nequam esse hominem, et levem, et falsâ opinione, errore hominum, ab adolescentiâ commendatum, sciebam. Etenim animus ejus vultu, flagitia parietibus, tegebantur: sed hæc obstructio nec diuturna est, nec obducta ita, ut curiosis oculis perspici non possit.

X. Videbamus genus vitæ, desidiam, inertiam: inclusas ejus libidines, qui paulo propius accesserant, intuebantur: denique etiam sermonis ansas dabat, quibus reconditos ejus sensus tenere possemus. Laudabat homo doctus philosophos, nescio quos: neque eorum tamen nomina poterat dicere: sed tamen eos laudabat maxime, qui dicuntur, præter cæteros, esse auctores et laudatores voluptatis: cujus, et quo tempore, et quo modo, non quærebat: verbum ipsum omnibus modis animi et corporis devorabat: eosdemque præclare dicere aiebat, sapientes omnia suâ causâ facere: rempublicam capessere hominem bene sanum non oportere: nihil esse præstabilius otiosâ vitâ, et plenâ et confertâ voluptatibus: eos autem, qui dicerent, dignitati esse serviendum, reipublicæ consu-

lendum, officii rationem in omni vitâ, non commodi, esse ducendam, subeunda pro patriâ pericula, vulnera excipienda, mortem oppetendam, vaticinari atque insanire dicebat.

Ex his assiduis ejus quotidianisque sermonibus, et quod videbam, quibuscum hominibus in interiore ædium parte viveret, et quod ita domus ipsa fumabat, ut multa ejus sermonis indicia redoleret, statuebam sic, boni nihil ab illis nugis exspectandum, mali quidem certe nihil pertimescendum. Sed ita est, judices, ut, si gladium parvo puero, aut si imbecillo seni aut debili, dederis, ipse impetu suo nemini noceat: sin ad nudum vel fortissimi viri corpus accesserit, possit acie ipsâ et ferri viribus vulnerari: ita, cum hominibus enervatis atque exsanguibus consulatus, tamquam gladius, esset datus; qui per se pungere neminem unquam potuissent, hi, summi imperii nomine armati, rempublicam contrucidaverunt. Fœdus fecerunt cum tribuno plebis palam, ut ab eo provincias acciperent, quas ipsi vellent; exercitum, et pecuniam, quantam vellent, eâ lege, si ipsi prius tribuno plebis afflictam et constrictam rempublicam tradidissent. Id autem fœdus meo sanguine ictum sanciri posse dicebant. Quâ re patefactâ (neque enim dissimulari tantum scelus poterat, nec latere) promulgantur uno eodemque tempore rogationes ab eodem tribuno de meâ pernicie, et de provinciis consulum nominatim.

XI. Hic tum senatus sollicitus, vos equites excitati, Italia cuncta permota, omnes denique omnium generum atque ordinum cives, summæ rei publicæ a consulibus atque a summo imperio petendum esse auxilium arbitrabantur, cum illi soli essent (præter furiosum illum tribunum) duo reipublicæ turbines, qui non modo præcipitanti patriæ non subvenirent, sed eam etiam nimium tarde concidere mœrerent. Flagitabatur ab his quotidie, cum querelis bonorum omnium, tum etiam precibus senatûs, ut meam cau-

sam susciperent, agerent; aliquid denique ad senatum referrent. Hi, non modo negando, sed etiam irridendo, amplissimum quemque illius ordinis insequebantur. Hîc subito cum incredibilis in Capitolium multitudo ex totâ urbe cunctâque Italiâ convenisset; vestem mutandam omnes, meque etiam omni ratione, privato consilio, (quoniam publicis ducibus respublica careret) defendendum putârunt. Erat eodem tempore senatus in æde Concordiæ, quod ipsum templum repræsentabat memoriam consulatûs mei, cum flens universus ordo cincinnatum consulem orabat: nam alter ille horridus et severus consulto se domi continebat. Quâ tum superbiâ cœnum illud ac labes, amplissimi ordinis preces, et clarissimorum civium lacrymas, repudiavit! Me ipsum ut contemsit helluo patriæ! nam quid ego patrimonii dicam, quod ille, cum quasi quæstum faceret, amisit? Cum venisset ad senatum, vos, inquam, equites Romani, et omnes boni, veste mutatâ, vos, inquam, pro meo capite, ad pedes lenonis impurissimi projecistis, cum, vestris precibus a latrone illo repudiatis, vir incredibili fide, magnitudine animi, constantiâ, L. Ninnius, ad senatum de republicâ retulit, senatusque frequens vestem pro meâ salute mutandam censuit.

XII. O diem illum, judices, funestum senatui, bonisque omnibus! reipublicæ luctuosum! mihi, ad domesticum mœrorem, gravem! ad posteritatis memoriam, gloriosum! Quid enim quisquam potest ex omni memoriâ sumere illustrius, quam, pro uno cive, et bonos omnes privato consensu, et universum senatum publico consilio, mutâsse vestem? quæ quidem tum mutatio non deprecationis causâ est facta, sed luctûs. Quem enim deprecarentur, cum omnes essent sordidati? cumque hoc satis esset signi, esse improbum, qui mutatâ veste non esset. Hac mutatione vestis factâ, tanto in luctu civitatis, omitto, quid ille tribunus, omnium rerum divinarum humanarumque prædo, fecerit: qui adesse nobilissimos adoles-

centes, honestissimos equites Romanos, deprecatores salutis meæ, jusserit, eosque operarum suarum gladiis et lapidibus objecerit: de consulibus loquor, quorum fide respublica niti debuit.

Exanimatus evolat ex senatu, non minus perturbato animo atque vultu, quam si, paucis ante annis, in creditorum conventum incidisset: advocat concionem: habet orationem talem consul, qualem nunquam Catilina victor habuisset: Errare homines, si etiam tum senatum aliquid in republicâ posse arbitrarentur: equites vero Romanos daturos illius diei pœnas, quo, me consule, cum gladiis in clivo Capitolino fuissent: venisse tempus iis, qui in timore fuissent, (conjuratos videlicet dicebat) ulciscendi se. Si dixisset hoc solum, omni supplicio esset dignus: nam oratio ipsa consulis perniciosa potest rempublicam labefactare. Quid fecerit, videte. L. Lamiam (qui, cum me ipsum, pro summâ familiaritate, quæ mihi cum fratre, cum patre ejus erat, unice diligebat, tum, pro republicâ, vel mortem oppetere cupiebat) in concione relegavit: edixitque, ut ab Urbe abesset millia passuum ducenta; quod esset ausus, pro civi, pro bene merito civi, pro amico, pro republicâ, deprecari.

XIII. Quid hoc homine facias? aut quo civem importunum, aut quo potius hostem tam sceleratum, reserves? qui (ut omittam cætera, quæ sunt ei cum collegâ immani impuroque conjuncta atque communia) hoc unum habet proprium, ut expulerit ex Urbe, relegârit, non dico equitem Romanum, non ornatissimum atque optimum virum, non amicissimum reipublicæ civem, non illo ipso tempore, unâ cum senatu et cum bonis omnibus, casum amici reique publicæ lugentem; sed civem Romanum, sine ullo judicio aut edicto, ex patriâ consul ejecerit.

Nihil acerbius socii Latini ferre soliti sunt, quam (id, quod perraro accidit) ex Urbe exire a consulibus juberi. Atque illis tum erat reditus in suas civitates, ad suos lares familiares: et, in illo communi

incommodo, nulla in quemquam propria ignominia nominatim cadebat. Hoc vero quid est? exterminabit cives Romanos edicto consul a suis Diis penatibus? expellet a patriâ? deliget quem volet? damnabit atque ejiciet nominatim? Hic, si unquam vos eos, qui nunc estis, in re publicâ fore putâsset; si denique imaginem judiciorum, aut simulacrum aliquod futurum in civitate reliquum credidisset, unquam ausus esset senatum de republicâ tollere? equitum Romanorum preces adspernari? civium denique omnium, novis et inauditis edictis, jus libertatemque pervertere?

Etsi me attentissimis animis, summâ cum benignitate auditis, judices; tamen vereor, ne quis forte vestrûm miretur, quid hæc mea oratio tam longa ac tam alte repetita velit, aut quid ad P. Sextii causam, eorum, qui ante hujus tribunatum rempublicam vexârunt, delicta pertineant. Mihi autem hoc propositum est ostendere, omnia consilia P. Sextii, mentemque totius tribunatûs hanc fuisse, ut afflictæ et perditæ reipublicæ, quantum posset, mederetur. Ac, si, in exponendis vulneribus illis, de me ipso plura dicere videbor, ignoscite: nam et illam meam cladem vos et omnes boni maximum esse reipublicæ vulnus judicâstis; et P. Sextius est reus, non suo, sed meo, nomine: qui cum omnem vim sui tribunatûs in meâ salute consumserit, necesse est, meam causam præteriti temporis cum hujus præsenti defensione esse conjunctam.

XIV. Erat igitur in luctu senatus: squalebat civitas, publico consilio mutatâ veste: nullum erat Italiæ municipium, nulla colonia, nulla præfectura, nulla Romæ societas vectigalium, nullum collegium, aut concilium, aut omnino aliquod commune consilium, quod tum non honorificentissime decrevisset de meâ salute; cum subito edicunt duo consules, ut ad suum vestitum senatores redirent. Quis unquam consul senatum ipsius decretis parere prohibuit? quis tyrannus miseros lugere vetuit? Parumne est, Piso,

(ut omittam Gabinium) quod tantum homines fefellisti, ut negligeres auctoritatem senatûs? optimi cujusque consilia contemneres? rempublicam proderes? consulare nomen affligeres? etiamne edicere audebas, ne mœrerent homines meam, suam, reipublicæ, calamitatem? ne hunc suum dolorem veste significarent? Sive illa vestis mutatio ad luctum ipsorum, sive ad deprecandum, valebat; quis unquam tam crudelis fuit, qui prohiberet quemquam aut sibi mœrere, aut cæteris supplicare?

Quid? suâ sponte homines, in amicorum periculis, vestitum mutare non solent? pro te ipso, Piso, nemone mutavit? ne isti quidem, quos legatos non modo nullo senatûs-consulto, sed etiam repugnante senatu, tute tibi legâsti? Ergo hominis desperati, et proditoris reipublicæ, casum lugebunt fortasse, qui volent: civis florentissimi benevolentiâ bonorum, et optime de salute patriæ meriti, periculum, conjunctum cum periculo civitatis, lugere senatui non licebit? Iidem consules, (si appellandi sunt consules, quos, nemo est, qui non modo ex memoriâ, sed etiam ex fastis, evellendos putet) pacto jam fœdere provinciarum, producti in circo Flaminio in concionem ab illâ furiâ ac peste patriæ, maximo cum gemitu vestro, illa omnia, quæ tum contra me, contraque rempublicam dixerat, voce ac sententiâ suâ comprobaverunt.

XV. Iisdem consulibus sedentibus atque inspectantibus, lata lex est, ne auspicia valerent, ne quis obnuntiaret, ne quis legi intercederet: ut omnibus fastis diebus legem ferri liceret: ut lex Ælia, lex Fufia, ne valeret: quâ unâ rogatione, quis est, qui non intelligat, universam rempublicam esse deletam? Iisdem consulibus inspectantibus, servorum delectus habebatur pro tribunali Aurelio, nomine collegiorum, cum vicatim homines conscriberentur, decuriarentur; ad vim, ad manus, ad cædem, ad direptionem, incitarentur. Iisdem consulibus, arma in templum

Castoris palam comportabantur; gradus ejusdem templi tollebantur: armati homines forum et conciones tenebant: cædes lapidationesque fiebant: nullus erat senatus, nihil reliqui magistratus: unus omnem omnium potestatem armis et latrociniis possidebat, non aliquâ vi suâ; sed, cum duo consules a republicâ provinciarum fœdere retraxisset, insultabat, dominabatur: aliis pollicebatur: terrore ac metu multos, plures etiam spe et promissis, tenebat.

Quæ cum essent ejusmodi, judices, cum senatus duces nullos, ac pro ducibus proditores, aut potius apertos hostes, haberet; equester ordo reus a consulibus citaretur; Italiæ totius auctoritas repudiaretur: alii nominatim relegarentur, alii metu ac periculo terrerentur; arma essent in templis, armati in foro; eaque non silentio consulum dissimularentur, sed et voce et sententiâ comprobarentur; cum omnes Urbem, nondum excisam et eversam, sed jam captam atque oppressam, videremus; tamen his tantis malis, tanto bonorum studio, judices, restitissemus. Sed me alii metus, atque aliæ curæ suspicionesque, moverunt.

XVI. Exponam enim hodierno die, judices, omnem rationem facti et consilii mei: neque huic vestro tanto studio audiendi, neque vero huic tantæ multitudini, (quanta, meâ memoriâ, nunquam ullo in judicio fuit) deero. Nam, si ego, in causâ tam bonâ, tanto studio senatûs, consensu tam incredibili bonorum omnium, tam parato, totâ denique Italiâ ad omnem contentionem expeditâ, cessi tribuni plebis, despicatissimi hominis, furori, contemtissimorum consulum levitatem audaciamque pertimui; nimium me timidum, nullius animi, nullius consilii, fuisse confiteor.

Quid enim simile fuit in Q. Metello? cujus causam etsi omnes boni probabant, tamen neque senatus publice, neque ullus ordo proprie, neque suis decretis Italia tota. susceperat. Ad suam enim magis

quamdam ille gloriam, quam ad perspicuam salutem reipublicæ [spectârat,] cum unus in legem per vim latam jurare noluerat: denique videbatur eâ conditione tam fortis fuisse, ut cum patriæ caritate constantiæ gloriam commutaret. Erat autem ei res cum exercitu C. Marii invicto: habebat inimicum C. Marium, conservatorem patriæ, sextum jam illum consulatum gerentem: res erat cum L. Saturnino, iterum tribuno plebis, vigilante homine, et, in causâ populari, si non moderate, at certe populariter abstinenterque, versato. Cessit, ne aut victus a fortibus viris cum dedecore caderet, aut victor multis et fortibus civibus rempublicam orbaret. Meam causam senatus palam, equester ordo acerrime, cuncta Italia publice, omnes boni proprie enixeque susceperant: eas res gesseram, quarum non unus auctor, sed dux omnium voluntatis fuissem, quæque non modo ad singularem meam gloriam, sed ad salutem communem omnium civium, et prope gentium, pertinerent: eâ conditione gesseram, ut meum factum semper omnes præstare tuerique deberent.

XVII. Erat autem mihi contentio, non cum victore exercitu, sed cum operis conductis, et ad diripiendam Urbem concitatis: habebam inimicum, non C. Marium, terrorem hostium, spem subsidiumque patriæ; sed duo importuna prodigia, quos egestas, quos æris alieni magnitudo, quos levitas, quos improbitas, tribuno plebis constrictos addixerat. Nec mihi res erat cum Saturnino, qui, quod a se, quæstore Ostiensi, per ignominiam, ad principem et senatûs et civitatis, M. Scaurum, rem frumentariam translatam sciebat, dolorem suum magnâ contentione animi persequebatur; sed cum scurrarum locupletium scorto, cum sororis adultero, cum stuprorum sacerdote, cum venefico, cum testamentario, cum sicario, cum latrone: quos homines si (id, quod facile factu fuit, et quod fieri debuit, quodque a me optimi et fortissimi cives flagitabant) vi armisque supe-

râssem, non verebar, ne quis aut vim vi repulsam reprehenderet, aut perditorum civium, vel potius domesticorum hostium, mortem mœreret. Sed me illa moverunt: omnibus in concionibus illa furia clamabat, se, quæ faceret contra salutem meam, facere auctore Cn. Pompeio, clarissimo viro, mihique et nunc, et quoad licuit, amicissimo. M. Crassus, (quocum mihi erant omnes amicitiæ necessitudines) vir fortissimus, ab eâdem illâ peste infestissimus esse meis fortunis prædicabatur. C. Cæsar, qui a me nullo meo merito alienus esse debebat, inimicissimus esse meæ saluti ab eodem quotidianis concionibus dicebatur.

His se tribus auctoribus in consiliis capiendis, adjutoribus in re gerendâ, esse usurum dicebat: ex quibus unum habere exercitum in Italiâ maximum; duo, qui privati tum essent, et præesse, et parare, si vellent, exercitum posse: idque facturos esse dicebat. Nec mihi ille judicium populi, nec legitimam aliquam contentionem, nec disceptationem, aut causæ dictionem, sed vim, arma, exercitus, imperatores, castra, denuntiabat.

XVIII. Quid ergo? inimici oratio, vana præsertim, tam improbe in clarissimos viros conjecta, me movit? Me vero non illius oratio, sed eorum taciturnitas, in quos illa oratio tam improba conferebatur: qui tum, quamquam ob aliam causam tacebant, tamen hominibus, omnia timentibus, tacendo loqui, non inficiando confiteri, videbantur. Illi autem (aliquo tum timore perterriti, quod acta illa atque omnes res anni superioris labefactari a prætoribus, infirmari a senatu atque principibus civitatis, putabant) tribunum popularem a se alienare nolebant; suaque sibi propiora pericula esse, quam mea, loquebantur.

Sed tamen et Crassus a consulibus meam causam suscipiendam esse dicebat; et eorum fidem Pompeius implorabat; neque se privatum publice susceptæ

causæ defuturum esse dicebat: quem virum, studiosum mei, cupidissimum reipublicæ conservandæ, [domi meæ] certi homines, ad eam rem compositi, monuerunt, ut esset cautior; ejusque vitæ a me insidias apud me domi positas esse dixerunt: atque hanc ei suspicionem alii literis mittendis, alii nuntiis, alii coram ipsi, excitaverunt; ut ille, cum a me certe nihil timeret, ab illis, ne quid meo nomine molirentur, sibi cavendum putaret. Ipse autem Cæsar, quem maxime homines ignari veritatis mihi esse iratum putabant, erat ad portas, erat cum imperio: erat in Italiâ ejus exercitus; inque eo exercitu ipsius tribuni plebis, inimici mei, fratrem præfecerat.

XIX. Hæc ego cum viderem (neque enim erant occulta), senatum, sine quo civitas stare non posset, omnino de civitate esse sublatum; consules, qui publici consilii duces esse deberent, perfecisse, ut per ipsos publicum consilium funditus tolleretur; eos, qui plurimum possent, opponi omnibus concionibus, falso, sed formidolose tamen, auctores ad perniciem meam; conciones haberi quotidie contra me; vocem pro me, ac pro republicâ, neminem mittere; intenta signa legionum existimari cervicibus ac bonis vestris, falso, sed putari tamen; conjuratorum copias veteres, et fusam illam [ac superatam] Catilinæ manum importunam, novo duce, et insperatâ commutatione rerum, esse renovatam: hæc cum viderem, quid agerem, judices? scio enim, tum, non mihi vestrum studium, sed meum prope vestro, defuisse. Contenderem contra tribunum plebis privatus armis? Vicissent improbos boni, fortes inertes: interfectus esset is, qui hac unâ medicinâ solâ potuit a reipublicæ peste depelli. Quid deinde? quid reliquiarum restaret? quid denique erat dubium, quin ille sanguis tribunicius, nullo præsertim publico consilio profusus, consules ultores et defensores esset habiturus? cum quidem in concione dixisset, aut mihi semel pereundum, aut bis esse vincendum. Quid

erat bis vincere? Id profecto, ut, cum amentissimo tribuno plebis cum decertâssem, cum consulibus, cæterisque ejus ultoribus, dimicarem.

Ego vero, si mihi uni pereundum [non fuisset, ac modo accipienda plaga, mihi sanabilis, illis mortifera, qui eam imposuissent;] semel perire tamen, judices, maluissem, quam bis vincere. Erat enim illa altera ejusmodi contentio, ut neque victi neque victores rempublicam tenere possemus. Quid, si, in primâ contentione, vi tribuniciâ victus, in foro, cum multis bonis viris, concidissem? Senatum consules (credo) vocâssent, quem totum de civitate delêrant; ad arma vocâssent, qui ne vestitu quidem defendi rempublicam sîssent; a tribuno plebis post interitum meum dissedissent, qui eamdem horam meæ pestis et suorum præmiorum esse voluissent.

XX. Unum enim mihi restabat illud, quod forsitan non nemo vir fortis, et acris animi magnique, dixerit: "Restitisses, repugnâsses, mortem pugnans oppetîsses." De quo te, te, inquam, patria, testor, et vos penates, patriique Dii, me, vestrarum sedûm templorumque causâ, me, propter salutem meorum civium, quæ mihi semper fuit meâ carior vitâ, dimicationem cædemque fugisse. Etenim, si mihi, in aliquâ nave cum meis amicis naviganti, hoc, judices, accidisset, ut multi ex multis locis prædones classibus eam navem se oppressuros minitarentur, nisi me unum sibi dedidissent; si id vectores negarent, ac mecum simul interire, quam me tradere hostibus, mallent; jecissem me ipse potius in profundum, ut cæteros conservarem, quam illos, mei tam cupidos, non modo ad certam mortem, sed in magnum vitæ discrimen, adducerem. Cum vero in hanc reipublicæ navem, ereptis senatui gubernaculis, fluitantem in alto tempestatibus seditionum ac discordiarum, armatæ tot classes, nisi ego unus deditus essem, incursuræ viderentur; cum proscriptio, cædes, direptio, denuntiarentur; cum alii me suspicione pe-

riculi sui non defenderent, alii vetere odio bonorum incitarentur, alii inviderent, alii obstare sibi me arbitrarentur, alii ulcisci dolorem suum aliquem vellent, alii rem ipsam publicam, atque hunc bonorum statum otiumque odissent, et ob hasce causas, tot tamque varias, me unum deposcerent; depugnarem potius cum summo, non dicam exitio, sed periculo certe vestro liberorumque vestrorum, quam non id, quod omnibus impendebat, unus pro omnibus susciperem ac subirem?

XXI. Victi essent improbi; at cives, at ab eo privato, qui sine armis etiam consul rempublicam conservârat. Sin victi essent boni; quid superesset? Non ad servos videtis rem venturam fuisse? An mihi ipsi (ut quidam putant) fuit mors æquo animo oppetenda? Quid? tum mortemne fugiebam? an erat res ulla, quam mihi magis optandam putarem? aut ego illas res tantas, in tantâ improborum multitudine, cum gerebam, non mihi mors, non exsilium, ob oculos versabantur? non hæc denique a me tum, tamquam fata, in ipsâ re gerendâ, canebantur? an erat mihi, in tanto luctu meorum, tantâ disjunctione, tantâ acerbitate, tantâ spoliatione omnium rerum, quas mihi aut natura aut fortuna dederat, vita retinenda? Tam eram rudis? tam ignarus rerum? tam expers consilii, aut ingenii? nihil audieram? nihil videram? nihil ipse legendo quærendoque cognoveram? nesciebam vitæ brevem esse cursum, gloriæ sempiternum? cum esset omnibus definita mors, optandum esse, ut vita, quæ necessitati deberetur, patriæ potius donata, quam reservata naturæ, videretur? Nesciebam, inter sapientissimos homines hanc contentionem fuisse, ut alii dicerent animos hominum sensusque morte restingui, alii autem tum maxime mentes sapientium ac fortium virorum, cum e corpore excessissent, sentire ac vigere? quorum alterum fugiendum non esse, carere sensu; alterum etiam optandum, meliore esse sensu.

Denique, cum omnia semper ad dignitatem retulissem, nec sine eâ quidquam expetendum esse homini in vitâ putâssem; mortem, quam etiam virgines Athenis (regis, opinor, Erechthei filiæ) pro patriâ contemsisse dicuntur, ego, vir consularis, tantis rebus gestis, timerem? præsertim cum ejus essem civitatis, ex quâ Q. Mucius solus in castra Porsenæ venisset, eumque interficere, propositâ sibi morte, conatus esset; ex quâ P. Decius primum pater, post aliquot annos patriâ virtute præditus filius, se, ac vitam suam, instructâ acie, pro salute populi Romani victoriâque devovisset; ex quâ innumerabiles alii, partim adipiscendæ laudis, partim vitandæ turpitudinis causâ, mortem in variis bellis, æquissimis animis, oppetîssent: in quâ civitate ipse meminissem, patrem hujus M. Crassi, fortissimum virum, ne videret victorem inimicum, eâdem sibi manu vitam exhausisse, quâ mortem sæpe hostibus obtulisset?

XXII. Hæc ego et multa alia cogitans, hoc videbam, si causam publicam mea mors peremisset, neminem unquam fore, qui auderet suscipere, contra improbos cives, reipublicæ salutem. Itaque non solum si vi interîssem, sed etiam si morbo exstinctus essem, fore putabam, ut exemplum reipublicæ conservandæ mecum simul interiret. Quis enim unquam, me a senatu populoque Romano, tanto omnium bonorum studio, non restituto, (quod certe, si essem interfectus, accidere non potuisset) ullam reipublicæ partem, cum suâ minimâ invidiâ, auderet attingere? Servavi igitur rempublicam discessu meo, judices: cædem a vobis liberisque vestris, vastitatem, incendia, rapinas, meo dolore luctuque depuli: et unus bis rempublicam servavi, semel gloriâ, iterum ærumnâ meâ. Neque enim in hoc me hominem esse inficiabor unquam, ut me optimo fratre, carissimis liberis, fidelissimâ conjuge, vestro conspectu, patriâ, hoc honoris gradu, sine dolore caruisse glorier. Quod si fecissem; quod a me beneficium haberetis,

cum pro vobis ea, quæ mihi essent vilia, reliquissem? Hoc, meo quidem animo, summi in patriam amoris mei signum esse debet certissimum, quod, cum abesse ab eâ non possem sine summo dolore, hunc me perpeti, quam illam labefactari ab improbis, malui.

Memineram, judices, divinum illum virum, atque ex iisdem, quibus nos, radicibus natum ad salutem imperii hujus, C. Marium, summâ senectute, cum vim prope justorum armorum profugisset, primo senile corpus paludibus occultâsse demersum; deinde ad infimorum ac tenuissimorum hominum Minturnis misericordiam confugisse; inde navigio perparvo, cum omnes portus terrasque fugeret, in oras Africæ desertissimas pervenisse. Atque ille vitam suam, ne inultus esset, ad incertissimam spem, et ad reipublicæ statum, reservavit: ego, qui (quemadmodum multi in senatu, me absente, dixerunt) periculo reipublicæ vivebam, quique ob eam causam consularibus literis de senatûs sententiâ exteris nationibus commendabar, nonne, si meam vitam deseruissem, rempublicam prodidissem? in quâ quidem nunc, me restituto, vivit mecum simul exemplum fidei publicæ, exemplum reipublicæ defendendæ: quod si immortale retinetur, quis non intelligit, immortalem hanc civitatem futuram?

XXIII. Nam externa bella regum, gentium, nationum, jampridem ita exstincta sunt, ut præclare cum iis agamus, quos pacatos esse patiamur. Denique, ex bellicâ victoriâ, non fere quemquam est invidia civium consecuta: domesticis malis, et audacium civium consiliis, sæpe est resistendum; eorumque periculorum est in republicâ retinenda medicina; quam omnem, judices, perdidissetis, si, meo interitu, senatui populoque Romano doloris suide me declarandi potestas esset erepta. Quare moneo vos, adolescentes, atque hoc meo jure præcipio, qui dignitatem, qui rempublicam, qui gloriam spectatis; ne, si

qua vos aliquando necessitas ad rempublicam contra improbos cives defendendam vocabit, segniores sitis, et, recordatione mei casûs, a consiliis fortibus refugiatis.

Primum, non est periculum, ne qui unquam sint in civitate ejusmodi consules, præsertim si erit his id, quod debetur, persolutum. Deinde nunquam jam, ut spero, quisquam improbus, consilio et auxilio bonorum se oppugnare rempublicam dicet, illis tacentibus; nec armati exercitûs terrorem opponet togatis; neque erit justa causa ad portas sedenti imperatori, quare terrorem suum falso jactari opponique patiatur. Nunquam enim erit tam oppressus senatus, ut ei ne supplicandi quidem ac lugendi sit potestas; tam captus equester ordo, ut equites Romani a consule relegentur. Quæ cum omnia, atque etiam multo alia majora, (quæ consulto prætereo) accidissent; videtis me tamen in pristinam meam dignitatem, brevis temporis dolore interjecto, reipublicæ voce esse revocatum.

XXIV. Sed, ut revertar ad illud quod mihi in hac omni est oratione propositum, omnibus malis illo anno, scelere consulum, rempublicam esse confectam: primum, illo ipso die, qui mihi funestus fuit, omnibus bonis luctuosus, cum ego me e complexu patriæ, conspectuque vestro, eripuissem, et, metu vestri periculi, non mei, furori hominis, sceleri, perfidiæ, telis, minisque, cessissem, patriamque, quæ mihi erat carissima, propter ipsius patriæ caritatem, reliquissem; cum meum illum casum tam horribilem, tam gravem, tam repentinum, non solum homines, sed tecta Urbis ac templa, lugerent; nemo vestrûm forum, nemo curiam, nemo lucem, adspicere vellet: illo, inquam, ipso die, die dico? immo horâ, atque etiam puncto temporis eodem, mihi reique publicæ pernicies, Gabinio et Pisoni provincia, rogata est. Pro Dii immortales, custodes et conservatores hujus urbis atque imperii! quænam illa in republicâ monstra, quæ scelera vidistis? civis erat expulsus, is, qui rem-

publicam, ex senatûs auctoritate, cum omnibus bonis defenderat; et expulsus non alio aliquo, sed eo ipso, crimine. Erat autem expulsus sine judicio, vi, lapidibus, ferro, servitio denique concitato: lex erat lata, vastato ac relicto foro, et sicariis servisque tradito, et ea lex, quæ ut ne ferretur, senatus fuerat veste mutatâ. Hac tantâ perturbatione civitatis, ne noctem quidem consules inter meum discrimen et eorum prædam interesse passi sunt: statim, me perculso, ad meum sanguinem hauriendum, et, spirante etiam republicâ, ad ejus spolia detrahenda, advolaverunt. Omitto gratulationes, epulas, partitionem ærarii, beneficia, spem, promissa, prædam, lætitiam paucorum, in luctu omnium. Vexabatur uxor mea: liberi ad necem quærebantur: gener, et Piso gener, a Pisonis consulis pedibus supplex rejiciebatur: bona diripiebantur, eaque ad consules deferebantur: domus ardebat in Palatio: consules epulabantur. Quod si meis incommodis lætabantur, urbis tamen periculo commoverentur.

XXV. Sed, ut a meâ causâ jam recedam, reliquas illius anni pestes recordamini: sic enim facillime perspicietis, quantam vim omnium remediorum a magistratibus proximis respublica desiderârit: legum multitudinem, cum earum, quæ latæ sunt, tum vero, quæ promulgatæ fuerunt: nam latæ quidem sunt, consulibus illis tacentibus, dicam? immo vero approbantibus etiam: ut censoria notio et gravissimum judicium sanctissimi magistratûs de republicâ tolleretur; ut collegia, non modo illa vetera, contra senatûs-consultum, restituerentur, sed ab uno gladiatore innumerabilia alia nova conscriberentur; ut, remissis semissibus et trientibus, quinta prope pars vectigalium tolleretur; ut Gabinio, pro illâ suâ Ciliciâ, quam sibi, si rempublicam prodidisset, pactus erat, Syria daretur; ut uni helluoni bis de eâdem re deliberandi, et, rogatâ lege, potestas fieret provinciæ commutandæ.

XXVI. Mitto eam legem, quæ omnia jura religionum, auspiciorum, potestatum, omnes leges quæ sunt de jure et de tempore legum rogandarum, unâ rogatione delevit: mitto omnem domesticam labem: etiam exteras nationes illius anni furore conquassatas videbamus. Lege tribuniciâ, Matris Magnæ Pessinuntius ille sacerdos expulsus et spoliatus sacerdotio est, fanumque sanctissimarum atque antiquissimarum religionum venditum, pecuniâ grandi, Brogitaro, impuro homini, atque indigno illâ religione; præsertim cum ea sibi ille non colendi, sed violandi, causâ appetîsset: appellati reges a populo, qui id nunquam ne a senatu quidem postulâssent: reducti exsules Byzantium condemnati, tum, cum indemnati cives e civitate ejiciebantur. Rex Ptolemæus, qui, si nondum erat ipse a senatu socius appellatus, erat tamen frater ejus regis, qui, cum esset in eâdem causâ, jam erat a senatu honorem istum consecutus: erat eodem genere, iisdemque majoribus, eâdem vetustate societatis: denique erat rex, si nondum socius, at non hostis; pacatus, quietus, fretus imperio populi Romani, regno paterno atque avito, regali otio perfruebatur. De hoc, nihil cogitante, nihil suspicante, eisdem operis suffragium ferentibus, est rogatum, ut, sedens cum purpurâ et sceptro et illis insignibus regiis, præconi publico subjiceretur: et, imperante populo Romano, qui etiam bello victis regibus regna reddere consuevit, rex amicus, nullâ injuriâ commemoratâ, nullis repetitis rebus, cum bonis omnibus, publicaretur.

XXVII. Multa acerba, multa turpia, multa turbulenta, habuit ille annus: tamen illi sceleri, quod in me illorum immanitas edidit, haud scio an recte hoc proximum esse dicam. Antiochum illum Magnum majores nostri, magnâ belli contentione terrâ marique superatum, intra montem Taurum regnare jusserunt: Asiam, quâ illum multârunt, Attalo, ut is regnaret in eâ, condonaverunt. Cum Armeniorum

rege, Tigrane, grave bellum perdiuturnumque gessimus; cum ille, injuriis in socios nostros inferendis, bello prope nos lacessisset. Hic et ipse per se vehemens fuit, et acerrimum hostem hujus imperii Mithridatem, pulsum Ponto, opibus suis regnoque defendit: et a Lucullo, summo viro atque imperatore, pulsus, animo tamen hostili, cum reliquis copiis suis in pristinâ mente mansit. Hunc Cn. Pompeius, cum in suis castris supplicem abjectumque vidisset, erexit; atque insigne regium, quod ille de suo capite abjecerat, reposuit; et, imperatis certis rebus, regnare jussit: nec minus et sibi et huic imperio gloriosum putavit, constitutum a se regem, quam constrictum, videri.

Qui et ipse hostis fuit populi Romani, et acerrimum hostem in regnum recepit; qui conflixit, qui signa contulit, qui de imperio pæne certavit, regnat hodie, et amicitiæ nomen ac societatis, quod armis violârat, id precibus est consecutus: ille Cyprius miser, qui semper socius, semper amicus fuit; de quo nulla unquam suspicio durior aut ad senatum aut ad imperatores nostros allata est, vivus (ut aiunt) est et videns, cum victu ac vestitu suo, publicatus. En, cur cæteri reges stabilem esse suam fortunam arbitrentur, cum, hoc illius funesti anni prodito exemplo, videant, per tribunum aliquem, et sexcentas operas, se fortunis spoliari, et regno omni posse nudari.

XXVIII. At etiam eo negotio M. Catonis splendorem maculare voluerunt, ignari, quid gravitas, quid integritas, quid magnitudo animi, quid denique virtus, valeret: quæ in tempestate sævâ quieta est, et lucet in tenebris, et, pulsa loco, manet tamen, atque hæret in patriâ, splendetque per se semper, neque alienis unquam sordibus obsolescit. Non illi ornandum M. Catonem, sed relegandum; nec illi committendum illud negotium, sed imponendum, putaverunt; qui in concione palam dixerint, linguam se evellisse M. Catoni, quæ semper contra extraordinarias potestates libera fuisset. Tulit, gessit. Sed sen-

tient, ut spero, brevi tempore, manere libertatem illam; atque hoc etiam, si fieri poterit, esse majorem, quod cum consulibus illis M. Cato, etiam cum jam desperâsset aliquid auctoritate suâ profici posse, tamen voce ipsâ ac dolore pugnavit; et, post meum discessum, iis Pisonem verbis, flens meum et reipublicæ casum, vexavit, ut illum hominem perditissimum atque impudentissimum pæne jam provinciæ pœniteret.

Cur igitur rogationi paruit? Quasi vero ille non in alias quoque leges, quas injuste rogatas putaret, jam ante jurârit. Non offert se ille istis temeritatibus, ut, cum reipublicæ nihil prosit, se cive rempublicam privet. Consule me, cum esset designatus tribunus plebis, obtulit in discrimen vitam suam: dixit eam sententiam, cujus invidiam capitis periculo sibi præstandam videbat: dixit vehementer: egit acriter: ea quæ sensit, præ se tulit: dux, auctor, actor rerum illarum fuit; non quo periculum suum non videret; sed, in tantâ reipublicæ tempestate, nihil sibi, nisi de patriæ periculis, cogitandum putabat.

XXIX. Consecutus est ipsius tribunatus. Quid ego de singulari magnitudine animi ejus, ac de incredibili virtute, dicam? Meministis illum diem, cum, templo a collegâ occupato, nobis omnibus de vitâ ejus viri et civis timentibus, ipse animo fortissimo venit in templum, et clamorem hominum, auctoritate, impetum improborum, virtute, sedavit. Adiit tum periculum; sed adiit ob causam: quæ quanta fuerit, jam mihi dicere non est necesse. At, si isti Cypriæ rogationi sceleratissimæ non paruisset; hæreret illa nihilominus in republicâ turpitudo. Regno enim jam publicato, de ipso Catone erat nominatim rogatum: quod ille si repudiâsset, dubitatis, quin ei vis esset allata, cum omnia acta illius anni per illum unum labefactari viderentur?

Atque etiam hoc videbat: quoniam illa in republicâ macula regni publicati maneret, quam nemo

jam posset eluere; quod ex malis boni posset in republicâ provenire, id utilius esse per se conservari, quam per alios. Atque ille, etiam si aliquâpiam vi expelleretur illis temporibus ex hac urbe, facile pateretur: etenim, qui superiore anno senatu caruisset, quo si tum veniret, me tamen socium suorum in republicâ consiliorum videre posset; is æquo animo tum, me expulso, et, meo nomine, cum universo senatu, tum sententiâ suâ condemnatâ, in hac urbe esse posset? Ille vero eidem tempori, cui nos, eidem furori, eisdem consulibus, eisdem minis, insidiis, periculis cessit. Luctum nos hausimus majorem, dolorem ille animi non minorem.

XXX. His de tot tantisque injuriis in socios, in reges, in liberas civitates, consulum querela esse debuit. In ejus magistratûs tutelâ reges atque exteræ nationes semper fuerunt. Ecquæ vox unquam est audita consulum? Quamquam quis audiret, si maxime queri vellent? De Cyprio rege quererentur, qui me civem, nullo meo crimine, patriæ nomine laborantem, non modo stantem non defenderant, sed ne jacentem quidem protexerant? Cesseram, si alienam a me plebem fuisse vultis (quæ non fuit), invidiæ; si commoveri omnia videbantur, tempori; si vis suberat, armis; si societas, magistratuum pactioni; si periculum civium, reipublicæ.

Cur, cum de capite civis (non disputo, cujusmodi civis), et de bonis, proscriptio ferretur, cum et sacratis legibus et XII Tabulis sancitum esset, ut neque privilegium irrogari liceret, neque de capite, nisi comitiis centuriatis, rogari, nulla vox est audita consulum? constitutumque est illo anno (quantum in illis duabus hujus imperii pestibus fuit), jure posse, per operas concitatas, quemvis civem nominatim, tribuni plebis consilio, ex civitate exturbari?

Quæ vero promulgata illo anno fuerunt? quæ promissa multis? quæ conscripta? quæ sperata? quæ cogitata? Quid dicam? qui locus orbis terræ

jam non erat alicui destinatus? Cujus negotii publici cogitari, optari, fingi, curatio potuit, quæ non esset attributa atque descripta? quod genus imperii, aut quæ provincia, quæ ratio auferendæ aut conflandæ pecuniæ, non reperiebatur? quæ regio, orave terrarum erat latior, in quâ non regnum aliquod statueretur? quis autem rex, qui illo anno non aut emendum sibi, quod non habebat, aut redimendum, quod habebat, arbitraretur? quis provinciam, quis pecuniam, quis legationem, ab senatu petebat? Damnatis de vi, restitutio, consulatûs petitio ipsi illi populari sacerdoti, comparabatur. Hæc gemebant boni, sperabant improbi, agebat tribunus plebis, consules adjuvabant.

XXXI. Hîc, aliquanto serius quam ipse vellet, Cn. Pompeius (invitissimis iis, qui mentem optimi ac fortissimi viri, suis consiliis fictisque terroribus, a defensione meæ salutis averterant) excitavit illam suam, non sopitam, sed suspicione aliquâ retardatam, consuetudinem rei publicæ bene gerendæ. Non est passus ille vir (qui sceleratissimos cives, qui acerrimos hostes, qui maximas nationes, qui reges, qui gentes feras atque inauditas, qui prædonum infinitam manum, qui etiam servitia, virtute victoriâque domuisset; qui, omnibus bellis terrâ marique compressis, imperium populi Romani orbis terrarum terminis definîsset) rempublicam everti scelere paucorum; quam ipse non solum consiliis, sed etiam sanguine suo, sæpe servâsset. Accessit ad causam publicam: restitit auctoritate suâ reliquis rebus: de præteritis questus est. Fieri quædam ad meliorem spem inclinatio visa est.

Decrevit senatus frequens de meo reditu, Calendis Juniis, dissentiente nullo, referente L. Ninnio, cujus in meâ causâ nunquam fides virtusque contremuit. Intercessit Ligus iste, nescio qui, additamentum inimicorum meorum. Res erat et causa nostra eo jam loci, ut erigere oculos, et vivere, videretur. Quisquis erat, qui aliquam partem in meo luctu sceleris Clo-

diani attigisset, quocumque venerat, quod judicium cumque subierat, damnabatur. Inveniebatur nemo, qui se suffragium de me tulisse confiteretur. Decesserat ex Asiâ frater meus magno squalore, sed multo etiam majore mœrore: huic ad Urbem venienti tota obviam civitas cum lacrymis gemituque processerat: loquebatur liberius senatus: concurrebant equites Romani: Piso ille, gener meus, cui fructum pietatis suæ neque ex me neque a populo Romano ferre licuit, a propinquo suo socerum suum flagitabat: omnia senatus rejiciebat, nisi de me primum consules retulissent.

XXXII. Quæ cum res jam manibus teneretur; et cum consules provinciarum pactione libertatem omnem perdidissent, qui cum, in senatu, privatim, ut de me sententias dicerent, flagitabantur, legem illi se Clodiam timere dicebant: cum hæc non possent jam diutius sustinere, initur consilium de interitu Cn. Pompeii: quo patefacto, ferroque deprehenso, ille inclusus domi tamdiu fuit, quamdiu inimicus meus in tribunatu. De meo reditu octo tribuni promulgârunt. Ex quo intellectum est, mihi absenti crevisse amicos, in eâ præsertim fortunâ, in quâ nonnulli etiam, quos esse putaveram, non erant; sed eos voluntatem semper eamdem, libertatem non eamdem, semper, habuisse: nam, ex novem tribunis, quos tunc habueram, unus, me absente, defluxit, qui cognomen sibi ex Æliorum imaginibus arripuit, quo magis nationis ejus esse, quam generis, videretur.

Hoc igitur anno, magistratibus novis designatis, cum omnes boni omnem spem melioris statûs in eorum fidem convertissent; princeps P. Lentulus, auctoritate ac sententiâ suâ, Pisone et Gabinio repugnantibus, causam suscepit; tribunisque plebis octo referentibus, præstantissimam de me sententiam dixit. Qui, cum ad gloriam suam atque ad amplissimi beneficii gratiam magis pertinere videret, causam illam integram ad suum consulatum reservari, tamen rem

talem per alios citius, quam per se tardius, confici malebat.

XXXIII. Hoc interim tempore, P. Sextius, judices, designatus, iter ad C. Cæsarem pro meâ salute suscepit. Quid egerit, quantum profecerit, nihil ad causam. Equidem existimo, si ille (ut arbitror) æquus nobis fuerit, nihil ab hoc profectum: sin iratior, non multum: sed tamen sedulitatem atque integritatem hominis videtis. Ingredior jam in Sextii tribunatum: nam hoc primum iter, designatus, reipublicæ causâ suscepit. Pertinere et ad concordiam civium putavit, et ad perficiendi facultatem, animum Cæsaris a causâ non abhorrere.

Abiit ille annus: respirâsse homines videbantur, nondum re, sed spe reipublicæ recuperandæ. Exierunt, malis ominibus atque exsecrationibus, duo vulturii paludati: quibus utinam ipsis evenissent ea, quæ tum homines precabantur! neque nos provinciam Macedoniam cum exercitu, neque equitatum in Syriâ, et cohortes optimas, perdidissemus.

Ineunt magistratum tribuni plebis, qui omnes se de me promulgaturos confirmârant. Ex his princeps emitur ab inimicis meis is, quem homines, in luctu irridentes, Gracchum vocabant; quoniam id etiam fatum civitatis fuit, ut illa ex vepreculis extracta nitedula rempublicam conaretur arrodere. Alter vero, non ille Serranus ab aratro, sed ex deserto Gavi Oleli horreo calatis granis, in Calatinos Atilios insitus, subito, nominibus in tabulas relatis, nomen suum de tabulâ sustulit. Veniunt Calendæ Januarii. Vos hæc melius scire potestis: equidem audita dico: quæ tum frequentia senatûs, quæ exspectatio populi, qui concursus legatorum ex Italiâ cunctâ, quæ virtus, actio, gravitas P. Lentuli consulis fuerit, quæ etiam collegæ ejus moderatio de me; qui cum inimicitias sibi mecum ex reipublicæ dissensione susceptas esse dixisset, eas se patribus conscriptis, dixit, et temporibus reipublicæ, permissurum.

XXXIV. Tum, princeps rogatus sententiam, L. Cotta dixit (id, quod dignissimum republicâ fuit), nihil de me actum esse jure, nihil more majorum, nihil legibus: non posse quemquam de civitate tolli sine judicio: de capite non modo ferri, sed ne judicari quidem posse, nisi comitiis centuriatis: vim fuisse illam, flammam quassatæ reipublicæ, perturbatorumque temporum, jure judiciisque sublatis: magnâ rerum perturbatione impendente, declinâsse me paululum, et, spe reliquæ tranquillitatis, præsentes fluctus tempestatemque fugisse. Quare, cum absens rempublicam non minus magnis periculis, quam quodam tempore præsens, liberâssem, non restitui me solum, sed etiam ornari, a senatu decere. Disputavit etiam multa prudenter, ita de me illum amentissimum et profligatissimum hostem pudoris et pudicitiæ scripsisse quæ scripserat, iis verbis, rebus, sententiis, ut, etiam si jure esset rogatum, tamen vim habere non posset: quare me, qui nullâ lege abessem, non restitui lege, sed revocari senatûs auctoritate, oportere.

Hunc, nemo erat, quin verissime sentire diceret. Sed post eum rogatus Cn. Pompeius, approbatâ laudatâque Cottæ sententiâ, dixit, sese, otii mei causâ, ut omni populari concitatione defungerer, censere, ut, ad senatûs auctoritatem, populi quoque Romani beneficium erga me adjungeretur. Cum omnes certatim, aliusque alio gravius atque ornatius, de meâ salute dixisset, fieretque sine ullâ varietate discessio; surrexit, ut scitis, Atilius hic Gavianus: nec ausus est, cum esset emtus, intercedere; noctem sibi ad deliberandum postulavit. Clamor senatûs, querelæ, preces, socer ad pedes abjectus. Ille se affirmare, postero die moram nullam esse facturum. Creditum est: discessum est. Illi interea deliberatori merces, longâ interpositâ nocte, duplicata est. Consecuti dies pauci omnino Januario mense, per quos senatum haberi liceret: sed tamen actum nihil, nisi de me.

XXXV. Cum, omni morâ, ludificatione, calum-

niâ, senatûs auctoritas impediretur, venit tandem concilii de me agendi dies, VIII Calendas Februarias. Princeps rogationis, vir mihi amicissimus, Q. Fabricius, templum aliquanto ante lucem occupavit. Quietus eo die Sextius, is, qui est de vi reus. Actor hic defensorque causæ meæ nihil progreditur; consilia exspectat inimicorum meorum. Quid illi, quorum consilio P. Sextius in judicium vocatur? quo se pacto gerunt? Cum forum, comitium, curiam, multâ de nocte, armatis hominibus, ac servis plerisque, occupavissent, impetum faciunt in Fabricium; manus afferunt; occidunt nonnullos; vulnerant multos.

Venientem in forum, virum optimum et constantissimum, M. Cispium, tribunum plebis, vi depellunt: cædem in foro maximam faciunt: universique, destrictis gladiis et cruentis, in omnibus fori partibus, fratrem meum, virum optimum, fortissimum, meique amantissimum, oculis quærebant, voce poscebant. Quorum ille telis libenter, in tanto luctu ac desiderio mei, non repugnandi, sed moriendi causâ, corpus obtulisset suum, nisi suam vitam ad spem mei reditûs reservâsset. Subiit tamen vim illam nefariam consceleratorum latronum: et, cum ad fratris salutem a populo Romano deprecandam venisset, pulsus e Rostris, in comitio jacuit, seque servorum et libertorum corporibus obtexit; vitamque tum suam, noctis et fugæ præsidio, non juris judiciorumque, defendit. Meministis tum, judices, corporibus civium Tiberim compleri, cloacas referciri, e foro spongiis effingi sanguinem, ut omnes tantam illam copiam, et tam magnificum apparatum, non privatum aut plebeium, sed patricium et prætorium, esse arbitrarentur: [nihilque,] neque ante hoc tempus, neque hoc ipso turbulentissimo die, criminationis esse in Sextium.

XXXVI. Atqui vis in foro versata est. Certe; quando enim major? lapidationes persæpe vidimus: non ita sæpe, sed nimium tamen sæpe, gladios: cædem vero tantam, tantos acervos corporum exstruc-

tos, nisi forte illo Cinnano atque Octaviano die, quis unquam in foro vidit? quâ ex concertatione animorum? Nam, ex pertinaciâ aut constantiâ intercessoris, oritur sæpe seditio. culpâ atque improbitate latoris, commodo aliquo imperitis, aut largitione propositâ: oritur ex concertatione magistratuum: oritur sensim ex clamore primum, deinde aliquâ discessione concionis: vix, sero, et raro, ad manus pervenitur: nullo vero verbo facto, nullâ concione advocatâ, nullâ lege recitatâ, concitatam nocturnam seditionem quis audivit?

An verisimile est, ut civis Romanus, aut homo liber quisquam, cum gladio in forum descenderit ante lucem, ne de me ferri pateretur, præter eos qui ab illo pestifero ac perdito cive jampridem reipublicæ sanguine saginantur? Hîc jam de ipso accusatore quæro, qui P. Sextium queritur cum multitudine in tribunatu et cum præsidio magno fuisse, num illo die fuerit. Certe, certe non fuit. Victa igitur est causa reipublicæ, et victa, non auspiciis, non intercessione, non suffragiis, sed vi, manu, ferro. Nam, si obnuntiâsset Fabricio is prætor, qui se servâsse de cœlo dixerat; accepisset respublica plagam, sed eam, quam acceptam gemere posset: si intercessisset collega Fabricio, læsisset rempublicam, sed rempublicam jure læsisset. Gladiatores tu novicios, pro exspectatâ ædilitate suppositos, cum sicariis e carcere emissis, ante lucem immittas? magistratus templo dejicias? cædem maximam facias? forum purges? et, cum omnia vi et armis egeris, accuses eum, qui se præsidio munierit, non ut te oppugnaret, sed ut vitam suam posset defendere?

XXXVII. Atqui ne ex eo quidem tempore id egit Sextius, ut, a suis munitus, tuto in foro magistratum gereret, rempublicam administraret. Itaque, fretus sanctitate tribunatûs, cum se non modo contra vim et ferrum, sed etiam contra verba atque interfationem, legibus sacratis esse armatum putaret, venit

in templum Castoris: obnuntiavit consuli: cum subito manus illa Clodiana, in cæde civium sæpe jam victrix, exclamat, incitatur, invadit: inermem atque imparatum tribunum alii gladiis adoriuntur, alii fragmentis septorum et fustibus: a quibus hic, multis vulneribus acceptis, ac debilitato corpore et contrucidato, se abjecit exanimatus: neque ullâ aliâ re ab se mortem, nisi opinione mortis, depulit. Quem cum jacentem et concisum plurimis vulneribus, extremo spiritu, exsanguem et confectum, viderent; defatigatione magis et errore, quam misericordiâ et modo, aliquando cædere destiterunt.

Et causam dicit Sextius de vi? Quid ita? quia vivit. At id non suâ culpâ: plaga una illa extrema defuit; quæ si accessisset, reliquum spiritum exhausisset. Accusa Lentidium: non percussit locum: maledicito Sabinio, homini Reatino, cur tam tempori exclamârit occisum: ipsum vero quid accusas? Num defuit gladiis? num repugnavit? Num, ut gladiatoribus imperari solet, ferrum non recepit?

XXXVIII. An hæc ipsa vis est, non posse emori? an illa, quod tribunus plebis templum cruentavit? an, quod, cum esset ablatus, primumque resipuisset, non se referri jussit? Ubi est crimen, quod reprehenditis? Hîc quæro, judices, si illo die gens ista Clodia, quod facere voluit, effecisset; si P. Sextius, qui pro occiso relictus est, occisus esset; fuistisne ad arma ituri? fuistisne vos ad patrium illum animum, majorumque virtutem, excitaturi? fuistisne aliquando rempublicam a funesto latrone repetituri? an etiam tunc quiesceretis, cunctaremini, timeretis, cum rempublicam a facinorosissimis sicariis et a servis esse oppressam atque occupatam videretis? Cujus igitur mortem ulcisceremini, siquidem liberi esse, et habere rempublicam, cogitaretis; de ejus virtute viri quid vos loqui, quid sentire, quid cogitare, quid judicare oporteat, dubitandum putatis?

At vero illi ipsi parricidæ, quorum effrenatus furor

alitur impunitate diuturnâ, adeo vim facinoris sui perhorruerant, ut, si paulo longior opinio mortis Sextii fuisset, Gracchum illum suum, transferendi in nos criminis causâ, occidere cogitârint. Sensit rusticulus non incautus, (neque enim homines nequam tacere potuerunt) suum sanguinem quæri ad restinguendam invidiam facinoris Clodiani: mulionicam pænulam arripuit, cum quâ primum Romam ad comitia venerat: messoriâ se corbe contexit. Cum quærerent alii Numerium, alii Quintium, gemini nominis errore servatus est. Atque hoc scitis omnes, usque adeo hominem in periculo fuisse, quoad scitum sit Sextium vivere. Quod nisi esset patefactum paulo citius quam vellem, non illi quidem, morte mercenarii sui, transferre potuissent invidiam in quos putabant; sed acerbissimi sceleris infamiam grato quodam scelere minuissent.

Ac, si tunc P. Sextius, judices, in templo Castoris animam, quam vix retinuit, edidisset; non dubito, quin, si modo esset in republicâ senatus, si majestas populi Romani revixisset, aliquando statua huic, ob rempublicam interfecto, in foro statueretur. Nec vero illorum quisquam, quos a majoribus nostris, morte obitâ, positos in illo loco, atque in Rostris collocatos, videtis, esset P. Sextio, aut acerbitate mortis, aut animo in rempublicam, præponendus: qui, cum causam civis calamitosi, causam amici, causam bene de republicâ meriti, causam senatûs, causam Italiæ, causam reipublicæ, suscepisset; cumque, auspiciis religionique parens, obnuntiaret, quod senserat; luce, palam, a nefariis pestibus in Deorum hominumque conspectu esset occisus, sanctissimo in templo, sanctissimâ in causâ, sanctissimo in magistratu. Ejus igitur vitam quisquam spoliandam ornamentis esse dicet, cujus mortem ornandam monimento sempiterno putaretis?

XXXIX. Homines, inquit, emisti, coëgisti, parâsti. Quid uti faceret? senatum obsideret? cives

indemnatos expelleret? bona diriperet? ædes incenderet? tecta disturbaret? templa Deorum immortalium inflammaret? tribunos plebis ferro e Rostris expelleret? provincias, quas vellet, quibus vellet, venderet? reges appellaret? rerum capitalium condemnatos in liberas civitates per legatos nostros reduceret? principem civitatis ferro obsessum teneret? Hæc ut efficere posset, quæ fieri, nisi armis oppressâ republicâ, nullo modo poterant, idcirco (credo) manum sibi P. Sextius et copias comparavit.

At nondum erat maturum: nondum res ipsa ad ejusmodi præsidia viros bonos compellebat: pulsi nos eramus, non omnino istâ manu solâ, sed tamen non sine istâ: vos taciti mœrebatis. Captum erat forum anno superiore, æde Castoris, tamquam arce aliquâ, a fugitivis occupatâ: silebatur. Omnia hominum, cum egestate, tum audaciâ perditorum, clamore, concursu, vi, manu gerebantur: perferebatis. Magistratus templis pellebantur; alii omnino aditu ac foro prohibebantur: nemo resistebat. Gladiatores ex prætoris comitatu, comprehensi, in senatum introducti, confessi, in vincula conjecti a Milone, emissi a Serrano: mentio nulla. Forum corporibus civium Romanorum constratum cæde nocturnâ: non modo nulla nova quæstio, sed etiam vetera judicia sublata. Tribunum plebis, plus viginti vulneribus acceptis, jacentem moribundumque vidistis: alterius tribuni plebis, divini hominis, (dicam enim quod sentio, et quod mecum sentiunt omnes) divini, insigni quâdam, inauditâ, novâ magnitudine animi, gravitate, fide præditi, domus est oppugnata ferro, facibus, exercitu Clodiano.

XL. Et tu hoc loco laudas Milonem, et jure laudas. Quem enim unquam virum tam immortali virtute vidimus? qui, nullo præmio proposito, præter hoc, quod jam contritum et contemtum putatur, judicium bonorum, omnia pericula, summos labores, gravissimas contentiones inimicitiasque, suscepit; qui mihi

unus ex omnibus civibus videtur re docuisse, non verbis, quid oporteret a præstantissimis viris in republicâ fieri, et quid necesse esset: oportere hominum audacium, eversorum reipublicæ, sceleri, legibus et judiciis resistere: si leges non valerent, judicia non essent; si respublica vi, consensuque audacium, armis oppressa teneretur; præsidio et copiis defendi vitam et libertatem necesse esse. Hoc sentire, prudentiæ est: facere, fortitudinis: et sentire vero et facere, perfectæ cumulatæque virtutis.

Adiit ad rempublicam tribunus plebis, Milo: de cujus laude plura dicam, non quo aut ipse hæc dici quam existimari malit, aut ego hunc laudis fructum præsenti libenter impertiam, præsertim cum verbis consequi non possim; sed quod existimo, si Milonis causam, accusatoris voce, collaudatam probâro, vos in hoc crimine parem Sextii causam existimaturos. Adiit igitur T. Annius ad causam reipublicæ, sic ut civem patriæ recuperare vellet ereptum. Simplex causa, constans ratio, plena consensionis omnium, plena concordiæ. Collegas adjutores habebat: consulis alterius summum studium, alterius animus pæne placatus. De prætoribus unus alienus: senatûs incredibilis voluntas: equitum Romanorum animi ad causam excitati; erecta Italia. Duo soli erant emti ad impediendum: qui si, homines despecti et contemti, tantam rem sustinere non potuissent; se causam, quam susceperat, nullo labore peracturum videbat. Agebat auctoritate; agebat consilio; agebat per summum ordinem; agebat exemplo bonorum et fortium civium. Quid republicâ, quid se dignum esset, quis ipse esset, quid sperare, quid majoribus suis reddere deberet, diligentissime cogitârat.

XLI. Huic gravitati hominis, videbat ille gladiator, se, si moribus ageret, parem esse non posse: ad ferrum, ad faces, ad quotidianam cædem, incendia, rapinas, se cum exercitu suo contulit: domum oppugnare, itineribus occurrere, vi lacessere et terrere,

cœpit. Non movit hominem summâ gravitate, summâque constantiâ: sed, quamquam dolor animi, innata libertas, promta excellensque virtus, fortissimum virum hortabantur, vi vim oblatam, præsertim sæpius, ut frangeret et refutaret; tanta moderatio fuit hominis, tantum consilium, ut contineret dolorem, neque eâdem se re ulcisceretur, quâ esset lacessitus; sed illum, tot jam funeribus reipublicæ exsultantem ac tripudiantem, legum (si posset) laqueis constringeret.

Descendit ad accusandum: quis unquam tam proprie reipublicæ causâ; nullis inimicitiis, nullis præmiis, nullâ hominum postulatione, aut etiam opinione, id unquam esse facturum? Fracti erant animi hominis: hoc enim accusante, pristini illius sui judicii turpitudinem desperabat. Ecce tibi consul, prætor, tribunus plebis, nova novi generis edicta proponunt: Ne reus adsit, ne citetur, ne quæratur, ne mentionem omnino cuiquam judicum aut judiciorum facere liceat. Quid ageret vir ad virtutem, dignitatem, gloriam natus, vi sceleratorum hominum corroboratâ, legibus judiciisque sublatis? Cervices tribunus plebis privato, præstantissimus vir profligatissimo homini, daret? an causam susceptam affligeret? an se domi contineret? Et vinci turpe putavit, et deterreri. Etiam e re publicâ credidit, ut, quoniam sibi in illum legibus uti non liceret, illius vim neque in suo neque in reipublicæ periculo pertimesceret.

XLII. Quomodo igitur, hoc in genere præsidii comparati, accusas Sextium, cum idem laudes Milonem? An, qui sua tecta defendit; qui ab aris, focis, ferrum flammamque depellit; qui sibi licere vult tuto esse in foro, in templo, in curiâ; qui vitæ præsidium comparat; qui vulneribus, quæ cernit quotidie toto corpore, movetur, ut aliquo præsidio caput, et cervices, et jugulum, ac latera tutetur; hunc de vi accusandum putas? Quis enim vestrûm, judices, ignorat, ita naturam rerum tulisse, ut quodam tempore homi-

nes, nondum neque naturali neque civili jure descripto, fusi per agros ac dispersi vagarentur, tantumque haberent, quantum manu ac viribus per cædem ac vulnera aut eripere aut retinere potuissent? Qui igitur primi virtute et consilio præstanti exstiterunt, ii, perspecto genere humanæ docilitatis atque ingenii, dissipatos unum in locum congregârunt; eosque ex feritate illâ ad justitiam atque mansuetudinem transduxerunt. Tum res ad communem utilitatem, quas publicas appellamus; tum conventicula hominum, quæ postea civitates nominatæ sunt; tum domicilia conjuncta, quas urbes dicimus, invento et divino et humano jure, mœnibus sepserunt.

Atque inter hanc vitam perpolitam humanitate, et illam immanem, nihil tam interest, quam jus atque vis; horum utro uti nolimus, altero est utendum. Vim volumus exstingui? jus valeat, necesse est; id est, judicia, quibus omne jus continetur. Judicia displicent, aut nulla sunt? vis dominetur, necesse est. Hæc vident omnes: Milo et vidit, et fecit ut jus experiretur, vim depelleret. Altero uti voluit, ut virtus audaciam vinceret: altero usus necessario est, ne virtus ab audaciâ vinceretur. Eademque ratio fuit P. Sextii, si minus in accusando (neque enim per omnes fuit idem necesse fieri), at certe in necessitate defendendæ salutis suæ, præsidioque contra vim et manum comparando.

XLIII. O Dii immortales! quemnam ostenditis exitum nobis? quam spem reipublicæ datis? quotus quisque invenietur tantâ virtute vir, qui optimam quamque causam reipublicæ amplectatur? qui bonis viris deserviat? qui solidam laudem veramque quærat? cum sciat, duo illa reipublicæ pæne fata, Gabinium et Pisonem, alterum haurire quotidie ex pacatissimis atque opulentissimis Syriæ gazis innumerabile pondus auri; bellum inferre quiescentibus, ut eorum veteres illibatasque divitias, in profundissimum libidinum suarum gurgitem profundat; villam ædi-

ficare in oculis omnium tantam, tugurium ut jam videatur esse illa villa, quam ipse, tribunus plebis, pictam olim in concionibus explicabat, quo fortissimum ac summum civem in invidiam, homo castus ac non cupidus, vocaret: alterum Thracibus ac Dardanis primum pacem maximâ pecuniâ vendidisse; deinde, ut illi pecuniam conficere possent, vexandam his Macedoniam et spoliandam tradidisse; eumdemque bona creditorum, civium Romanorum, cum debitoribus Græcis divisisse; cogere pecunias maximas a Dyrrhachinis, spoliare Thessalos, certam Achæis in annos singulos pecuniam imperavisse; neque tamen, ullo in publico aut religioso loco, signum, aut tabulam, aut ornamentum, reliquisse: hos sic illudere, quibus omne supplicium atque omnis jure optimo pœna debetur; reos esse hos duos, quos videtis. Omitto jam Numerium, Serranum, Ælium, quisquilias seditionis Clodianæ: sed tamen hi quoque etiam nunc volitant, ut videtis: nec, dum vos de vobis aliquid timebitis, illi unquam de se pertimescent.

XLIV. Nam quid ego de ædile ipso loquar, qui etiam diem dixit, et accusavit de vi Milonem? Neque hic tamen ullâ unquam injuriâ adducetur, ut eum, tali virtute tantâque firmitate animi se in rempublicam fuisse, pœniteat: sed, qui hæc vident adolescentes, quonam suas mentes conferent? Ille, qui monimenta publica, qui ædes sacras, qui domos inimicorum suorum, oppugnavit, excidit, incendit; qui stipatus semper sicariis, septus armatis, munitus indicibus fuit, quorum hodie copia redundat; qui et peregrinam manum facinorosorum concitavit, et servos ad cædem idoneos emit, et in tribunatu carcerem totum in forum effudit, volitat ædilis, accusat eum, qui, aliquâ ex parte, ejus furorem exsultantem repressit: hic, qui se est tutatus sic, ut in privatâ re Deos penates suos, in republicâ jura tribunatûs auspiciaque defenderet, accusare eum moderate, a quo ipse nefarie accusatur, per senatûs auctoritatem non est situs.

Nimirum hoc illud est, quod de me potissimum tu in accusatione quæsîsti, quæ esset nostra natio optimatium: sic enim dixisti. Rem quæris præclaram juventuti ad discendum, nec mihi difficilem ad perdocendum: de quâ pauca, judices, dicam; et, ut arbitror, nec ab utilitate eorum qui audient, nec ab officio nostro, nec ab ipsâ causâ P. Sextii, abhorrebit oratio mea.

XLV. Duo genera semper in hac civitate fuerunt eorum qui versari in re publicâ, atque in eâ se excellentius gerere, studuerunt: quibus ex generibus alteri se populares, alteri optimates, et haberi et esse voluerunt. Qui ea, quæ faciebant, quæque dicebant, multitudini jucunda esse volebant, populares: qui autem ita se gerebant, ut sua consilia optimo cuique probarent, optimates habebantur. Quis ergo iste optimus quisque? De numero si quæris, innumerabiles: neque enim aliter stare possemus. Sunt principes consilii publici: sunt, qui eorum sectam sequuntur: sunt maximorum ordinum homines, quibus patet curia: sunt municipales, rusticique Romani: sunt negotia gerentes: sunt etiam libertini optimates. Numerus (ut dixi) hujus generis late et varie diffusus est: sed genus universum (ut tollatur error) brevi circumscribi et definiri potest. Omnes optimates sunt, qui neque nocentes sunt, nec naturâ improbi, nec furiosi, nec malis domesticis impediti. Esto igitur, ut hi sint, quam tu nationem appellâsti; quiqui integri sunt, et sani, et bene de rebus domesticis constituti. Horum qui voluntati, commodis, opinioni, in gubernandâ republicâ serviunt, defensores optimatium; ipsique optimates gravissimi et clarissimi cives numerantur, et principes civitatis.

Quid est igitur propositum his reipublicæ gubernatoribus, quod intueri, et quo cursum suum dirigere, debeant? id quod est præstantissimum, maximeque optabile omnibus sanis, et bonis, et beatis, cum dignitate otium. Hoc qui volunt, omnes optimates; qui

efficiunt, summi viri, et conservatores civitatis, putantur. Neque enim rerum gerendarum dignitate homines efferri ita convenit, ut otio non prospiciant; neque ullum amplexari otium, quod abhorreat a dignitate.

XLVI. Hujus autem otiosæ dignitatis hæc fundamenta sunt, hæc membra, quæ tuenda principibus, et vel capitis periculo defendenda, sunt: religiones, auspicia, potestates magistratuum, senatûs auctoritas, leges, mos majorum, judicia, jurisdictio, fides, provinciæ, socii, imperii laus, res militaris, ærarium. Harum rerum tot atque tantarum esse defensorem et patronum, magni animi est, magni ingenii, magnæque constantiæ. Etenim, in tanto civium numero, magna multitudo est eorum qui, aut propter metum pœnæ, peccatorum suorum conscii, novos motus conversionesque reipublicæ quærant; aut qui, propter insitum quemdam animi furorem, discordiis civium ac seditione pascantur; aut qui, propter implicationem rei familiaris, communi incendio malint, quam suo, deflagrare. Qui cum auctores sunt et duces suorum studiorum vitiorumque nacti, in republicâ fluctus excitantur; ut vigilandum sit iis qui sibi gubernacula patriæ depoposcerunt; enitendumque omni scientiâ ac diligentiâ, ut, conservatis his, quæ ego paulo ante fundamenta ac membra esse dixi, tenere cursum possint, et capere otii illum portum et dignitatis. Hanc ego viam, judices, si aut asperam, aut arduam, aut plenam esse periculorum aut insidiarum negem, mentiar; præsertim cum id non modo intellexerim semper, sed etiam præter cæteros senserim.

XLVII. Majoribus præsidiis et copiis oppugnatur respublica, quam defenditur, propterea quod audaces homines et perditi nutu impelluntur; et ipsi etiam sponte suâ contra rempublicam incitantur: boni (nescio quomodo) tardiores sunt; et, principiis rerum neglectis, ad extremum ipsâ denique necessitate excitantur; ita ut nonnunquam, cunctatione ac tarditate,

dum otium volunt etiam sine dignitate retinere, ipsi utrumque amittant. Propugnatores autem reipublicæ qui esse voluerunt, si leviores sunt, desciscunt; si timidiores, desunt: permanent illi soli, atque omnia reipublicæ causâ perferunt, qui sunt tales, qualis pater tuus, M. Scaure, fuit, qui, a Graccho usque ad Q. Varium, seditiosis omnibus restitit; quem nulla unquam vis, nullæ minæ, nulla invidia labefecit; aut qualis Q. Metellus, patruus matris tuæ; qui, cum florentem hominem in populari ratione, L. Saturninum, censor notâsset; cumque insitivum Gracchum, contra vim multitudinis incitatæ, censu prohibuisset; cumque in eam legem, quam non jure rogatam judicârat, jurare unus noluisset; de civitate maluit, quam de sententiâ, demoveri: aut (ut vetera exempla, quorum est copia digna hujus imperii gloriâ, relinquam, neve eorum aliquem, qui vivunt, nominem) qualis nuper Q. Catulus fuit; quem neque periculi tempestas, neque honoris aura, potuit unquam de suo cursu, aut spe aut metu, demovere.

XLVIII. Hæc imitamini, (per Deos immortales!) qui dignitatem, qui laudem, qui gloriam quæritis. Hæc ampla sunt, hæc divina, hæc immortalia: hæc famâ celebrantur, monimentis annalium mandantur, posteritati propagantur. Est labor; non nego: pericula magna; fateor. "Multæ insidiæ sunt bonis," verissime dictum est. "Sed, te id, quod multi invideant, multique expetant, inscitia sit," inquit, "postulare, si tu laborem summâ cum curâ efferas nullum." Idem alio loco dixit, quod exciperent improbi cives, "Oderint, dum metuant."

Præclara enim illa præcepta dederat juventuti: sed tamen hæc via, hæc ratio reipublicæ capessendæ, olim erat magis pertimescenda, cum, multis in rebus, multitudinis studium ad populi commodum ab utilitate reipublicæ discrepabat. Tabellaria lex ab L. Cassio ferebatur. Populus libertatem agi putabat suam: dissentiebant principes; et, in salute optima-

tium, temeritatem multitudinis, et tabellæ licentiam, pertimescebant. Agrariam Ti. Gracchus legem ferebat. Grata erat populo: fortunæ constitui tenuiorum videbantur. Nitebantur contra optimates, quod eâ discordiam excitari videbant: et, cum locupletes possessionibus diuturnis moverentur, spoliari rempublicam propugnatoribus arbitrabantur. Frumentariam legem C. Gracchus ferebat. Jucunda res plebi Romanæ: victus enim suppeditabatur large sine labore. Repugnabant boni, quod et ab industriâ plebem ad desidiam avocari putabant, et ærarium exhauriri videbatur.

XLIX. Multa etiam, nostrâ memoriâ, (quæ consulto prætereo) fuerunt in eâ contentione, ut popularis cupiditas a consilio principum dissideret. Nunc jam nihil est, quod populus a delectis principibusque dissentiat: nec flagitat rem ullam, neque novarum rerum est cupidus; et otio suo, et dignitate optimi cujusque, et universæ reipublicæ gloriâ, delectatur. Itaque homines seditiosi ac turbulenti, quia nullâ jam largitione populum Romanum concitare possunt, (quod plebs, perfuncta gravissimis seditionibus ac discordiis, otium malle videatur) conductas habent conciones: neque id agunt, ut ea dicant aut ferant, quæ illi velint audire, qui in concione sunt; sed pretio ac mercede perficiunt, ut, quidquid dicant, id illi velle audire videantur.

Num vos existimatis, Gracchos, aut Saturninum, aut quemquam illorum veterum qui populares habebantur, ullum unquam in concione habuisse conductum? Nemo habuit: ipsa enim largitio, et spes commodi propositi, sine mercede ullâ, multitudinem concitabat. Itaque, temporibus illis, qui populares erant, offendebant illi quidem apud graves et honestos homines; sed populi judiciis atque omni significatione florebant. His in theatro plaudebatur: hi suffragiis, quod contenderant, consequebantur: horum homines nomen, orationem, vultum, incessum, ama-

bant. Qui autem adversabantur ei generi, graves et magni homines habebantur: sed valebant in senatu multum, apud bonos viros plurimum: multitudini jucundi non erant: suffragiis offendebatur sæpe eorum voluntas: plausum vero etiam si quis eorum aliquando acceperat, ne quid peccâsset, pertimescebat. Attamen, si qua res erat major, idem ille populus horum auctoritate maxime commovebatur.

L. Nunc (nisi me fallit) in eo statu civitas est, ut si operas conductorum removeris, omnes idem de republicâ sensuri esse videantur. Etenim tribus locis significari maxime populi Romani judicium ac voluntas potest, concione, comitiis, ludorum gladiatorumque consessu. Quæ concio fuit per hos annos, (quæ quidem esset non conducta, sed vera) in quâ populi Romani consensus perspici non posset? Habitæ sunt multæ de me a gladiatore sceleratissimo, ad quas nemo adibat incorruptus, nemo integer: nemo illum fœdum vultum adspicere, nemo furialem vocem bonus audire, poterat. Erant, erant illæ conciones perditorum hominum necessario turbulentæ.

Habuit, de eodem me, P. Lentulus consul concionem: concursus est populi Romani factus: omnes ordines, tota in illâ concione Italia constitit. Egit causam summâ cum gravitate copiâque dicendi, tanto silentio, tantâ approbatione omnium, nihil ut unquam videretur tam populare ad populi Romani aures accidisse. Productus est ab eo Cn. Pompeius, qui se non solum auctorem meæ salutis, sed etiam supplicem populo Romano, exhibuit. Hujus oratio et pergravis, et grata concioni, fuit: sic contendo, nunquam neque sententiam ejus auctoritate, neque eloquentiam jucunditate, fuisse majore.

Quo silentio sunt auditi de me cæteri principes civitatis! quos idcirco non appello hoc loco, ne mea oratio, si minus de aliquo dixero, ingrata; si satis de omnibus, infinita, esse videatur. Cedo nunc ejusdem illius inimici mei, de me eodem, ad verum populum

in Campo Martio concionem. Quis non modo approbavit, sed non indignissimum facinus putavit, illum, non dicam loqui, sed vivere ac spirare? quis fuit, qui non ejus voce maculari rempublicam, seque, si eum audiret, scelere adstringi arbitraretur?

LI. Venio ad comitia, sive magistratuum placet, sive legum. Leges videmus sæpe ferri multas: omitto eas, quæ feruntur ita, vix ut quini, et hi ex aliâ tribu, qui suffragium ferant, reperiantur. De me, quem tyrannum atque ereptorem libertatis esse dicebat, in illâ ruinâ reipublicæ dicit se legem tulisse. Quis est, qui se, cum contra me ferebatur, inîsse suffragium confiteatur? Cum autem, de me eodem, ex senatûs-consulto, comitiis centuriatis, ferebatur, quis est, qui non profiteatur se affuisse, et suffragium de salute meâ tulisse? Utra igitur causa popularis debet videri? in quâ omnes honestates civitatis, omnes ætates, omnes ordines, unâ consentiunt? an in quâ Furiæ concitatæ, tamquam ad funus reipublicæ, convolant?

An, sicubi aderit Gellius, homo et fratre indignus, viro clarissimo, [atque optimo consule,] et ordine equestri, cujus ille ordinis nomen retinet, ornamenta confecit; id erit populare? Est enim homo iste populo Romano deditus. Nihil vidi magis: qui, cum ejus adolescentia in amplissimis honoribus summi viri, L. Philippi, vitrici, florere potuisset, usque eo non fuit popularis, ut bona solus comesset: deinde, ex impuro adolescente et petulante, (posteaquam rem paternam ab idiotarum divitiis ad philosophorum regulam perduxit) Græculum se atque otiosum putari voluit; studio literarum se subito dedidit. Nihil [sane Attæ juvabant.] Anagnostæ, libelli etiam, pro vino sæpe oppignerabantur: manebat insaturabile abdomen; copiæ deficiebant. Itaque semper versabatur in spe rerum novarum: otio et tranquillitate reipublicæ consenescebat.

LII. Ecquæ seditio unquam fuit, in quâ non ille princeps? ecqui seditiosus, cui ille non familiaris?

ecquæ turbulenta concio, cujus ille non concitator? cui bene dixit unquam bono? bene dixit? immo, quem fortem et bonum civem non petulantissime est insectatus? qui, ut credo, non libidinis causâ, sed ut plebicola videretur, libertinam duxit uxorem. Is de me suffragium tulit; is affuit; is interfuit epulis et gratulationibus parricidarum: in quo tamen est me ultus, cum illo ore inimicos est meos suaviatus; qui, quasi meâ culpâ bona perdiderit, ita ob eam ipsam causam est mihi inimicus, quia nihil habet. Utrum ego tibi patrimonium eripui, Gelli, an tu comedisti? Quid? tu meo periculo, gurges ac vorago patrimonii, helluabare; ut, si ego consul rempublicam contra te et gregales tuos defendissem, in civitate esse me nolles? Te nemo tuorum videre vult: omnes aditum, sermonem, congressum, tuum fugiunt: te sororis filius Postumus, adolescens gravis, senili judicio, notavit, cum, in magno numero, tutorem liberis non instituit. Sed, elatus odio, et meo et reipublicæ nomine, (quorum ille utri sit inimicior, nescio) plura dixi, quam dicendum fuit, in furiosissimum atque egentissimum ganeonem.

Illuc revertor: contra me cum sit actum, captâ Urbe atque oppressâ, Gellium, Firmidium, Titium, ejusdemmodi Furias, illis mercenariis gregibus duces et auctores fuisse, cum ipse lator nihil ab horum turpitudine, audaciâ, sordibus, abhorreret. At, cum de dignitate meâ ferebatur, nemo sibi nec valetudinis excusationem, nec senectutis, satis justam putavit: nemo fuit, qui se non rempublicam mecum simul revocare in suas sedes arbitraretur.

LIII. Videamus nunc comitia magistratuum. Fuit collegium nuper tribunicium, in quo tres minime, vehementer duo, populares existimabantur. Ex his, qui populares non habebantur, quibus in illo genere conductarum concionum consistendi potestas non erat, duo a populo Romano prætores video esse factos: et, quantum sermonibus vulgi et suffragiis intelligere

potui, præ se populus Romanus ferebat, sibi illum in tribunatu Cn. Domitii animum constantem et egregium, et Q. Ancharii fidem ac fortitudinem, etiam si nihil agere potuissent, tamen voluntate ipsâ gratum fuisse. Jam de C. Fannio quæ sit existimatio, videmus: quod judicium populi Romani in honoribus ejus futurum sit, nemini dubium esse debet.

Quid? populares illi duo quid egerunt? Alter, (qui tamen se continuerat, tulerat nihil; senserat tantum de republicâ aliud, atque homines exspectabant) vir et bonus et innocens, et bonis viris semper probatus, (quod parum videlicet intellexit in tribunatu, quid vero populo probaretur, et quod illum esse populum Romanum, qui in concione erat, arbitrabatur) non tenuit eum locum, in quem, nisi popularis esse voluisset, facillime pervenisset. Alter, qui ita se in populari ratione jactârat, ut auspicia, legem Æliam, senatûs auctoritatem, consulem, collegas, bonorum judicium, nihil putaret, ædilitatem petivit cum bonis viris, et hominibus primis, sed non præstantissimis opibus et gratiâ: tribum suam non tulit: Palatinam denique, per quam omnes illæ pestes vexare populum Romanum dicebantur, perdidit: nec quidquam illis comitiis, quod boni viri vellent, nisi repulsam, tulit. Videtis igitur, populum ipsum, ut ita dicam, jam non esse popularem; qui ita vehementer eos, qui populares habentur, respuat; eos autem, qui ei generi adversantur, honore dignissimos judicet.

LIV. Veniamus ad ludos. Facit enim, judices, vester in me animorum oculorumque conjectus, ut mihi jam licere putem remissiore uti genere dicendi. Comitiorum et concionum significationes interdum veræ sunt, nonnunquam vitiatæ atque corruptæ: theatrales gladiatoriique consessus dicuntur omnino solere, levitate nonnullorum emtos, plausus exiles et raros excitare. Attamen facile est, cum id fit, quemadmodum, et a quibus fiat, et quid integra multitudo faciat, videre. Quid ego nunc dicam, quibus viris, aut

cui generi civium, maxime applaudatur? neminem vestrûm fallit. Sit hoc sane leve; quod non ita est, quoniam optimo cuique impertitur: sed, si est leve, homini gravi leve est: ei vero, qui pendet a rebus levissimis, qui rumore, et (ut ipsi loquuntur) favore populi tenetur et ducitur, plausum immortalitatem, sibilum mortem, videri necesse est.

Ex te igitur, Scaure, potissimum quæro, qui ludos apparatissimos magnificentissimosque fecisti, ecquis istorum popularium tuos ludos adspexerit; ecquis se theatro populoque Romano commiserit. Ipse ille [maxime] ludius, non solum spectator, sed auctor et acroama, qui omnia sororis embolia novit, qui in cœtum mulierum pro psaltriâ adducitur, nec tuos ludos adspexit in illo ardenti tribunatu suo, nec ullos alios, nisi eos, a quibus vix vivus effugit. Semel, inquam, se ludis homo popularis commisit omnino, cum, in templo Virtutis, honos habitus esset virtuti, Caiique Marii, conservatoris hujus imperii, monimentum municipi ejus et reipublicæ defensori sedem ad salutem præbuisset.

LV. Quo quidem tempore, quid populus Romanus sentire se ostenderit, utroque in genere declaratum est: primo, cum, audito senatûs-consulto, [ore] ipsi, atque absenti senatui, plausus est ab universis datus; deinde, cum senatoribus singulis spectatum e senatu redeuntibus. Cum vero ipse, qui ludos faciebat, consul assedit, stantes, et manibus passis gratias agentes, et lacrymantes gaudio, suam erga me benevolentiam ac misericordiam declarârunt. At, cum ille furibundus, incitatâ illâ suâ vecordi mente, venisset; vix se populus Romanus tenuit: vix homines odium suum a corpore ejus impuro atque infando represserunt. Voces quidem, et palmarum intentus, et maledictorum clamorem, omnes profuderunt.

Sed quid ego populi Romani animum virtutemque commemoro, libertatem jam ex diuturnâ servi-

tute respicientis in eo homine, cui tum petenti jam ædilitatem ne histriones quidem coram sedenti pepercerunt? Nam, cum ageretur Togata ("Simulans," ut opinor) caterva tota clarissimâ concentione, in ore impuri hominis imminens, concionata est, "Huic vitæ tuæ"... et, "Post-principia atque exitus vitiosæ vitæ!" Sedebat exanimatus: et is, qui antea cantorum convicio conciones celebrare suas solebat, cantorum ipsorum vocibus ejiciebatur. Et, quoniam facta mentio est ludorum, ne illud quidem prætermittam, in magnâ varietate sententiarum, nunquam ullum fuisse locum, in quo aliquid, a poëtâ dictum, cadere in tempus nostrum videretur, quod aut populum universum fugeret, aut non exprimeret ipse actor. Et, quæso, hoc loco, judices, ne quâ me levitate ductum ad insolitum genus dicendi labi putetis, si de poëtis, de histrionibus, de ludis, in judicio loquar.

LVI. Non sum tam ignarus, judices, causarum, non tam insolens in dicendo, ut omni ex genere orationem aucuper, et omnes undique flosculos carpam atque delibem. Scio, quid gravitas vestra, quid hæc advocatio, quid ille conventus, quid dignitas P. Sextii, quid periculi magnitudo, quid ætas, quid honos meus, postulet. Sed mihi sumsi hoc loco doctrinam quamdam juventuti, qui essent optimates: in eâ explicandâ demonstrandum est, non esse populares omnes eos qui putentur. Id facillime consequar, si universi populi judicium verum et incorruptum, et si intimos sensus civitatis, expressero. Quid fuit illud, quod, recenti nuntio de illo senatûs-consulto, quod factum est in templo Virtutis, ad ludos scenamque perlato, consessu maximo, summus artifex, et (mehercule) semper partium in republicâ, tamquam in scenâ, optimarum, flens, et recenti lætitiâ, et mixto dolore ac desiderio mei, egit aperte multo gravioribus verbis meam causam, quam egomet de me agere potuissem? Summi enim poëtæ ingenium

non solum arte suâ, sed etiam dolore, exprimebat. "Quid enim? qui rempublicam certo animo adjuverit, statuerit, steterit cum Achivis." Vobiscum me stetisse dicebat; vestros ordines demonstrabat. Revocabatur ab universis. "Re dubiâ, nec dubitârit vitam offerre, nec capiti pepercerit." Hæc quantis ab illo clamoribus agebantur! cum jam, omisso gestu, verbis poëtæ, et studio actoris, et exspectationi nostræ, plauderetur. "Summum amicum, summo in bello"... (nam illud ipse actor adjungebat amico animo, et fortassis homines propter aliquod desiderium approbabant) "summo animo præditum."

LVII. Tum illa, quanto cum gemitu populi Romani ab eodem paulo post in eâdem fabulâ sunt acta! "O pater!"... Me, me ille absentem, ut patrem, deplorandum putabat, quem Q. Catulus, quem multi alii sæpe in senatu patrem patriæ nominârant. Quanto cum fletu de illis nostris incendiis ac ruinis, cum patrem pulsum, patriam afflictam deploraret, domum incensam, eversamque! Sic egit, ut, demonstratâ pristinâ fortunâ, cum se convertisset, "Hæc omnia vidi inflammari"... fletum etiam inimicis atque invidis excitaret. Pro, Dii immortales! quid? illa quemadmodum dixit idem? quæ mihi quidem ita et acta et scripta videntur esse, ut vel a Catulo, si revixisset, præclare posse dici viderentur. Is enim libere reprehendere et accusare populi nonnunquam temeritatem solebat, aut errorem senatûs: "O ingratifici Argivi! inanes Graii! immemores beneficii!" Non erat illud quidem verum: non enim ingrati, sed miseri, quibus reddere salutem, a quo acceperant, non liceret; nec unus in quemquam unquam gratior, quam in me universi. Sed tamen illud scripsit disertissimus poëta pro me: egit fortissimus actor, non solum optimus, de me, cum omnes ordines demonstraret; senatum, equites Romanos, universum populum Romanum, accusaret: "Exsulare sinitis; sivistis pelli; pulsum patimini." Quæ tum

significatio fuerit omnium, quæ declaratio voluntatis ab universo populo Romano in causâ hominis non popularis, equidem audiebamus: existimare facilius possunt, qui affuerunt.

LVIII. Et, quoniam me huc provexit oratio, histrio casum meum toties collacrymavit, cum ita dolenter ageret causam meam, ut vox ejus illa præclara lacrymis impediretur. Neque poëtæ, quorum ego semper ingenia dilexi, tempori meo defuerunt: eaque populus Romanus, non solum plausu, sed etiam gemitu suo, comprobavit. Utrum igitur hæc Æsopum potius pro me, aut Accium, dicere oportuit, si populus Romanus liber esset, an principes civitatis? Nominatim sum appellatus in Bruto, "Tullius, qui libertatem civibus stabiliverat." Millies revocatum est. Parumne videbatur, populum Romanum judicare, id a me et a senatu esse constitutum, quod perditi cives sublatum per nos criminabantur? Maximum vero populi Romani judicium universo consessu gladiatorio declaratum est. Erat enim munus Scipionis, dignum et eo ipso, et illo Q. Metello, cui dabatur. Id autem spectaculi genus erat, quod omni frequentiâ, atque omni genere hominum, celebratur, quo multitudo maxime delectatur. In hunc consessum P. Sextius, tribunus plebis, cum ageret nihil aliud in eo magistratu, nisi meam causam, venit, et se populo dedit, non plausûs cupiditate, sed ut ipsi inimici nostri voluntatem universi populi viderent. Venit (ut scitis) ad columnam Meniam: tantus est ex omnibus spectaculis usque a Capitolio, tantus ex fori cancellis, plausus excitatus, ut nunquam major consensio aut apertior populi Romani universi fuisse ullâ in causâ diceretur. Ubi erant tum illi concionum moderatores, legum domini, civium expulsores? aliusne est aliquis improbis civibus peculiaris populus, cui nos offensi invisique fuerimus?

LIX. Equidem existimo, nullum tempus esse frequentioris populi, quam illud gladiatorium; ne-

que concionis ullius, neque vero ullorum comitiorum. Hæc igitur innumerabilis hominum multitudo, hæc populi Romani tanta significatio, sine ullâ varietate, universi, cum illis ipsis diebus de me actum iri putaretur, quid declaravit, nisi optimorum civium salutem et dignitatem populo Romano caram esse universo?

At vero et ille tribunus plebis, qui de me, non patris, avi, proavi, majorum denique suorum omnium, sed Græculorum instituto, concionem interrogare solebat, "Velletne me redire;" et, cum erat reclamatum semivivis mercenariorum vocibus, populum Romanum negare dicebat: is, cum quotidie gladiatores spectaret, nunquam est conspectus, cum veniret: emergebat subito, cum sub tabulas subrepserat, ut "Mater, te appello" dicturus videretur. Itaque illa via latebrosa, quâ spectatum ille veniebat, Appia jam vocabatur. Qui tamen quoquo tempore conspectus erat, non modo gladiatores, sed equi ipsi gladiatorum, repentinis sibilis extimescebant.

Videtisne igitur, quantum inter populum Romanum et concionem intersit? dominos concionum omni odio populi notari? quibus autem consistere in operarum concionibus non liceat, eos omni populi Romani significatione decorari?

Tu mihi etiam M. Atilium Regulum commemoras, qui redire ipse Carthaginem suâ voluntate ad supplicium, quam (sine iis captivis, a quibus ad senatum missus erat) Romæ manere, maluerit? et mihi negas optandum reditum fuisse per familias comparatas et homines armatos.

LX. Vim scilicet ego desideravi, qui, dum vis fuit, nihil egi, et quem, si vis non fuisset, nulla res labefactare potuisset. Hunc ego reditum repudiarem, qui ita florens fuit, ut verear, ne quis me studio gloriæ putet idcirco exîsse, ut ita redirem? Quem enim unquam senatus civem, nisi me, nationibus exteris commendavit? cujus unquam propter salu-

tem, nisi meam, senatus publice sociis populi Romani gratias egit? De me uno patres conscripti decreverunt, ut, qui provincias cum imperio obtinerent, qui quæstores legatique essent, salutem et vitam meam custodirent. In unâ meâ causâ post Romam conditam factum est, ut literis consularibus ex senatûs-consulto, cunctâ ex Italiâ, omnes, qui rempublicam salvam vellent, convocarentur. Quod nunquam senatus in universæ reipublicæ periculo decrevit, id, in unius meâ salute conservandâ, decernendum putavit. Quem curia magis requisivit? quem forum luxit? quem æque ipsa tribunalia desideraverunt? Omnia discessu meo deserta, horrida, muta, plena luctûs et mœroris fuerunt. Quis est Italiæ locus, in quo non fixum sit in publicis monimentis studium salutis meæ, testimonium dignitatis?

LXI. Nam quid ego illa de me divina senatûs-consulta commemorem? vel quod in templo Jovis Optimi Maximi factum est, cum vir is, qui tripertitas orbis terrarum oras atque regiones tribus triumphis adjunctas huic imperio notavit, de scripto sententiâ dictâ, mihi uni testimonium patriæ conservatæ dedit? cujus sententiam ita frequentissimus senatus secutus est, ut unus dissentiret hostis; idque ipsum tabulis publicis mandaretur, ad memoriam posteri temporis sempiternam: vel quod est postridie decretum in curiâ, populi ipsius Romani, et eorum qui ex municipiis convenerant, admonitu, ne quis de cœlo servaret; ne quis moram ullam afferret; si quis aliter fecisset, eum plane eversorem reipublicæ fore, idque senatum gravissime laturum; et ut statim de ejus facto referretur? Quâ gravitate suâ cum frequens senatus nonnullorum scelus audaciamque tardâsset; tamen illud addidit, si, diebus quinque, quibus agi de me potuisset, non esset actum, redirem in patriam, dignitate omni recuperatâ.

LXII. Decrevit eodem tempore senatus, ut iis, qui ex totâ Italiâ salutis meæ causâ convenerant,

agerentur gratiæ, atque ut iidem, ad res redeuntes ut venirent, rogarentur. Hæc erat studiorum in meâ salute contentio; ut ii, qui a senatu de me rogabantur, iidem senatui pro me supplicarent. Atque ita in his rebus unus est solus inventus, qui ab hac tam impensâ voluntate bonorum palam dissideret, ut etiam Q. Metellus consul, qui mihi vel maxime ex magnis contentionibus reipublicæ fuisset inimicus, de meâ salute retulerit. Qui, excitatus, cum summâ auctoritate P. Servilii, tum quâdam gravitate dicendi, cum ille omnes prope ab inferis evocâsset Metellos, et ad illius generis, quod sibi cum eo commune esset, dignitatem, propinqui sui mentem a Clodianis latrociniis reflexisset; cumque eum ad domestici exempli memoriam, et ad Numidici illius Metelli casum vel gloriosum vel gravem convertisset; collacrymavit vir egregius ac vere Metellus, totumque se P. Servilio dicenti etiam tum tradidit: nec illam divinam gravitatem, plenam antiquitatis, diutius homo ejusdem sanguinis potuit sustinere; et mecum absens beneficio rediit in gratiam. Quod certe, si est aliquis sensus in morte præclarorum virorum, cum omnibus Metellis, tum vero uni, viro fortissimo et præstantissimo civi, gratissimum, fratri suo, fecit, socio laborum, periculorum, consiliorum meorum.

LXIII. Reditus vero meus qui fuerit, quis ignorat? quemadmodum mihi advenienti tamquam totius Italiæ atque ipsius patriæ dextram porrexerint Brundisini; cum, ipsis nonis Sextilibus, idem dies adventûs mei fuisset reditûsque, natalis idem carissimæ filiæ, quam ex gravissimo tum primum desiderio luctuque conspexi; idem etiam ipsius coloniæ Brundisinæ, idemque Salutis; cumque me domus eadem optimorum et doctissimorum virorum, Lenii Flacci, et patris, et fratris ejus, lætissima accepisset, quæ proximo anno mœrens receperat, et suo præsidio periculoque defenderat; cumque, itinere toto,

urbes Italiæ festos dies agere adventûs mei videbantur, viæ multitudine legatorum undique missorum celebrabantur, ad Urbem accessus incredibili hominum multitudine et gratulatione florebat; iter a portâ, in Capitolium adscensus, domum reditus, erat ejusmodi, ut summâ in lætitiâ illud dolerem, civitatem tam gratam, tam miseram atque oppressam fuisse.

Habes igitur, quod ex me quæsîsti, qui essent optimates. Non est natio, ut dixisti: quod ego verbum agnovi: est enim illius, a quo uno maxime P. Sextius se oppugnari videt, hominis ejus, qui hanc nationem deleri et concidi cupivit; qui C. Cæsarem, mitem hominem, et a cæde abhorrentem, sæpe increpuit, sæpe accusavit, cum affirmaret, illum nunquam, dum hæc natio viveret, sine curâ futurum. Nihil profecit de universis: de me agere non destitit: me oppugnavit, primum per indicem Vettium, quem, in concione, de me et de clarissimis viris interrogavit. In quo tamen eos cives conjunxit eodem periculo et crimine, ut a me inierit gratiam, quod me cum amplissimis et fortissimis viris congregavit.

LXIV. Sed postea mihi, nullo meo merito, nisi quod bonis placere cupiebam, omnes est insidias sceleratissime machinatus. Ille ad eos, a quibus audiebatur, quotidie aliquid [defecti] afferebat: ille hominem mihi amicissimum, Cn. Pompeium, monebat, ut meam domum metueret, atque a me ipso caveret: ille se sic cum inimico meo copulârat, ut illum, meæ proscriptionis (quam adjuvabat Sex. Clodius, homo iis dignissimus, quibuscum vivit) tabulam esse, se scriptorem, diceret: ille unus ordinis nostri discessu meo, luctu vestro, palam exsultavit. De quo ego, cum quotidie rueret, verbum feci, judices, nunquam: neque putavi, cum omnibus machinis ac tormentis, vi, exercitu, copiis oppugnarer, de uno sagittario me queri convenire.

Acta mea sibi ait displicere: quis nescit? qui le-

gem eam contemnat, quæ dilucide vetat, gladiatores biennio, quo quis petierit, aut petiturus sit, dare? In quo ejus temeritatem satis mirari, judices, non queo. Facit apertissime contra legem: facit is, qui neque elabi ex judicio jucunditate suâ, neque emitti gratiâ, potest, neque opibus et potentiâ leges ac judicia perfringere. Quæ res hominem impellit, ut sit tam intemperans? Istâ nimiâ gloriæ cupiditate familiam gladiatoriam (credo) nactus est, speciosam, nobilem, gloriosam: nôrat studia populi: videbat clamores et concursus futuros. Hac exspectatione elatus homo, flagrans cupiditate gloriæ, tenere se non potuit, quin hos gladiatores induceret, quorum esset ipse pulcherrimus. Si ob eam causam peccaret, et, pro recenti populi Romani in se beneficio, populari studio elatus; tamen ignosceret nemo: cum vero ne de venalibus quidem homines electos, sed ex ergastulis emtos, nominibus gladiatoriis ornârit, et sortito alios Samnites, alios Provocatores, fecerit; tanta licentia, tanta legum contemtio, quem habitura sit exitum, non pertimescit?

Sed habet defensiones duas: primum, Do, inquit, bestiarios: lex est scripta de gladiatoribus. Festive. Accipite aliquid etiam acutius. Dicit se, non gladiatores, sed unum gladiatorem dare, et totam ædilitatem in munus hoc transtulisse. Præclara ædilitas: unus leo; ducenti bestiarii. Verum utatur hac defensione: cupio eum suæ causæ confidere. Solet enim tribunos plebis appellare, et vi judicium disturbare, cum diffidit. Quem non tam admiror, quod meam legem contemnat, hominis inimici, quam, quod se statuit omnino consularem legem nullam putare. Cæciliam, Didiam, Liciniam-Juniam, contemsit. Etiamne ejus, quem suâ lege et suo beneficio ornatum, munitum, armatum solet gloriari, C. Cæsaris legem de pecuniis repetundis non putat esse legem? Et aiunt, alios esse, qui acta Cæsaris rescindant, cum

hæc optima lex, et ab illo socero ejus, et ab hoc assecla, negligatur?

LXV. Et cohortari ausus est accusator in hac causâ vos, judices, ut aliquando essetis severi, aliquando medicinam adhiberetis reipublicæ. Non est ea medicina, cum sanæ parti corporis scalpellum adhibetur atque integræ: carnificina est ista et crudelitas. Hi medentur reipublicæ, qui exsecant pestem aliquam, tamquam strumam civitatis.

Sed, ut extremum habeat aliquid oratio mea, et ut ego ante dicendi finem faciam, quam vos me tam attente audiendi; concludam illud de optimatibus, eorumque principibus, ac reipublicæ defensoribus: vosque, adolescentes, et qui nobiles estis, ad majorum vestrûm imitationem excitabo; et, qui ingenio et virtute nobilitatem potestis consequi, ad eam rationem, in quâ multi homines novi et honore et gloriâ floruerunt, cohortabor. Hæc est una via (mihi credite) et laudis, et dignitatis, et honoris: a bonis viris, sapientibus, et bene naturâ constitutis, laudari, et diligi: nôsse descriptionem civitatis, a majoribus nostris sapientissime constitutam: qui, cum regum potestatem non tulissent, ita magistratus annuos creaverunt, ut consilium senatûs reipublicæ præponerent sempiternum; deligerentur autem in id consilium ab universo populo, aditusque in illum summum ordinem civium industriæ ac virtuti pateret. Senatum reipublicæ custodem, præsidem, propugnatorem, collocaverunt: hujus ordinis auctoritate uti magistratus, et quasi ministros gravissimi consilii esse, voluerunt: senatum autem ipsum proximorum ordinum splendore confirmari, plebis libertatem et commoda tueri atque augere, voluerunt.

LXVI. Hæc qui pro virili parte defendunt, optimates sunt, cujuscumque sint ordinis: qui autem præcipue suis cervicibus tanta munia atque rempublicam sustinent, ii semper habiti sunt optimatium principes,

auctores et conservatores civitatis. Huic hominum generi, fateor (ut ante dixi) multos adversarios, inimicos, invidos esse, multa proponi pericula, multas inferri injurias, magnos esse experiendos et subeundos labores: sed mihi omnis oratio est cum virtute, non cum desidiâ, cum dignitate, non cum voluptate, cum iis, qui se patriæ, qui suis civibus, qui laudi, qui gloriæ, non qui somno, et conviviis, et delectationi, natos arbitrantur. Nam, si qui voluptatibus ducuntur, et se vitiorum illecebris et cupiditatum lenociniis dediderunt; missos faciant honores: ne attingant rem publicam: patiantur viros fortes labore, se otio suo, perfrui. Qui autem bonam famam bonorum (quæ sola vere gloria nominari potest) expetunt, aliis otium quærere debent et voluptates, non sibi. Sudandum est his pro communibus commodis, adeundæ inimicitiæ, subeundæ sæpe pro republicâ tempestates: cum multis audacibus, improbis, nonnunquam etiam potentibus, dimicandum.

Hæc audivimus de clarissimorum virorum consiliis et factis: hæc accepimus; hæc legimus. Neque eos in laude positos videmus, qui incitârunt aliquando populi animos ad seditionem, aut qui largitione cæcârunt mentes imperitorum, aut qui fortes et claros viros, et bene de republicâ meritos, in invidiam aliquam vocaverunt. Leves hos semper nostri homines, et audaces, et malos et perniciosos cives, putaverunt. At vero, qui horum impetus et conatus represserunt; qui auctoritate, qui fide, qui constantiâ, qui magnitudine animi, consiliis audacium restiterunt; ii graves, ii principes, ii duces, ii auctores hujus ordinis, et dignitatis, atque imperii, semper habiti sunt.

LXVII. Ac, ne quis, ex nostro aut aliquorum præterea casu, hanc vitæ viam pertimescat; unus in hac civitate, quem quidem ego possim dicere, præclare vir de republicâ meritus, L. Opimius, indignissime concidit: cujus monimentum celeberrimum in foro, sepulcrum desertissimum in litore Dyrrhachino

relictum est. Atque hunc tamen, flagrantem invidiâ propter interitum C. Gracchi, semper ipse populus Romanus periculo liberavit: alia quædam civem egregium iniqui judicii procella pervertit. Cæteri vero, aut repentinâ vi perculsi, ac tempestate populari, per populum tamen ipsum recreati sunt atque revocati; aut omnino invulnerati inviolatique vixerunt. At vero ii, qui senatûs consilium, qui auctoritatem bonorum, qui instituta majorum neglexerunt, et imperitæ aut concitatæ multitudini jucundi esse voluerunt, omnes fere reipublicæ pœnas, aut præsenti morte, aut turpi exsilio, dependerunt.

Quod si, apud Athenienses, homines Græcos, longe a nostrorum hominum gravitate disjunctos, non deerant, qui rempublicam contra populi temeritatem defenderent, cum omnes, qui ita fecerant, e civitate ejicerentur; si Themistoclem illum, conservatorem patriæ, non deterruit a republicâ defendendâ nec Miltiadis calamitas, qui illam civitatem paulo ante servârat, nec Aristidis fuga, qui unus omnium justissimus fuisse traditur; si postea summi ejusdem civitatis viri, (quos nominatim appellari non est necesse) propositis tot exemplis iracundiæ levitatisque popularis, tamen suam rempublicam illam defenderunt; quid nos tandem facere debemus, primum in eâ civitate nati, unde orta mihi gravitas et magnitudo animi videtur; tum in tantâ gloriâ insistentes, ut omnia humana leviora videri debeant; deinde ad eam rempublicam tuendam aggressi, quæ tantâ dignitate est, ut eam defendentem occidere non aliud sit, quam oppugnantem rerum potiri?

LXVIII. Homines Græci, quos antea nominavi, inique a suis civibus damnati atque expulsi, tamen, quia bene sunt de suis civitatibus meriti, tantâ hodie gloriâ sunt, non in Græciâ solum, sed etiam apud nos, atque in cæteris terris, ut eos, a quibus illi oppressi sunt, nemo nominet, horum calamitatem dominationi illorum omnes anteponant. Quis Carthaginien-

sium pluris fuit Hannibale, consilio, virtute, rebus gestis; qui unus cum tot imperatoribus nostris per tot annos de imperio et de gloriâ decertavit? Hunc sui cives e civitate ejecerunt; nos, etiam hostem, literis nostris et memoriâ videmus esse celebratum.

Quare imitemur nostros Brutos, Camillos, Ahalas, Decios, Curios, Fabricios, Maximos, Scipiones, Lentulos, Æmilios, innumerabiles alios, qui hanc rempublicam stabiliverunt; quos equidem in Deorum immortalium cœtu ac numero repono. Amemus patriam; pareamus senatui; consulamus bonis: præsentes fructus negligamus; posteritatis gloriæ serviamus: id esse optimum putemus, quod erit rectissimum: speremus, quæ volumus; sed, quod acciderit, feramus: cogitemus denique, corpus virorum fortium, magnorumque hominum, esse mortale; animi vero motus, et virtutis gloriam, sempiternam: neque, hanc opinionem si in illo sanctissimo Hercule consecratam videmus, cujus corpore ambusto, vitam ejus et virtutem immortalitas excepisse dicitur, minus existimemus eos, qui hanc tantam rempublicam suis consiliis ac laboribus aut auxerint, aut defenderint, aut servârint, esse immortalem gloriam consecutos.

LXIX. Sed me repente, judices, de fortissimorum et clarissimorum civium dignitate et gloriâ dicentem, et plura etiam dicere parantem, horum adspectus in ipso cursu orationis repressit. Video P. Sextium, meæ salutis, vestræ auctoritatis, publicæ causæ defensorem, propugnatorem, auctorem, reum: video hunc prætextatum ejus filium oculis lacrymantibus me intuentem: video Milonem, vindicem vestræ libertatis, custodem salutis meæ, subsidium afflictæ reipublicæ, exstinctorem domestici latrocinii, repressorem cædis quotidianæ, defensorem templorum atque tectorum, præsidium curiæ, sordidatum et reum: video P. Lentulum, cujus ego patrem Deum ac parentem statuo fortunæ ac nominis mei, et fratris, rerumque nostrarum, in hoc misero squalore et sordibus; cui supe-

rior annus idem, et virilem, patris, et prætextam, populi judicio, togam dederit, hunc hoc anno, in hac togâ, rogationis injustissimæ subitam acerbitatem pro patre fortissimo et clarissimo cive deprecantem.

Atque hic tot et talium civium squalor, hic luctus, hæ sordes, susceptæ sunt propter unum me, quia me defenderunt, quia meum casum luctumque doluerunt, quia me lugenti patriæ, flagitanti senatui, poscenti Italiæ, vobis omnibus orantibus, reddiderunt. Quod tantum est in me scelus? quid tantopere deliqui illo, illo die, cum ad vos indicia, literas, confessiones communis exitii, detuli? cum parui vobis? At, si scelestum est amare patriam, pertuli pœnarum satis: eversa domus est, fortunæ vexatæ, dissipati liberi, raptata conjux, frater optimus, incredibili pietate, amore inaudito, maximo in squalore volutatus est ad pedes inimicissimorum: ego, pulsus aris, focis, Diis penatibus, distractus a meis, carui patriâ, quam (uti levissime dicam) certe texeram: pertuli crudelitatem inimicorum, scelus infidelium, fraudem invidorum.

Si hoc non est satis, quod hæc omnia deleta videntur reditu meo; multo mihi, multo, inquam, judices, præstat, in eamdem illam recidere fortunam, quam tantam importare meis defensoribus et conservatoribus calamitatem. An ego in hac urbe esse possim, his pulsis, qui me hujus urbis compotem fecerunt? Non ero: non potero esse, judices: neque hic unquam puer, qui his lacrymis, quâ sit pietate, declarat, amisso patre suo propter me, me ipsum incolumem videbit: nec, quotiescumque me viderit, ingemiscet, ac pestem suam, et patris sui, sese dicet videre. Ego vero vos in omni fortunâ, quæcumque erit oblata, complectar; nec me ab iis, quos meo nomine sordidatos videtis, unquam ulla fortuna divellet; neque eæ nationes, quibus me senatus commendavit, quibus de me gratias egit, hunc exsulem propter me sine me videbunt.

Sed hæc Dii immortales, (qui me suis templis ad-

venientem receperunt, stipatum ab his viris, et P. Lentulo consule) atque ipsa respublica, quâ nihil est sanctius, vestræ potestati, judices, commiserunt. Vos hoc judicio omnium bonorum mentes confirmare, improborum reprimere, potestis: vos his civibus uti optimis, vos me reficere, et renovare rempublicam. Quare vos obtestor, atque obsecro, ut, si me salvum esse voluistis, eos conservetis, per quos me recuperavistis.

ORATIO XXXIII.

IN VATINIUM.

ARGUMENTUM.

Cum, inter testes contra Sextium, productus esset Vatinius, et defensor Sextii Cicero ei esset inimicissimus, opportune oblatam occasionem arripuit Vatinii ulciscendi. Itaque, cum defensoris imprimis hoc esset, ut testes productos, apte acuteque interrogando, calumniæ convinceret; Cicero Vatinium, qui, quo genere sit, quomodo in pueritiâ vixerit, quid in quæsturâ totoque tribunatu fecerit, ac tandem etiam de ipsâ causâ, sed breviter, interrogavit; omnibus vehementer plaudentibus. Itaque hæc non tam oratio quam interrogatio est, quemadmodum ab ipso Cicerone, cap. 16, appellatur.

IN VATINIUM.

I. Si tua tantummodo, Vatini, quid indignitas postularet, spectare voluissem, fecissem id, quod his vehementer placebat, ut te, cujus testimonium, propter turpitudinem vitæ sordesque domesticas, nullius momenti putaretur, tacitus dimitterem. Nemo enim horum aut ita te refutandum, ut gravem adversarium, aut ita rogandum, ut religiosum testem, arbitrabatur. Sed fui paulo intemperantior fortasse, quam debui: odio enim tui (in quo, etsi omnes, propter tuum in me scelus, superare debeo, tamen ab omnibus pæne vincor) sic sum incitatus, ut, cum te non minus contemnerem quam odissem, tamen vexatum potius quam despectum vellem dimittere.

Quare, ne tibi hunc honorem a me haberi forte mirere, quod interrogem, quem nemo congressu, nemo aditu, nemo suffragio, nemo civitate, nemo luce, dignum putet; nulla me ad id causa impulisset, nisi ut ferocitatem tuam istam comprimerem, et audaciam frangerem, et loquacitatem, paucissimis interrogationibus irretitam, retardarem. Etenim debuisti, Vatini, etiam si falso venisses in suspicionem P. Sextio, tamen mihi ignoscere, si, in tanto hominis de me optime meriti periculo, et tempori ejus et voluntati parere voluissem. Sed hesterno pro testimonio esse mentitum, (cum affirmares, nullum tibi omnino cum Albinovano sermonem, non modo de Sextio accusando, sed ullâ unquam de re, fuisse) paulo ante imprudens indicâsti; qui et T. Claudium tecum communicâsse, et a te consilium P. Sextii accusandi petîsse, et Albinovanum (quem antea vix tibi notum esse dixisses) domum tuam venisse, multa tecum lo-

cutum, dixeris: denique conciones P. Sextii scriptas, quas neque nôsset, neque reperire posset, te Albinovano dedisse, easque in hujus judicio esse recitatas. In quorum altero es confessus, a te accusatores esse instructos et subornatos; in altero inconstantiam tuam, cum levitate, tum etiam perjurio implicatam, refellisti: cum, quem alienissimum a te esse dixisses, eum domi tuæ fuisse; quem prævaricatorem ab initio judicâsses, ei te, quos rogâsset, ad accusandum, libros dixeris dedisse.

II. Nimium es vehemens feroxque naturâ: non putas fas esse, verbum ex ore exire cujusquam, quod non jucundum et honorificum ad aures tuas accedat. Venisti iratus omnibus: quod ego, simul ac te adspexi, prius quam loqui cœpisti, (cum ante Gellius, nutricula seditiosorum omnium, testimonium diceret) sensi atque providi. Repente enim te, tamquam serpens e latibulis, oculis eminentibus, inflato collo, tumidis cervicibus, intulisti: ut mihi renovatus ille tuus in te * * * veterem meum amicum, sed tamen tuum familiarem, defenderim; cum in hac civitate oppugnatio soleat, quâ tu nunc uteris, nonnunquam, defensio nunquam, vituperari.

Sed quæro a te, cur C. Cornelium non defenderem; num legem aliquam Cornelius contra auspicia tulerit; num Æliam, num Fufiam legem neglexerit; num consuli vim attulerit; num armatis hominibus templum tenuerit; num intercessorem vi dejecerit; num religiones polluerit; ærarium exhauserit; rempublicam compilârit. Tua sunt, tua sunt hæc omnia. Cornelio ejusmodi nihil objectum est. Codicem legisse dicebatur. Defendebatur, testibus collegis suis, non recitandi causâ legisse, sed recognoscendi. Constabat tamen, Cornelium concilium illo die dimisisse, intercessioni paruisse. Tu vero, cui Cornelii defensio displicet, quam causam ad patronos tuos, aut quod os afferes? quibus jam præscribis, quanto illis probro futurum sit, si te defenderint, cum tu mihi Cornelii

defensionem in maledictis objiciendam putâris. Attamen hoc, Vatini, memento, paulo post istam defensionem meam, quam tu bonis viris displicuisse dicis, me, cum universi populi Romani summâ voluntate, tum optimi cujusque singulari studio, magnificentissime post hominum memoriam consulem factum; omniaque ea me pudenter vivendo consecutum esse, quæ tu impudenter vaticinando sperare te sæpe dixisti.

III. Nam, quod mihi discessum objecisti meum, et quod horum (quibus ille dies acerbissimus fuit, qui idem tibi lætissimus) luctum et gemitum renovare voluisti; tantum tibi respondeo, me, cum tu, cæteræque reipublicæ pestes, armorum causam quæreretis; et cum per meum nomen fortunas locupletium diripere, sanguinem principum civitatis exsorbere, crudelitatem vestram odiumque diuturnum, quod in bonos jam inveteratum habebatis, saturare cuperetis; scelus et furorem vestrum cedendo maluisse frangere, quam resistendo. Quare peto a te, ut mihi ignoscas, Vatini, cum patriæ pepercerim, quam servâram; et, si ego te perditorem et vexatorem reipublicæ fero, tu me conservatorem et custodem feras. Deinde ejus viri discessum increpas, quem vides, omnium civium desiderio, ipsius denique reipublicæ luctu, esse revocatum?

At enim dixisti, non meâ, sed reipublicæ causâ, homines de meo reditu laborâsse. Quasi vero quisquam vir, excellenti animo in rempublicam ingressus, optabilius quidquam arbitretur, quam se a suis civibus reipublicæ causâ diligi. Scilicet aspera mea natura, difficilis aditus, gravis vultus, superba responsa, insolens vita. Nemo humanitatem meam, nemo consuetudinem, nemo consilium, nemo auxilium, requirebat; cujus desiderio (ut hæc minima dicam) forum mœstum, muta curia, omnia denique bonarum artium studia siluerunt.

Sed nihil sit factum meâ causâ: omnia illa sena-

tûs-consulta, populi jussa, Italiæ totius, cunctarum societatum, collegiorum omnium decreta de me, reipublicæ causâ esse facta fateamur. Quid ergo, homo imperitissime solidæ laudis ac veræ dignitatis, præstantius mihi potuit accidere? quid optabilius ad immortalitatem gloriæ, atque ad memoriam mei nominis sempiternam, quam omnes hoc cives meos judicare, civitatis salutem cum meâ unius salute esse conjunctam? Quod quidem ego tibi reddo tuum: nam, ut tu me carum esse dixisti senatui populoque Romano, non tam meâ causâ, quam reipublicæ; sic ego te, quamquam sis omni diritate atque immanitate teterrimus, tamen dico esse odio civitati, non tam tuo, quam reipublicæ, nomine.

IV. Atque, ut aliquando ad te veniam, de me hoc sit extremum. Quid quisque nostrûm de se ipse loquatur, non est sane, non est requirendum: boni viri judicent; id est maximi momenti et ponderis. Duo sunt tempora, quibus nostrorum civium spectentur judicia de nobis; unum honoris, alterum salutis. Honos talis populi Romani voluntate paucis est delatus, ac mihi; salus tanto studio civitatis nemini reddita. De te autem homines quid sentiant, in honore experti sumus, in salute exspectamus. Sed tamen, ne me cum his principibus civitatis, qui adsunt P. Sextio, sed ut tecum, homine uno, non solum impudentissimo atque infimo, conferam; de te ipso, homine et arrogantissimo et mihi inimicissimo, quæro, Vatini, utrum tandem putes, huic civitati, huic reipublicæ, huic urbi, his templis, ærario, curiæ, viris his quos vides, horum bonis, fortunis, liberis, civibus cæteris, denique Deorum immortalium delubris, auspiciis, religionibus, melius fuisse et præstabilius, me civem in hac civitate nasci, an te? Cum mihi hæc responderis, aut ita impudenter, ut manus a te homines vix abstinere possint, aut ita dolenter, ut aliquando [ista,] quæ sunt inflata, rumpantur; tum memoriter respondeto ad ea, quæ de te ipso rogâro.

V. Atque illud tenebricosissimum tempus ineuntis ætatis tuæ patiar latere. Licet impune per me parietes in adolescentiâ perfoderis, vicinos compilâris, matrem verberâris: habeat hoc præmium tua indignitas, ut adolescentiæ turpitudo obscuritate et sordibus tuis obtegatur.

Quæsturam petîsti cum P. Sextio, cum hic nihil loqueretur, nisi quod agebat, tu de altero consulatu gerendo te diceres cogitare. Quæro abs te, teneasne memoriâ, cum P. Sextius quæstor sit cunctis suffragiis factus, tunc te vix, invitis omnibus, non populi beneficio, sed consulis, extremum adhæsisse? In eo magistratu, cum tibi magno clamore aquaria provincia sorte obtigisset, missusne sis a me consule Puteolos, ut inde aurum exportari argentumque prohiberes? in eo negotio, cum te, non custodem ad continendas, sed [portitorem] ad partiendas, merces missum putares, cumque omnium domos, apothecas, naves, furacisime scrutarere, hominesque negotia gerentes judiciis iniquissimis irretires, mercatores e navi egredientes terreres, conscendentes morarere; teneasne memoriâ, tibi in conventu Puteolis manus esse allatas? ad me consulem Puteolanorum querelas esse delatas? Post quæsturam, exierisne legatus in ulteriorem Hispaniam, C. Cosconio proconsule? Cum illud iter Hispaniense pedibus fere confici soleat, aut, si quis navigare velit, certa sit ratio navigandi; venerisne in Sardiniam, atque inde in Africam? fuerisne (quod, sine senatûs-consulto, tibi facere non licuit) in regno Hiempsalis? fuerisne in regno Mastanesosi? venerisne ad fretum per Mauritaniam? quem scias unquam legatum Hispaniensem istis itineribus in illam provinciam pervenisse?

Factus es tribunus plebis (quid enim te de Hispaniensibus flagitiis tuis, sordidissimisque furtis, interrogem?) quæro abs te primum, quod genus improbitatis et sceleris in eo magistratu prætermiseris?

Ac tibi jam inde præscribo, ne tuas sordes cum clarissimorum virorum splendore permisceas. Ego te, quæcumque rogabo, de te ipso rogabo; neque te ex amplissimi viri dignitate, sed ex tuis tenebris, extraham: omniaque mea tela sic in te conjicientur, ut nemo per tuum latus (quod soles dicere) saucietur: in tuis pulmonibus ac visceribus hærebunt.

VI. Et, quoniam omnium rerum magnarum a Diis immortalibus principia ducuntur, volo ut mihi respondeas, tu, qui te Pythagoricum soles dicere, et hominis doctissimi nomen tuis immanibus et barbaris moribus prætendere; quæ te tanta pravitas mentis tenuerit, qui tantus furor, ut, cum inaudita ac nefaria sacra susceperis, cum inferorum animas elicere, cum puerorum extis Deos Manes mactare soleas; auspicia, quibus hæc urbs condita est, quibus omnis respublica atque imperium tenetur, contemseris? initioque tribunatûs tui senatui denuntiâris, tuis actionibus augurum responsa atque ejus collegii arrogantiam impedimento non futuram?

Secundum ea quæro, servârisne in eo fidem? num quando tibi moram attulerit, quominus concilium advocares, legemque ferres, quod eo die scires de cœlo esse servatum? Et, quoniam hic locus unus est, quem tibi cum Cæsare communem esse dicas, sejungam te ab illo, non solum reipublicæ causâ, verum etiam Cæsaris, ne qua ex tuâ summâ indignitate labes illius dignitati adspersa videatur. Primum quæro, num tu senatui causam tuam permittas, quod facit Cæsar? deinde, quæ sit auctoritas ejus, qui se alterius facto, non suo, defendat? Deinde (erumpet enim aliquando ex me vera vox; et dicam, sine cunctatione, quod sentio) si jam violentior aliquâ in re C. Cæsar fuisset, si eum magnitudo contentionis, studium gloriæ, præstans animus, excellens nobilitas, aliquo impulisset; quod in illo viro et tum ferendum esset, et maximis rebus, quas postea gessit, obliterandum, id tu tibi,

furcifer, sumes; et Vatinii latronis ac sacrilegi vox audietur, hoc postulantis, ut idem sibi concedatur, quod Cæsari?

VII. Sic enim ex te quæro. Tribunus plebis fuisti: sejunge te a consule: collegas habuisti viros fortes novem. Ex his tres erant, quos tu quotidie sciebas servare de cœlo; quos irridebas, quos privatos esse dicebas: de quibus duos prætextatos sedentes vides; te ædiliciam prætextam togam, quam frustra confeceras, vendidisse; tertium scis, ex illo obsesso atque afflicto tribunatu, consularem auctoritatem hominem esse adolescentem consecutum: reliqui sex fuerunt; ex quibus partim plane tecum sentiebant, partim medium quemdam cursum tenebant; omnes habuerunt leges promulgatas: in his multas meus necessarius, etiam de meâ sententiâ, C. Cosconius, judex noster; quem, tu disrumperis, cum ædilicium vides.

Volo uti mihi respondeas, num quis ex toto collegio legem sit ausus ferre, præter unum te? quæ tanta in te fuit audacia, quæ tanta vis, ut, cum novem tui collegæ sibi timendum esse duxerint, id unus tu, emersus e cœno, omnium facile omnibus rebus infimus, contemnendum, despiciendum, irridendum putares? num quem, post Urbem conditam, scias tribunum plebis egisse cum plebe, cum constaret servatum esse de cœlo? Simul etiam illud volo uti respondeas, cum, te tribuno plebis, esset etiam tum in republicâ lex Ælia, et Fufia (quæ leges sæpenumero tribunicios furores debilitârunt et represserunt), quas contra, præter te, nemo unquam est facere conatus; (quæ quidem leges anno post, sedentibus in templo duobus, non consulibus, sed proditoribus hujus civitatis ac pestibus, unâ cum auspiciis, cum intercessionibus, cum omni jure publico, conflagraverunt) ecquando dubitâris, contra eas leges, cum plebe agere, et concilium convocare? num quem ex tribunis plebis, quicumque seditiosi fuerint, tam audacem audieris fuisse, ut unquam contra legem Æliam aut Fufiam concilium advocaret?

VIII. Quæro illud etiam ex te, conatusne sis, voluerisne, denique cogitâris, (est enim res ejusmodi, ut, si tibi modo in mentem venit, nemo sit, qui te ullo cruciatu esse indignum putet) cogitârisne, in illo tuo intolerabili, non regno, (nam cupis id audire) sed latrocinio, augur fieri in Q. Metelli locum? ut, quicumque te adspexisset, duplicem dolorem gemitumque susciperet, et ex desiderio clarissimi et fortissimi civis, et ex honore turpissimi atque improbissimi. Adeone, non labefactam rempublicam te tribuno, neque conquassatam civitatem, sed captam hanc urbem atque eversam, putâris, ut augurem Vatinium ferre possemus?

Hoc loco quæro, si (id, quod concupieras) augur factus esses (in quâ tuâ cogitatione nos, qui te oderamus, vix dolorem ferebamus; illi autem, quibus eras in deliciis, vix risum tenebant): sed quæro, si, ad cætera vulnera, quibus putâsti rempublicam deleri, hanc quoque mortiferam plagam inflixisses auguratûs tui, utrum decreturus fueris (id, quod augures omnes usque a Romulo decreverunt), Jove fulgente, cum populo agi nefas esse? an, quia tu semper sic egisses, auspicia fueris augur dissoluturus?

Ac, ne diutius loquar de auguratu tuo; quod invitus facio, ut recorder ruinas reipublicæ: neque enim tu unquam, stante non modo majestate horum, sed etiam Urbe, te augurem fore putâsti:

IX. verum tamen, ut somnia tua relinquam, ad scelera veniam; volo uti mihi respondeas: cum M. Bibulum consulem, non dicam bene de republicâ sentientem, ne tu mihi homo potens irascare, qui ab eo dissensisti; sed hominem certe nusquam progredientem, nihil in republicâ molientem, tantum animo ab actionibus tuis dissentientem; cum eum tu consulem in vincula duceres, et a tabulâ Valeriâ collegæ tui mitti juberent; fecerisne ante Rostra pontem, continuatis tribunalibus, per quem consul populi Romani moderatissimus et constantissimus, sublato auxilio, exclusis amicis, vi perditorum hominum incita-

tâ, turpissimo miserrimoque spectaculo, non in carcerem, sed ad supplicium et ad necem, duceretur?

Quæro, num quis ante te tam fuerit nefarius, qui id fecerit? ut sciamus, utrum veterum facinorum sis imitator, an inventor novorum. Idemque tu cum, his atque hujusmodi consiliis ac facinoribus, nomine C. Cæsaris, clementissimi atque optimi viri, scelere vero atque audaciâ tuâ, M. Bibulum foro, curiâ, templis, locis publicis omnibus, expulisses, inclusum domi contineres; cumque, non majestate imperii, non jure legum, sed januæ præsidio et parietum custodiis, consulis vita tegeretur; miserisne viatorem, qui [M. Bibulum] domo vi extraheret, ut, quod in privatis semper est servatum, id, te tribuno plebis, consuli domus exsilium esse non posset?

Simulque mihi respondeto tu, qui nos, qui de communi salute consentimus, tyrannos vocas, fuerisne, non tribunus plebis, sed intolerandus, ex cœno nescio qui, atque ex tenebris, tyrannus? qui primum eam rempublicam, quæ auspiciis inventis constituta est, iisdem auspiciis sublatis, conarere evertere; deinde sanctissimas leges (Æliam et Fufiam dico), quæ, in Gracchorum ferocitate, et in audaciâ Saturnini, et in colluvione Drusi, et in contentione Sulpicii, et in cruore Cinnano, etiam inter Sullana arma, vixerunt, solus conculcâris, ac pro nihilo putâris; qui consulem morti objeceris, inclusum obsederis, extrahere ex suis tectis conatus sis; qui in eo magistratu non modo emerseris ex mendicitate, sed etiam divitiis nos jam tuis terreas: fuerisne tantâ crudelitate, ut delectos viros et principes civitatis tollere et delere tuâ rogatione conareris?

X. Cum L. Vettium, qui in senatu confessus esset, se cum telo fuisse, Cn. Pompeio, summo et clarissimo civi, suis manibus necem offerre voluisse, in concionem produxeris, indicem in Rostris, in illo, inquam, augurato templo ac loco collocâris, quo, auctoritatis exquirendæ causâ, cæteri tribuni plebis principes civi-

tatis producere consueverunt; ibi tu indicem Vettium linguam et vocem suam sceleri et menti tuæ præbere voluisti, ut diceret [L. Vettius] in concione tuâ, rogatus a te, se auctores et impulsores et socios habuisse sceleris illius eos viros, quibus e civitate sublatis (quod tu eo tempore moliebare), civitas stare non posset? M. Bibulum, cujus inclusione contentus non eras, interficere volueras, spoliaveras consulatu, patriâ privare cupiebas: L. Lucullum, cujus tu rebus gestis (quod ipse ad imperatorias laudes a puero videlicet spectâras) vehementius invidebas: C. Curionem, perpetuum hostem improborum omnium, auctorem publici consilii, libertate communi tuendâ maxime liberum, cum filio principe juventutis, cum republicâ conjunctiore etiam, quam ab illâ ætate postulandum fuit, delere voluisti: L. Domitium, cujus dignitas et splendor præstringebat (credo) oculos Vatinii, quem tu propter commune odium in bonos oderas, in posterum autem, propter omnium spem quæ de illo est atque erat, ante aliquanto timebas: L. Lentulum hunc, judicem nostrum, flaminem Martialem, quod erat eo tempore Gabinii tui competitor, ejusdem Vettii indicio opprimere voluisti. Qui si tum illam labem pestemque vicisset (quod ei tuo scelere non licuit), respublica victa non esset, hujus etiam filium eodem indicio et crimine ad patris interitum aggregare voluisti: L. Paulum, qui tum quæstor Macedoniam obtinebat, (quem civem! quem virum!) qui duos nefarios patriæ proditores, domesticos hostes, legibus exterminârat, hominem ad conservandam rempublicam natum, in idem Vettii indicium, atque in eumdem hunc numerum, congregâsti. Quid ego de me querar? qui etiam gratias tibi agere debeo, quod me ex fortissimorum civium numero sejungendum non putâris.

XI. Sed qui fuit ille tuus tantus furor, ut, cum jam Vettius ad arbitrium tuum perorâsset, et civitatis lumina notâsset, descendissetque de Rostris, eum re-

pente revocares, colloquerere, populo Romano vidente? deinde interrogares, ecquosnam alios posset nominare? inculcârisne, ut C. Pisonem, generum meum, nominaret; qui, in summâ copiâ optimorum adolescentium, pari continentiâ, virtute, pietate, reliquit neminem? itemque M. Laterensem, hominem dies atque noctes de laude et de republicâ cogitantem? promulgârisne, impurissime et perditissime hostis, quæstionem de tot amplissimis et talibus viris, indicium Vettio, præmia amplissima? quibus rebus, omnium mortalium non voluntate sed convicio repudiatis; fregerisne in carcere cervices ipsi illi Vettio, ne quod indicium corrupti indicii exstaret, ejusque sceleris in te ipsum quæstio flagitaretur?

Et, quoniam crebro usurpas, legem te de alternis consiliis rejiciendis tulisse; ut omnes intelligant, te ne recte quidem facere sine scelere potuisse, quæro, cum lex esset æqua promulgata initio magistratûs, multas etiam alias tulisses, exspectârisne, dum C. Antonius reus fieret apud Cn. Lentulum Clodianum? et, posteaquam ille est reus factus, statim tuleris [in eum], qui tuam "post legem reus factus esset;" ut homo consularis (exclusus, miser, puncto temporis) spoliaretur beneficio et æquitate legis tuæ?

Dices, familiaritatem tibi fuisse cum Q. Maximo. Præclara defensio facinoris tui: nam Maximi quidem summa laus est, sumtis inimicitiis, susceptâ causâ, quæsitore consilioque delecto, commodiorem inimico suo conditionem rejectionis dare noluisse: nihilque Maximus fecit alienum aut suâ virtute, aut illis viris clarissimis, Paulis, Maximis, Africanis; quorum gloriam hujus virtute renovatam non modo speramus, verum etiam jam videmus. Tua fraus, tuum maleficium, tuum scelus illud est, te id, quod promulgâsses misericordiæ nomine, ad crudelitatis tempus distulisse. Ac nunc quidem C. Antonius hac unâ re miseriam suam consolatur, quod imagines pa-

tris et fratris sui, fratrisque filiam, non in familiâ, sed in carcere, collocatas audire maluit, quam videre.

XII. Et, quoniam pecunias aliorum despicis, de tuis divitiis intolerantissime gloriaris, volo uti mihi respondeas, fecerisne fœdera tribunus plebis cum civitatibus, cum regibus, cum tetrarchis? erogârisne pecunias ex ærario tuis legibus? eripuerisne partes illo tempore carissimas partim a Cæsare, partim a publicanis? Quæ cum ita sint, quæro ex te, sisne ex pauperrimo dives factus illo ipso anno, quo lex lata est de pecuniis repetundis acerrima; ut omnes intelligere possent, a te non modo nostra acta, quos tyrannos vocas, sed etiam amicissimi tui legem esse contemtam: apud quem tu etiam nos criminari soles, qui illi sumus amicissimi, cum tu ei contumeliosissime toties maledicas, quoties illi affinem te esse dicis.

Atque illud etiam scire ex te cupio, quo consilio aut quâ mente feceris, ut, in epulo Q. Arrii, familiaris mei, cum togâ pullâ accumberes? quem unquam videris? quem audieris? quo exemplo, quo more feceris? Dices, supplicationes te illas non probâsse. Optime. Nullæ fuerint supplicationes. Videsne, me nihil de anni illius causâ, nihil de eo quod tibi cum summis viris commune esse videatur, sed de tuis propriis sceleribus, ex te quærere? Nulla supplicatio fuerit: cedo, quis unquam cœnârit atratus? ita enim illud epulum est funebre, ut munus sit funeris, epulæ quidem ipsæ, dignitatis.

XIII. Sed omitto epulum populi Romani, festum diem, argento, veste, omni apparatu ornatuque visendo: quis unquam in luctu domestico, quis in funere familiari, cœnavit cum togâ pullâ? cui de balneis exeunti, præter te, toga pulla unquam data est? Cum tot hominum millia accumberent, cum ipse epuli dominus, Q. Arrius, albatus esset; tu in templum Castoris te, cum C. Fidulo atrato, cæterisque tuis Furiis, funestum intulisti. Quis tum non inge-

muit? quis non doluit reipublicæ casum? quis sermo alius in illo epulo fuit, nisi, hanc tantam et tam gravem civitatem subjectam esse, non modo furori, verum etiam irrisioni tuæ?

Hunc tu morem ignorabas? nunquam epulum videras? nunquam, puer aut adolescens, inter coquos fueras? Fausti, adolescentis nobilissimi, paulo ante ex epulo magnificentissimo famem illam veterem tuam non explêras? Quem accumbere atratum videras dominum [cum togâ pullâ,] et ejus amicos, ante convivium? quæ te tanta tenuit amentia, ut tu, nisi id fecisses quod fas non fuit, nisi violâsses templum Castoris, nomen epuli, oculos civium, morem veterem, ejus, qui te invitârat, auctoritatem, parum putares testificatum esse, supplicationes te illas non putare?

XIV. Quæro illud etiam ex te, quod privatus admisisti; in quo certe jam tibi dicere non licebit, cum clarissimis viris causam tuam esse conjunctam: postulatusne sis lege Liciniâ et Juniâ? edixeritne C. Memmius prætor ex eâ lege, ut adesses die tricesimo? cum is dies venisset, fecerisne, quod in hac republicâ non modo factum ante nunquam esset, sed in omni memoriâ sit omnino inauditum? appellârisne tribunos plebis, ne causam diceres? levius dixi; quamquam id ipsum esset et novum, et non ferendum: sed appellârisne nominatim pestem illius anni, Furiam patriæ, tempestatem reipublicæ, Clodium? qui tamen, cum jure, cum more, cum potestate, judicium impedire non posset, rediit ad illam vim et furorem suum, ducemque se militibus tuis præbuit. In quo, ne quid a me dictum in te potius putes, quam abs te esse quæsitum, nullum onus imponam mihi testimonii: quæ mihi brevi tempore ex eodem isto loco video esse dicenda, servabo; teque non arguam; sed (ut in cæteris rebus feci) rogabo.

Quæro ex te, Vatini, num quis in hac civitate, post Urbem conditam, tribunos plebis appellârit, ne

causam diceret? num quis reus in tribunal sui quæsitoris adscenderit, eumque vi deturbârit, subsellia dissipârit, urnas [delegerit,] eas denique omnes res in judicio disturbando commiserit, quarum rerum causâ judicia sunt constituta? sciasne tum fugisse Memmium? accusatores esse tuos de tuis tuorumque manibus ereptos? judices quæstionum de proximis tribunalibus esse depulsos? in foro, luce, inspectante populo Romano, quæstionem, magistratus, morem majorum, leges, judices, scelerum pœnam esse sublatam? hæc omnia sciasne diligentiâ C. Memmii publicis tabulis esse notata atque testata?

Atque illud etiam quæro, cum, posteaquam es postulatus, ex legatione redieris, ne quis te judicia defugere arbitraretur; teque (cum tibi, utrum velles, liceret) dictitâris causam dicere maluisse; quî consentaneum fuerit, cum legationis perfugio uti noluisses, appellatione improbissimâ te ad auxilium nefarium confugisse?

XV. Et, quoniam legationis tuæ facta mentio est, volo etiam audire de te, quo tandem senatûs-consulto legatus sis? de gestu intelligo quid respondeas: tuâ lege, dicis. Esne igitur patriæ certissimus parricida? sperabasne id, ut patres conscripti ex republicâ funditus tollerentur? Ne hoc quidem senatui relinquebas, (quod nemo unquam ademit) ut legati ex ejus ordinis auctoritate legarentur? Adeone tibi sordidum consilium publicum visum est, adeo afflictus senatus, adeo misera et prostrata respublica, ut non nuntios pacis ac belli, non curatores, non interpretes, non bellici consilii auctores, non ministros muneris provincialis, senatus more majorum deligere posset? Eripueras senatui provinciæ decernendæ potestatem, imperatoris deligendi judicium, ærarii dispensationem; quæ nunquam sibi populus Romanus appetivit, qui nunquam hæc a summi consilii gubernatione auferre conatus est. Age: factum est horum aliquid in aliis: raro: sed tamen factum est, ut populus de-

ligeret imperatorem. Quis legatos unquam audivit sine senatûs-consulto? ante te, nemo: post continuo fecit idem in duobus prodigiis reipublicæ Clodius: quo etiam majore es malo mactandus, quod non solum facto tuo, sed etiam exemplo, rempublicam vulnerâsti; neque tantum es improbus ipse, sed etiam alios docere voluisti.

Atque illud etiam audire a te cupio, quare, cum ego legem de ambitu ex senatûs-consulto tulerim, sine vi tulerim, salvis auspiciis tulerim, salvâ lege Æliâ et Fufiâ, tu eam esse legem non putes; præsertim cum ego legibus tuis, quoquo modo latæ sint, paream. Cum mea lex dilucide vetet, "Biennio, quo quis petat, petiturusve sit, gladiatores dare, nisi ex testamento præstitutâ die;" quæ tanta in te sit amentia, ut, in ipsâ petitione, gladiatores audeas dare? Num quem putes, illius tui certissimi gladiatoris similem, tribunum plebis posse reperiri, qui se interponat, quominus reus meâ lege fias?

Ob hasce omnes res, sciasne te severissimorum hominum, Sabinorum, fortissimorum virorum, Marsorum et Pelignorum, tribulium tuorum, judicio notatum; nec, post Romam conditam, præter te, tribulem quemquam tribum Sergiam perdidisse?

XVI. Ac, si hæc omnia contemnis ac despicis, quod ita tibi persuaseris (ut palam dictitas), te, Diis hominibusque invitis, amore in te incredibili quodam C. Cæsaris, omnia, quæ velis, consecuturum; ecquid audieris, ecquisnam tibi dixerit, C. Cæsarem nuper Aquileiæ, cum de quibusdam esset mentio facta, dixisse, C. Alfium præteritum permoleste tulisse, quod in homine summam fidem probitatemque cognôsset; graviterque etiam se ferre, prætorem aliquem esse factum, qui a suis rationibus dissensisset? tum quæsîsse quemdam, de Vatinio quemadmodum ferret; ipsum respondisse, Vatinium in tribunatu gratis nihil fecisse: qui omnia in pecuniâ posuisset, honore animo æquo carere debere?

Quod si ipse, qui te, suæ dignitatis augendæ causâ, periculo tuo, nullo suo delicto, ferri præcipitem est facile passus, tamen te omni honore indignissimum judicat; si te vicini, si affines, si tribules, ita oderunt, ut repulsam tuam triumphum suum duxerint; si nemo adspicit, quin ingemiscat; nemo mentionem facit, quin exsecretur; si vitant, fugiunt, audire de te nolunt; cum viderunt, tamquam auspicium malum, detestantur; si cognati respuunt, tribules exsecrantur, vicini metuunt, affines erubescunt, strumæ denique ab ore improbo demigrârunt, et aliis jam se locis collocârunt; si es odium publicum populi, senatûs, universorum hominum rusticanorum; quid est, quamobrem præturam potius exoptes, quam mortem? præsertim cum popularem te velis esse, neque ullâ in re populo gratius facere possis.

Sed, ut aliquando audiamus, quam copiose mihi ad rogata respondeas, concludam jam interrogationem meam; teque in extremo pauca de ipsâ causâ rogabo.

XVII. Quæro, quæ tanta in te vanitas, tanta levitas, fuerit, ut in hoc judicio T. Annium iisdem verbis laudares, quibus eum laudare et boni viri et boni cives consueverunt, cum in eumdem nuper, ab eâdem illâ teterrimâ Furiâ productus ad populum, cupidissime falsum testimonium dixeris? An erit hæc optio et potestas tua, ut, cum Clodianas operas et facinorosorum hominum et perditorum manum videris, Milonem dicas (id, quod in concione dixisti) gladiatoribus et bestiariis obsedisse rempublicam; cum autem ad tales viros veneris, non audeas civem singulari virtute, fide, constantiâ, vituperare? Sed, cum T. Annium tantopere laudes, et clarissimo viro nonnullam laudatione tuâ labeculam adspergas, (in illorum enim numero mavult T. Annius esse, qui a te vituperantur) verumtamen quæro, cum, in re publicâ administrandâ, T. Annio cum P. Sextio consiliorum omnium societas fuerit, (id, quod, non solum bonorum, verum etiam improborum, judicio declaratum est: est enim

reus uterque ob eamdem causam, et eodem crimine; alter die dictâ ab eo quem tu unum improbiorem esse, quam te, nunquam soles confiteri; alter tuis consiliis, illo tamen adjuvante) quæro, quî possis eos, quos crimine conjungis, testimonio disjungere? Extremum illud est, quod mihi abs te responderi velim: cum multa in Albinovanum de prævaricatione diceres, dixerisne, nec tibi placuisse, nec oportuisse, Sextium de vi reum fieri? quâvis lege, quovis crimine, accusandum potius fuisse? etiam illud dixeris, causam Milonis, fortissimi viri, conjunctam cum hoc existimari? quæ pro me a Sextio facta sint, bonis esse grata? Non coarguo inconstantiam orationis ac testimonii tui. Quas enim hujus actiones probatas bonis esse dicis, in eas pluribus verbis testimonium dixisti: quîcum autem ejus causam periculumque conjungis, eum summis laudibus extulisti. Sed hoc quæro, num P. Sextium, quâ lege accusandum omnino fuisse negas, eâ lege condemnari putes oportere? aut, si te in testimonio consuli nolis, ne quid tibi auctoritatis a me tributum esse videatur, dixerisne in eum testimonium de vi, quem negâris reum omnino de vi fieri debuisse?

ORATIO XXXIV.

PRO M. CŒLIO.

ARGUMENTUM.

Marcus Cœlius eques Romanus Ciceronique familiaris fuit. Is duabus accusationibus C. Antonii et Atratini inclaruit. Hoc dolore permotus, et a Clodiâ, muliere libidinosâ, P. Clodii sorore, impulsus Atratinus filius, Cœlium lege Lutatiâ de vi reum fecit, quod a Clodiâ aurum ex armario mutuum sumsisset, quo servos Lucceii ad cædem Dionis legati Alexandrinorum impelleret; deinde, cum Clodia aurum repetîsset, servos ejus ad dominam veneno tollendam sollicitâsset; deprehensusque ab amicis Clodiæ in balneis Licinius esset, cum venenum servo Clodiæ traderet. In utroque crimine diluendo Cicero versatur, ita, ut neque principium neque exitum habere ostendat; h. e. neque causas afferri posse, quibus Cœlius ad hoc facinus inductus sit, neque res ipsas, quibus crimen contineatur, inter se et cum principiis consentire. Et, quoniam multa in vitam Cœlii dicta erant ab accusatore, his quoque Cicero respondet; et crimina ea partim refellit, partim excusat; et optima quæque in posterum judices a Cœlio exspectare jubet.

PRO M. CŒLIO.

I. Si quis, judices, forte nunc adsit, ignarus legum, judiciorum, consuetudinis nostræ; miretur profecto, quæ sit tanta atrocitas hujusce causæ, quod, diebus festis, ludisque publicis, omnibus negotiis forensibus intermissis, unum hoc judicium exerceatur; nec dubitet, quin tanti facinoris reus arguatur, ut, eo neglecto, civitas stare non possit. Idem, cum audiat esse legem, quæ de seditiosis consceleratisque civibus, qui armati senatum obsederint, magistratibus vim attulerint, rempublicam oppugnârint, quotidie quæri jubeat; legem non improbet; crimen, quod versetur in judicio, requirat. Cum audiat, nullum facinus, nullam audaciam, nullam vim, in judicium vocari; sed adolescentem illustri ingenio, industriâ, gratiâ, accusari ab ejus filio, quem ipse in judicium et vocet et vocârit; oppugnari autem hunc opibus meretriciis; Atratini illius pietatem non reprehendat; muliebrem libidinem comprimendam putet; vos laboriosos existimet, quibus otiosis ne in communi quidem otio liceat esse.

Etenim, si attendere diligenter, et existimare vere de omni hac causâ, volueritis; sic constituetis, judices, nec descensurum quemquam ad hanc accusationem fuisse, cui, utrum vellet, liceret; nec, cum descendisset, quidquam habiturum spei fuisse, nisi alicujus intolerabili libidine et nimis acerbo odio niteretur. Sed ego Atratino, humanissimo atque optimo adolescenti, meo necessario, ignosco, qui habet excusationem vel pietatis, vel necessitatis, vel ætatis. Si voluit accusare, pietati tribuo; si jussus est, necessitati; si

speravit aliquid, pueritiæ. Cæteris non modo nihil ignoscendum, sed etiam acriter est resistendum.

II. Ac mihi quidem videtur, judices, hic introitus defensionis adolescentiæ M. Cœlii maxime convenire, ut ad ea, quæ accusatores, deformandi hujus causâ, detrahendæ spoliandæque dignitatis gratiâ, dixerunt, primum respondeam. Objectus est pater varie, quod aut parum splendidus ipse, aut parum pie tractatus a filio diceretur. De dignitate, Cœlius notis ac majoribus natu, etiam sine meâ oratione, tacitus, facile ipse respondet: quibus autem, propter senectutem, (quod jam diu minus in foro nobiscum versatur) non æque est cognitus; hi sic habeant: quæcumque in equite Romano dignitas esse possit, (quæ certe potest esse maxima) eam semper in M. Cœlio habitam esse summam, hodieque haberi, non solum a suis, sed etiam ab omnibus, quibus potuerit aliquâ de causâ esse notus.

Equitis autem Romani esse filium, criminis loco poni ab accusatoribus, neque, his judicantibus, oportuit, neque defendentibus nobis. Nam, quod de pietate dixistis, est quidem ista nostra existimatio, sed judicium certe parentis. Quid nos opinemur, audietis ex juratis: quid parentes sentiant, lacrymæ matris incredibilisque mœror, squalor patris, et hæc præsens mœstitia, quam cernitis, luctusque declarat.

Nam, quod est objectum, municipibus esse adolescentem non probatum suis; nemini unquam præsenti Puteolani majores honores habuerunt, quam absenti M. Cœlio; quem et absentem in amplissimum ordinem cooptârunt, et ea non petenti detulerunt, quæ multis petentibus denegârunt: iidemque nunc lectissimos viros, et nostri ordinis, et equites Romanos, cum legatione ad hoc judicium, et cum gravissimâ atque ornatissimâ laudatione, miserunt. Videor mihi jecisse fundamenta defensionis meæ; quæ firmissima sunt, si nituntur judicio suorum. Neque enim vobis satis commendata hujus ætas esse

posset, si, non modo parenti, tali viro, verum etiam municipio tam illustri ac tam gravi, displiceret.

III. Equidem, ut ad me revertar, ab his fontibus profluxi ad hominum famam; et meus hic forensis labor vitæque ratio dimanavit ad existimationem hominum paulo latius commendatione ac judicio meorum.

Nam, quod objectum est de pudicitiâ, quodque omnium accusatorum, non criminibus, sed vocibus maledictisque celebratum est, id nunquam tam acerbe feret M. Cœlius, ut eum pœniteat non deformem esse natum. Sunt etenim ista maledicta pervulgata in omnes, quorum in adolescentiâ forma et species fuit liberalis. Sed aliud est maledicere, aliud accusare. Accusatio crimen desiderat, rem ut definiat, hominem ut notet, argumento probet, teste confirmet: maledictio autem nihil habet propositi, præter contumeliam; quæ si petulantius jactatur, convicium; si facetius, urbanitas nominatur.

Quam quidem partem accusationis, admiratus sum et moleste tuli, potissimum esse Atratino datam: neque enim decebat, neque ætas illa postulabat, neque (id, quod animadvertere poteratis) pudor patiebatur optimi adolescentis, in tali illum oratione versari. Vellem aliquis ex vobis robustioribus hunc maledicendi locum suscepisset: aliquanto liberius, et fortius, et magis more nostro, refutaremus istam maledicendi licentiam. Tecum, Atratine, agam lenius, quod et pudor tuus moderatur orationi meæ; et meum erga te parentemque tuum beneficium tueri debeo. Illud tamen te esse admonitum volo: primum qualis es, talem te esse existimes; ut, quantum a rerum turpitudine abes, tantum te a verborum libertate sejungas: deinde, ut ea in alterum ne dicas, quæ cum tibi falso responsa sint, erubescas. Quis est enim, cui via ista non pateat? qui isti ætati, atque etiam dignitati, non possit, quam velit petulanter, etiam si sine ullâ suspicione, at non sine argumento,

maledicere? Sed istarum partium culpa est eorum qui te agere voluerunt; laus pudoris tui, quod ea te invitum dicere videbamus; ingenii, quod ornate politeque dixisti.

IV. Verum, ad istam omnem orationem brevis est defensio. Nam, quoad ætas M. Cœlii dare potuit isti suspicioni locum, fuit primum ipsius pudore, deinde etiam patris diligentiâ disciplinâque, munita: qui, ut huic virilem togam dedit — (nihil hoc loco de me: tantum sit, quantum vos existimatis) hoc dicam, hunc a patre continuo ad me esse deductum. Nemo hunc M. Cœlium in illo ætatis flore vidit, nisi aut cum patre, aut mecum, aut in M. Crassi castissimâ domo, cum artibus honestissimis erudiretur.

Nam, quod Catilinæ familiaritas objecta Cœlio est, longe ab istâ suspicione abhorrere debet. Hoc enim adolescente scitis consulatum mecum petîsse Catilinam: ad quem si accessit, aut si a me discessit unquam (quamquam multi boni adolescentes illi homini nequam atque improbo studuerunt); tum existimetur Cœlius Catilinæ nimium familiaris fuisse. At enim postea scimus et vidimus, esse hunc in illius amicis. Quis negat? sed ego illud tempus ætatis, quod, ipsum suâ sponte infirmum, aliorum libidine infestum est, id hoc loco defendo. Fuit assiduus mecum, prætore me: non noverat Catilinam: Africam tum prætor ille obtinebat. Secutus est annus: causam de pecuniis repetundis Catilina dixit. Mecum erat hic: illi ne advocatus quidem venit unquam. Deinceps fuit annus, quo ego consulatum petivi: petebat Catilina mecum. Nunquam ad illum accessit: a me nunquam recessit.

V. Tot igitur annos versatus in foro sine suspicione, sine infamiâ, studuit Catilinæ iterum petenti. Quem ergo ad finem putas custodiendam illam ætatem fuisse? Nobis quidem olim annus erat unus ad cohibendum brachium togâ constitutus, et ut exercitatione ludoque campestri tunicati uteremur: eademque erat,

si statim mereri stipendia cœperamus, castrensis ratio ac militaris. Quâ in ætate, nisi qui se ipse suâ gravitate et castimoniâ, et, cum disciplinâ domesticâ, tum etiam naturali quodam bono, defenderat; quoquo modo a suis custoditus esset, tamen infamiam [veram] effugere non poterat. Sed qui prima illa initia ætatis integra atque inviolata præstitisset; de ejus famâ ac pudicitiâ, cum is jam se corroboravisset, ac vir inter viros esset, nemo loquebatur.

Studuit Catilinæ, cum jam aliquot annos esset in foro, Cœlius: et multi hoc idem ex omni ordine, atque ex omni ætate, fecerunt. Habuit enim ille (sicuti meminisse vos arbitror) permulta maximarum, non expressa signa, sed adumbrata, virtutum. Utebatur hominibus improbis multis; et quidem optimis se viris deditum esse simulabat. Erant apud illum illecebræ libidinum multæ: erant etiam industriæ quidam stimuli ac laboris. Flagrabant vitia libidinis apud illum: vigebant etiam studia rei militaris. Neque ego unquam fuisse tale monstrum in terris ullum puto, tam ex contrariis diversisque inter se pugnantibus naturæ studiis cupiditatibusque conflatum.

VI. Quis clarioribus viris quodam tempore jucundior? quis turpioribus conjunctior? quis civis meliorum partium aliquando? quis tetrior hostis huic civitati? quis in voluptatibus inquinatior? quis in laboribus patientior? quis in rapacitate avarior? quis in largitione effusior? Illa vero, judices, in illo homine mirabilia fuerunt, comprehendere multos amicitiâ, tueri obsequio; cum omnibus communicare, quod habebat; servire temporibus suorum omnium, pecuniâ, gratiâ, labore corporis, scelere etiam, si opus esset, et audaciâ; versare suam naturam, et regere ad tempus, atque huc et illuc torquere et flectere: cum tristibus severe, cum remissis jucunde, cum senibus graviter, cum juventute comiter, cum

facinorosis audacter, cum libidinosis luxuriose, vivere.

Hac ille tam variâ multiplicique naturâ, cum omnes omnibus ex terris homines improbos audacesque collegerat; tum etiam multos fortes viros et bonos specie quâdam virtutis assimulatæ tenebat. Neque unquam ex illo delendi hujus imperii tam consceleratus impetus exstitisset, nisi tot vitiorum tanta immanitas quibusdam facilitatis et patientiæ radicibus niteretur. Quare ista conditio, judices, respuatur, nec Catilinæ familiaritatis crimen hæreat: est enim commune cum multis, et cum quibusdam etiam bonis. Me ipsum, me (inquam) quondam pæne ille decepit, cum et civis mihi bonus, et optimi cujusque cupidus, et firmus amicus ac fidelis, videretur. Cujus ego facinora oculis prius quam opinione, manibus ante quam suspicione, deprehendi; hujus in magnis catervis amicorum si fuit etiam Cœlius, magis est, ut ipse moleste ferat errâsse se (sicuti nonnunquam, in eodem homine, me quoque erroris mei pœnitet), quam ut istius amicitiæ crimen reformidet.

VII. Itaque a maledictis pudicitiæ ad conjurationis invidiam oratio est vestra delapsa. Posuistis enim, atque id tamen titubanter et strictim, conjurationis hunc, propter amicitiam Catilinæ, participem fuisse: in quo non modo crimen non hærebat, sed vix diserti adolescentis cohærebat oratio. Qui enim tantus furor in Cœlio? quod tantum aut in moribus naturâque vulnus, aut in re atque fortunâ? ubi denique est in istâ suspicione Cœlii nomen auditum? Nimium multa de re minime dubiâ loquor: hoc tamen dico: non modo si socius conjurationis, sed nisi inimicissimus istius sceleris fuisset, nunquam conjurationis accusatione adolescentiam suam potissimum commendare voluisset.

Quod, haud scio, an de ambitu, et de criminibus

istis sodalium ac sequestrium, (quoniam huc incidi) similiter respondendum putem. Nunquam enim tam Cœlius amens fuisset, ut, si se isto infinito ambitu commaculâsset, ambitûs alterum accusaret: neque ejus facti in altero suspicionem quæreret, cujus ipse sibi perpetuam licentiam optaret: nec, si sibi semel periculum ambitûs subeundum putaret, ipse alterum iterum ambitûs crimine arcesseret. Quod quamquam nec sapienter, et me invito, facit, tamen est ejusmodi [cupiditatis], ut magis insectari alterius innocentiam, quam de se timide cogitare, videatur.

Nam, quod æs alienum objectum est, sumtus reprehensi, tabulæ flagitatæ; videte, quam pauca respondeam. Tabulas, qui in patris potestate est, nullas conficit: versuram nunquam omnino fecit ullam. Sumtus unius generis objectus est, habitationis: triginta millibus dixistis eum habitare. Nunc demum intelligo, P. Clodii insulam esse venalem, cujus hic in ædiculis habitat, decem, ut opinor, millibus: vos autem, dum illi placere vultis, ad tempus ei mendacium vestrum accommodavistis.

Reprehendistis, a patre quod semigrârit. Quod quidem jam in hac ætate minime reprehendendum est. Qui cum et, ex reipublicæ causâ, esset mihi quidem molestam, sibi tamen gloriosam, victoriam consecutus, et per ætatem magistratus petere posset, non modo permittente patre, sed etiam suadente, ab eo semigravit: et, cum domus patris a foro longe abesset; quo facilius et nostras domos obire, et ipse a suis coli, posset, conduxit in Palatio, non magno, domum.

VIII. Quo loco possum dicere id, quod vir clarissimus, M. Crassus, cum de adventu regis Ptolemæi quereretur, paulo ante dixit, "Utinam ne in nemore Pelio" . . . ac longius quidem mihi contexere hoc carmen liceret. "Nam nunquam hera errans" hanc molestiam nobis exhiberet, "Medea, animo ægra, amore sævo saucia." Sic enim, judices, reperietis,

(quod, cum ad id loci venero, ostendam) hanc Palatinam Medeam, migrationemque, huic adolescenti causam, sive malorum omnium, sive potius sermonum, fuisse.

Quamobrem illa, quæ ex accusatorum oratione præmuniri jam et fingi intelligebam, fretus vestrâ prudentiâ, judices, non pertimesco. Aiebant enim, fore testem senatorem, qui se pontificiis comitiis pulsatum a Cœlio diceret. A quo quæram, si prodierit, primum, cur statim nihil egerit? deinde, si id queri quam agere maluerit, cur productus a vobis potius, quam ipse per se? cur tanto post potius, quam continuo, queri maluerit? Si mihi ad hæc acute arguteque responderit; tum quæram denique, ex quo iste fonte senator emanet. Nam si ipse orietur et nascetur ex sese; fortasse (ut soleo) commovebor: sin autem, ut rivulus, arcessitus et ductus ab ipso capite accusationis vestræ; lætabor, cum tantâ gratiâ tantisque opibus accusatio vestra nitatur, unum senatorem solum esse, qui vobis gratificari vellet, inventum.

Nec tamen illud genus alterum nocturnorum testium pertimesco. Est enim dictum ab illis, fore qui dicerent, uxores suas, a cœnâ redeuntes, attrectatas esse a Cœlio. Graves erunt homines, qui hoc jurati dicere audebunt; cum sit his confitendum, nunquam se, ne congressu quidem et constituto, cœpisse de tantis injuriis experiri.

IX. Sed totum genus oppugnationis hujus, judices, et jam prospicitis animis, et, cum inferetur, propulsare debebitis. Non enim ab iisdem accusatur M. Cœlius, a quibus oppugnatur: palam in eum tela jaciuntur, clam subministrantur. Neque id ego dico, ut invidiosum sit in eos, quibus gloriosum hoc etiam esse debet. Funguntur officio; defendunt suos; faciunt, quod viri fortissimi solent: læsi dolent; irati efferuntur; pugnant lacessiti. Sed vestræ sapientiæ tamen est, judices, non, si causa justa est viris fortibus oppugnandi M. Cœlium, ideo vobis quoque vos causam putare esse

justam alieno dolori potius, quam vestræ fidei, consulendi. Quæ sit multitudo in foro, quæ genera, quæ studia, quæ varietas hominum, videtis. Ex hac copiâ quam multos esse arbitramini, qui hominibus potentibus, gratiosis, disertis, cum aliquid eos velle arbitrentur, ultro se offerre soleant, operam navare, testimonium polliceri?

Hoc ex genere si qui se in hoc judicium forte projecerint, excluditote eorum cupiditatem, judices, sapientiâ vestrâ; ut eodem tempore et hujus saluti et religioni vestræ, et, contra periculosissimas hominum potentias, conditioni omnium civium, providisse videamini. Equidem vos abducam a testibus; neque hujus judicii veritatem, quæ mutari nullo modo potest, in voluntate testium collocari sinam; quæ facillime fingi, nullo negotio flecti ac detorqueri, potest. Argumentis agemus: signis omni luce clarioribus crimina refellemus: res cum re, causa cum causâ, ratio cum ratione, pugnabit.

X. Itaque illam partem causæ facile patior graviter et ornate a M. Crasso esse peroratam, de seditionibus Neapolitanis, de Alexandrinorum pulsatione Puteolanâ, de bonis Pallæ. Vellem dictum esset ab eodem etiam de Dione: de quo ipso tamen quid est, quod exspectetis, quod is, qui fecit, aut non timet, aut etiam fatetur? Etenim reus, qui hujus dictus est et adjutor fuisse et conscius, P. Ascitius, is judicio est liberatus. Quod igitur est hujusmodi crimen, ut, qui commisit, non neget; qui [non] negavit, absolutus sit; id hic pertimescat, qui non modo a facto, verum etiam a conscientiæ suspicione, abfuit? Et, si Ascitio causa plus profuit, quam nocuit invidia, huic oberit tuum maledictum, qui istius facti non modo suspicione, sed ne infamiâ quidem, est adspersus?

At prævaricatione est Ascitius liberatus. Perfacile est isti loco respondere, mihi præsertim, a quo illa causa defensa est. Sed Cœlius optimam causam Ascitii esse arbitratur: cujusmodi autem sit, a suâ putat

esse sejunctam: neque solum Cœlius, sed etiam adolescentes humanissimi et doctissimi, rectissimis studiis atque optimis artibus præditi, Titus Caiusque Coponii, qui ex omnibus maxime Dionis mortem doluerunt; qui, cum doctrinæ studio atque humanitatis, tum etiam hospitio Dionis, tenebantur. Habitabat is apud L. Lucceium, ut audîstis. Fuerat ei cognitus Alexandriæ. Quid aut hic, aut summo splendore præditus, frater ejus, de M. Cœlio existimet, ex ipsis, si producti erunt, audietis. Ergo hæc removeantur, ut aliquando, in quibus causa nititur, ad ea veniamus.

XI. Animadverti enim, judices, audiri a vobis meum familiarem, L. Herennium, perattente. In quo etsi magnâ ex parte ingenio ejus et dicendi genere quodam tenebamini; tamen nonnunquam verebar, ne illa, subtiliter ad criminandum inducta, oratio ad animos vestros sensim ac leniter accederet. Dixit enim multa de luxuriâ, multa de libidine, multa de vitiis juventutis, multa de moribus; et, qui in reliquâ vitâ mitis esset, et in hac suavitate humanitatis, quâ prope jam delectantur homines, versari perjucunde soleret, fuit in hac causâ pertristis quidam patruus, censor, magister. Objurgavit M. Cœlium, sicut neminem unquam parens. Multa de incontinentiâ intemperantiâque disseruit. Quid quæritis, judices? ignoscebam vobis attente audientibus, propterea quod egomet tam triste illud et tam asperum genus orationis horrebam.

Ac prima pars fuit illa, quæ me minus movebat, fuisse meo necessario Bestiæ Cœlium familiarem: cœnâsse apud eum, ventitâsse domum, studuisse præturæ. Non me hæc movent, quæ perspicue falsa sunt: etenim eos unâ cœnâsse dicit, qui aut absunt, aut quibus necesse est idem dicere.

Neque vero illud me commovet, quod sibi in Lupercis sodalem esse Cœlium dixit. Fera quædam sodalitas, et plane pastoricia atque agrestis, germanorum Lupercorum; quorum coitio illa silvestris ante est

instituta, quam humanitas atque leges; siquidem non modo nomina deferunt inter se sodales, sed etiam commemorant sodalitatem in accusando; ut, [ne quis] id forte nesciat, timere videantur. Sed hæc omittam: ad illa, quæ me magis moverunt, respondebo.

Deliciarum objurgatio fuit longa, et ea lenior plusque disputationis habuit, quam atrocitatis; quo etiam audita est attentius. Nam, P. Clodius, amicus meus, cum se gravissime vehementissimeque jactaret, et omnia inflammatus ageret tristissimis verbis, voce maximâ; tametsi probabam ejus eloquentiam, tamen non pertimescebam: aliquot enim in causis eum videram frustra litigantem. Tibi autem, Balbe, respondebo primum precario, si licet, si fas est, defendi a me eum qui nullum convivium renuerit, qui unguenta sumserit, qui Baias viderit.

XII. Equidem multos et vidi in hac civitate, et audivi, non modo qui primoribus labris gustâssent genus hoc vitæ, et extremis (ut dicitur) digitis attigissent, sed qui totam adolescentiam voluptatibus dedissent, emersisse aliquando, et se ad frugem bonam (ut dicitur) recepisse, gravesque homines atque illustres fuisse. Datur enim, concessu omnium, huic aliquis ludus ætati; et ipsa natura profundit adolescentiæ cupiditates; quæ si ita erumpunt, ut nullius vitam labefactent, nullius domum evertant, faciles et tolerabiles haberi solent.

Sed tu mihi videbare, ex communi infamiâ juventutis, aliquam invidiam Cœlio velle conflare. Itaque omne illud silentium, quod est orationi tributum tuæ, fuit ob eam causam, quod, uno reo proposito, de multorum vitiis cogitabamus. Facile est accusare luxuriem: dies jam me deficiat, si, quæ dici in eam sententiam possint, coner expromere: de corruptelis, de adulteriis, de protervitate, de sumtibus, immensa oratio est. Ut tibi reum neminem, sed vitia proponas, res tamen ipsa et copiose et graviter accusari potest.

Sed vestræ sapientiæ est, judices, non abduci ab reo; nec, quos aculeos habeat severitas gravitasque vestra, cum eos accusator erexerit in rem, in vitia, in mores, in tempora, emittere in hominem et in reum; cum is, non suo crimine, sed multorum vitio, sit in quoddam odium injustum vocatus. Itaque severitati tuæ, ut oportet, ita respondere non audeo: erat enim meum, deprecari vacationem adolescentiæ, veniamque petere: non, inquam, audeo: perfugiis non utor ætatis: concessa omnibus jura dimitto: tantum peto, ut, si qua est invidia communis hoc tempore æris alieni, petulantiæ, libidinum juventutis (quam video esse magnam), ne huic aliena peccata, ne ætatis ac temporum vitia, noceant. Atque ego idem, qui hæc postulo, quin criminibus, quæ in hunc proprie conferuntur, diligentissime respondeam, non recuso.

XIII. Sunt autem duo crimina, auri et veneni: in quibus una atque eadem persona versatur. Aurum sumtum a Clodiâ; venenum quæsitum, quod Clodiæ daretur, dicitur. Omnia sunt alia, non crimina, sed maledicta jurgii petulantis magis, quam publicæ quæstionis. Adulter, impudicus, sequester, convicium est, non accusatio: nullum est enim fundamentum horum criminum, nulla sedes. Voces sunt contumeliosæ, temere ab irato accusatore, nullo auctore, emissæ.

Horum duorum criminum video fontem, video auctorem, video certum nomen et caput. Auro opus fuit: sumsit a Clodiâ; sumsit sine teste; habuit quamdiu voluit. Maximum video signum cujusdam egregiæ familiaritatis. Necare eamdem voluit; quæsivit venenum; sollicitavit, quos potuit; paravit; locum constituit; attulit. Magnum rursus odium video, cum crudelissimo discidio, exstitisse. Res est omnis in hac causâ nobis, judices, cum Clodiâ, muliere non solum nobili, sed etiam notâ; de quâ ego nihil dicam, nisi depellendi criminis causâ. Sed intelligis (pro tuâ præstanti prudentiâ), Cn. Domiti, cum hac solâ rem esse nobis: quæ si se aurum Cœlio commodâsse non

dicit, si venenum ab hoc sibi paratum esse non arguit; petulanter facimus, si matremfamilias secus, quam matronarum sanctitas postulat, nominamus; sin, istâ muliere remotâ, nec crimen ullum, nec opes, ad oppugnandum Cœlium, illis relinquentur; quid est aliud, quod nos patroni facere debeamus, nisi ut eos, qui insectantur, repellamus? Quod quidem facerem vehementius, nisi intercederent mihi inimicitiæ cum istius mulieris viro: fratrem volui dicere: semper hîc erro: nunc agam modice; nec longius progrediar, quam me mea fides, et causa ipsa, coget: neque enim muliebres unquam inimicitias mihi gerendas putavi, præsertim cum eâ, quam omnes semper amicam omnium potius, quam cujusquam inimicam, putaverunt.

XIV. Sed tamen ex ipsâ quæram prius, utrum me secum severe et graviter et prisce agere malit, an remisse ac leniter et urbane. Si illo austero more ac modo, aliquis mihi ab inferis excitandus est, ex barbatis illis, non hac barbulâ, quâ ista delectatur; sed illâ horridâ, quam in statuis antiquis et imaginibus videmus; qui objurget mulierem, et pro me loquatur, ne ista mihi forte succenseat. Exsistat igitur ex hac ipsâ familiâ aliquis, ac potissimum Cæcus ille: minimum enim dolorem capiet, qui istam non videbit. Qui profecto si exstiterit, sic aget, et sic loquetur: "Mulier, quid tibi cum Cœlio? quid cum homine adolescentulo? quid cum alieno? Cur aut tam familiaris huic fuisti, ut aurum commodares, aut tam inimica, ut venenum timeres? Non patrem tuum videras, non patruum, non avum, proavum, atavum audieras, consules fuisse? non denique modo te Q. Metelli matrimonium tenuisse sciebas, clarissimi ac fortissimi viri, patriæque amantissimi? qui, simul ac pedem limine extulerat, omnes prope cives virtute, gloriâ, dignitate, superabat? cui cum ex amplissimo genere in familiam clarissimam nupsisses, cur tibi Cœlius tam conjunctus fuit? Cognatus? affinis? viri tui familiaris? Nihil horum.

Quid igitur fuit, nisi quædam temeritas ac libido? Nonne te, si nostræ imagines viriles non commovebant, ne progenies quidem mea, Quinta illa Claudia, æmulam domesticæ laudis in gloriâ muliebri esse admonebat? non virgo illa Vestalis Claudia, quæ, patrem complexa triumphantem, ab inimico tribuno plebis de curru detrahi passa non est? Cur te fraterna vitia potius, quam bona paterna et avita, et usque a nobis, cum in viris, tum etiam in feminis, repetita, moverunt? Ideone ego pacem Pyrrhi diremi, ut tu amorum turpissimorum quotidie fœdera ferires? ideo aquam adduxi, ut eâ tu inceste uterere? ideo viam munivi, ut eam tu alienis viris comitata celebrares?"

XV. Sed quid ego, judices, ita gravem personam induxi, ut verear, ne se idem Appius repente convertat, et Cœlium incipiat accusare illâ suâ gravitate censoriâ? Sed videro hoc posterius, atque ita, judices, ut vel severissimis disceptatoribus M. Cœlii vitam me probaturum esse confidam. Tu vero, mulier, (jam enim ipse tecum, nullâ personâ introductâ, loquor) si ea, quæ facis, quæ dicis, quæ insimulas, quæ arguis, probare cogitas; rationem tantæ familiaritatis, tantæ consuetudinis, tantæ conjunctionis, reddas atque exponas, necesse est. Accusatores quidem libidines, amores, adulteria, Baias, actas, convivia, comissationes, cantus, symphonias, navigia jactant: iidemque significant, nihil se, te invitâ, dicere. Quæ tu quoniam, mente nescio quâ effrenatâ atque præcipiti, in forum deferri judiciumque voluisti, aut diluas oportet, et falsa esse doceas, aut nihil neque crimini tuo, neque testimonio, credendum esse fateare.

Sin autem urbanius me agere mavis; sic agam tecum; removebo illum senem durum ac pæne agrestem: ex hisque tuis sumam aliquem, ac potissimum minimum fratrem, qui est in isto genere urbanissimus; qui te amat plurimum; qui, propter nescio quam (credo) timiditatem, et nocturnos quosdam inanes metus, tecum semper pusio cum majore sorore cubi-

tavit. Eum putato tecum loqui: "Quid tumultuaris, soror? quid insanis? quid, clamore exorsa, verbis parvam rem magnam facis? Vicinum adolescentulum adspexisti: candor hujus te, et proceritas, vultus, oculique, pepulerunt: sæpius videre voluisti: fuisti nonnunquam in iisdem hortis visa nobilis mulier: illum filium-familias, patre parco ac tenaci, habere tuis copiis devinctum non potes: calcitrat, respuit, non putat tua dona esse tanti. Confer te alio: habes hortos ad Tiberim; ac diligenter eo loco præparâsti, quo omnis juventus natandi causâ venit: hinc licet conditiones quotidie legas. Cur huic, qui te spernit, molesta es?"

XVI. Redeo nunc ad te, Cœli, vicissim; ac mihi auctoritatem patriam severitatemque suscipio: sed dubito, quem patrem potissimum sumam. Cæcilianumne aliquem, vehementem atque durum? "Nunc enim demum mihi animus ardet; nunc meum cor cumulatur irâ;" aut illum, "O infelix! o sceleste!" .... Ferrei sunt isti patres ....“Egone quid dicam? egone quid velim? quæ tu omnia, tuis fœdis factis facis, ut nequidquam velim." Vix ferenda diceret talis pater: "Cur te in istam vicinitatem meretriciam contulisti? cur, illecebris cognitis, non refugisti? cur alienam ullam mulierem nôsti? Dide ac dissice; per me licebit. Si egebis, tibi dolebit: mihi sat est, quî ætatis quod reliquum est, oblectem, meæ."

Huic tristi ac [directo] seni responderet Cœlius, se nullâ cupiditate inductum de viâ decessisse. Quid signi? Nulli sumtus, nulla jactura, nulla versura. At fuit fama. Quotusquisque istam effugere potest in tam maledicâ civitate? Vicinum ejus mulieris miraris male audîsse, cujus frater germanus sermones iniquorum effugere non potuit? Leni vero et clementi patri, cujusmodi ille est, "Fores effregit? restituentur: discidit vestem? resarcietur," Cœlii causa esset expeditissima. Quid enim esset, in quo se non facile defenderet? Nihil jam in istam mulierem dico: sed, si

esset aliqua dissimilis istius, quæ se omnibus pervulgaret; quæ haberet palam decretum semper aliquem; cujus in hortos, domum, Baias, jure suo libidines omnium commearent; quæ etiam aleret adolescentes, et parcimoniam patrum suis sumtibus sustentaret; si vidua libere, proterva petulanter, dives effuse, libidinosa meretricio more viveret; adulterum ego putarem, si quis hanc paulo liberius salutâsset?

XVII. Dicet aliquis, "Hæc igitur est tua disciplina? sic tu instituis adolescentes? ob hanc causam tibi hunc, puerum, parens commendavit et tradidit, ut in amore et voluptatibus adolescentiam suam collocaret; et hanc tu vitam atque hæc studia defenderes?" Ego, si qui, judices, hoc robore animi, atque hac indole virtutis ac continentiæ fuit, ut respueret omnes voluptates, omnemque vitæ suæ cursum in labore corporis atque in animi contentione conficeret; quem non quies, non remissio, non æqualium studia, non ludi, non convivia delectarent; nihil in vitâ expetendum putaret, nisi quod esset cum laude et cum dignitate conjunctum; hunc, meâ sententiâ, divinis quibusdam bonis instructum atque ornatum puto. Ex hoc genere illos fuisse arbitror, Camillos, Fabricios, Curios, omnesque eos, qui hæc ex minimis tanta fecerunt.

Verum hæc genera virtutum non solum in moribus nostris, sed vix jam in libris, reperiuntur. Chartæ quoque, quæ illam pristinam severitatem continebant, obsoleverunt; neque solum apud nos, qui hanc sectam rationemque vitæ, re magis quam verbis, secuti sumus, sed etiam apud Græcos, doctissimos homines; quibus, cum facere non possent, loqui tamen et scribere honeste et magnifice licebat. Alia quædam, mutatis Græciæ temporibus, præcepta exstiterunt.

Itaque alii, voluptatis causâ omnia sapientes facere, dixerunt; neque ab hac orationis turpitudine eruditi homines refugerunt: alii cum voluptate dignitatem conjungendam putaverunt; ut res maxime inter

se repugnantes dicendi facultate conjungerent. Illud unum directum iter ad laudem cum labore qui probaverunt, prope jam soli in scholis sunt relicti. Multa enim nobis blandimenta natura ipsa genuit, quibus sopita virtus conniveret; et interdum multas vias adolescentiæ lubricas ostendit, quibus illa insistere aut ingredi, sine casu aliquo aut prolapsione, vix posset; et multarum rerum jucundissimarum varietatem dedit, quâ non modo hæc ætas, sed etiam jam corroborata, caperetur. Quamobrem, si quem forte inveneritis, qui adspernetur oculis pulchritudinem rerum, non odore ullo, non tactu, non sapore, capiatur, excludat auribus omnem suavitatem; huic homini ego fortasse, et pauci, Deos propitios, plerique autem iratos putabunt.

XVIII. Ergo hæc deserta via et inculta, atque interclusa jam frondibus et virgultis, relinquatur: detur aliquid ætati: sit adolescentia liberior: non omnia voluptatibus denegentur: non semper superet vera illa et directa ratio: vincat aliquando cupiditas voluptasque rationem, dummodo illa in hoc genere præscriptio moderatioque teneatur. Parcat juventus pudicitiæ suæ; ne spoliet alienam; ne effundat patrimonium; ne fœnore trucidetur; ne incurrat in alterius domum atque famam; ne probrum castis, labem integris, infamiam bonis, inferat: ne quem vi terreat: ne intersit insidiis; scelere careat: postremo, cum paruerit voluptatibus, dederit aliquid temporis ad ludum ætatis, atque ad inanes hasce adolescentiæ cupiditates; revocet se aliquando ad curam rei domesticæ, rei forensis, rei publicæ: ut ea, quæ ratione antea non perspexerat, satietate abjecisse, experiendo contemsisse, videatur.

Ac multi, et nostrâ et patrum majorumque memoriâ, judices, summi homines et clarissimi cives fuerunt, quorum cum adolescentiæ cupiditates defervissent, eximiæ virtutes, firmatâ jam ætate, exstiterunt. Ex quibus neminem mihi necesse est nominare: vos-

met vobiscum recordamini: nolo enim cujusquam fortis atque illustris viri ne minimum quidem erratum cum maximâ laude conjungere. Quod si facere vellem, multi a me summi atque ornatissimi viri prædicarentur; quorum partim nimia libertas in adolescentiâ, partim profusa luxuries, magnitudo æris alieni, sumtus, libidines, nominarentur: quæ, multis postea virtutibus obtecta, adolescentiæ, qui vellet, excusatione defenderet.

XIX. At vero in M. Cœlio (dicam enim jam confidentius de studiis ejus honestis, quoniam audeo quædam, fretus vestrâ sapientiâ, libere confiteri) nulla luxuries reperietur, nulli sumtus, nullum æs alienum, nulla conviviorum ac lustrorum libido: quod quidem vitium ventris et gutturis non modo non minuit ætas hominibus, sed etiam auget. Amores autem, et hæ deliciæ (quæ vocantur), quæ firmiore animo præditis diutius molestæ non solent esse (mature enim et celeriter deflorescunt), nunquam hunc occupatum impeditumque tenuerunt.

Audîstis, cum pro se diceret: audîstis āntea, cum accusaret: (defendendi hæc causâ, non gloriandi, loquor:) genus orationis, facultatem, copiam sententiarum atque verborum, (quæ vestra prudentia est) perspexistis. Atque in eo non solum ingenium elucere ejus videbatis; quod sæpe, etiamsi industriâ non alitur, valet tamen ipsum suis viribus: sed inerat (nisi me propter benevolentiam forte fallebat) ratio, et bonis artibus instituta, et curâ et vigiliis elaborata.

Atque scitote, judices, eas cupiditates, quæ objiciuntur Cœlio, atque hæc studia, de quibus disputo, non facile in eodem homine esse posse. Fieri enim non potest, ut animus libidini deditus, amore, desiderio, cupiditate, sæpe nimiâ copiâ, inopiâ etiam nonnunquam impeditus, hoc, quidquid est, quod nos facimus in dicendo, non modo agendo, verum etiam cogitando, possit sustinere. An vos aliam causam esse ullam putatis, cur, in tantis præmiis eloquentiæ,

tantâ voluptate dicendi, tantâ laude, tantâ gratiâ, tanto honore, tam sint pauci, semperque fuerint, qui in hoc labore versentur? Obterendæ sunt omnes voluptates, relinquenda studia delectationis, judices; ludus, jocus, convivium, sermo est pæne familiarium deserendus: quæ res in hoc genere homines a labore studioque dicendi deterret; non, quo aut ingenia deficiant, aut doctrina puerilis. An hic, si sese isti vitæ dedisset, consularem hominem, admodum adolescens, in judicium vocavisset? hic, si laborem fugeret, si obstrictus voluptatibus teneretur, in hac acie quotidie versaretur? appeteret inimicitias? in judicium vocaret? subiret periculum capitis? ipso inspectante populo Romano, tot menses, aut de salute aut de gloriâ, dimicaret?

XX. Nihil igitur illa vicinitas redolet? nihil hominum fama? nihil Baiæ denique ipsæ loquuntur? Illæ vero non loquuntur solum, verum etiam personant, huc unius mulieris libidinem esse prolapsam, ut ea non modo solitudinem ac tenebras atque hæc flagitiorum integumenta non quærat, sed, in turpissimis rebus, frequentissimâ celebritate et clarissimâ luce lætetur.

Verum, si quis est, qui etiam meretriciis amoribus interdictum juventuti putet; est ille quidem valde severus: negare non possum: sed abhorret, non modo ab hujus sæculi licentiâ, verum etiam a majorum consuetudine, atque concessis. Quando enim hoc factum non est? quando reprehensum? quando non permissum? quando denique fuit, ut, quod licet, non liceret? Hic ego jam rem definiam: mulierem nullam nominabo: tantum in medio relinquam.

Si quæ non nupta mulier domum suam patefecerit omnium cupiditati, palamque sese in meretriciâ vitâ collocârit, virorum alienissimorum conviviis uti instituerit; si hoc in Urbe, si in hortis, si in Baiarum illâ celebritate, faciet; si denique ita sese geret, non incessu solum, sed ornatu atque comitatu, non flagrantiâ oculorum, non libertate sermonis, sed etiam com-

plexu, osculatione, aquis, navigatione, conviviis, ut non solum meretrix, sed etiam procax, videatur; cum hac si quis adolescens forte fuerit, utrum hic tibi, L. Herenni, adulter, an amator, expugnare pudicitiam, an explere libidinem, voluisse videatur?

Obliviscor jam injurias, Clodia: depono memoriam doloris mei: quæ abs te crudeliter in meos, me absente, facta sunt, negligo: ne sint hæc in te dicta, quæ dixi. Sed ex te ipsâ requiro, quoniam et crimen accusatores abs te, et testem ejus criminis te ipsam, dicunt se habere: si qua mulier sit hujusmodi, qualem ego paulo ante descripsi, tui dissimilis, vitâ institutoque meretricio; cum hac aliquid adolescentem hominem habuisse rationis, num tibi perturpe aut perflagitiosum esse videatur? Ea si tu non es (sicut ego malo), quid est, quod objiciant Cœlio? sin eam te volunt esse, quid est, cur nos crimen hoc, si tu contemnis, pertimescamus? Quare nobis da viam rationemque defensionis: nam aut pudor tuus defendet, nihil a M. Cœlio petulantius esse factum; aut impudentia et huic et cæteris magnam, ad se defendendum, facultatem dabit.

XXI. Sed, quoniam emersisse jam e vadis, et scopulos prætervecta, videtur oratio mea, perfacilis mihi reliquus cursus ostenditur. Duo sunt enim crimina, unâ in muliere, summorum facinorum: auri, quod sumtum a Clodiâ dicitur; et veneni, quod, ejusdem Clodiæ necandæ causâ, parâsse Cœlium criminantur. Aurum sumsit, ut dicitis, quod L. Lucceii servis daret, per quos Alexandrinus Dio, qui tum apud Lucceium habitabat, necaretur. Magnum crimen, vel in legatis insidiandis, vel in servis ad hospitem domini necandum sollicitandis; plenum sceleris consilium, plenum audaciæ.

Quo quidem in crimine primum illud requiram, dixeritne Clodiæ, quam ad rem aurum tum sumeret, an non dixerit. Si non dixit, cur dedit? si dixit, eodem se conscientiæ scelere devinxit. Tune aurum ex

armario tuo promere ausa es? tune Venerem illam tuam spoliatricem spoliare ornamentis? Cæterum, cum scires, quantum ad facinus aurum hoc quæreretur, ad necem legati, ad L. Lucceii, sanctissimi hominis atque integerrimi, labem sceleris sempiterni; huic facinori tanto tua mens liberalis conscia, tua domus popularis ministra, tua denique hospitalis illa Venus adjutrix, esse non debuit.

Vidit hoc Balbus: celatam esse Clodiam dixit, atque ita Cœlium ad illam attulisse, se ad ornatum ludorum aurum quærere. Si tam familiaris erat Clodiæ, quam tu esse vis, cum de libidine ejus tam multa dicis; dixit profecto, quo vellet aurum. Si tam familiaris non erat, non dedit. Ita, si verum tibi Cœlius dixit, o immoderata mulier! sciens tu aurum ad facinus dedisti: si non est ausus dicere, non dedisti.

XXII. Quid ego nunc argumentis huic crimini, quæ sunt innumerabilia, resistam? Possum dicere, mores M. Cœlii longissime a tanti sceleris atrocitate esse disjunctos; minime esse credendum, homini tam ingenioso, tamque prudenti, non venisse in mentem, rem tanti sceleris ignotis alienisque servis non esse credendam. Possum etiam, illâ et cæterorum patronorum et meâ consuetudine, ab accusatore perquirere, ubi sit congressus cum servis Lucceii Cœlius; qui ei fuerit aditus. Si per se, quâ temeritate? si per alium, per quem? Possum omnes latebras suspicionum peragrare dicendo: non causa, non locus, non facultas, non conscius, non perficiendi, non occultandi maleficii spes, non ratio ulla, non vestigium maximi facinoris, reperietur.

Sed hæc, quæ sunt oratoris propria (quæ mihi, non propter ingenium meum, sed propter hanc exercitationem usumque dicendi, fructum aliquem ferre possent, cum a me ipso laborata proferri viderentur), brevitatis causâ, relinquo omnia. Habeo enim, judices, quem vos socium vestræ religionis jurisque jurandi facile esse patiamini, L. Lucceium, sanctissi-

mum hominem, et gravissimum testem; qui tantum facinus in famam atque fortunas suas neque non audisset illatam a Cœlio, neque neglexisset, neque tulisset. An ille vir, illâ humanitate præditus, illis studiis, artibus, atque doctrinâ, illius ipsius periculum, quem propter hæc ipsa studia diligebat, negligere potuisset? et, quod facinus in alienum hominem illatum severe acciperet, id omisisset curare in hospite? quod per ignotos actum cum comperisset, doleret, id a suis tentatum esse negligeret? quod in agris locisve publicis factum reprehenderet, id in urbe ac suæ domi cœptum esse, leviter ferret? quod in alicujus agrestis periculo non prætermitteret, id homo eruditus in insidiis doctissimi hominis dissimulandum putaret?

Sed cur diutius vos, judices, teneo? ipsius jurati religionem auctoritatemque percipite; atque omnia diligenter testimonii verba cognoscite. Recita testimonium Lucceii.

(*Testimonium Lucceii.*)

Quid exspectatis amplius? an aliam vocem putatis ipsam pro se causam et veritatem posse mittere? Hæc est innocentiæ defensio, hæc ipsius causæ oratio, hæc una vox veritatis. In crimine ipso nulla suspicio est, et in re nihil est argumenti: in negotio, quod actum esse dicitur, nullum vestigium sermonis, loci, temporis: nemo testis, nemo conscius, nominatur: totum crimen profertur ex inimicâ, ex infami, ex crudeli, ex facinorosâ, ex libidinosâ domo: domus autem illa, quæ tentata scelere isto nefario dicitur, plena est integritatis, officii, religionis: ex quâ domo recitatur vobis jurejurando devincta auctoritas; ut res minime dubitanda in contentione ponatur, utrum temeraria, procax, irata mulier finxisse crimen, an gravis, sapiens, moderatusque vir religiose testimonium dixisse videatur.

XXIII. Reliquum est igitur crimen de veneno;

cujus ego neque principium invenire, neque evolvere exitum, possum. Quæ fuit enim causa, quamobrem isti mulieri venenum vellet dare Cœlius? Ne aurum redderet? num petivit? Ne crimen hæreret? num quis objecit? num quis denique fecisset mentionem, si hic nemini nomen detulisset? Quin etiam Herennium dicere audîstis, verbo se molestum non futurum fuisse Cœlio, nisi iterum eâdem de re, suo familiari absoluto, nomen hic detulisset. Credibile est igitur, tantum facinus nullam ob causam esse commissum? et vos non videtis, fingi sceleris maximi crimen, ut alterius causa sceleris suscipiendi fuisse videatur?

Cui denique commisit? quo adjutore usus est? quo socio? quo conscio? cui tantum facinus, cui se, cui salutem suam, credidit? Servisne mulieris? sic enim objectum est. Et erat tam demens hic, (cui vos ingenium certe tribuitis, etiamsi cætera inimicâ oratione detrahitis) ut omnes suas fortunas alienis servis committeret? At quibus servis? refert enim magnopere id ipsum: hisne, quos intelligebat non communi conditione servitutis uti, sed licentius, liberius, familiarius, cum dominâ vivere? Quis enim hoc non videt, judices, aut quis hoc ignorat, in ejusmodi domo, in quâ materfamilias meretricio more vivat, in quâ nihil geratur, quod foras proferendum sit, in quâ lustra, libidines, luxuries, omnia denique inaudita vitia atque flagitia, versentur; hîc servos non esse servos? quibus omnia committantur; per quos gerantur; qui versentur iisdem in voluptatibus; quibus occulta credantur; ad quos aliquantum etiam ex quotidianis sumtibus ac luxuriâ redundet. Id igitur Cœlius non videbat? Si enim tam familiaris erat mulieris, quam vos vultis; istos quoque servos familiares esse dominæ sciebat. Sin ei tanta consuetudo, quanta a vobis inducitur, non erat; quæ cum servis potuit familiaritas esse tanta?

XXIV. Ipsius autem veneni quæ ratio fingitur?

ubi quæsitum est? quemadmodum paratum? quo pacto? cui, quo in loco, traditum? Habuisse aiunt domi, vimque ejus esse expertum in servo quodam, ad rem ipsam parato; cujus perceleri interitu esse ab hoc comprobatum venenum. Pro, Dii immortales! cur interdum, in hominum sceleribus maximis, aut connivetis, aut præsentis fraudis pœnas in diem reservatis? Vidi enim, vidi, et illum hausi dolorem vel acerbissimum in vitâ, cum Q. Metellus abstraheretur e sinu gremioque patriæ; cumque ille vir, qui se natum huic imperio putavit, tertio die post, quam in curiâ, quam in Rostris, quam in republicâ floruisset, integerrimâ ætate, optimo habitu, maximis viribus, eriperetur indignissime bonis omnibus, atque universæ civitati. Quo quidem tempore ille, moriens, cum jam cæteris ex partibus oppressa mens esset, extremum sensum ad memoriam reipublicæ reservabat; cum, me intuens flentem, significabat interruptis atque morientibus vocibus, quanta impenderet procella Urbi, quanta tempestas civitati: et cum, parietem sæpe feriens eum qui cum Q. Catulo fuerat ei communis, crebro Catulum, sæpe me, sæpissime rempublicam, nominabat; ut non tam, se emori, quam spoliari suo præsidio cum patriam, tum etiam me, doleret. Quem quidem virum si nulla vis repentini sceleris sustulisset; quonam modo ille furenti fratri suo patrueli consularis restitisset, qui, consul, incipientem furere atque conantem, suâ se manu interfecturum, audiente senatu, dixerit? Ex hac igitur domo progressa, ista mulier de veneni celeritate dicere audebit? Nonne ipsam domum metuet, ne quam vocem eliciat? non parietes conscios, non noctem illam funestam ac luctuosam, perhorrescet? Sed revertar ad crimen: etenim hæc facta illius clarissimi ac fortissimi viri mentio et vocem meam fletu debilitavit, et mentem dolore impedivit.

XXV. Sed tamen, venenum unde fuerit, quemad-

modum paratum sit, non dicitur. Datum esse hoc aiunt P. Licinio, pudenti adolescenti et bono, Cœlii familiari: constitutum [factum] esse cum servis, ut venirent ad balneas Xenias: eodem Licinium esse venturum, atque iis veneni pyxidem traditurum. Hîc primum illud requiro, quid attinuerit illud ferri in eum locum [constitutum]; cur illi servi non ad Cœlium domum venerint. Si manebat tanta illa consuetudo Cœlii cum Clodiâ, tantaque familiaritas, quid suspicionis esset, si apud Cœlium mulieris servus visus esset? Sin autem jam suberat simultas, exstincta erat consuetudo, discidium exstiterat; hinc illæ lacrymæ nimirum; et hæc causa est horum omnium scelerum atque criminum. Immo, inquit, cum servi ad dominam rem istam et maleficium Cœlii detulissent, mulier ingeniosa præcepit suis, ut omnia Cœlio pollicerentur: sed, ut venenum, cum a Licinio traderetur, manifesto comprehendi posset, constitui locum jussit, balneas Xenias, ut eo mitteret amicos, qui delitescerent; deinde repente, cum venisset Licinius, ut venenum traderet, prosilirent, hominemque comprehenderent.

XXVI. Quæ quidem omnia, judices, perfacilem rationem habent reprehendendi. Cur enim balneas publicas potissimum constituerat? in quibus non invenio, quæ latebra togatis hominibus esse possit. Nam, si essent in vestibulo balnearum; non laterent: sin se in intimum conjicere vellent; nec satis commode, calceati et vestiti, id facere possent; et fortasse non reciperentur: nisi forte mulier potens, quadrantariâ illâ permutatione, familiaris facta erat balneatori. Atque equidem vehementer exspectabam, quinam isti viri boni, testes hujus manifesto deprehensi veneni dicerentur: nulli enim sunt adhuc nominati. Sed non dubito, quin sint pergraves, qui primum sint talis feminæ familiares; deinde eam provinciam susceperint, ut in balneas contruderentur; quod illa, nisi a viris honestissimis ac plenissimis dignitatis, (quam

velit, sit potens) nunquam impetravisset. Sed quid ego de dignitate istorum testium loquor? virtutem eorum diligentiamque cognoscite. In balneis delituerunt: testes egregios! deinde temere prosiluerunt: homines gravitati deditos! Sic enim fingunt, cum Licinius venisset, pyxidem teneret in manu, conaretur tradere, nondum tradidisset, tum repente evolâsse istos præclaros testes sine nomine: Licinium autem, cum jam manum ad tradendum pyxidem porrexisset, retraxisse, atque illo repentino hominum impetu se in fugam conjecisse. O magna vis veritatis! quæ, contra hominum ingenia, calliditatem, sollertiam, contraque fictas omnium insidias, facile se per se ipsa defendat!

XXVII. Verum hæc tota fabella veteris et plurimarum fabularum poëtriæ, quam est sine argumento! quam nullum invenire exitum potest! Quid enim isti tot viri (nam necesse est fuisse non paucos, ut et comprehendi Licinius facile posset, et res multorum oculis esset testatior) cur Licinium de manibus amiserunt? quî minus enim Licinius comprehendi potuit, cum se retraxit, ne pyxidem traderet, quam si non retraxisset? erant enim illi positi, ut comprehenderent Licinium; ut manifesto Licinius teneretur, aut cum retineret venenum, aut cum tradidisset. Hoc fuit totum consilium mulieris, hæc istorum provincia, qui rogati sunt: quos quidem tu quamobrem temere prosiluisse dicas, atque ante tempus, non reperio. Fuerant hoc rogati: fuerant ad hanc rem collocati, ut venenum, ut insidiæ, facinus denique ipsum ut manifesto comprehenderetur.

Potueruntne meliori tempore prosilire, quam cum Licinius venisset? cum in manu teneret veneni pyxidem; quæ si cum jam erat tradita servis, evasissent subito ex balneis mulieris amici, Liciniumque comprehendissent; imploraret hominum fidem, atque a se illam pyxidem traditam pernegaret. Quem quomodo illi reprehenderent? vidisse se dicerent? pri-

mum ad se revocarent maximi facinoris crimen: deinde id se vidisse dicerent, quod, quo loco collocati fuerant, non potuissent videre. Tempore igitur ipso se ostenderunt, cum Licinius venisset, pyxidem expediret, manum porrigeret, venenum traderet. Mimi ergo est jam exitus, non fabulæ: in quo cum clausula non invenitur, fugit aliquis e manibus: deinde scabilla concrepant, aulæum tollitur.

XXVIII. Quæro enim, cur Licinium titubantem, hæsitantem, cedentem, fugere conantem, mulieraria manus ista de manibus emiserit: cur non comprehenderint: cur non, ipsius confessione, multorum oculis, facinoris denique voce, tanti sceleris crimen expresserint? an timebant, ne tot unum, valentes imbecillum, alacres perterritum, superare non possent?

Nullum argumentum in re, nulla suspicio in causâ, nullus exitus criminis, reperitur. Itaque hæc causa, ab argumentis, a conjecturâ, ab iis signis quibus veritas illustrari solet, ad testes tota traducta est. Quos quidem ego testes, judices, non modo sine ullo timore, sed etiam cum aliquâ spe delectationis, exspecto. Prægestit animus jam videre, primum lautos juvenes, mulieris beatæ ac nobilis familiares; deinde fortes viros, ab imperatrice in insidiis atque in præsidio balnearum locatos; ex quibus requiram, quonam modo latuerint, aut ubi: alveusne ille, an equus Trojanus fuerit, qui tot invictos viros, muliebre bellum gerentes, tulerit ac texerit. Illud vero respondere cogam, cur tot viri, ac tales, hunc, et unum, et tam imbecillum quam videtis, non aut stantem comprehenderint, aut fugientem consecuti sint: qui se nunquam profecto, si istum in locum processerint, explicabunt; quam volent in conviviis faceti, dicaces, nonnunquam etiam ad vinum diserti, sint. Alia fori vis est, alia triclinii: alia subselliorum ratio, alia lectorum: non idem judicum comissatorumque conspectus: lux de-

nique longe alia est solis et lychnorum. Quamobrem excutiemus omnes istorum delicias, omnes ineptias, si prodierint. Sed, si me audiant, navent aliam operam; aliam ineant gratiam; in aliis se rebus ostentent: vigeant apud istam mulierem venustate: dominentur sumtibus: hæreant, jaceant, deserviant: capiti vero innocentis et fortunis parcant.

XXIX. At sunt servi illi, de cognatorum sententiâ, nobilissimorum et clarissimorum hominum, manumissi. Tandem aliquid invenimus, quod ista mulier, de suorum propinquorum, fortissimorum virorum, sententiâ atque auctoritate, fecisse dicatur. Sed scire cupio, quid habeat argumenti ista manumissio; in quâ aut crimen est Cœlio quæsitum, aut quæstio sublevata, aut multarum rerum consciis servis cum causâ præmium persolutum.

At propinquis placuit. Cur non placeret, cum rem tute ad eos, non ab aliis tibi allatam, sed a te ipsâ compertam, deferre diceres? Hîc etiam miramur, si illam commenticiam pyxidem obscœnissima sit fabula consecuta? nihil est, quod in ejusmodi mulierem non cadere videatur. Audita et percelebrata sermonibus res est. Percipitis animis, judices, jamdudum, quid velim, vel potius, quid nolim, dicere: quod etiamsi est factum, certe a Cœlio non est factum. Quid enim attinebat? Est enim ab aliquo fortasse adolescente, non tam insulso, quam non verecundo. Sin autem est fictum; non illud quidem molestum, sed tamen est non inficetum mendacium: quod profecto nunquam hominum sermo atque opinio comprobâsset, nisi omnia, quæ cum turpitudine aliquâ dicerentur, in istam quadrare apte viderentur.

Dicta est a me causa, judices, et perorata. Jam intelligitis, quantum judicium sustineatis, quanta res sit commissa vobis. De vi quæritis: quæ lex ad imperium, ad majestatem, ad statum patriæ, ad salutem omnium, pertinet: quam legem Q. Catulus armatâ

dissensione civium, reipublicæ pæne extremis temporibus, tulit: quæque lex, sedatâ illâ flammâ consulatûs mei, fumantis reliquias conjurationis exstinxit. Hac enim lege Cœlii adolescentia, non ad reipublicæ pœnas, sed ad mulieris libidines et delicias, deposcitur.

XXX. Atque hoc etiam loco M. Camurti et C. Eserni damnatio prædicatur. O, stultitiamne dicam, an impudentiam singularem! Audetisne, cum ab eâ muliere veniatis, facere istorum hominum mentionem? audetisne excitare tanti flagitii memoriam, non exstinctam illam quidem, sed repressam vetustate? Quo enim illi crimine peccatoque perierunt? nempe, quod ejusdem mulieris dolorem et injuriam Vettiano nefario sunt stupro persecuti. Ergo, ut audiretur Vettii nomen in causâ, ut illa vetus Afraniana fabula refricaretur, idcirco Camurti et Eserni causa est renovata? qui quamquam lege de vi certe non tenebantur, eo maleficio tamen erant implicati, ut ex nullius legis laqueis emittendi viderentur.

M. vero Cœlius cur in hoc judicium vocatur? cui neque proprium quæstionis crimen objicitur, nec vero aliquid ejusmodi, quod sit a lege sejunctum, et cum vestrâ severitate conjunctum. Cujus prima ætas dedita disciplinis fuit, iisque artibus, quibus instruimur ad hunc usum forensem, ad capessendam rempublicam, ad honorem, gloriam, dignitatem: iis autem fuit amicitiis majorum natu, quorum imitari industriam continentiamque maxime vellet, iis æqualium studiis, ut eumdem, quem optimi ac nobilissimi, petere cursum laudis videretur. Cum autem paulum jam roboris accessisset ætati, in Africam profectus est, Q. Pompeio proconsuli contubernalis, castissimo viro, atque omnis officii diligentissimo: in quâ provinciâ cum res erant et possessiones paternæ, tum etiam usus quidam provincialis, non sine causâ a majoribus huic ætati tributus. Discessit illinc Pompeii judicio pro-

batissimus, ut ipsius testimonio cognoscetis. Voluit, vetere instituto, eorum adolescentium exemplo qui post in civitate summi viri et clarissimi cives exstiterunt, industriam suam a populo Romano, ex aliquâ illustri accusatione, cognosci.

XXXI. Vellem alio potius eum cupiditas gloriæ detulisset; sed abiit hujus tempus querelæ. Accusavit C. Antonium, collegam meum: cui misero præclari in rempublicam beneficii memoria nihil profuit, nocuit opinio maleficii cogitati. Postea nemini concessit æqualium, plus ut in foro, plus ut in negotiis versaretur, causisque amicorum, plus ut valeret inter suos gratiâ: quæ nisi vigilantes homines, nisi sobrii, nisi industrii, consequi non possunt, omnia labore et diligentiâ est consecutus. In hoc flexu quasi ætatis, (nihil enim occultabo, fretus humanitate ac sapientiâ vestrâ) fama adolescentis paulum hæsit ad metas, notitiâ novâ mulieris, et infelici vicinitate, et insolentiâ voluptatum: quæ, cum inclusæ diutius, et primâ ætate compressæ et constrictæ fuerunt, subito se nonnunquam profundunt atque ejiciunt universæ. Quâ ex vitâ, vel, dicam, quo ex sermone, (nequâquam enim tantum erat, quantum homines loquebantur) verum ex eo, quidquid erat, emersit, totumque se ejecit atque extulit: tantumque abest ab illius familiaritatis infamiâ, ut ejusdem nunc ab sese inimicitias odiumque propulset.

Atque ut iste interpositus sermo deliciarum desidiæque moreretur, (fecit, me mehercule invito, et multum repugnante, sed tamen fecit) nomen amici mei de ambitu detulit: quem absolutum insequitur, revocat: nemini nostrûm obtemperat: est violentior, quam vellem. Sed ego non loquor de sapientiâ, quæ non cadit in hanc ætatem: de impetu animi loquor, de cupiditate vincendi, de ardore mentis ad gloriam: quæ studia in his jam ætatibus nostris contractiora esse debent; in adolescentiâ vero, tamquam in her-

bis, significant, quæ virtutis maturitas, et quantæ fruges industriæ sint futuræ. Etenim semper magno ingenio adolescentes refrenandi potius a gloriâ, quam incitandi, fuerunt: amputanda plura sunt illi ætati, siquidem efflorescit ingenii laudibus, quam inserenda. Quare, si cui nimium effervisse videtur hujus, vel in suscipiendis vel in gerendis inimicitiis, vis, ferocitas, pertinacia; si quem etiam minorum horum aliquid offendit; si purpuræ genus, si amicorum catervæ, si splendor, si nitor; jam ista deferverint, jam ætas omnia, jam [ipsa] dies, mitigârit.

XXXII. Conservate igitur reipublicæ, judices, civem bonarum artium, bonarum partium, bonorum virorum. Promitto hoc vobis, et reipublicæ spondeo, si modo nos ipsi reipublicæ satisfecimus, nunquam hunc a nostris rationibus sejunctum fore. Quod, cum fretus nostrâ familiaritate, promitto, tum quod durissimis se ipse legibus jam obligârit. Neque enim potest, qui hominem consularem, quod ab eo rempublicam violatam diceret, in judicium vocârit, ipse esse in republicâ civis turbulentus: non potest, qui ambitu ne absolutum quidem patitur esse absolutum, ipse impune unquam esse largitor. Habet a M. Cœlio respublica, judices, duas accusationes, vel obsides periculi, vel pignora voluntatis.

Quare oro, obtestorque vos, judices, ut, quâ in civitate paucis his diebus Sex. Clodius absolutus sit, quem vos, per biennium, aut ministrum seditionis aut ducem vidistis; qui ædes sacras, qui censum populi Romani, qui memoriam publicam, suis manibus incendit; hominem sine re, sine fide, sine spe, sine sede, sine fortunis, ore, linguâ, manu, vitâ omni inquinatum; qui Catuli monimentum afflixit, meam domum diruit, mei fratris incendit; qui, in Palatio atque in Urbis oculis, servitia ad cædem, et inflammandam urbem, incitavit; in eâ civitate ne patiamini illum absolutum muliebri gratiâ, M. Cœlium libidini muliebri condonatum; ne eadem mulier, cum suo

conjuge et fratre, turpissimum latronem eripuisse, et honestissimum adolescentem oppressisse, videatur.

Quod cum hujus vobis adolescentiam proposueritis, constituitote vobis ante oculos etiam hujus miseri senectutem, qui hoc unico filio nititur, in hujus spe requiescit, hujus unius casum pertimescit: quem vos supplicem vestræ misericordiæ, servum potestatis, abjectum non tam ad pedes quam ad mores sensusque vestros, vel recordatione parentûm vestrorum, vel liberorum jucunditate, sustentate; ut, in [alterius] dolore, vel pietati vel indulgentiæ vestræ serviatis. Nolite, judices, aut hunc, jam naturâ ipsâ occidentem, velle maturius exstingui vulnere vestro quam suo fato; aut hunc, nunc primum florescentem, firmatâ jam stirpe virtutis, tamquam turbine aliquo aut subitâ tempestate, pervertere. Conservate parenti filium, parentem filio; ne aut senectutem jam prope desperatam contemsisse, aut adolescentiam plenam spei maximæ, non modo non aluisse vos, sed etiam perculisse atque afflixisse, videamini. Quem si vobis, si suis, si reipublicæ, conservatis, addictum, deditum, obstrictum vobis ac liberis vestris habebitis: omniumque hujus nervorum ac laborum vos potissimum, judices, fructus uberes diuturnosque capietis.

ORATIO XXXV.

DE PROVINCIIS CONSULARIBUS.

ARGUMENTUM.

Cum in formam provinciæ redacta esset bello victa regio, mittebatur in eam consul aut prætor (deposito magistratu urbano), qui eam administraret, h. e. aut jurisdictionem solam exerceret, aut simul etiam, si quando opus esset, bellum administraret. Quam consul administrabat, consularis, quam autem prætor, prætoria, appellabatur. In hac ergo oratione hoc disputatur, in quas provincias consules, proxime futuris comitiis creandi, mitti placeret. Eam habuit Cicero in senatu, cum de eâ re rogatus esset a consule sententiam e lege Semproniâ, quâ cautum erat, ut, ante comitia consularia, senatus decerneret, in quas provincias consules designati post consulatum mitterentur, eique senatûs-consulto ne intercedi posset. Eo autem spectat sententia Ciceronis, ut Piso et Gabinius, ex provinciis, quas nullo senatûs-consulto, sed lege Clodiâ, obtinebant, et omnibus modis vexabant et spoliabant, revocentur; eisque succedatur sic, ut proximo anno sint prætoriæ, et a duobus præsentis anni prætoribus obtineantur; eo autem exacto, consulares fiant. Et, quoniam qui ante ipsum

dixerant sententias, præter Servilium, censuerant, ut alterutra Gallia Cæsari detraheretur, et consularis fieret, unusque ex iis mirari se ostenderat, quare Cicero ita ornaret Cæsarem, cui eodem jure inimicus esse, quo Gabinio, posset, quod Clodium in vexando Cicerone juvisset; graviter et multis verbis docet, quare Cæsari nulla provinciæ pars detrahenda sit; injurias autem si quas a Cæsare acceperit, eas se omnes reipublicæ condonâsse; neque se, in sententiâ dicendâ, odio obedire, sed utilitatem reipublicæ sequi.

DE PROVINCIIS CONSULARIBUS.

I. Si quis vestrûm, patres conscripti, exspectat, quas sim provincias decreturus, consideret ipse secum, qui mihi homines ex provinciis potissimum detrahendi sint: non dubitabit, quid me sentire conveniat, cum, quid mihi sentire necesse sit, cogitârit. Ac, si princeps eam sententiam dicerem, laudaretis profecto; si solus, certe ignosceretis. Etiam si paulo minus utilis vobis sententia videretur, veniam tamen aliquam dolori meo tribueretis. Nunc vero, patres conscripti, non parvâ afficior voluptate, vel quod hoc maxime reipublicæ conducit, Syriam Macedoniamque decerni, ut dolor meus nihil a communi utilitate dissentiat; vel quod habeo auctorem P. Servilium, qui ante me sententiam dixit, virum clarissimum, et cum in universam rempublicam, tum etiam erga meam salutem, fide ac benevolentiâ singulari.

Quod si ille et paulo ante, et quotiescumque ei locus dicendi ac potestas fuit, Gabinium et Pisonem, duo reipublicæ portenta, ac pæne funera, (cum propter alias causas, tum maxime propter illud insigne scelus eorum, et importunam in me crudelitatem) non solum sententiâ suâ, sed etiam verborum gravitate, esse notandos putavit; quonam me animo in eos esse oportet, cujus illi salutem pro pignore tradiderunt ad expiandas suas cupiditates? Sed ego, in hac sententiâ dicendâ, non parebo dolori meo, nec iracundiæ serviam. Quo animo unusquisque vestrûm debet esse in illos, hoc ero: præcipuum illum et proprium sensum doloris mei, quem tamen vos communem semper vobis mecum esse duxistis, a sententiâ dicendâ amovebo; ad ulciscendi tempora reservabo.

II. Quatuor sunt provinciæ, patres conscripti, de quibus adhuc intelligo sententias esse dictas; Galliæ duæ, quas hoc tempore uno imperio videmus esse conjunctas; et Syria, et Macedonia, quas, vobis invitis et oppressis, pestiferi illi consules, pro eversæ reipublicæ præmiis, occupaverunt. Decernendæ nobis sunt lege Semproniâ duæ. Quid est, quod possimus de Syriâ Macedoniâque dubitare? Mitto, quod eas ita partas habent ii qui nunc obtinent, ut non ante attigerint, quam hunc ordinem condemnârint; quam auctoritatem vestram e civitate exterminârint; quam fidem publicam, quam perpetuam populi Romani salutem, quam me ac meos omnes, fœdissime crudelissimeque vexârint.

Omnia domestica illa atque urbana mitto; quæ tanta sunt, ut nunquam Hannibal huic urbi tantum mali optârit, quantum illi effecerint. Ad ipsas venio provincias: quarum Macedonia, quæ erat antea munita plurimorum imperatorum non turribus, sed tropæis, quæ multis victoriis erat jamdiu triumphisque pacata; sic a barbaris, quibus est propter avaritiam pax erepta, vexatur, ut Thessalonicenses, positi in gremio imperii nostri, relinquere oppidum, et arcem munire, cogantur; ut via illa nostra, quæ per Macedoniam est usque ad Hellespontum militaris, non solum excursionibus barbarorum sit infesta, sed etiam castris Thraciis distincta, ac notata. Ita gentes eæ, quæ, ut pace uterentur, vim argenti dederant præclaro nostro imperatori; ut exhaustas domos replere possent, pro emtâ pace bellum nobis prope justum intulerunt. Jam vero exercitus ille noster, superbissimo delectu et durissimâ conquisitione collectus, omnis interiit.

III. Magno hoc dico cum dolore. Miserandum in modum milites populi Romani capti, necati, deserti, dissipati sunt; incuriâ, fame, morbo, vastitate, consumti, ut (quod est indignissimum) scelus imperatoris in pœnam exercitûs expetitum esse videatur.

Atque hanc Macedoniam, domitis jam gentibus finitimis, barbariâque compressâ, pacatam ipsam per se et quietam, tenui præsidio, atque exiguâ manu, etiam sine imperio, per legatos, nomine ipso populi Romani, tuebamur: quæ nunc consulari imperio atque exercitu ita vexata est, vix ut se possit diuturnâ pace recreare: cum interea, quis vestrûm hoc non audivit, quis ignorat, Achæos ingentem pecuniam pendere L. Pisoni quotannis? vectigal ac portorium Dyrrhachinorum totum in hujus unius quæstum esse conversum? urbem Byzantiorum, vobis atque huic imperio fidelissimam, hostilem in modum esse vexatam? quo ille, posteaquam nihil exprimere ab egentibus, nihil ullà vi a miseris extorquere potuit, cohortes in hiberna misit: his præposuit, quos putavit fore diligentissimos satellites scelerum, ministros cupiditatum suarum. Omitto jurisdictionem in liberâ civitate contra leges senatûsque consulta: cædes relinquo; libidines prætereo; quarum acerbissimum exstat indicium, et ad insignem memoriam turpitudinis, et pæne ad justum imperii nostri odium, quod constat, nobilissimas virgines se in puteos abjecisse, et morte voluntariâ necessariam turpitudinem depulisse. Nec hæc idcirco omitto, quod non gravissima sint, sed quia nunc sine teste dico.

IV. Ipsam vero urbem Byzantiorum fuisse refertissimam atque ornatissimam signis, quis ignorat? quæ illi, exhausti sumtibus bellisque maximis, cum Mithridaticos impetus, totumque Pontum armatum, effervescentem in Asiam atque erumpentem, ægre repulsum, et cervicibus interclusum suis, sustinerent; tum, inquam, Byzantii, et postea, signa illa, et reliqua urbis ornamenta, sanctissime custodita, tenuerunt: te imperatore infelicissimo et teterrimo, Cæsonine Calventi, civitas libera, et proximis suis beneficiis a senatu et a populo Romano liberata, sic spoliata atque nudata est, ut, nisi C. Virgilius, legatus, vir fortis et innocens, intervenisset, unum signum

Byzantii ex maximo numero nullum haberent. Quod fanum in Achaïâ, qui locus aut lucus in Græciâ totâ tam sanctus fuit, in quo ullum simulacrum, ullum ornamentum, reliquum sit? Emisti a fœdissimo tribuno plebis, tum in illo naufragio hujus urbis, quam tu idem, qui gubernare debueras, everteras; tum, inquam, emisti grandi pecuniâ, ut tibi, de pecuniis creditis, jus in liberos populos contra senatûs-consultum, et contra legem generi tui, dicere liceret. Id emtum ita vendidisti, ut aut jus non diceres, aut bonis cives Romanos everteres.

Quorum ego nihil nunc, patres conscripti, in hominem ipsum; de provinciâ disputo. Itaque omnia illa, quæ et sæpe audistis, et tenetis animis, etiam si non audiatis, prætermitto: nihil de hac ejus urbanâ, quam ille præsens in oculis vestris mentibusque defixit, audaciâ loquor: nihil de superbiâ, nihil de contumaciâ, nihil de crudelitate disputo. Lateant libidines ejus illæ tenebricosæ, quas fronte et supercilio, non pudore et temperantiâ, contegebat: de provinciâ, quod agitur, id disputo. Huic vos non submittetis? hunc diutius manere patiemini? cujus, ut provinciam tetigit, sic fortuna cum improbitate certavit, ut nemo posset, utrum posterior an infelicior esset, judicare.

An vero in Syriâ diutius est Semiramis illa retinenda? cujus iter in provinciam fuit ejusmodi, ut rex Ariobarzanes consulem vestrum ad cædem faciendam, tamquam aliquem Thracem, conduceret. Deinde adventus in Syriam primus equitatûs habuit interitum: post concisæ sunt optimæ cohortes. Igitur in Syriâ, imperatore illo, nihil aliud actum est, nisi pactiones pecuniarum cum tyrannis, decisiones, direptiones, latrocinia, cædes; cum palam populi Romani imperator, instructo exercitu, dextram tendens, non ad laudem milites hortaretur, sed omnia sibi et emta et emenda esse clamaret.

V. Jam vero publicanos miseros (me etiam miserum, illorum ita de me meritorum miseriis ac dolore!)

tradidit in servitutem Judæis et Syris, nationibus natis servituti. Statuit ab initio, et in eo perseveravit, jus publicano non dicere: pactiones sine ullâ injuriâ factas rescidit; custodias sustulit; vectigales multos ac stipendiarios liberavit: quo in oppido ipse esset, aut quo veniret, ibi publicanum aut publicani servum esse vetuit. Quid multa? crudelis haberetur, si in hostem animo fuisset eo, quo fuit in cives Romanos, ejus ordinis præsertim, qui est semper dignitate suâ, benignitate magistratûs, sustentatus.

Itaque videtis, patres conscripti, non temeritate redemtionis, aut negotii gerendi inscitiâ, sed avaritiâ, superbiâ, crudelitate Gabinii, pæne afflictos jam atque eversos publicanos: quibus quidem vos, in his angustiis ærarii, tamen subveniatis, necesse est: etsi jam multis non potestis; qui (propter illum hostem senatûs, inimicissimum ordinis equestris, bonorumque omnium) non solum bona, sed etiam honestatem, miseri deperdiderunt: quos non parcimonia, non continentia, non virtus, non labor, non splendor, tueri potuit contra illius helluonis et prædonis audaciam.

Quid? qui se etiam nunc subsidiis patrimonii, aut amicorum liberalitate sustentant, hos perire patiemur? An, si qui frui publico non potuit per hostem, hic tegitur ipsâ lege censoriâ; quem is frui non sinit, qui est (etiamsi non appellatur) hostis, huic ferri auxilium non oportet? Retinete igitur in provinciâ diutius eum, qui de sociis cum hostibus, de civibus cum sociis, faciat pactiones; qui hoc etiam se pluris esse, quam collegam, putet, quod ille vos tristitiâ vultuque deceperit; ipse nunquam se minus, quam erat, nequam esse simulârit. Piso autem alio quodam modo gloriatur, se brevi tempore perfecisse, ne C. Gabinius unus omnium nequissimus existimaretur.

VI. Hos vos de provinciis, si non aliquando deducendi essent, deripiendos non putaretis? et has duplices pestes sociorum, militum clades, publicano-

rum ruinas, provinciarum vastitates, imperii maculas, teneretis? At iidem vos, anno superiore, hos eosdem revocabatis, cum in provincias jam pervenissent. Quo tempore si liberum vestrum judicium fuisset, nec toties dilata res, nec ad extremum e manibus erepta esset; restituissetis (id, quod cupiebatis) vestram auctoritatem, iis, per quos erat amissa, revocatis, et his ipsis præmiis extortis, quæ erant pro scelere atque eversione patriæ consecuti.

[Quâ e pœnâ] si tum, aliorum opibus, non suis, invitissimis vobis, evolârunt; at aliam multo majorem gravioremque subierunt. Quæ enim homini, in quo aliquis, si non famæ pudor, at supplicii timor est, gravior pœna accidere potuit, quam non credi literis iis, quæ rem bene gestam in bello nuntiarent? Hoc statuit senatus, cum frequens supplicationem Gabinio denegavit: primum, homini sceleribus, flagitiis, contaminatissimo, nihil esse credendum; deinde, a proditore, atque eo, quem præsentem hostem reipublicæ cognôsset, bene rem geri non potuisse; postremo, ne Deos quidem immortales velle aperiri sua templa, et sibi supplicari hominis impurissimi et sceleratissimi nomine. Itaque ille alter aut ipse est homo doctus, et a suis Græcis subtilius eruditus, quibuscum jam in exostrâ helluatur (antea post siparium solebat); aut amicos habet prudentiores, quam Gabinius; cujus nullæ literæ perferuntur.

VII. Hosce igitur imperatores habebimus? quorum alter non audet nos certiores facere, ne imperator appelletur; alterum, si tabellarii non cessârint, necesse est paucis diebus pœniteat audere. Cujus amici si qui sunt, aut se belluæ tam immani tamque tetræ possunt ulli esse amici, hac consolatione utuntur, etiam T. Albucio supplicationem hunc ordinem denegâsse. Quod est primum dissimile: res in Sardiniâ cum mastrucatis latrunculis a proprætore unâ cohorte auxiliariâ gesta; et bellum cum maximis Syriæ gentibus, tyrannis, consulari exercitu imperioque con-

fectum. Deinde Albucius, quod a senatu petebat, ipse sibi in Sardiniâ ante decreverat: constabat enim, Græcum hominem ac levem in ipsâ provinciâ quasi triumphâsse. Itaque hanc ejus temeritatem senatus, supplicatione denegatâ, notavit.

Sed fruatur sane hoc solatio; atque hanc insignem ignominiam, quoniam uni, præter se, inusta est, putet esse leviorem; dummodo, cujus exemplo se consolatur, ejus exitum exspectet; præsertim cum in Albucio nec Pisonis libidines, nec audacia Gabinii fuerit; hac tamen unâ plagâ conciderit, ignominiâ senatûs.

Atqui duas Gallias qui decernit consulibus duobus, hos retinet ambo: qui autem alteram Galliam, et aut Syriam aut Macedoniam; tamen alterum retinet, et in utriusque pari scelere disparem conditionem facit. Faciam, inquit, illas prætorias, ut Pisoni et Gabinio succedatur statim. Si hic sinat: tum enim tribunus intercedere poterit; nunc non potest. Itaque ego idem, qui nunc consulibus iis, qui designati erunt, Syriam Macedoniamque decerno, decernam easdem prætorias, ut et prætores annuas provincias habeant, et eos quam primum videamus, quos animo æquo videre non possumus.

VIII. Sed, mihi credite, nunquam succedetur illis, nisi cum eâ lege referetur, quâ intercedi de provinciis non licebit. Itaque, hoc tempore amisso, annus est integer vobis exspectandus; quo interjecto, civium calamitas, sociorum ærumna, sceleratissimorum hominum impunitas, propagatur.

Quod si essent illi optimi viri, tamen ego meâ sententiâ C. Cæsari succedendum nondum putarem. Quâ de re dicam, patres conscripti, quod sentio; atque illam interpellationem mei familiarissimi, quâ paulo ante interrupta est oratio mea, non pertimescam. Negat me vir optimus inimiciorem Gabinio debere esse, quam Cæsari: omnem enim illam tempestatem, cui cesserim, Cæsare impulsore atque adjutore esse excitatam. Cui si primum sic respondeam,

me communis utilitatis habere rationem, non doloris mei; possimne probare, cum id me facere dicam, quod exemplo fortissimorum et clarissimorum civium facere possim? An non Ti. Gracchus, (patrem dico, cujus utinam filii ne degenerâssent a gravitate paternâ!) tantam laudem est adeptus, quod, tribunus plebis, solus ex toto illo collegio L. Scipioni auxilio fuit, inimicissimus et ipsius, et fratris ejus, Africani; juravitque in concione, se in gratiam non rediisse; sed alienum sibi videri dignitate imperii, quo duces essent hostium, Scipione triumphante, ducti, eodem ipsum duci, qui triumphâsset?

Quis plenior inimicorum fuit C. Mario? L. Crassus, M. Scaurus, aliine inimici? omnes Metelli. At hi non modo illum inimicum ex Galliâ sententiis suis non detrahebant, sed et, propter rationem Gallici belli, provinciam extra ordinem decernebant. Bellum in Galliâ maximum gestum est: domitæ sunt a Cæsare maximæ nationes, sed nondum legibus, nondum jure certo, nondum satis firmâ pace devinctæ. Bellum affectum videmus, et (vere ut dicam) pæne confectum; sed ita, ut, si idem extrema persequitur, qui inchoavit, jam omnia perfecta videamus: si succeditur, periculum sit, ne instauratas maximi belli reliquias ac renovatas audiamas. Ergo ego senator, inimicus, si ita vultis, homini, amicus esse, sicut semper fui, reipublicæ debeo. Quid, si ipsas inimicitias depono reipublicæ causâ? quis me tandem jure reprehendat? præsertim cum ego omnium meorum consiliorum atque factorum exempla semper ex summorum hominum factis mihi censuerim petenda.

IX. An vero non M. ille Lepidus, qui bis consul, et pontifex maximus fuit, non solum memoriæ testimonio, sed etiam annalium literis et summi poëtæ voce, laudatus est, quod cum M. Fulvio collegâ, quo die censor est factus, homine inimicissimo, in Campo statim rediit in gratiam, ut commune officium censuræ communi animo ac voluntate defenderent?

Atque, ut vetera, quæ sunt innumerabilia, mittam; tuus pater, Philippe, nonne uno tempore cum suis inimicissimis in gratiam rediit? quibus eum omnibus eadem res publica reconciliavit, quæ alienârat.

Multa prætereo, quod intueor coram hæc lumina atque ornamenta reipublicæ, P. Servilium et M. Lucullum: (utinam etiam L. Lucullus ille viveret!) Quæ fuerunt inimicitiæ graviores in civitate, quam Lucullorum atque Serviliorum? quas in viris fortissimis non solum exstinxit reipublicæ dignitas, et ipsorum, sed etiam ad amicitiam consuetudinemque traduxit. Quid? Q. Metellus Nepos, nonne consul, in templo Jovis Optimi Maximi, permotus, cum auctoritate vestrâ, tum illius P. Servilii incredibili gravitate dicendi, absens mecum, summo suo beneficio, rediit in gratiam? An ego possum huic esse inimicus, cujus literis, famâ, nuntiis, celebrantur aures quotidie meæ novis nominibus gentium, nationum, locorum?

Ardeo, mihi credite, patres conscripti, (id, quod vosmet de me existimatis, et facitis ipsi) incredibili quodam amore patriæ; qui me amor et subvenire olim impendentibus periculis maximis cum dimicatione capitis, et rursum, cum omnia tela undique esse intenta in patriam viderem, subire coëgit, atque excipere unum pro universis. Hic me meus in rempublicam animus pristinus ac perennis cum C. Cæsare reducit, reconciliat, restituit in gratiam. Quod volent denique, homines existiment; nemini ego possum esse bene de republicâ merenti non amicus.

X. Etenim, si iis, qui hæc omnia flammâ ac ferro delere voluerunt, non inimicitias solum, sed etiam bellum, indixi atque intuli, cum partim mihi illorum familiares, partim etiam, me defendente, capitis judiciis essent liberati; cur eadem respublica, quæ me in amicos inflammare potuit, inimicis placare non possit? Quod mihi odium cum P. Clodio fuit, nisi quod perniciosum patriæ civem fore putabam, qui,

turpissimâ libidine incensus, duas res sanctissimas, religionem et pudicitiam, uno scelere violâsset? Num est igitur dubium, ex iis rebus quas is egit, agitque quotidie, quin ego, in illo oppugnando, reipublicæ plus, quam otio meo; nonnulli, in eodem defendendo, suo plus otio, quam communi, prospexerint?

Ego me a C. Cæsare in re publicâ dissensisse fateor, et sensisse vobiscum: sed nunc, iisdem vobis assentior, cum quibus antea sentiebam. Vos enim (ad quos literas L. Piso de suis rebus non audet mittere; qui Gabinii literas insigni quâdam notâ atque ignominiâ novâ condemnâstis) C. Cæsari supplicationes decrevistis, numero, ut nemini uno ex bello; honore, ut omnino nemini. Cur igitur exspectem hominem aliquem, qui me cum illo in gratiam reducat? reduxit ordo amplissimus, et ordo is, qui est et publici consilii et meorum omnium consiliorum auctor et princeps. Vos sequor, patres conscripti: vobis obtempero; vobis assentior; qui, quamdiu C. Cæsaris consilia in re publicâ non maxime diligebatis, me quoque cum illo minus conjunctum videbatis: posteaquam rebus gestis mentes vestras voluntatesque mutâstis, me non solum comitem esse sententiæ vestræ, sed etiam laudatorem, vidistis.

XI. Sed quid est, quod, in hac causâ maxime homines admirentur et reprehendant meum consilium, cum ego idem antea multa decrêrim, quæ magis ad hominis dignitatem, quam ad reipublicæ necessitatem, pertinerent? Supplicationem quindecim dierum decrevi sententiâ meâ. Reipublicæ satis erat tot dierum, quot C. Mario: Diis immortalibus non erat exigua eadem gratulatio, quæ ex maximis bellis. Ergo ille cumulus dierum hominis est dignitati tributus.

In quo ego (quo consule referente, primum decem dierum supplicatio decreta Cn. Pompeio, Mithridate interfecto, confectoque Mithridatico bello; cujus sententiâ primum duplicata est supplicatio consularis;

mihi enim estis assensi, cum, ejusdem Pompeii literis recitatis, confectis omnibus maritimis terrestribusque bellis, supplicationem dierum duodecim decrevistis) sum Cn. Pompeii virtutem et animi magnitudinem admiratus, quod, cum ipse cæteris omnibus esset omni honore antelatus, ampliorem honorem alteri tribuebat, quam ipse erat consecutus. Ergo, in illâ supplicatione, quam ego decrevi, res ipsa tributa est Diis immortalibus, et majorum institutis, et utilitati reipublicæ: sed dignitas verborum, honos, et novitas, et numerus dierum, Cæsaris ipsius laudi gloriæque concessus est.

Relatum est ad nos nuper de stipendio exercitûs: non decrevi solum, sed etiam, ut vos decerneretis, laboravi: multa dissentientibus respondi: scribendo affui. Tum quoque homini plus tribui, quam nescio cui necessitati: illum enim arbitrabar, etiam sine hoc subsidio pecuniæ, retinere exercitum prædâ ante partâ, et bellum conficere, posse: sed decus illud et ornamentum triumphi minuendum nostrâ parcimoniâ non putavi. Actum est de decem legatis, quos alii omnino non dabant; alii exempla quærebant; alii tempus differebant; alii sine ullis verborum ornamentis dabant. In eâ quoque re sic sum locutus, ut omnes intelligerent, me id, quod reipublicæ causâ sentirem, facere uberius propter ipsius Cæsaris dignitatem.

XII. At ego idem nunc, in provinciis decernendis, qui illas omnes res egi silentio, interpellor; cum superioribus causis hominis ornamenta fuerint, in hac me nihil aliud, nisi ratio belli, nisi summa utilitas reipublicæ, moveat. Nam ipse Cæsar, quid est, cur in provinciâ commorari velit, nisi ut ea, quæ per eum affecta sunt, perfecta reipublicæ tradantur? Amœnitas eum (credo) locorum, urbium pulchritudo, hominum nationumque illarum humanitas et lepos, victoriæ cupiditas, finium imperii nostri propagatio, retinet. Quid illis terris asperius? quid in-

cultius oppidis? quid nationibus immanius? quid porro tot victoriis præstabilius? quid Oceano longius inveniri potest? An reditus in patriam habet aliquam offensionem? utrum apud populum, a quo missus, an apud senatum, a quo ornatus est? an dies auget ejus desiderium? an magis oblivionem; ac laurea illa, magnis periculis parta, amittit longo intervallo viriditatem? Quare, si qui hominem non diligunt, nihil est, quod eum de provinciâ devocent. Ad gloriam devocant, ad triumphum, ad gratulationem, ad summum honorem senatûs, equestris ordinis gratiam, populi caritatem.

Sed, si ille hac tam eximiâ fortunâ, propter utilitatem reipublicæ, frui non properat, ut omnia illa conficiat; quid ego senator facere debeo, quem, etiam si ille aliud vellet, reipublicæ consulere oporteret? Ego vero sic intelligo, patres conscripti, nos hoc tempore, in provinciis decernendis, perpetuæ pacis habere oportere rationem. Nam quis hoc non sentit, omnia alia esse nobis vacua ab omni periculo, atque etiam ab omni suspicione belli? Jamdiu mare videmus illud immensum, cujus fervore non solum maritimi cursus, sed urbes etiam, et viæ militares, jam tenebantur, virtute Cn. Pompeii sic a populo Romano, ab Oceano usque ad ultimum Pontum, tamquam unum aliquem portum, tutum et clausum teneri; nationes eas, quæ numero hominum ac multitudine ipsâ poterant in provincias nostras redundare, ita ab eodem esse partim recisas, partim repressas, ut Asia, quæ imperium antea nostrum terminabat, nunc tribus novis provinciis ipsa cingatur. Possum de omni regione, de omni hostium genere, dicere. Nulla gens est, quæ non aut ita sublata sit, ut vix exstet; aut ita domita, ut quiescat; aut ita pacata, ut victoriâ nostrâ imperioque lætetur.

XIII. Bellum Gallicum, patres conscripti, C. Cæsare imperatore, gestum est; antea tantummodo repulsum. Semper illas nationes nostri imperatores

refutandas potius bello, quam lacessendas, putaverunt. Ipse ille C. Marius, cujus divina atque eximia virtus magnis populi Romani luctibus funeribusque subvenit, influentes in Italiam Gallorum maximas copias repressit; non ipse ad eorum urbes sedesque penetravit. Modo ille meorum laborum, periculorum, consiliorum socius, C. Pomtinus, fortissimus vir, ortum repente bellum Allobrogum, atque hac sceleratâ conjuratione excitatum, prœliis fregit, eosque domuit, qui lacessierant; et, eâ victoriâ contentus, republicâ metu liberatâ, quievit. C. Cæsaris longe aliam video fuisse rationem: non enim sibi solum cum iis, quos jam armatos contra populum Romanum videbat, bellandum esse duxit, sed totam Galliam in nostram ditionem esse redigendam. Itaque cum acerrimis nationibus et maximis, Germanorum et Helvetiorum, prœliis felicissime decertavit; cæteras contrivit, domuit, [compulit,] imperio populi Romani parere assuefecit; et, quas regiones, quasque gentes, nullæ nobis antea literæ, nulla vox, nulla fama, notas fecerat, has noster imperator, nosterque exercitus, et populi Romani arma, peragrârunt. Semitam tantum Galliæ tenebamus antea, patres conscripti: cæteræ partes a gentibus aut inimicis huic imperio, aut infidis, aut incognitis, aut certe immanibus, et barbaris, et bellicosis, tenebantur; quas nationes, nemo unquam fuit, qui non frangi domarique cuperet: nemo sapienter de republicâ nostrâ cogitavit jam inde a principio hujus imperii, quin Galliam maxime timendam huic imperio putaret: sed, propter vim ac multitudinem gentium illarum, nunquam est antea cum omnibus dimicatum. Restitimus semper lacessiti: nunc denique est perfectum, ut imperii nostri, terrarumque illarum, idem esset extremum.

XIV. Alpibus Italiam munierat ante natura, non sine aliquo divino numine. Nam, si ille aditus Gallorum immanitati multitudinique patuisset, nunquam hæc urbs summo imperio domicilium ac sedem præ-

buisset. Quæ jam licet considant: nihil est enim ultra illam altitudinem montium, usque ad Oceanum, quod sit Italiæ pertimescendum. Sed tamen una atque altera æstas, vel metu, vel spe, vel pœnâ, vel præmiis, vel armis, vel legibus, potest totam Galliam sempiternis vinculis adstringere. Impolitæ vero res, et acerbæ, si erunt relictæ; quamquam sunt accisæ, tamen efferent se aliquando, et ad renovandum bellum revirescent.

Quare sit in ejus tutelâ Gallia, cujus virtuti, fidei, felicitati, commendata est. Etenim, si, Fortunæ muneribus amplissimis ornatus, sæpius ejus Deæ periculum facere nollet; si in patriam, si ad Deos penates, si ad eam dignitatem quam in civitate sibi propositam videt, si ad jucundissimos liberos, si ad clarissimum generum, redire properaret; si in Capitolium invehi victor cum illâ insigni laureâ gestiret; si denique timeret casum aliquem, qui illi tantum addere jam non potest, quantum auferre; vos tamen oporteret, ab eodem illa omnia, a quo profligata sunt, confici velle. Cum vero ille suæ gloriæ jampridem, reipublicæ nondum, satisfecerit; et malit tamen tardius ad suorum laborum fructus pervenire, quam non explere susceptum reipublicæ munus; nec imperatorem, incensum ad rempublicam bene gerendam, revocare, nec totam Gallici belli rationem, prope jam explicatam, perturbare atque impedire debemus.

XV. Nam illæ sententiæ virorum clarissimorum minime probandæ sunt, quorum alter ulteriorem Galliam decernit cum Syriâ, alter citeriorem. Qui ulteriorem, omnia illa, de quibus disserui paulo ante, perturbat; simul ostendit, eam se sciscere legem, quam esse legem neget; et, quæ pars provinciæ sit, cui non possit intercedi, hanc se avellere; quæ defensorem habeat, non tangere: simul et illud facit, ut, quod illi a populo datum sit, id non violet; quod senatus dederit, id senator properet auferre.

Alter belli Gallici rationem habet: fungitur officio boni senatoris: legem, quam non putat, eam quoque servat; præfinit enim successori diem. Qui mihi nihil videtur minus a dignitate disciplinâque majorum dissidere, quam ut, qui consul Calendis Januariis habere provinciam debet, is ut eam desponsam, non decretam, habere videatur. Fuerit toto in consulatu sine provinciâ, cui fuerit, antequam designatus esset, provincia decreta? Sortietur, an non? nam et non sortiri absurdum est, et, quod sortitus sis, non habere. Proficiscetur paludatus? quo? quo pervenire ante certam diem non licebit. Januario, Februario, provinciam non habebit. Calendis ei denique Martiis, nascetur repente provincia. Attamen his sententiis Piso in provinciâ permanebit. Quæ cum gravia sunt, tum nihil gravius illo, quod multari imperatorem deminutione provinciæ, contumeliosum est; neque solum summo in viro, sed etiam mediocri in homine, ne accidat, providendum.

XVI. Ego vos intelligo, patres conscripti, multos decrevisse honores eximios C. Cæsari, et prope singulares; si, quod ita meritus erat, grati; sin etiam, ut quam conjunctissimus huic ordini esset, sapientes ac divini, fuistis. Neminem unquam est hic ordo complexus honoribus et beneficiis suis, qui ullam dignitatem præstabiliorem eâ, quam per vos esset adeptus, putârit: nemo unquam hîc potuit esse princeps, qui maluerit esse popularis. Sed homines, aut propter dignitatem suam diffisi ipsi sibi, aut propter reliquorum obtrectationem ab hujus ordinis conjunctione depulsi, sæpe ex hoc portu se in illos fluctus prope necessario contulerunt. Qui si ex illâ jactatione cursuque populari, bene gestâ re publicâ, referunt adspectum in curiam, atque huic amplissimæ dignitati commendati esse volunt; non modo non repellendi sunt, verum etiam expetendi.

Monemur a fortissimo viro, atque optimo post hominum memoriam consule, ut provideamus, ne cite-

rior Gallia, nobis invitis, alicui decernatur, post eos consules qui nunc erunt designati; perpetuoque posthac, ab iis qui hunc ordinem oppugnent, populari ac turbulentâ ratione teneatur. Quam ego plagam etsi non contemno, patres conscripti, præsertim monitus a sapientissimo consule, et diligentissimo custode pacis et otii, tamen vehementius arbitror pertimescendum, si hominum clarissimorum ac potentissimorum aut honorem minuero, aut studium erga hunc ordinem repudiâro. Nam, ut C. Julius, omnibus a senatu eximiis ac novis rebus ornatus, per manus hanc provinciam tradat ei cui minime vos velitis; per quem ordinem ipse amplissimam sit gloriam consecutus, ei ne libertatem quidem relinquat, adduci ad suspicandum nullo modo possum. Postremo, quo quisque animo futurus sit, nescio: quid sperem, video. Præstare hoc senator debeo, quantum possum, ne quis vir clarus aut potens huic ordini jure irasci posse videatur. Atque hoc, si inimicissimus essem C. Cæsari, sentirem tamen reipublicæ causâ.

XVII. Sed non alienum esse arbitror (quo minus sæpe aut interpeller a nonnullis, aut tacitorum existimatione reprehendar) explicare breviter, quæ mihi sit ratio et causa cum Cæsare. Ac primum illud tempus familiaritatis et consuetudinis, quæ mihi cum illo, quæ fratri meo, quæ C. Varroni, consobrino nostro, ab omnium nostrûm adolescentiâ fuit, prætermitto. Posteaquam sum penitus in rempublicam ingressus, ita dissensi ab illo, ut, in disjunctione sententiæ, conjuncti tamen amicitiâ maneremus. Consul ille egit eas res, quarum me participem esse voluit: quibus ego si minus assentiebar, tamen illius mihi judicium gratum esse debebat. Me ille, ut quinqueviratum acciperem, rogavit; me in tribus sibi conjunctissimis consularibus esse voluit; mihi legationem, quam vellem, quanto cum honore vellem, detulit. Quæ ego omnia, non ingrato animo, sed obstinatione quâdam sententiæ, repudiavi: quam sapienter,

non disputo; multis enim non probabo: constanter quidem et fortiter, certe: qui cum me firmissimis opibus contra scelus inimicorum munire, et populares impetus populari præsidio propulsare possem, quamvis excipere fortunam, subire vim atque injuriam, malui, quam aut a vestris sanctissimis mentibus dissidere, aut de meo statu declinare. Sed non is solum gratus debet esse, qui accepit beneficium, verum etiam is, cui potestas accipiendi fuit. Ego illa ornamenta, quibus ille me ornabat, decere me, et convenire iis rebus quas gesseram, non putabam. Illum quidem amico animo me habere eodem loco, quo principem civem, suum generum, sentiebam.

Traduxit ad plebem inimicum meum; sive iratus mihi, quod me secum ne beneficiis quidem videbat posse conjungi; sive exoratus. Ne hæc quidem fuit injuria: nam postea me, ut sibi essem legatus, non solum suasit, verum etiam rogavit. Ne id quidem accepi; non quo alienum meâ dignitate arbitrarer, sed quod tantum reipublicæ sceleris impendere a consulibus proximis non suspicabar.

XVIII. Ergo adhuc magis est mihi verendum, ne mea superbia in illius liberalitate, quam ne illius injuria in nostrâ amicitiâ, reprehendatur. Ecce illa tempestas, caligo bonorum, et subita atque improvisa formido, tenebræ reipublicæ, ruina atque incendium civitatis, terror injectus Cæsari de ejus actis, metus cædis bonis omnibus, consulum scelus, cupiditas, egestas, audacia. Si non sum adjutus, non debuit; si desertus, sibi fortasse providit; si etiam oppugnatus (ut quidam aut putant aut volunt), violata amicitia est; accepi injuriam; inimicus esse debui: non nego. Sed, si idem ille tum me salvum esse voluit, cum vos me, ut carissimum filium, desiderabatis; et si vos iidem pertinere ad causam illam putabatis, voluntatem C. Cæsaris a salute meâ non abhorrere; et, si illius voluntatis generum ejus habeo testem, qui idem Italiam in municipiis, populum Romanum in

concione, vos, mei semper cupidissimos, in Capitolio, ad meam salutem incitavit; si denique Cn. Pompeius idem mihi testis de voluntate Cæsaris, et sponsor est illi de meâ; nonne vobis videor, et ultimi temporis recordatione, et proximi memoriâ, medium illud tristissimum tempus debere, si ex rerum naturâ non possum evellere, ex animo quidem certe excidere? Ego vero, si mihi non licet per aliquos ita gloriari, me dolorem atque inimicitias meas reipublicæ concessisse, quod magni cujusdam hominis et persapientis videtur; utar hoc, quod non tam ad laudem adipiscendam, quam ad vitandam vituperationem, valet, hominem me esse gratum, et non modo tantis beneficiis, sed etiam mediocri hominum benevolentiâ, commoveri.

XIX. A viris fortissimis et de me optime meritis quibusdam peto, ut, si ego illos meorum laborum et incommodorum participes esse nolui, ne illi me suarum inimicitiarum socium velint esse; præsertim cum mihi iidem illi concesserint, ut etiam acta illa Cæsaris, quæ neque oppugnavi antea neque defendi, meo jam jure possim defendere. Nam summi civitatis viri, quorum ego consilio rempublicam conservavi, et quorum auctoritate illam conjunctionem Cæsaris defugi, Julias leges, et cæteras illo consule rogatas, jure latas negabant: iidem illam proscriptionem capitis mei, contra salutem reipublicæ, sed salvis auspiciis, rogatam esse dicebant. Itaque vir summâ auctoritate, summâ eloquentiâ, dixit graviter, casum illum meum, funus esse reipublicæ, sed funus justum et indictum. Mihi ipsi omnino perhonorificum, discessum meum funus dici reipublicæ. Reliqua non reprehendo; sed mihi, ad id quod sentio, assumo. Nam, si illud jure rogatum dicere ausi sunt, quod nullo exemplo fieri potuit, nullâ lege licuit, quia nemo de cœlo servârat; oblitine erant, tum, cum ille, qui id egerat, plebeius est lege curiatâ factus, dici de cœlo esse servatum? qui si plebeius omnino

esse non potuit, quî tribunus plebis potuit esse? et, cujus tribunatus si ratus est, nihil est quod irritum ex actis Cæsaris possit esse; ejus non solum tribunatus ratus, sed etiam perniciosissimæ res, auspiciorum religione conservatâ, jure latæ videbuntur?

Quare aut vobis statuendum est, legem Æliam manere, legem Fufiam non esse abrogatam, non omnibus fastis legem ferri licere; cum lex feratur, de cœlo servari, obnuntiari, intercedi, licere; censorium judicium ac notionem, et illud morum severissimum magisterium non esse nefariis legibus de civitate sublatum; si patricius tribunus plebis fuerit, contra leges sacratas; si plebeius, contra auspicia fuisse: aut mihi concedant homines, oportet, in rebus bonis non exquirere jura ea, quæ ipsi in perditis non exquirunt; præsertim cum ab illis aliquoties conditio C. Cæsari lata sit, ut easdem res alio modo ferret; quâ conditione auspicia requirebant, leges comprobabant: in Clodio auspiciorum ratio sit eadem; leges omnes sint eversæ ac perditæ civitatis.

XX. Extremum illud est. Ego, si essent inimicitiæ mihi cum C. Cæsare, tamen hoc tempore reipublicæ consulere, inimicitias in aliud tempus reservare, deberem. Possem etiam, summorum virorum exemplo, inimicitias reipublicæ causâ deponere: sed, cum inimicitiæ fuerint nunquam, opinio injuriæ beneficio sit exstincta; sententiâ meâ, patres conscripti, si dignitas agitur C. Cæsaris, homini tribuam; si honos quidam, senatûs concordiæ consulam; si auctoritas decretorum vestrorum, constantiam ordinis in eodem ornando imperatore servabo; si perpetua ratio Gallici belli, reipublicæ providebo; si aliquod meum privatum officium, me non ingratum esse præstabo. Atque hoc velim probare omnibus, patres conscripti: sed levissime feram, si forte aut iis mi-

nus probâro, qui meum inimicum, repugnante vestrâ auctoritate, texerunt, aut iis, si qui meum cum inimico suo reditum in gratiam vituperabunt, cum ipsi, et cum meo et cum suo inimico, in gratiam non dubitârint redire.

ORATIONUM TOMI TERTII FINIS.

EXCUDIT T. DAVISON, LONDINI.